ORTAÖĞRETİM

COĞRAFYA

12. SINIF DERS KİTABI

MEHMET BARANAYDIN

GÜLTEN TEKBAŞ

YUSUF AYDIN

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.11.2022 tarihli ve 95 sayılı (ekli listenin 37'nci sırasında) kurul kararı ile 2023 - 2024 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

GÜN

GÜN YAYINCILIK BASIM YAYIN REKLAMCILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA

(0 312) 385 54 10 (0 312) 385 54 19

Editör

Ünal ÖZMEN

Dil Uzmanı

Fatma TAYMAZ

Görsel Tasarımcı

Soner GİRGİN

Program Geliştirme Uzmanı

Lütfi Uğur GÜMÜŞ

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Ömer GÜLÖZ

Rehberlik Uzmanı

Ebru ÖZDEMİR

ISBN

978-975-7325-93-2

Baskı

ADA MATBAACILIK

Ankara - 2023

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

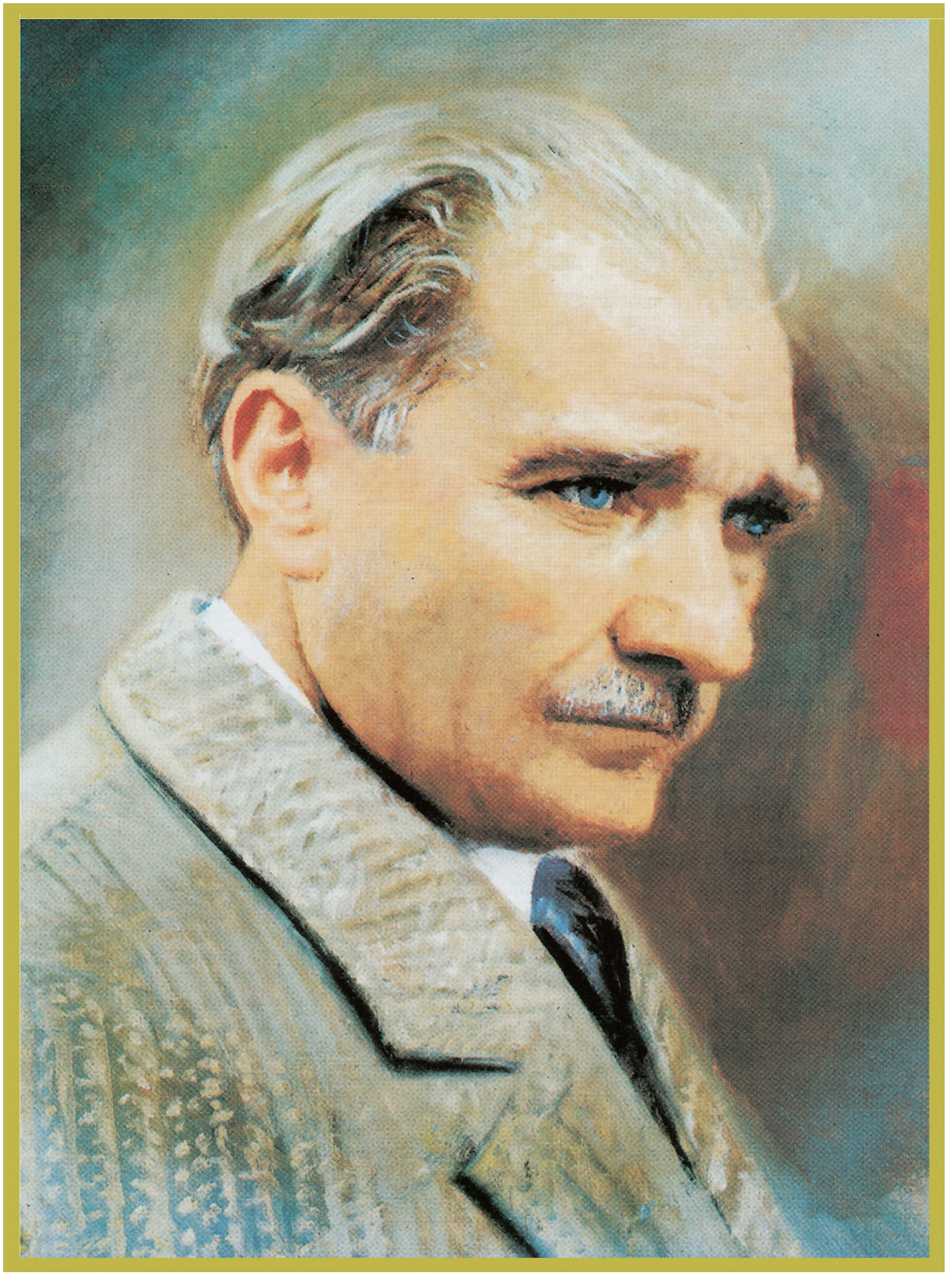

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

ORGANİZASYON ŞEMASI 9

1. ÜNİTE: DOĞAL SİSTEMLER 11

A. DOĞADAKİ EKSTREM OLAYLAR 12

B. DOĞAL SİSTEMLERİN GELECEĞİ 30

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 39

2. ÜNİTE: BEŞERÎ SİSTEMLER 41

A. EKONOMİK ETKİNLİKLER VE SOSYAL HAYAT 42

B. ŞEHİRLEŞME, GÖÇ VE SANAYİLEŞME 49

C. NÜFUS, YERLEŞME VE EKONOMİNİN GELECEĞİ 54

Ç. TÜRKİYE'NİN İŞLEVSEL BÖLGELERİ 62

D. BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ 65

E. TÜRKİYE'DE HİZMET SEKTÖRÜ 74

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 76

F. ULAŞIM SİSTEMLERİ 78

G. ULAŞIM, YERLEŞME VE EKONOMİ 81

Ğ. TÜRKİYE'DE ULAŞIMIN GELİŞİMİ 83

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 97

H. DÜNYA TİCARET MERKEZLERİ 99

I. TÜRKİYE'DE TİCARET MERKEZLERİ 101

İ. TARİHÎ TİCARET YOLLARI VE TÜRKİYE 109

J. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET 111

K. TÜRKİYE'Yİ SEMBOLİZE EDEN MEKÂNLAR 116

L. TÜRKİYE'NİN TURİZM POTANSİYELİ VE VARLIKLARI 121

M. TURİZMİN ETKİLERİ VE TURİZM POLİTİKALARI 131

N. TURİZMİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ 138

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 141

3. ÜNİTE: BÖLGELER VE ÜLKELER 143

A. KITA VE OKYANUSLARIN ÖNEMİ 144

B. ÜLKELERİN KONUMUNUN ÖNEMİ 147

C. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU 150

Ç. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK BÖLGELERLE İLİŞKİSİ 154

D. TÜRK KÜLTÜR BÖLGELERİ VE ÜLKEMİZ 160

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 164

E. TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ 165

F. GELİŞMİŞLİĞİN ÖLÇÜTLERİ 167

G. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN EKONOMİLERİ 171

Ğ. ÜLKELER VE DOĞAL KAYNAKLAR 173

H. ENERJİ NAKİL HATLARI 176

I. BAŞLICA ÇATIŞMA ALANLARI 182

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 189

4. ÜNİTE: ÇEVRE VE TOPLUM 191

A. DOĞAL ÇEVRENİN SINIRLILIĞI 192

B. ÇEVRE SORUNLARINI ÖNLEME YÖNTEMLERİ 201

C. ÇEVRESEL ÖRGÜTLER 208

Ç. DOĞAL MİRASLAR VE EKOSİSTEM 214

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 219

EKLER

SÖZLÜK 220

KAYNAKÇA 223

FOTOĞRAF KAYNAKÇASI 224

HARİTALAR KAYNAKÇASI 224

GRAFİKLER KAYNAKÇASI 224

TABLO KAYNAKÇASI 224

ETKİNLİK KAYNAKÇASI 224

OKUMA METNİ KAYNAKÇASI 224

"BASINDAN" KAYNAKÇASI 224

"BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?" KAYNAKÇASI 224

GÖRSEL KAYNAKÇASI 224

ELEKTRONİK İÇERİK GÖRSEL KAYNAKÇASI 224

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI CEVAPLARI 225

TÜRKİYE MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ HARİTASI 232

TÜRKİYE FİZİKİ HARİTASI 233

TÜRKİYE DİLSİZ HARİTASI 234

DÜNYA FİZİKİ HARİTASI 235

DÜNYA SİYASİ HARİTASI 236

DÜNYA DİLSİZ HARİTASI 237

ORGANİZASYON ŞEMASI

Elektronik içeriklere ulaşmak için kullanacağınız karekodu gösterir.

Ünite numarasını gösterir.

Ünite adını gösterir.

Ünitede yer alan konu başlıklarını içerir.

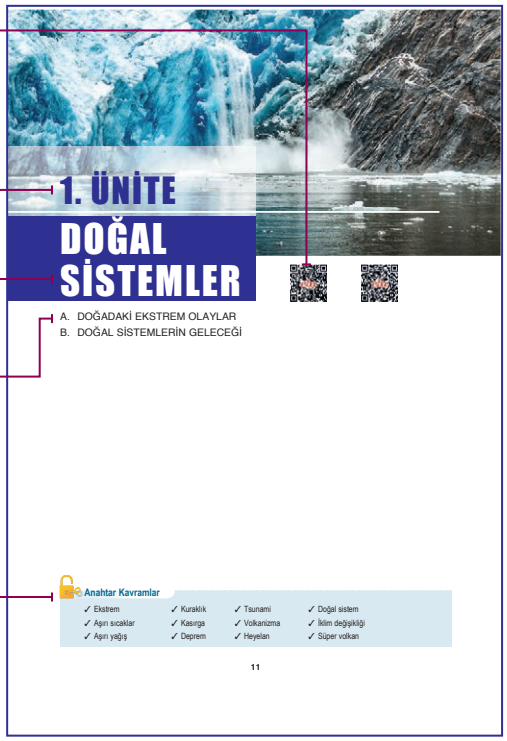

Konu ile ilgili anahtar kavramların bulunduğu bölümdür.

Ana başlıkları gösterir.

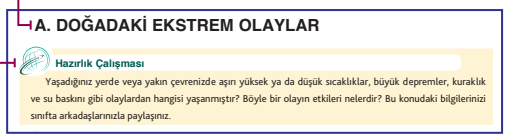

Öğrencileri konuya hazırlamak için verilen hazırlık çalışmalarının bulunduğu bölümdür.

Öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarması ve yeni bilgilerle bağlantı kurmasına yönelik bölümdür.

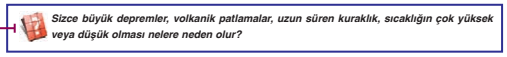

Derse başlarken öğrencileri motive etmeye, konular işlenirken öğrenilen bilgileri pekiştirmeye ve coğrafi becerileri kazandırmaya yönelik sınıf içerisinde yapılacak çalışmaların verildiği bölümdür.

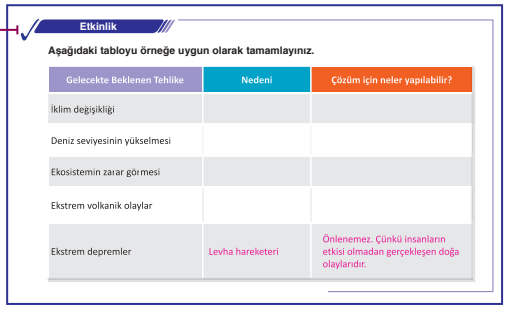

Öğrencilerin sınıf dışında yapacağı araştırma, gözlem yapma, veri toplama, yorumlama vb. çalışmaların bulunduğu bölümdür.

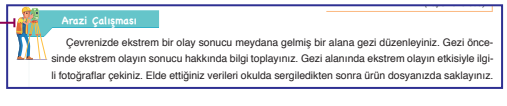

Öğrencilerin ilgisini uyandırmaya yönelik bilimsel bilgilerin yer aldığı bölümdür.

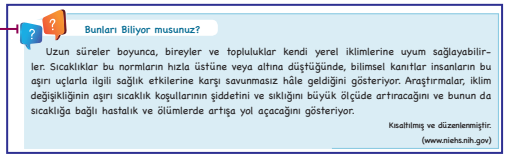

Konuyu destekleyen bilgi, anı, olay ve makalelerin bulunduğu bölümdür.

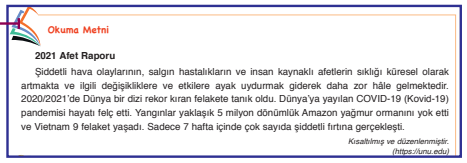

Okuma Metni

2021 Afet Raporu

Şiddetli hava olaylarının, salgın hastalıkların ve insan kaynaklı afetlerin sıklığı küresel olarak artmakta ve ilgili değişikliklere ve etkilere ayak uydurmak giderek daha zor hâle gelmektedir. 2020/2021'de Dünya bir dizi rekor kıran felakete tanık oldu. Dünya'ya yayılan COVID-19 (Kovid-19) pandemisi hayatı felç etti. Yangınlar yaklaşık 5 milyon dönümlük Amazon yağmur ormanını yok etti ve Vietnam 9 felaket yaşadı. Sadece 7 hafta içinde çok sayıda şiddetli fırtına gerçekleşti.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://unu.edu)

Coğrafi becerileri ve sınıfta yapılabilecek kazanımları destekleyen ders dışı çalışmaların bulunduğu bölümdür.

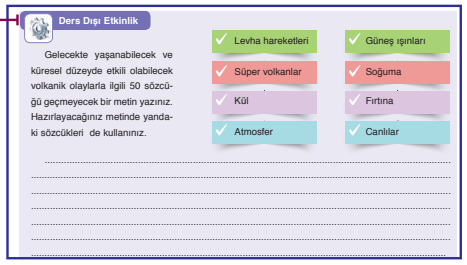

Ders Dışı Etkinlik

Gelecekte yaşanabilecek ve küresel düzeyde etkili olabilecek volkanik olaylarla ilgili 50 sözcüğü geçmeyecek bir metin yazınız. Hazırlayacağınız metinde yandaki sözcükleri de kullanınız.

- Levha hareketleri
- Güneş ışınları
- Süper volkanlar
- Soğuma
- Kül
- Fırtına
- Atmosfer
- Canlılar

Konuyu destekleyen haberleri içeren bölümdür.

Basından

DÜNYANIN GLOBAL GELECEĞİNE YÖN VERMİŞ VE YÖN VEREBİLECEK VOLKANLAR VE VOLKANİK PATLAMALAR

Dünyanın tüm güçleri arasında en yıkıcı güçlerden biri yanardağlardır. Mağmanın yer altında sıcaklık ve basınç etkisi altında yerin üstüne kendine bir yer açarak yeryüzüne püskürtmesiyle volkanlar oluşur. Bunlar dünyanın en verimli arazilerini oluştururken en büyük yıkımları da beraberinde getirir.

National Geographic Araştırmacısı Ege denizinde Tera volkanının Santori Adası'nı nasıl yok ettiğini araştırır. Minoolar, Santori Adası'nda yaşayan bir medeniyetti ve bu medeniyetin nasıl yok olduğu bilinmiyordu. Ta ki araştırmalar yapılana kadar. Araştırmacılar deniz dibine inerek denizin dibinde bir yanardağ olduğunu görüyorlar ve bu adanın ve medeniyetin nasıl yok olduğunu buluyorlar. Tera gibi medeniyetleri tehdit eden diğer yanardağlar St. Helens Dağı, Pinatubo ve Vezüv volkanıdır.

Tektonik levhaların ek yerlerinden magmanın yukarı sızmasıyla volkanik dağlar oluşur. Bu dağların geçmişten bugüne kadar yeryüzünde birçok yıkıma neden olduğu bilinmektedir. Gerek tarihî belgeler gerekse tektonik kalıntılar bu olağanüstü yıkımlar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Günümüzde yaşanan yanardağ patlamaları gelecekte de bu tür doğa olaylarının olacağına dair ipuçları vermektedir. Bilim insanları patlamaların şiddetini belirlemek için 1-8 arasında değişen bir ölçek geliştirmişlerdir. VPE denilen bu ölçek volkanik patlamaları birbiriyle karşılaştırmaya yarar.

Konu ile ilgili öğrenilen bilgilerin ve kazanılan becerilerin ölçüldüğü bölümdür.

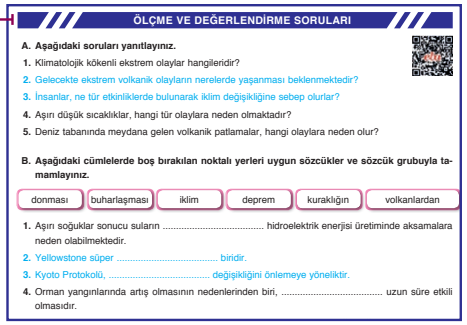

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Klimatolojik kökenli ekstrem olaylar hangileridir?
2. Gelecekte ekstrem volkanik olayların nerelerde yaşanması beklenmektedir?
3. İnsanlar, ne tür etkinliklerde bulunarak iklim değişikliğine sebep olurlar?
4. Aşırı düşük sıcaklıklar, hangi tür olaylara neden olmaktadır?
5. Deniz tabanında meydana gelen volkanik patlamalar, hangi olaylara neden olur?

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun sözcükler ve sözcük grubuyla tamamlayınız.

donması | buharlaşması | iklim | deprem | kuraklığın | volkanlardan

1. Aşırı soğuklar sonucu suların ..... hidroelektrik enerjisi üretiminde aksamalara neden olabilmektedir.
2. Yellowstone süper ..... biridir.
3. Kyoto Protokolü, ... değişikliğini önlemeye yöneliktir.
4. Orman yangınlarında artış olmasının nedenlerinden biri, ... uzun süre etkili olmasıdır.

Yanları renklendirilmiş sayfalar ve zeminine renk verilmiş sorular, 2 saatlik programda okutulmayacak olan kazanımlardır.

3. Çölleşme

Çölleşme kurak ve yarı kurak alanlardaki arazi bozunumunu ifade etmektedir. Çölleşmenin başlıca nedenleri kuraklığın uzun sürmesi, su baskınları ve arazinin yanlış kullanımıdır. Bunun sonucunda toprak erozyonu gerçekleşmekte, toprağın verimi düşmekte ve bitki örtüsü zarar görmektedir.

Çölleşme sonucunda bazen binlerce yılda oluşan toprak, kısa bir süre içinde erozyonla yok olabilmektedir. Bu durum doğal bitki örtüsünün yok olmasına yol açmakta dolayısıyla otçullar başta olmak üzere diğer canlılara zarar verebilmektedir. Böyle alanlarda tarım yapma olanağı ortadan kalktığı için kıtlık baş gösterebilmektedir. Bu tür olaylar daha çok aşırı ve erken otlatmanın gerçekleştirildiği mera alanlarında ve tarım arazilerinde meydana gelmektedir.

Çölleşmeyi önlemek için ağaçlandırma çalışmaları yapılmalı, tarım alanları damla sulama yöntemi gibi yöntemlerle sulanmalıdır. Tarlalar eğime dik yönde sürülmeli, meralarda erken ve aşırı otlatmanın önüne geçilmelidir (Fotoğraf 1.17). Çölleşmeyi önlemek için arazi kullanımı ve çölleşmenin sonuçları hakkında halkın eğitilmesi önem taşımaktadır. Anız yakılmasının ve toprak kirliliğinin önüne geçilmesi de çölleşmeyle mücadele yöntemleridir.

Fotoğraf 1.17: Toprak erozyonu çölleşmenin başlıca nedenidir (Senegal).

Renklendirilmiş sorular, 2 saatlik program okuyan öğrencilerin muaf oldukları sorulardır.

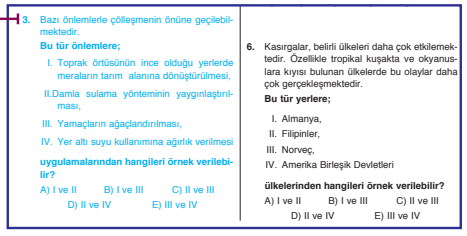

3. Bazı önlemlerle çölleşmenin önüne geçilebilmektedir.
Bu tür önlemler;
I. Toprak örtüsünün ince olduğu yerlerde meraların tarım alanına dönüştürülmesi,
II. Damla sulama yönteminin yaygınlaştırılması,
III. Yamaçların ağaçlandırılması,
IV. Yer altı suyu kullanımına ağırlık verilmesi
uygulamalarından hangileri örnek verilebilir?
A) I ve II B) I ve III C) II ve III D) II ve IV E) III ve IV

6. Kasırgalar, belirli ülkeleri daha çok etkilemektedir. Özellikle tropikal kuşakta ve okyanuslara kıyısı bulunan ülkelerde bu olaylar daha çok gerçekleşmektedir.
Bu tür yerlere;
I. Almanya,
II. Filipinler,
III. Norveç,
IV. Amerika Birleşik Devletleri
ülkelerinden hangileri örnek verilebilir?
A) I ve II B) I ve III C) II ve III D) II ve IV E) III ve IV

1. ÜNİTE

DOĞAL SİSTEMLER

A. DOĞADAKİ EKSTREM OLAYLAR
B. DOĞAL SİSTEMLERİN GELECEĞİ

Anahtar Kavramlar

- ✓ Ekstrem
- ✓ Aşırı sıcaklar
- ✓ Aşırı yağış
- ✓ Kuraklık
- ✓ Kasırga
- ✓ Deprem
- ✓ Tsunami
- ✓ Volkanizma
- ✓ Heyelan
- ✓ Doğal sistem
- ✓ İklim değişikliği
- ✓ Süper volkan

A. DOĞADAKİ EKSTREM OLAYLAR

Hazırlık Çalışması

Yaşadığınız yerde veya yakın çevrenizde aşırı yüksek ya da düşük sıcaklıklar, büyük depremler, kuraklık ve su baskını gibi olaylardan hangisi yaşanmıştır? Böyle bir olayın etkileri nelerdir? Bu konudaki bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Etkinlik

Aşağıdaki fotoğraflarda gösterilen olayların neden meydana gelmiş olabileceğini yorumlayınız. Yorumlarınızı fotoğrafların altlarındaki noktalı yerlere yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Sizce büyük depremler, volkanik patlamalar, uzun süren kuraklık, sıcaklığın çok yüksek veya düşük olması nelere neden olur?

Yeryüzünde çeşitli doğa olayları meydana gelmektedir. Hava, bazen çok sıcak bazen çok soğuk olmaktadır. Rüzgâr bazen hafif bazen şiddetli esmektedir. Bazen çok yağış düşerken bazen uzun süre yağış düşmemektedir. Ayrıca yeryüzünde sürekli soğuk veya sürekli sıcak olan, yıl boyunca yağış alan ya da yıllarca yağış almayan yerler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra bazı bölgelerde yer sarsıntıları gerçekleşmekte,

bazı alanlarda ise volkanik patlamalar meydana gelmektedir. Bu tür doğa olaylarının bir kısmı, doğal yaşamımızın bir parçası hâline gelmiştir ve bu tür olayları yadırgamayız. Örneğin ülkemizde yazların sıcak, kışların ise soğuk olacağını bilir, yaşamımızı buna göre düzenleriz. Yine ülkemizde aktif fay hatlarının bulunduğu yerlerde zaman zaman depremler yaşanmaktadır. Ancak bu tür olayların yanı sıra bazen öyle doğa olayları gerçekleşir ki o güne kadar böyle bir örneği görülmemiştir ya da çok az görülmüştür. Bunlar, çok büyük bir volkanik patlama, aşırı derecede yağış veya havanın çok soğuması gibi olaylar olabilir. İşte bu tür sıra dışı veya uç değerler gösteren doğa olayları, ekstrem doğa olayları olarak tanımlanmaktadır.

Ekstrem doğa olaylarını klimatolojik olaylar ile jeolojik ve jeomorfolojik olaylar olmak üzere sınıflandırabiliriz (Şema 1.1).

Şema 1.1: *Doğadaki ekstrem olaylar*

1. Klimatolojik Olaylar

Atmosferde meydana gelen aşırı sıcaklar, soğuklar, yağışlar ile kuraklık, fırtına ve kasırgalar klimatolojik olayların başlıcalarıdır.

a. Ekstrem Sıcaklıklar

Ekstrem sıcaklıklar aşırı yüksek veya aşırı düşük sıcaklıkları ifade etmektedir. Sıcaklık, Dünya'nın hareketlerine bağlı olarak gün ve yıl içinde değişmektedir. Ayrıca sıcaklık, Dünya'nın şeklinden dolayı genel olarak Ekvator'dan kutuplara gidildikçe azalmaktadır. Kara ve denizlerin dağılışı, yükseklik, okyanus akıntıları ve rüzgârlar gibi etmenler de sıcaklık dağılışında önemli ölçüde etkili olmaktadır. Buna göre yeryüzündeki en yüksek sıcaklık değerlerinin Ekvator'a yakın bölgelerde yaşanması beklenmektedir.

Yeryüzünde en yüksek ve en düşük sıcaklık dağılışı incelenirken ocak ve temmuz ayları değerlendirilmektedir. Çünkü bir yarım kürede yaz yaşanırken diğerinde kış yaşanmakta, yılın en yüksek ve en düşük sıcaklıkları bu dönemlerde ölçülmektedir.

Dünya geneli değerlendirildiğinde her iki yarım kürede de en yüksek sıcaklıklar, Güneş'ten gelen enerjinin yanı sıra karasallık ve nem azlığından dolayı dönenceler çevresinde yaşanmaktadır. Yengeç Dönencesi çevresindeki karalar, Oğlak Dönencesi çevresine göre daha geniş yer kapladığından Kuzey Yarım Küre'nin yaz sıcaklıkları daha yüksektir. Bu nedenle yeryüzündeki en yüksek sıcaklıklar bu yarım kürede ölçülmüştür.

Günümüze kadar dünya genelinde en yüksek sıcaklık değeri, 1913'te Furnace Creek'te (Förnis Krik, ABD) 56,7 °C olarak ölçülmüştür. Diğer kara kütlelerinde yaşanmış en yüksek sıcaklıklar incelendiğinde (Tablo 1.1) bu durumun başta insan sağlığı olmak üzere birçok olumsuzluğa neden olabilecek yüksekliktе olduğu görülmektedir. Bazı yıllarda yaşanan aşırı sıcaklar nedeniyle çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir.

Tablo 1.1: *Kıtalara göre ölçülen en yüksek sıcaklıklar*

Kıtalar	Yerler	Sıcaklık Değeri (°C)	Ölçüldüğü Yıl	Ölçüldüğü Ay
Afrika	Kebili (Tunus)	55	1931	Temmuz
Kuzey Amerika	Furnace Creek (ABD)	56,7	1913	Temmuz
Güney Amerika	Rivadavia (Arjantin)	48,9	1905	Aralık
Okyanusya	Oodnadatta (Odnadata, Avustralya)	50,7	1960	Ocak
Asya	Mitribah (Kuveyt)	53,9	2016	Temmuz
Avrupa	Atina (Yunanistan)	48	1977	Temmuz
Antarktika	Signy Araştırma İstasyonu	19,8	1982	Ocak

(http://wmo.asu.edu)

Sıcaklıkların çok yüksek olması ve sıcaklığın bu şekilde bir süre etkili olması göl, akarsu ve barajlardaki suların aşırı derecede buharlaşmasına ve su sıkıntısının yaşanmasına neden olmaktadır. Barajlardaki su seviyesinin çok düşmesi durumunda hidroelektrik enerjisi üretimi de olumsuz yönde etkilenmektedir.

Aşırı sıcaklar, topraktaki suyun da aşırı buharlaşmasına neden olduğundan doğal bitki örtüsünün kurumasına, dolayısıyla önce otçul sonra etçil hayvanların zarar görmesine neden olmakta ve böylece bir ekosistemi zincirleme olarak etkileyebilmektedir.

Aşırı sıcaklardan dolayı toprakta meydana gelen su kaybı, aynı zamanda tarımsal üretimi de olumsuz yönde etkilemekte ve kıtlığa neden olabilmektedir.

Aşırı sıcakların ortaya çıkardığı diğer bir olumsuzluk ise orman yangınlarının artmasıdır (Fotoğraf 1.1).

Fotoğraf 1.1: *Aşırı sıcaklar sonucu yangınlar gerçekleşebilmektedir.*

Bunları Biliyor musunuz?

Uzun süreler boyunca, bireyler ve topluluklar kendi yerel iklimlerine uyum sağlayabilirler. Sıcaklıklar bu normların hızla üstüne veya altına düştüğünde, bilimsel kanıtlar insanların bu aşırı uçlarla ilgili sağlık etkilerine karşı savunmasız hâle geldiğini gösteriyor. Araştırmalar, iklim değişikliğinin aşırı sıcaklık koşullarının şiddetini ve sıklığını büyük ölçüde artıracağını ve bunun da sıcaklığa bağlı hastalık ve ölümlerde artışa yol açacağını gösteriyor.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(www.niehs.nih.gov)

Okuma Metni

AŞIRI SICAKLAR VE KORUNMA

Çok sıcak havalarda ve rutubetin arttığı durumlarda 37°C'a kadar normal kabul edilen vücut ısısı, 40-41°C'a kadar yükselebilir. Bu seviyeye yükselen vücut ısısı, hücrelerde özelliklede beyin hücrelerinde tahribat yapar. Aşırı sıcağa maruz kalan bir kişinin, beynindeki ısı ayarlama merkezinin fonksiyonu bozulur ve güneş çarpması dediğimiz ciddi sağlık sorunu ortaya çıkar. Bu nedenle insanlar beden ve ruh sağlığını korumak için güneşten, sıcaktan özellikle de nemli sıcak havadan korunmalıdır.

Zorunlu olmadıkça güneş sıcaklığının en belirgin olduğu 11.00-15.00 saatleri arasında dışarıya çıkılmamalıdır. Çocuklar, yaşlılar, kalp ve şeker gibi kronik hastalığı olanların buna özellikle dikkat etmeleri gerekir. Kapalı alanların havalandırılmasına, yeterli bir hava akımı sağlanmasına özen gösterilmeli. Bol sıvı ve mineral içeren içecekler tüketilmelidir. Kalp hastalığı veya hipertansiyonu olup tuzsuz diyet alan kişiler dışında, gıdalarla tuz alımı arttırılmalıdır. Tuz kısıtlaması olanlar ise sıvı ve tuz kaybı yönünden çok dikkatli olmalıdır. Hafif yemekler, sulu yiyecekler yenmeli. İnce, açık renkli, ve geniş giysiler giyilmeli.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(http://bilheal.bilkent.edu.tr)

Yeryüzünde aşırı soğukların yaşandığı dönemler, her yarım kürenin Güneş'ten en az enerji aldığı kış dönemleridir. Bu dönemde kutuplara yakın olan karalarda sıcaklık değerleri daha düşüktür. Bu nedenle yeryüzünde en düşük sıcaklıkların yaşandığı yer Güney Kutup bölgesidir. Bu bölgede geniş bir kara kütlesinin bulunması ve ortalama yükseltinin fazla olmasından dolayı sıcaklık değerleri çok düşmektedir. Günümüze kadar yaşanmış en düşük sıcaklık değeri, Antarktika'nın Vostok bölgesinde 1983'te – 89,2 °C olarak kaydedilmiştir.

Yeryüzünün diğer yerlerinde de zaman zaman sıcaklıkların aşırı derecede düştüğü görülmektedir (Tablo 1.2). Sıcaklıkların aşırı derecede düşmesi bir dizi olumsuz sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 1.2: *Kıtalara göre ölçülen en düşük sıcaklıklar*

Kıtalar	Yerler	Sıcaklık Değeri (°C)	Ortalama Yükselti (m)	Ölçüldüğü Ay
Afrika	Ifrane (İfrein, Fas)	– 23,9	1.635	1935
Asya	Verkhoyansk (Verkoyansk, Rusya)	– 67,8	1.107	1892
Okyanusya	Ranfurly (Renfirliy, Yeni Zelanda)	– 25,6	423	1903
Güney Amerika	Sarmiento (Sermiento, Arjantin)	– 32,8	268	1907
Kuzey Amerika	Yukon (Yukan, Kanada)	– 63	646	1947
Antarktika	Vostok	– 89,2	3.420	1983
Avrupa	Klinck Aws (Klink, Grönland)	– 69,6	3.216	1991

(http://wmo.asu.edu)

Sıcaklıkların çok düşük olması, başta don olaylarına neden olmaktadır. Bu durumda göl (Fotoğraf 1.2), akarsu ve baraj suları donmakta, içme ve kullanma suyu sıkıntısı çekilmekte, hidroelektrik enerjisi üretimi aksamaktadır.

Fotoğraf 1.2: *Aşırı soğuklar sonucu göl suları donmaktadır (Baykal Gölü, Rusya Federasyonu).*

Sıcaklıkların aşırı derecede düşük olması, yeterli barınma ve ısınma koşullarına sahip olmayan insanların donarak ya da soğuklara bağlı hastalıklardan yaşamlarını yitirmelerine neden olmaktadır.

Aşırı soğukların diğer bir etkisi, don olayının toprağın derinlerine kadar işlemesi ve bitkilerin yaşamını sona erdirmesidir. Topraktaki suyun donması, bitkilerin bu sulardan yararlanmasını engellediğinden bitki örtüsünün zarar görmesine neden olmaktadır.

Düşük sıcaklıkların bölgeden bölgeye yaratacağı etkiler farklıdır. Çünkü her bölgenin iklim koşullarına uyum göstermiş bitkiler bulunmaktadır. Örneğin –20 °C sıcaklık, Sibirya'daki ağaçlara önemli bir zarar vermezken bu sıcaklık değeri, Afrika'daki ağaçların ölmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle aşırı soğuklar, doğal bitki örtüsüne ve tarımsal üretime de büyük zararlar verebilmektedir.

Aşırı soğuklar, don olaylarına neden olduğundan ulaşımı aksatmakta ve bazı yerlerle ulaşım sağlanamamaktadır (Fotoğraf 1.3).

Fotoğraf 1.3: *Aşırı soğuklar, ulaşımı olumsuz yönde etkilemektedir (Polonya).*

Basından

ZİRAİ DON OLAYINDA KRİTİK SAATLER

Sıcaklığın gün içinde düşüşü, genellikle öğleden sonra başlayıp gece yarısından itibaren kritik seviyenin altına düşer. Düşüş gün doğumuna kadar sürer. Bu düşüş, gökyüzünün açık ya da kapalı olmasına, rüzgâr şiddetine, havadaki nem oranına, yağışa, topoğrafyanın Güneş'e karşı konumuna göre hızlı ya da yavaş olabilmektedir. Sıcaklığın en düşük olduğu saatler sabaha yakın saatler olup genellikle gün doğumundan hemen önce pik değere ulaşmaktadır. Tarımsal üretimde meydana gelen zararlar, genellikle bu aralıkta meydana geldiğinden, üreticilerimizin tedbirlerini bu periyot için planlaması, meydana gelebilecek zararı en aza indirecektir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://mgm.gov.tr)

b. Şiddetli Yağışlar ve Su Baskınları

Yeryüzünde yağış dağılışı, öncelikle denize göre konum, yer şekilleri ve hava hareketleriyle ilgilidir. Bu durum, bazı yerlerin fazla, bazı yerlerin az yağış almasına neden olmaktadır. Güneydoğu Asya, ekvatoral bölge ve orta kuşak karalarının batısı, yeryüzünün fazla yağış alan yerlerindendir.

Yeryüzünde günümüze kadar en yüksek yıllık yağış değeri Hindistan'ın Cherrapunji (Çerapunçi) bölgesinde 26.470 mm olarak kaydedilmiştir.

Dünya'nın diğer bölgelerinde de aşırı yağış alan yerler bulunmaktadır (Tablo 1.3). Aşırı yağışlar, canlı yaşamına ve doğal çevreye olumsuz etkide bulunmaktadır.

Tablo 1.3: *Kıtalara göre ölçülen en yüksek yağış değeri*

Kıtalar	Yerler	Yıllık Yağış Değeri (mm)
Avrupa	Crkvice (Srkivise, Karadağ)	4.593
Kuzey Amerika	Henderson (Hendırsın, Kanada)	7.000
Okyanusya	Bellenden (Belındın, Avustralya)	8.034
Güney Amerika	Quibdo (Kuibde, Kolombiya)	8.990
Afrika	Debundscha (Dibunşa, Kamerun)	10.287
Asya	Cherrapunji (Çerapunçi, Hindistan)	26.470

(http://wmo.asu.edu)

Yeryüzüne bir günde düşen yağış rekoru, Madagaskar Adası'nın doğusunda yer alan Réunion (Rinuniyen) Adası'na aittir. Bu adaya 24 saat içinde 1.825 mm yağış düşmüştür.

Yağışların aşırı olmasının en önemli sonuçlarından biri, su baskınlarının gerçekleşmesidir. Bunun sonucunda can kayıpları yaşanmakta, tarım alanları ve yapılar zarar görmektedir.

Aşırı yağışlar, yerleşim birimlerinde kanalizasyon sularının içme sularına karışmasına ve böylece kirli suların her tarafa taşınmasına neden olabilmekte, bunun sonucunda salgın hastalıklar yaşanabilmektedir.

Yağışların çok fazla olmasının sonuçlarından biri de suyun yüzeysel akışının fazla olmasına bağlı olarak erozyonun artmasıdır (Fotoğraf 1.4).

Fotoğraf 1.4: *Aşırı yağışların sonuçlarından biri de erozyonun fazla olmasıdır (Fransa).*

Bunları Biliyor musunuz?

Şimdiye kadar en büyük dolu tanesi, 1986 yılında Bangladeş'e düşmüştür. Ağırlığı 1,02 kg'dır.

(http://wmo.asu.edu)

c. Kuraklık

Bir yere düşen yağış miktarının, o yerden buharlaşan su miktarından daha az olması, kuraklık olarak ifade edilmektedir. Buna göre kuraklık, yağışın yanı sıra sıcaklıkla da ilgilidir. Sıcaklığın yüksek, buharlaşmanın şiddetli olması kuraklığı artırmaktadır. Buna karşın dünya genelinde kuraklığın fazla olduğu yerlerin ortak özelliği ise yağışın az olmasıdır.

Yeryüzünün en az yağış alan yerleri, dönenceler çevresinde yer alan çöllerdir. Etrafı yüksek dağlarla çevrili alanlar ile kutuplar da az yağış alan bölgelerdendir. Yeryüzünün en uzun süre yağış almayan yeri, Şili'nin Arica (Arika) bölgesidir. Bu bölgeye 173 ay boyunca (1903 ile 1918 yılları arasında) yağış düşmemiştir. Diğer kara kütlelerinde de yok denecek kadar az yağış alan yerler bulunmaktadır (Tablo 1.4).

Tablo 1.4: Kıtalara göre ölçülen en düşük yağış değeri

Kıtalar	Yerler	Yıllık Ortalama Yağış Değeri (mm)
Güney Amerika	Arica (Arika, Şili)	0,76
Antarktika	Amundsen-Scott (Eymıntsın-Skat, Antarktika)	2
Afrika	Wadi Halfa (Vadi Helfa, Sudan)	2,54
Kuzey Amerika	Batagues (Batagis, Meksika)	30,5
Asya	Aden (İdın, Yemen)	45,7
Okyanusya	Troudaninna (Trudinina, Avustralya)	102,9
Avrupa	Astrahan (Rusya)	162,6

(http://wmo.asu.edu)

Kuraklık, yalnızca yeryüzünün az yağış alan yerlerinde yaşanmaz. Orta derecede yağış alan yerlerde de bazen kuraklık yaşanmakta ve bu durum birçok olumsuzluğa neden olmaktadır.

Kuraklık, tahmin edilmesi güç olan doğa olaylarındandır. Kuraklığın diğer bir özelliği ise yavaş gelişen fakat etkisi uzun süren bir meteorolojik olay olmasıdır.

Kuraklığın uzun sürmesi durumunda göl, akarsu ve baraj sularında azalma, bazılarında ise kuruma gerçekleşir. Bu durumda su kıtlığı yaşanır, hidroelektrik enerji üretiminde aksamalar gerçekleşir.

Kuraklık, bitki örtüsünün kurumasına dolayısıyla bunlarla beslenen otçulların besin sıkıntısı çekmesine neden olmaktadır (Fotoğraf 1.5). Bu durumda bazı hayvanlar göç ederken bazıları da yaşamını yitirmektedir.

Kuraklığın önemli sonuçlarından biri de tarımsal üretimin zarar görmesidir. Sulama olanaklarının sınırlı olduğu yerlerde yaşanan kuraklık, tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilediğinden kıtlık yaşanmasına neden olmaktadır.

Yangınların artması ve salgın hastalıklar da kuraklığın neden olduğu sorunlardandır.

Fotoğraf 1.5: *Kuraklığın sonuçlarından biri de göllerin kurumasıdır (Racetrack Playa, Ristrak Playe, Kaliforniya, ABD).*

Bunları Biliyor musunuz?

Kuraklığın Ekonomik Etkileri

- Üründe kayıp
- Süt ve çiftlik hayvanları kaybı
- Kereste üretiminde kayıplar
- Balık üretiminde kayıplar
- Ulusal büyümede kayıp, ekonomik gelişmede gecikme
- Yiyecek üretiminde düşüş, yiyecek stoklarında azalma
- Finansal kaynak bulmada zorluk (kredi riski)
- Nehir ve kanalların denizciliğe olan katkılarında kayıp
- Yeni ve ilave su kaynaklarının geliştirilmesindeki pahalılık
- Suyun taşınmasındaki pahalılık
- Çiftçi gelirlerinde kayıplar
- Eğlence ve iş alanlarında kayıplar
- Enerjide kaynak azalması
- Tarımsal üretimin direkt bağlı olduğu endüstrilerde kayıplar
- Üretimdeki düşüşe bağlı işsizlik
- Hükûmetlerin vergi gelirinde kayıplar

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.mgm.gov.tr)

ç. Fırtına ve Kasırgalar

Basınç farkından meydana gelen yatay yönlü hava akımlarına rüzgâr denir. Rüzgârların hızı, saatte 1 km olabildiği gibi 118 km ve daha fazla da olabilmektedir. Buna göre rüzgârlar; hafif esinti, kuvvetli rüzgâr, fırtına ve kasırga gibi adlar almaktadır.

Fotoğraf 1.6: *Filipinler'de can ve mal kaybına neden olan kasırgadan sonraki bir görünüm (2013)*

Rüzgârlar, şiddetlerine göre doğada farklı etkilere sahiptir. Örneğin saatteki hızı 4 km olan bir rüzgârda baca dumanları biraz eğimli yükselir ve denizde çok hafif ve köpüksüz dalgalar oluşurken saatteki hızı 45 km'yi bulan rüzgârlarda ağaçlar tamamen sallanır, denizde büyük dalgalar meydana gelir. Buna karşın saatteki hızı 77 km'yi aşan, ağaçları kökünden söküp binalarda hasarlar ve denizde çok yüksek dalgalar oluşturan rüzgârlar, fırtına olarak adlandırılır. Kasırgalar ise hızı saatte 118 km'yi geçen, önemli ölçüde can ve mal kayıplarına neden olan hava hareketleridir (Fotoğraf 1.6).

Kasırgalar, genellikle sıcak deniz yüzeyinden yükselen nemli havanın oluşturduğu alçak basınçtan dolayı gerçekleşir. Sürekli olarak yükselen havanın oluşturduğu boşluğu doldurmak için çevreden merkeze hareket eden hava kütleleri, burgaç hareketi yaparak ilerler. Kasırgalar, bazen çapı 1.000 km'yi geçen bir alanda etkili olabilmekte ve etkisi haftalarca sürebilmektedir. Bu tür hava hareketlerine daha çok tropikal kuşakta rastlanır (Harita 1.1).

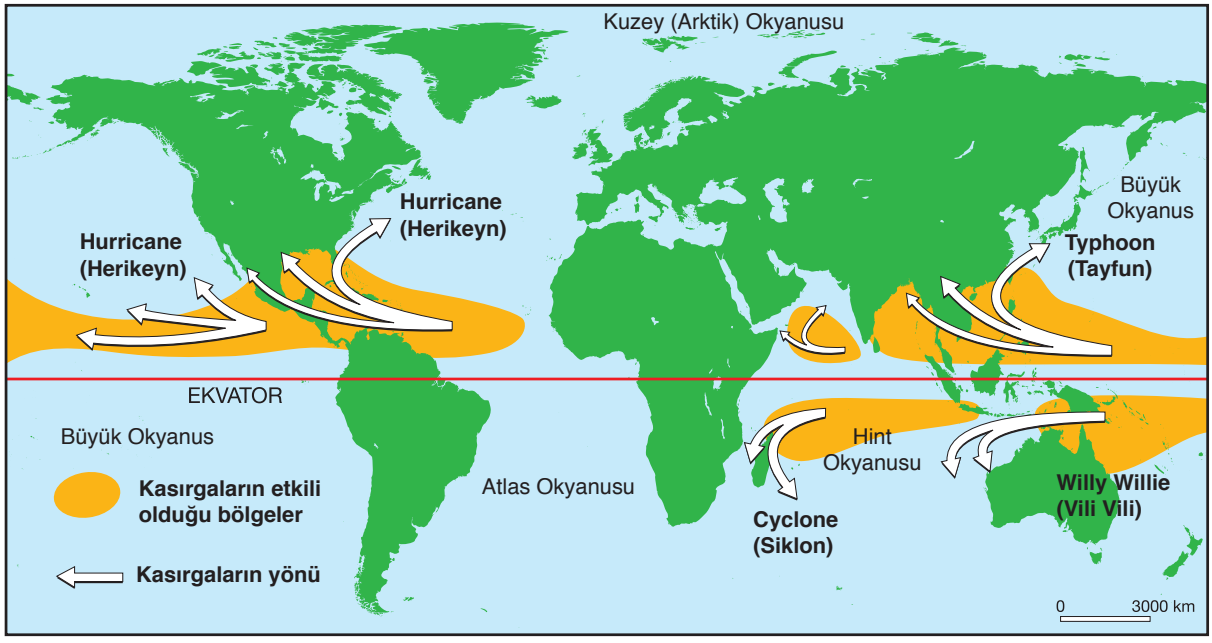

(https://scijinks.gov) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 1.1: *Kasırgaların etkili olduğu başlıca yerler*

Bunları Biliyor musunuz?

Yeryüzünde en yüksek hava basıncı, 2004 yılının Aralık ayında 1089 mb olarak Moğolistan'ın Tosontsengel (Tusandsengıl) yerleşim biriminde ölçülmüştür. En düşük hava basıncı ise 1979 yılının Ekim ayında Büyük Okyanus'ta Tip adlı tayfunda 870 mb olarak ölçülmüştür.

Pasifik Okyanusu'nda 1994 yılında meydana gelen bir kasırga, 13.280 km hareket etmiştir. En hızlı tropikal siklonun hızı ise 1996'da Avustralya'da 113,2 m/s olarak kaydedilmiştir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://wmo.asu.edu)

Fırtınaların en şiddetlisi kasırga olarak adlandırılan tropikal siklonlardır (Fotoğraf 1.7). Tropikal kuşakta görülen bu hava olayları, bir alçak basınç merkezi etrafında dönen hava kütlelerini ifade etmektedir. Bunlara Kuzey Amerika'da hurricane (harikeyn), Kuzey Pasifik Okyanusu'nun batısında typhoon (tayfun), Hint Okyanusu'nda cyclon (siklon) ve Avustralya'da willy-willies (vili vilis) denilmektedir.

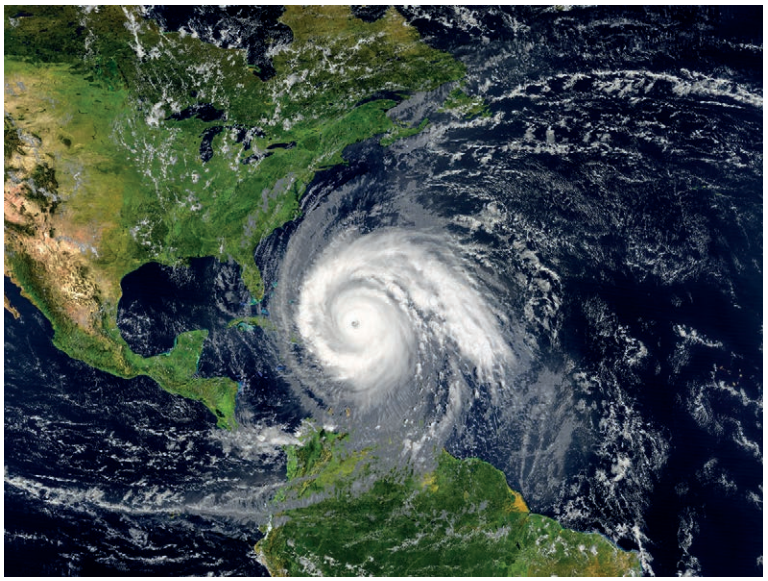

Fotoğraf 1.7: *Bir kasırganın uydudan görünüşü*

Kasırgalarda yükselici hava kütleleri aynı zamanda yağışa neden olmaktadır. Kısa süre içinde fazla miktarda yağış oluşturduğundan kasırgalar, su baskınlarına yol açabilmektedir.

Kasırgalar, taşıdıkları maddeleri etrafa çarparak can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Ayrıca bu hava kütleleri, kıyılarda deniz seviyesini 2-3 metre kadar yükselterek sahil şeritlerini su altında bırakmaktadır. Bu olay, gelgitten dolayı suyun kabarık olduğu zamana denk gelirse kıyıda su altında kalan yerlerin alanı genişlemektedir.

Kasırgalar, tarım alanlarının hasar görmesine neden olduğundan ekonomik kayıpların yanı sıra kıtlığa da yol açmaktadır.

Bunları Biliyor musunuz?

Ortalama olarak, her yıl 1 Haziran' dan 30 Kasım'a kadar süren kasırga mevsimi boyunca Atlantik Okyanusu, Karayip Denizi veya Meksika Körfezi'nde 6'sı kasırga olan 12 tropikal fırtına oluşur. Orta Pasifik Okyanusu'nda, her yıl 1 Haziran' dan 30 Kasım'a kadar süren kasırga mevsimi boyunca 2'si kasırga hâline gelen ortalama 3 tropik fırtına oluşur.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.weather.gov)

Bunları Biliyor musunuz?

Tropikal Siklonlar

Tropikal bir siklon, gelişmek için gerekli enerjiyi tropik okyanuslardan almaktadır. Çapı tipik olarak 200 ila 500 km civarındadır ancak 1000 km'ye de ulaşabilir.

Rüzgârlar Kuzey Yarım Küre'de sağa, Güney Yarım Küre'de sola sapar.

Belirli bir gücün üzerindeki tropikal siklonlara, kamu güvenliği yararına isimler verilir.

Dünyanın dört bir yanındaki meteorologlar, tropikal siklonları izlemek için uydular, hava durumu radarları ve bilgisayarlar gibi modern teknolojiyi kullanırlar.

Tropikal siklonları, aniden zayıflayabilecekleri veya rotalarını değiştirebilecekleri için tahmin etmek zor olabilir. Bununla birlikte meteorologlar, tropikal bir siklonun hareketi ve yoğunluk değişimi de dâhil olmak üzere nasıl geliştiğini tahmin etmek için en son teknolojileri kullanır ve sayısal hava tahmini modelleri gibi modern teknikler geliştirir; hangi hızla nereye gideceğini belirlemeye çalışırlar.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://public.wmo.int)

2. Jeolojik ve Jeomorfolojik Olaylar

Jeolojik ve jeomorfolojik kökenli ekstrem olayların başlıcaları deprem, heyelandır.

a. Depremler

Depremlerin oluşumunda etkili olan başlıca etmenler; levha hareketleridir. Tektonik depremler olarak adlandırılan ve levha hareketleri sonucu meydana gelen depremlerin etki alanı daha geniştir.

Yeryüzünde depremlerin sıklıkla görüldüğü alanlar, levha sınırlarıdır. Bunlar içinde bazılarının büyüklüğü fazladır (Harita 1.2). Richter (Rihter) ölçeğine göre büyüklüğü 8'den fazla olan depremler, ekstrem olaylar arasında yer almaktadır. Depremin büyüklüğü arttıkça can ve mal kayıpları da artmaktadır.

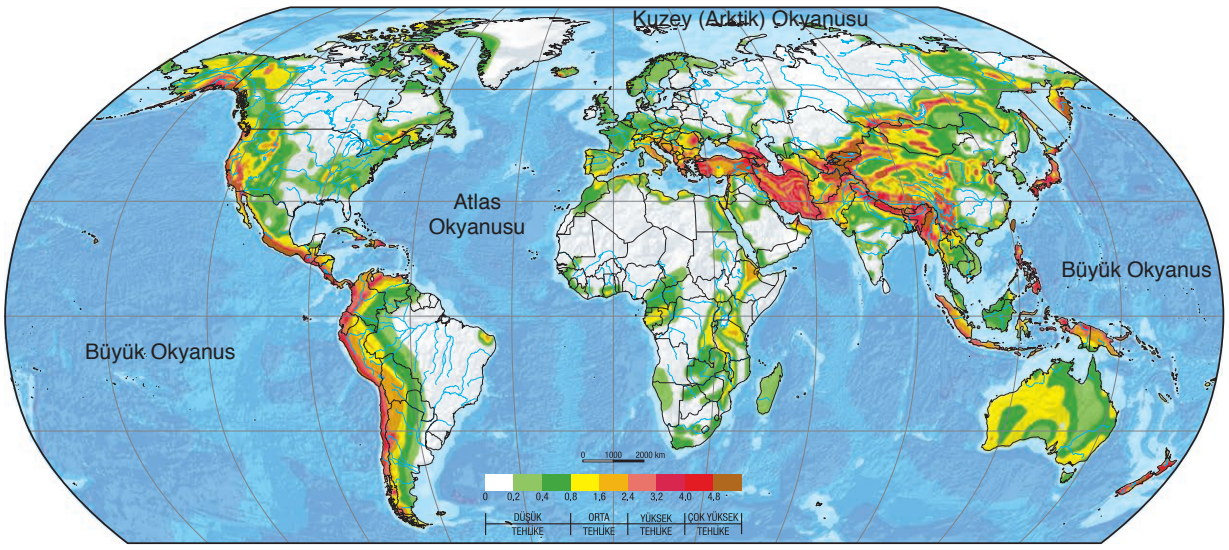

(http://www-scec.usc.edu) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 1.2: *Yeryüzündeki başlıca deprem bölgeleri*

1900 yılından günümüze kadar tutulan kayıtlara göre en büyük depremlerden biri, Şili'de meydana gelmiştir. 9.5 büyüklüğündeki bu deprem, 1960'ta yaşanmıştır. Bu deprem sonucunda önemli ölçüde can ve mal kayıpları gerçekleşmiştir. 1976 yılında Çin'de meydana gelen 8.2 büyüklüğündeki deprem ise 500.000 kişinin yaşamını kaybetmesine neden olmuştur. Bu değer, son yüzyılda en çok ölümle sonuçlanan deprem olarak kaydedilmiştir.

1939'da Erzincan'da meydana gelen 7.9 büyüklüğündeki depremde büyük bir yıkım meydana gelmiş ve 30.000'den fazla insan yaşamını yitirmiştir. 1999'da Gölcük'te meydana gelen ve Marmara Depremi olarak adlandırılan 7.4 büyüklüğündeki depremde 17.480 kişi yaşamını yitirmiş, çok sayıda insan yaralanmış, birçok bina yıkılmış ve birçok bina hasar görmüştür.

Şiddetli depremler sonucunda can kayıpları ve yaralanmaların yanı sıra meskenler yıkılmakta, eşyalar kullanılamaz duruma gelmekte, hizmetler ve üretim durmakta, salgın hastalıklar baş gösterebilmektedir (Fotoğraf 1.8). Zemin sıvılaşması, yamaç ve çamur akıntısı, tsunami, göllerde ve yer altı su seviyelerinde değişmeler ile kaynak ve kaplıca sularında değişmeler, depremin diğer etkileridir.

Depremin ortaya çıkardığı sorunlardan bazıları da beslenme ve barınma meseleleri ile psikolojik problemlerdir.

Fotoğraf 1.8: *Büyük depremlerde can ve mal kayıpları fazla olur (Van, 2011).*

Okuma Metni

DEPREM ÖNCESİ ALINACAK ÖNLEMLER

- Yerleşim bölgeleri titizlikle belirlenmelidir. Kaygan ve ovalık bölgeler iskâna açılmamalıdır. Konutlar gevşek toprağa sahip meyilli arazilere yapılmamalıdır.
- Yapılar, deprem etkilerine karşı dayanıklı inşa edilmelidir (Yapı Tekniğine ve İnşaat Yönetmeliği'ne uygun olarak).
- Dik yarların yakınına, dik boğaz ve vadilerin içine bina yapılmamalıdır.
- Mevcut binaların dayanıklılıkları artırılmalıdır.
- Bu önlemlerin yanı sıra yapısal olamayan yani binadan değil de eşyalardan kaynaklanacak hasarlardan korunmak için günlük kullandığımız eşyalarımızın ev içerisine yerleştirilmesinde aşağıda sayılan bazı önlemleri almalıyız:
  - Soba ve diğer ısıtıcılar sağlam malzemelerle duvara veya yere sabitlenmelidir.
  - Dolaplar ve devrilebilecek benzeri eşyalar birbirine ve duvara sabitlenmelidir.
  - Gaz kaçağı ve yangına karşı, gaz vanası ve elektrik sigortaları otomatik kapanır hâle getirilmelidir.
  - Binadan acilen çıkmak için kullanılacak yollardaki tehlikeler ortadan kaldırılmalı, bu yollar işaretlenmeli, çıkışı engelleyebilecek eşyalar çıkış yolu üzerinden kaldırılmalıdır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.afad.gov.tr)

b. Volkanik Olaylar

Yer kabuğunun derinlerindeki magmanın, yer kabuğundaki kırıklar boyunca yeryüzüne doğru hareketi, volkanizma olarak adlandırılmaktadır. Bu hareket sırasında yeryüzüne katı, sıvı ve gaz hâlindeki maddeler çıkmaktadır. Bu etkinlikler, yavaş gelişebildiği gibi şiddetli patlamalar şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Volkanik olayın süresi ve çıkan maddelerin niteliği ile miktarı, doğal ortama farklı etkilerde bulunmaktadır.

Volkanizma sonucu çıkan ve yüksek sıcaklığa sahip olan lavlar, aktığı yüzeydeki bütün canlıları ve çeşitli maddeleri yakarak yok etmekte, orman yangınlarına neden olmakta, tarım ve yerleşim alanlarını kaplamaktadır.

Fotoğraf 1.9: *Volkanik patlama sonucu çıkan küller, atmosfere yayılmaktadır (İzlanda).*

Volkanik patlama sonucu gökyüzüne savrulan kül ve duman, güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşmasını engelleyerek sıcaklıkların düşmesine neden olmaktadır (Fotoğraf 1.9). Bu durumun uzun süre devam etmesi sonucunda bazen mevsim özellikleri değişebilmektedir. Ayrıca güneş ışınları, yeryüzüne fazla ulaşamadığı için canlılar, bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir. Örneğin bu tür sonuçlara neden olan şiddetli volkanik patlamalardan biri Endonezya'da yaşanmıştır. 1815'te gerçekleşen bu olay sonucunda 92.000 kişi yaşamını yitirmiştir. Volkanik Tambora Dağı'ndan gökyüzüne yayılan kül ve dumanlar, atmosferin önemli bir kısmını kaplamıştır. Güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşmasını engelleyen bu olay, sıcaklığın düşmesine, yaz aylarında kış koşullarının yaşanmasına neden olmuştur. Bundan dolayı 1816 yılı "yazsız yıl" olarak tanımlanmıştır.

Volkanik faaliyet sonucu, gökyüzüne yükselen kül ve dumanlar, hava ulaşımını engelleyebilmektedir. Ayrıca yeryüzüne düşen kızgın küller, yeryüzünü örterek canlıların yok olmasına, yapıların bu maddelerin altında kalmasına neden olmaktadır. Örneğin 79 yılında Vezüv'ün (İtalya) patlaması sonucunda Pompei (Pompey) ve Herculaneum (Herkilenyum, İtalya) şehirleri tamamen volkanik materyallerin altında kalmış, bu şehirlerin sakinleri, yaşamlarını yitirmiştir (Fotoğraf 1.10).

Fotoğraf 1.10: *Pompei şehrinden bazı kalıntılar (İtalya)*

Buzullarla örtülü alanlarda meydana gelen volkanik olaylar, su baskınlarına ve çamur akıntılarına neden olmaktadır. Örneğin 1985 yılında Kolombiya'da Nevado del Ruiz Dağı'nda gerçekleşen patlamada, dağın tepesini kaplayan buzulun erimesi sonucunda büyük bir çamur akıntısı meydana gelmiş, bu olay sonucunda ise 23.000 insan yaşamını yitirmiştir.

Volkanizmanın etkilerinden biri de yeryüzü şekillerini değiştirmesidir. Volkanik faaliyet sonucu çıkan materyallerin karalardaki çanakları doldurması, üst üste biriken volkanik materyallerin dağ ve tepeler oluşturması ile patlama çanaklarının meydana gelmesi, bu tür oluşumların başlıcalarıdır.

Deniz tabanında meydana gelen volkanik patlamalar sonucu suyun sıcaklığı aşırı derecede arttığı için bu alanda yaşayan canlılar yaşamını yitirmektedir.

Deniz tabanında meydana gelen volkanik patlamalar, bazen yeryüzüne kadar yükselerek yeni adaların oluşmasına neden olabilmektedir. Örneğin Hawaii (Havai) Adaları ile İzlanda'daki adalar, volkanik olaylar sonucu meydana gelmiş adalardandır.

Volkanik patlamalar, bazen de adaların çökmesine ve karaların deniz altında kalmasına neden olabilmektedir. Örneğin bu tür olaylardan biri Ege Denizi'nde gerçekleşmiştir. MÖ 1650-1450 yılları arasında faaliyete geçen Santorini Adası'ndaki volkan, adanın 73 kilometrekarelik bir bölümünün çökerek deniz altında kalmasına neden olmuştur (Fotoğraf 1.11). Bu olay sonucunda adada yaşayan Minos Uygarlığı'nın önemli bir kısmı yok olmuştur.

Fotoğraf 1.11: *Volkanik patlama sonucu bir bölümü çökmüş olan Santorini Adası'nın havadan görünümü*

Basından

VOLKANİK TEHLİKELER

Volkanik tehlikeler, toplumun maruz kaldığı, doğrudan ya da dolaylı olarak can kayıplarına ve ekonomik kayıplara neden olan doğa olaylarıdır. Volkan tipine, magma bileşimine, herhangi bir zamandaki püskürme şekline ve yoğunluğuna göre volkanik tehlikeler farklı özeliklere sahip olur.

En ölümcül volkanik tehlike olan, bir saatte onlarca kilometreden yüzlerce kilometreye kadar hızla ilerleyebilen ve yüzlerce santigrat dereceye kadar ısıya sahip olan piroklastik akıntıya örnek olarak Mount St. Helens (Mont Sen Helıns) piroklastik akıntısı verilebilir [Washington (Vaşington) ABD]. 1980 senesinde, 5 şiddetinde gerçekleşen depremle Mount St. Helens'in dayanıksız olan kuzey yamacı aniden çökmeye başlamış, volkan daha sonra püskürmüş ve piroklastik akıntı oluşturmuştur. Sadece 4 dakikada 600 kilometrekarelik alan mahvolmuş, volkandan 25 km uzağa kadar ulaşan piroklastik yoğun akıntı nedeniyle 56 kişi hayatını kaybetmiştir. Volkanın kuzeyinden itibaren 25 km'lik bölgede tüm bitkiler yok olmuş, yaklaşık 7.000 hayvan telef olmuştur. Lahar tehlikesi ile ilgili olarak ise Nevado del Ruiz (Kolombiya) örneği verilebilir. Orta ölçekli bir püskürmeyle tetiklenen piroklastik akıntı, volkanda bulunan buz tabakasının yaklaşık olarak %10'luk kısmını eriterek laharlar meydana getirmiştir. Beklenmeyen zamanda gerçekleşen bu çamur seli Armero (Ermero) ve Chinchina (Çinçina) köylerinde yaklaşık 23.000 kişinin ölümüne sebep olmuştur.

17. yüzyıldan beri volkanik aktivite gerçekleşmemiş olan Montserrat (Mansıret, Birleşik Krallık) volkanında 1995 senesinde lav akışları, çamur selleri ve kül yağışları gerçekleşmiş, ada halkı herhangi bir ölüm vakası yaşanmadan tahliye edilmiştir. Patlamalar birbirinden 20 dakika arayla gerçekleşmiş, kül ve buharlar 40 metre yükseğe kadar çıkmıştır. Volkanın zirvesinin batısındaki 4 km uzaklıktaki başkent Plymouth (Plimut) ve güney batıda yer alan köylere kül yağışı gerçekleşmiştir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.mta.gov.tr)

c. Tsunamiler

Japoncada liman dalgası anlamına gelen tsunami, can ve mal kayıplarına yol açabilen ve daha çok ani gelişen dalgalardır. Bu tür dalgaların oluşmasında depremler, volkanizma ve deniz tabanındaki heyelanlar etkili olmaktadır.

Deniz veya göl tabanında ya da kıyıya yakın yerlerde meydana gelen depremler sonucunda tsunami tehlikesi ortaya çıkabilir. Depremin kıyıya yakın bir yerde gerçekleşmesi, tsunamilerin dakikalar içinde kıyıyı etkilemesine neden olmaktadır. Ayrıca kıyılarda volkanik faaliyet sırasında çıkan materyallerin denize dökülmesi de tsunami oluşumuna sebep olmaktadır.

Deniz tabanında gerçekleşen volkanik patlamalar ise büyük su kütlelerini yukarı doğru iterek tsunamilerin oluşmasına neden olmaktadır.

Tsunamilerin en yaygın nedenleri, depremler ve volkanizmadır. Bu nedenle Büyük Okyanus kıyılarında yer alan ve "Ateş Çemberi" olarak adlandırılan kuşak, tsunamilerin en çok görüldüğü yerdir.

Tsunami sonucu oluşan dalgalar, kıyıları etkilemekte, büyük miktarda can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Kıyıya hızla çarpan dalgalar önüne kattığı canlı ve cansız varlıkları sürükleyerek büyük tahribatlara neden olmaktadır (Fotoğraf 1.12). Tsunamiler sonucunda binalar ve köprüler gibi yapılar yıkılmakta, bitki örtüsü tahrip olmakta, canlılar çarpma ve boğulmanın etkisiyle yaşamını yitirmektedir. Bu dalgalar, kıyıdaki tatlı suların da yapısını bozarak içme ve kullanma suyu sıkıntısı yaşanmasına neden olmaktadır. Tsunamilerin diğer bir etkisi ise yalnızca meydana geldiği kıyıları değil, binlerce km uzaklıktaki kıyıları da etkilemesidir.

Fotoğraf 1.12: *Japonya'yı etkileyen 2011 yılındaki tsunami sonrasından bir görünüm*

Yakın zamanda meydana gelen tsunamilerden biri, Japonya'da gerçekleşmiştir. 2011 yılında Japonya'nın Thöku (Döku) bölgesinde meydana gelen 9 büyüklüğünde ve 24,4 km derinlikteki deprem, yüksekliği 37,9 metreyi bulan tsunamilere neden olmuştur. 15.828 kişinin yaşamını yitirdiği ve 3.760 kişinin kaybolduğu deprem sonucunda birçok yapı yıkılmış, kara ve demir yollarında büyük hasarlar oluşmuştur. Bir barajın yıkılmasına ve baraj sularının bölgeyi basmasına neden olan dalgalar, elektrik enerjisi üretimini de engellemiştir. Bu tsunami, Fukuşima Nükleer Santrali'nin zarar görmesine ve yangınlara neden olmuştur. Tsunami sonucu dalgalar, saatte 500 km hızla hareket ederek Hawai Adaları'na kadar ulaşmıştır.

ç. Kütle Hareketleri

Kütle hareketlerinin başlıcaları; heyelan, kaya düşmesi ve çamur akıntılarıdır.

Heyelan; toprak örtüsünün, bazen de yer kabuğunu oluşturan tabakaların eğim doğrultusunda aniden kayması olayıdır.

Heyelan sonucu bazen yerleşim birimleri toprak altında kalmakta, can ve mal kayıpları gerçekleşmektedir (Fotoğraf 1.13). Tarım alanlarının ve doğal bitki örtüsünün zarar görmesi ile bazı canlı türlerinin yok olması da heyelanın sonuçlarındandır.

Fotoğraf 1.13: *Heyelan gerçekleşmiş bir yamaç (Filipinler)*

Büyük heyelanlar sonucunda bazen yer şekilleri önemli ölçüde değişebilmektedir. Örneğin bir akarsu vadisinde meydana gelen heyelan sonucu akarsuyun önü tıkanmakta ve geride bir göl oluşabilmektedir. Bazen gölden taşan sular sonucunda bir çavlan veya çağlayan da meydana gelebilmektedir. Örneğin Tortum Gölü ve Tortum Çağlayanı bu şekilde oluşmuştur. Günümüze kadar bilinen en büyük heyelanlardan biri, ABD'de gerçekleşmiştir. Yaklaşık 22 milyon yıl önce Güneybatı Utah'ta Cedar City (Sedar Siti) yakınlarında gerçekleşen heyelanda 100 km'ye yakın bir alan, 30 km kaymıştır.

Kaya düşmeleri daha çok dağ ve plato yamaçlarında gerçekleşmektedir. Donma-çözülme, çatlaklara yerleşen bitki köklerinin büyümesi, yağışlar ve depremler sonucu bazen ana kayadan bloklar hâlinde parçalar ayrılabilmektedir. Bu kaya blokları zaman zaman yer çekiminin etkisiyle yamaç boyunca yuvarlanmaktadır. Bu tür olaylar yerleşim birimlerine ve yollara zarar verebilmekte, can kayıplarına yol açabilmektedir.

Kurak ve yarı kurak alanlarda şiddetli yağışlar sonucu suya doygun hâle gelen toprak ve ayrışmış materyaller bazen yamaç boyunca akabilmektedir. Bu tür olaylar can ve mal kayıplarına neden olabilmektedir. Örneğin Isparta'nın Senirkent ilçesinde 1995 yılında meydana gelen çamur akıntısı sonucunda 74 kişi yaşamını yitirmiştir.

Okuma Metni

2021 Afet Raporu

Şiddetli hava olaylarının, salgın hastalıkların ve insan kaynaklı afetlerin sıklığı küresel olarak artmakta ve ilgili değişikliklere ve etkilere ayak uydurmak giderek daha zor hâle gelmektedir. 2020/2021'de Dünya bir dizi rekor kıran felakete tanık oldu. Dünya'ya yayılan COVID-19 (Kovid-19) pandemisi hayatı felç etti. Yangınlar yaklaşık 5 milyon dönümlük Amazon yağmur ormanını yok etti ve Vietnam 9 felaket yaşadı. Sadece 7 hafta içinde çok sayıda şiddetli fırtına gerçekleşti.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://unu.edu)

Arazi Çalışması

Çevrenizde ekstrem bir olay sonucu meydana gelmiş bir alana gezi düzenleyiniz. Gezi öncesinde ekstrem olayın sonucu hakkında bilgi toplayınız. Gezi alanında ekstrem olayın etkisiyle ilgili fotoğraflar çekiniz. Elde ettiğiniz verileri okulda sergiledikten sonra ürün dosyanızda saklayınız.

Etkinlik

Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

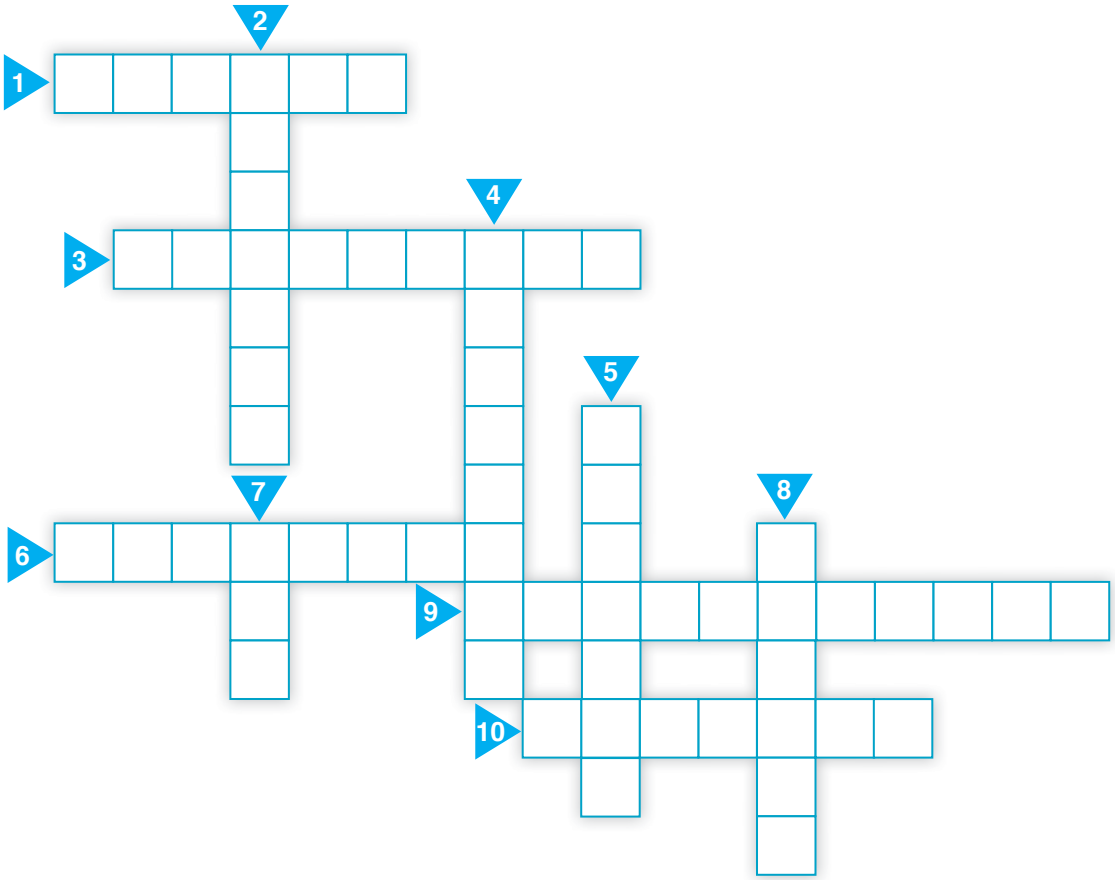

SORULAR

1. Yeryüzünde en düşük sıcaklıkların ölçüldüğü Antarktika'daki bölgenin adı.
2. Deprem, volkanizma ve deniz altı heyelanları sonucunda meydana gelen büyük dalgalar.
3. Yeryüzünde günümüze kadar en fazla yağış almış olan ülke.
4. Kasırgaların en çok görüldüğü kuşak.
5. Jeolojik, jeomorfolojik ve klimatolojik olayların oluşumuna etkide bulunduğu kütle hareketlerinden biri.
6. Yavaş gelişen, tahmin edilmesi güç olan klimatolojik olay.
7. Yeryüzünde en yüksek sıcaklıkların ölçüldüğü ülkenin kısa yazılışı.
8. Yer kabuğunda gerçekleşen doğal sarsıntılar.
9. Volkanik olaylar ve depremlerin sıklıkla gerçekleştiği Büyük Okyanus kıyılarına verilen ad.
10. Hızı saatte 118 km'yi geçen önemli ölçüde can ve mal kayıplarına neden olan hava hareketi.

B. DOĞAL SİSTEMLERİN GELECEĞİ

Hazırlık Çalışması

Yeryüzündeki sıcaklıkların yükselmesi ve bunun uzun bir süre devam etmesi canlıları nasıl etkiler? Bu konudaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Etkinlik

Sizce gelecekte aşağıdaki görsellerde görülen olaylar yeryüzünün büyük bir kısmını etkileyecek düzeyde gerçekleşebilir mi? Bu konudaki düşüncelerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sizce gelecekte hangi tür doğa olayları yaşanacaktır? Bu olayların günümüzde yaşananlardan farkı olacak mıdır?

Dünya, oluştuğu günden bugüne kadar sürekli bir değişim içinde olmuştur. Bu süreç içinde kara ve denizlerin alanları ile kıtaların yeri değişmiş, bazı deniz tabanları kara hâline gelmiştir. Şiddetli volkanik patlamalar ve iklim koşullarında değişimler yaşanmıştır. Bu olaylar, günümüzde de yaşanmakta ve bunların bazıları canlı yaşamını tehdit etmektedir. Levha hareketleri sonucu deprem, volkanizma ve tsunami gibi olaylar yaşanmakta, insan etkinlikleri sonucunda iklim değişiklikleri gerçekleşmektedir.

1. İklim Değişikliği

Yeryüzündeki iklim koşulları zaman içinde değişmiştir. Bu değişiklikler sonucunda bazı canlı türleri yok olmuş ve yeni canlı türleri ortaya çıkmıştır. Bilim insanları, fosillerden yararlanarak geçmişte yaşanan iklim koşullarıyla ilgili yorumlar yapabilmektedirler. Senozoyik'in (Üçüncü Jeolojik Zaman) Kuvaterner Dönemi'nin başlarında önemli iklim değişiklikleri gerçekleşmiş; Dünya'da, bu dönemde birkaç kez buzul dönemi yaşanmıştır. Dünya'daki bu iklim değişimlerinin gelecekte de devam edeceği kabul edilmektedir ancak günümüzde insan etkinlikleri sonucunda iklim değişikliklerinin somut belirtileri ortaya çıkmıştır.

İklim değişikliği, iklim elemanları olan sıcaklık, yağış ve rüzgâr sistemlerindeki değişimleri ifade etmektedir.

Yeryüzündeki iklim değişikliğinin başlıca nedeni sıcaklık koşullarında gerçekleşen değişimlerdir. Bu değişim, diğer iklim elemanlarını da etkileyecektir. Sıcaklığın değişmesinin başlıca nedeni ise insan etkinlikleridir. Günümüzde fosil yakıtların kullanılması, ormanların tahrip edilmesi ve sanayileşmeye bağlı olarak atmosfere salınan sera gazları, atmosferin yapısını dolayısıyla iklim koşullarını değiştirmektedir (Fotoğraf 1.14).

Fotoğraf 1.14: *Atmosfere salınan çeşitli gazlar, iklim değişikliğinin başlıca nedenlerindendir (Rusya).*

Güneş'ten gelen enerjinin bir kısmı yeryüzüne ulaşmadan atmosferden tekrar uzaya döner, bir kısmı da yeryüzüne ulaşır. Yeryüzüne ulaşan ışınların bir kısmı yeryüzünü ısıtır. Isınan yeryüzü, bir süre sonra bu enerjiyi, uzun dalgalı ışınlar hâlinde tekrar atmosfere gönderir. Uzaya geçmesi gereken bu ışınların bir kısmı, atmosferdeki sera gazları tarafından tekrar yeryüzüne yansıtılır. Böylece atmosferin alt kısımlarında bir sıcaklık birikimi gerçekleşir. Bu olaya sera etkisi denir.

Sera etkisi yaratan gazların başlıcaları karbondioksit, su buharı, metan ve diazot monoksittir. Bunların atmosferdeki oranının artması, sera etkisini artırmakta ve yeryüzünde sıcaklık birikimine neden olmaktadır. Özellikle fosil yakıtların yakılmasıyla açığa çıkan karbondioksit bu etkiyi artırmaktadır. Bu durum küresel ısınma olarak ifade edilmektedir (Şekil 1.1).

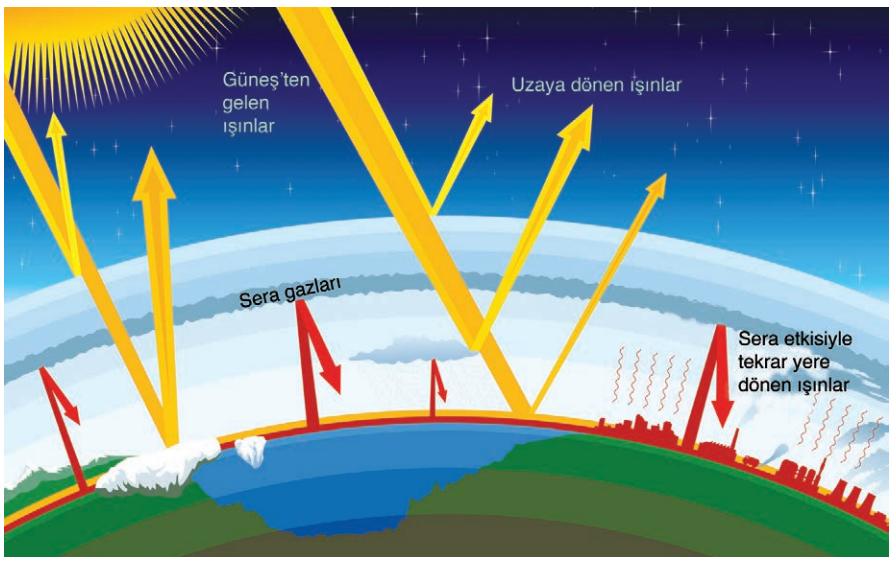

Şekil 1.1: *Sera etkisi*

Küresel düzeyde meydana gelen sıcaklık artışı, yağış, rüzgâr sistemleri ve okyanus akıntılarını da etkileyeceği için genel bir iklim değişikliği yaşanacaktır.

Yeryüzünde gelecekte yaşanabilecek sıcaklık değişimleri, meteorolojik verilerden yararlanılarak ortaya konulmaktadır. 1986 ile 2005 yılları arasındaki veriler göz önünde bulundurulduğunda 2016 ile 2035 yılları arasında küresel düzeyde ortalama sıcaklık artışının 0,3 °C ila 0,7 °C arasında bir değerde, 2081 ile 2100 yılları arasında ise 2 °C civarında olacağı öngörülmektedir.

2. İklim Değişikliği Sonucu Beklenen Başlıca Değişimler

Küresel ısınmaya bağlı olarak yağış miktarı ve rejimlerinde değişiklikler gerçekleşecektir. Kurak bölgelerde kuraklığın, yağışlı bölgelerde ise yağışların daha çok artması beklenmektedir. Aynı şekilde yarı kurak bölgelerde kurak mevsimlerin daha kurak, yağışlı mevsimlerin ise daha yağışlı geçmesi öngörülmektedir. Bu durum, kurak bölgelerde canlı türlerinin azalması ve bu bölgelerde yaşam koşullarının daha da zorlaşmasına neden olacaktır. Ayrıca mevsimler arasındaki yağış farkının artması, canlı yaşamını olumsuz yönde etkileyecektir. Kuraklık sonucunda bazı göl ve akarsuların kuruması ayrıca bu bölgelerdeki tatlı su kaynaklarının azalması beklenmektedir.

Yağışlı bölgelerde yağışların daha çok artması, su baskınları gibi olumsuz etkilere neden olurken bitki örtüsünde de değişikliklere neden olacak, bazı bitkiler zarar görürken sucul bitkilerin miktarı artacaktır.

Küresel ısınma, hava hareketlerini de büyük ölçüde etkileyecek, fırtına ve kasırgalara daha sık ve daha geniş bir alanda rastlanacaktır. Bu durumda can ve mal kayıpları artacaktır.

Küresel ısınmaya bağlı olarak buzullarda önemli ölçüde erimeler beklenmektedir (Fotoğraf 1.15). Bu durumun sonuçlarından biri, deniz seviyesinin yükselmesidir. Bunun sonucunda kıyıların bir kısmı

Fotoğraf 1.15: *Küresel ısınmanın sonuçlarından biri, buzulların erimesidir (İsviçre).*

sular altında kalacaktır. Bu durum, özellikle yükseltisi deniz seviyesine yakın olan ülkeleri daha çok etkileyecektir. Buzulların erimesi, ayrıca sıcak su akıntılarının kutuplara doğru daha fazla sokulması ve yüksek enlemlerde sıcaklığın artmasına neden olacaktır. Buzul erimesinin diğer bir sonucu ise denizlerdeki tuzluluk oranının ve sıcaklığın değişmesine neden olmasıdır. Bu durum, aynı zamanda akıntı sistemlerini de etkileyecektir.

Küresel iklim değişikliği başta tarım, hayvancılık ve turizm olmak üzere birçok ekonomik etkinliği de etkileyecektir (Fotoğraf 1.16). Kuraklığın arttığı yerlerde tarımsal üretim büyük ölçüde zarar görecek ve kıtlık yaşanacaktır. Buna karşın yağışın artacağı bazı alanlarda ise verim yükselecektir. Ayrıca sıcak bölgelerde yetişen bitkilerin yetişme alanları genişleyecektir.

Küresel iklim değişikliğinin en önemli sonucu ekosistemlerin zarar görmesidir. Değişen iklim koşulları, bazı canlıların yok olmasına bazılarının değişen koşullara uyum göstermesine, bir kısmının da göç etmesine neden olacaktır. Değişen iklim koşulları insan sağlığını olumsuz yönde etkileyecek, insan neslinin devamını tehdit eden sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

Küresel iklim değişikliği, aynı zamanda deniz ve göllerdeki sıcaklık artışı dolayısıyla bu alanlardaki ekosistemleri de etkileyecektir. Sıcaklığı artan sulardaki bazı canlılar bu sulardan göç edecek, bazıları değişen koşullara uyum gösterirken bazıları da yok olacaktır.

Küresel iklim değişikliğinde insan kaynaklı etkileri azaltmak amacıyla birçok ülkenin katılımıyla görüşmeler düzenlenmiş, bunun sonucunda Kyoto Protokolü kabul edilmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren bu protokole 191 ülke ve Avrupa Birliği taraf olmuştur. Protokole göre sera gazları salınımının 1990 yılındaki seviyenin %5 aşağısına düşürülmesi hedeflenmiştir. 2015 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında imzalanan Paris Anlaşması 2016'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin de imzalamış olduğu bu anlaşmaya göre küresel yüzey sıcaklığının 2 °C ile sınırlandırılması mümkünse 15 °C'un altında tutulması hedeflenmiştir.

Fotoğraf 1.16: *Kuraklık tarım ürünlerine zarar vermektedir.*

Okuma Metni

Kyoto Protokolü

İklim değişikliği ile mücadele etmek amacıyla hazırlanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sera gazı salınımlarını 2000 yılına kadar 1990 yılı seviyesinde tutmayı hedeflemiştir. Buna rağmen sera gazı salınımlarında küresel bir azalış gözlenmediğinden sözleşmenin yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Ülkeler, sözleşmenin sera gazı salınımlarının azaltılmasına ilişkin yeterli yükümlülükler taşımadığı yönünde görüş bildirmiştir. Bu görüşler neticesinde 1997'de Kyoto Protokolü kabul edilmiştir.

Kyoto Protokolü, küresel iklim değişikliği ile mücadelede insan kaynaklı sera gazı salınımlarının küresel düzeyde azaltılmasını sağlayabilecek en önemli uluslararası çaba olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin devamı sayılan uluslararası belgedir.

Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesi ile sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde sera gazı miktarını azaltmaya yönelik yasal değişiklikler yapmak, daha az enerji ve yenilenemez doğal kaynak tüketen teknolojileri kullanmak, sürdürülebilir çevre yaklaşımını her alanda yaygın kullanmak, alternatif enerji kaynaklarına yönelmek, yutak alanları arttırmaya yönelik çalışmalar yapmak, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek, atık yönetimi politikası geliştirmek ve etkin uygulanmasını sağlamak, fazla yakıt tüketimi ile fazla karbon üretimini önleyebilmek için teşvik edici ve önleyici vergi, harç vb. mali düzenlemeler geliştirmek gibi uygulamalar söz konusudur.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://adudspace.adu.edu.tr)

3. Çölleşme

Çölleşme kurak ve yarı kurak alanlardaki arazi bozunumunu ifade etmektedir. Çölleşmenin başlıca nedenleri kuraklığın uzun sürmesi, su baskınları ve arazinin yanlış kullanımıdır. Bunun sonucunda toprak erozyonu gerçekleşmekte, toprağın verimi düşmekte ve bitki örtüsü zarar görmektedir.

Çölleşme sonucunda bazen binlerce yılda oluşan toprak, kısa bir süre içinde erozyonla yok olabilmektedir. Bu durum doğal bitki örtüsünün yok olmasına yol açmakta dolayısıyla otçullar başta olmak üzere diğer canlılara zarar verebilmektedir. Böyle alanlarda tarım yapma olanağı ortadan kalktığı için kıtlık baş gösterebilmektedir. Bu tür olaylar daha çok aşırı ve erken otlatmanın gerçekleştirildiği mera alanlarında ve tarım arazilerinde meydana gelmektedir.

Çölleşmeyi önlemek için ağaçlandırma çalışmaları yapılmalı, tarım alanları damla sulama yöntemi gibi yöntemlerle sulanmalıdır. Tarlalar eğime dik yönde sürülmeli, meralarda erken ve aşırı otlatmanın önüne geçilmelidir (Fotoğraf 1.17). Çölleşmeyi önlemek için arazi kullanımı ve çölleşmenin sonuçları hakkında halkın eğitilmesi önem taşımaktadır. Anız yakılmasının ve toprak kirliliğinin önüne geçilmesi de çölleşmeyle mücadele yöntemleridir.

Fotoğraf 1.17: *Toprak erozyonu çölleşmenin başlıca nedenidir (Senegal).*

4. Depremler ve Volkanizma

Levha hareketlerine bağlı olarak zaman zaman depremler ve volkanik olaylar yaşanmaktadır. Bu olaylardan bazıları, yeryüzünde ve canlılar üzerinde ciddi problemlere sebep olmaktadır. Deprem ile volkanik olaylardan bazıları ise çok geniş bir alanda etkili olmakta, önemli ölçüde can ve mal kayıplarına yol açabilmektedir.

Levha hareketleri sonucu gerçekleşen depremlerin büyük ölçekli olanları, ciddi tahribatlara yol açabilmektedir. Levha hareketlerinin devam etmesine bağlı olarak gelecekte de çeşitli büyüklükte depremler yaşanacaktır. İnsanların alacağı önlemler sayesinde gelecekte yaşanacak depremlerde daha az can ve mal kaybı beklenmektedir (Fotoğraf 1.18).

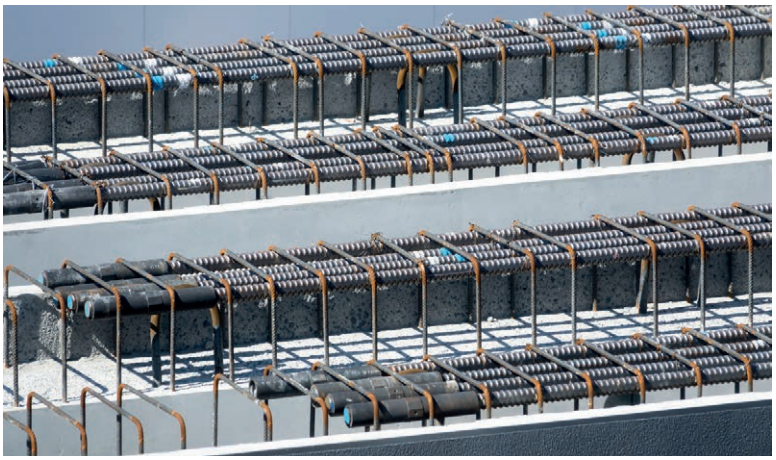

Fotoğraf 1.18: *Riskli alanlarda depreme dayanıklı binaların yapımı artmaktadır.*

Levha hareketlerine bağlı olarak volkanik olaylar, gelecekte de devam edecektir. Bu olayların bazıları bölgesel etkide bulunurken bazıları küresel ölçekte etkili olacaktır. Volkanik patlamalar, 0 ila 8 arasında yer alan bir ölçeğe göre sınıflandırılmaktadır. 8 büyüklüğündeki volkanik patlamalar, süper volkanları oluşturmaktadır. Süper volkanlar, küresel düzeyde etkili olmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu tür etkiler oluşturabilecek volkanlar bulunmaktadır.

Süper volkanların altında bulunan magma haznesi çok büyüktür. Bu magmanın yeryüzüne doğru yükselmesi sonucu büyük bir patlamayla volkanik materyaller yeryüzüne çıkmaktadır. Patlama sonucu çıkan materyaller, 50 km yüksekliğe kadar fırlayabilmekte ve 100 km uzaklıktaki yerlere yağabilmektedir. Böyle bir patlama sonucu gökyüzüne yayılan volkanik küller, hava hareketlerinin de etkisiyle atmosferi bir tabaka şeklinde kaplayabilmektedir. Bu katman, güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşmasını engelleyerek küresel düzeyde bir soğumaya neden olabilmektedir. Bu tür bir patlama sonucunda 100 km çaplı bir daire oluşturabilecek bir alanda, bütün canlılar yaşamını yitirebilir. Bu tür olaylar, diğer bölgelerde, çok sayıda canlının ölmesi ve yıllarca sürecek besin bulma sıkıntısına neden olabilmektedir. Örneğin 60 km uzunluğunda, 40 km genişliğinde ve 10 km derinliğinde bir magma haznesine sahip olan Yellowstone (Yellovston, ABD) volkanik alanında bu tür bir patlama gerçekleşebilir (Fotoğraf 1.19). Bilim insanlarının yaptığı araştırmalar, bu volkanik bölgenin aktif olduğunu, gelecekteki bir patlamaya hazırlandığını ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 1.19: *Yellowstone Millî Parkı'ndan bir görünüm (ABD)*

Süper volkanların diğer etkileri ise çok büyük depremlere ve tsunamilere neden olmasıdır. Bu olaylar sonucunda büyük can ve mal kayıpları gerçekleşmektedir.

Volkanlardan çevreye yayılan tozlar, bitkilerin üzerine düşerek fotosentez olayını engellemekte ve bitkilerin yok olmasına neden olmaktadır.

Günümüzden 75.000 yıl önce Toba Yanardağı'nda (Endonezya) büyük bir patlama gerçekleşmiş, bu olay sonucu küresel bir soğuma yaşanmış, çok geniş bir alanda canlılık olayları sona ermiştir (Fotoğraf 1.20). Bilim insanları, gökyüzünü kaplayan küllerin güneş ışınlarını engellemesine bağlı olarak 3 °C ila 5 °C civarında bir küresel soğumaya neden olduğunu belirtmektedirler. Bu dağ, benzer bir tehlikeyi gelecekte de yaşatma ihtimaline sahip olan süper volkanlardan biridir.

Fotoğraf 1.20: *Süper volkanlardan biri olan Toba volkanik alanından bir görünüm (Endonezya)*

Etkinlik

Aşağıdaki tabloyu örneğe uygun olarak tamamlayınız.

Gelecekte Beklenen Tehlike	Nedeni	Çözüm için neler yapılabilir?
İklim değişikliği		
Deniz seviyesinin yükselmesi		
Ekosistemin zarar görmesi		
Ekstrem volkanik olaylar		
Ekstrem depremler	Levha hareketeri	Önlenemez. Çünkü insanların etkisi olmadan gerçekleşen doğa olaylarıdır.

Basından

DÜNYANIN GLOBAL GELECEĞİNE YÖN VERMİŞ VE YÖN VEREBİLECEK VOLKANLAR VE VOLKANİK PATLAMALAR

Dünyanın tüm güçleri arasında en yıkıcı güçlerden biri yanardağlardır. Mağmanın yer altında sıcaklık ve basınç etkisi altında yerin üstüne kendine bir yer açarak yeryüzüne püskürmesiyle volkanlar oluşur. Bunlar dünyanın en verimli arazilerini oluştururken en büyük yıkımları da beraberinde getirir.

National Geographic Araştırmacısı Ege denizinde Tera volkanının Santori Adası'nı nasıl yok ettiğini araştırır. Minoolar, Santori Adası'nda yaşayan bir medeniyetti ve bu medeniyetin nasıl yok olduğu bilinmiyordu. Ta ki araştırmalar yapılana kadar. Araştırmacılar deniz dibine inerek denizin dibinde bir yanardağ olduğunu görüyorlar ve bu adanın ve medeniyetin nasıl yok olduğunu buluyorlar. Tera gibi medeniyetleri tehdit eden diğer yanardağlar St. Helens Dağı, Pinatubo ve Vezüv volkanıdır.

Tektonik levhaların ek yerlerinden magmanın yukarı sızmasıyla volkanik dağlar oluşur. Bu dağların geçmişten bugüne kadar yeryüzünde birçok yıkıma neden olduğu bilinmektedir. Gerek tarihî belgeler gerekse tektonik kalıntılar bu olağanüstü yıkımlar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Günümüzde yaşanan yanardağ patlamaları gelecekte de bu tür doğa olaylarının olacağına dair ipuçları vermektedir. Bilim insanları patlamaların şiddetini belirlemek için 1-8 arasında değişen bir ölçek geliştirmişlerdir. VPE denilen bu ölçek volkanik patlamaları birbiriyle karşılaştırmaya yarar.

Bilim insanları VPE'si yüksek patlamaların binlerce insanın yaşamına son verdiğini ve gelecekte de bunun olma olasılığının yüksek olduğunu açıklamaktadırlar.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://www.biyolojiegitim.yyu.edu.tr)

Ders Dışı Etkinlik

Gelecekte yaşanabilecek ve küresel düzeyde etkili olabilecek volkanik olaylarla ilgili 50 sözcüğü geçmeyecek bir metin yazınız. Hazırlayacağınız metinde yandaki sözcükleri de kullanınız.

- ✓ Levha hareketleri
- ✓ Süper volkanlar
- ✓ Kül
- ✓ Atmosfer
- ✓ Güneş ışınları
- ✓ Soğuma
- ✓ Fırtına
- ✓ Canlılar

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Etkinlik

Aşağıdaki metni okuyarak bu konuyla ilgili görüşlerinizi sınıfta paylaşınız. Bu konuda arkadaşlarınızın da görüş ve önerilerini dinleyerek sınıfta ortak bir metin hazırlayınız. Hazırladığınız metni okul panosunda sergileyiniz.

Küresel Isınmaya Karşı Alınan Önlemler

Küresel ısınmanın insan aktivitesi sonucu meydana geldiğinin anlaşılmasından itibaren bunun önlenmesine ilişkin bireysel veya bölgesel nitelikli konferanslar ve bilinçlendirme çabaları 1950'li yıllardan itibaren başlamıştır.

29 Ekim-7 Kasım 1990 tarihlerinde Cenevre'de yapılan İkinci Dünya İklim Konferansı'nda aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 137 ülke tarafından sera gazlarının kontrolüne ilişkin anlaşma imzalanmıştır.

1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde 160 ülkeden gelen 10.000'den fazla bilim insanı, uzman ve hükûmet yetkililerinin katıldığı uluslararası konferansta Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Buna göre toplantıya katılan ülkeler, sera gazlarının üretimlerini 2008-2012 yıllarına kadar, 1990 yılı düzeyinin en az %5,2'si oranında azaltacaklardır.

Birleşmiş Milletlerin küresel iklim değişikliği konusunda uzman kuruluşu Intergovernmental Panel on Climate Change (Uluslararası İklim Değişikliği Paneli, IPCC) 2001 yılında yayımlanan 3. değerlendirme raporunda 20. yüzyılda küresel ortalama yüzey sıcaklığının 0,4-0,8 °C arasında (yaklaşık 0,6 °C) arttığı ve 1990-2100 dönemlerinde ise 1,4-5,8 °C arasında yükseleceğini belirterek küresel ısınmanın tehlikesini vurgulamıştır.

Türkiye 24 Mayıs 2004'te Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne 189. taraf olarak katılmıştır. Sera gazlarının atmosferdeki oranı artmaya devam ettiğine göre yapılan çabaların ve alınan önlemlerin yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Küresel ısınma olgusunun tüm dünyayı ilgilendiren ve tehdit eder nitelikte olması nedeniyle bir an önce ülkelerin küresel ısınmanın azaltılmasına yönelik girişimleri desteklemesi ve sıkı bir şekilde takip etmesi şarttır. Aksi hâlde insanları, hayal bile edilemeyecek felaketler beklemektedir.

Küresel ısınmanın etkileri, buzul ve buzullar arası dönemdekilerden çok farklı ve şiddetli olacaktır. Sürekli sel, erozyon, heyelan, orman yangını, çölleşme felaketleri ile canlı yaşamına olanak vermeyecek kadar değişmiş ve kirlenmiş bir çevre ortaya çıkacaktır. Bu duruma göre küresel ısınmanın yakın gelecekte büyük doğal felaketlere neden olacağını söylemek büyük bir kehanet olmayacaktır.

Küresel ısınma, insan aktiviteleri sonucunda meydana geldiğine göre buna neden olan aşırı ve bilinçsiz fosil yakıt kullanımından vazgeçilerek sınırlandırma getirilmelidir. Öte yandan dünya nüfusunun hızlı artışına bağlı olarak bu insanların besin, barınak, ısınma ve sağlık problemlerinin çözümü için harcanan çabalar daha fazla sera gazının atmosfere salınması ve hava, toprak, su kirliliğinin artmasına neden olduğundan nüfus artışının kabul edilebilir sınırlar içinde tutulması gereklidir. İnsanın enerji ihtiyacının fosil yakıtlar dışındaki kaynaklardan karşılanması çabaları artırılmalıdır. Örneğin güneş enerjisinden değişik enerjiler elde edilmelidir. Rüzgâr, deniz akıntısı, deniz dalgası, jeotermal ve akarsulardan daha fazla yararlanılarak temiz enerji sağlanmalıdır.

Unutmayalım, insan, yeryüzünde görüldüğü andan itibaren türünün devamlılığını dahi tehlikeye düşüren birçok olayla karşılaşmıştır. Her defasında aklı ve mantığı sayesinde bunların hepsiyle mücadele ederek çözüm yolları üretmiş, günümüze kadar türünün devamlılığını sağlayabilmiştir. Bunun için acil ve kalıcı çözüm yollarını uygulamaya koymak zorundayız.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Akın, Galip. https://dergipark.org.tr)

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Klimatolojik kökenli ekstrem olaylar hangileridir?
2. Gelecekte ekstrem volkanik olayların nerelerde yaşanması beklenmektedir?
3. İnsanlar, ne tür etkinliklerde bulunarak iklim değişikliğine sebep olurlar?
4. Aşırı düşük sıcaklıklar, hangi tür olaylara neden olmaktadır?
5. Deniz tabanında meydana gelen volkanik patlamalar, hangi olaylara neden olur?

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun sözcükler ve sözcük grubuyla tamamlayınız.

donması	buharlaşması	iklim	deprem	kuraklığın	volkanlardan

1. Aşırı soğuklar sonucu suların ..... hidroelektrik enerjisi üretiminde aksamalara neden olabilmektedir.
2. Yellowstone süper ..... biridir.
3. Kyoto Protokolü, ... değişikliğini önlemeye yöneliktir.
4. Orman yangınlarında artış olmasının nedenlerinden biri, ... uzun süre etkili olmasıdır.
5. Erozyonu önleme çalışmaları aynı zamanda ..... değişikliğine karşı da mücadeledir.

C. Aşağıdaki soruları haritaya göre yanıtlayınız. Yanıtlarınızı noktalı yerlere yazınız.

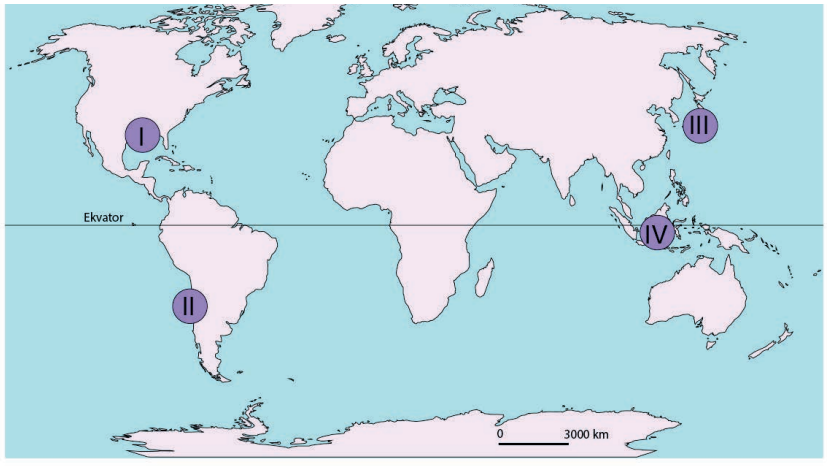

1. Numaralandırılmış yerlerden hangileri kasırga bakımından tehlikelidir?

   .....

2. Tsunami, volkanizma ve deprem bakımından tehlikeli yerler hangileridir?

   .....

3. Süper volkanların numaralandırılmış yerlerin hangisinde faaliyete geçme olasılığı daha yüksektir? Neden?

   .....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Ekstrem olaylardan bazıları klimatolojik kökenlidir.

Bunlara;

I. Tropikal kuşakta kasırgaların yaşanması,

II. Güney Amerika'da yıllarca yağışın görülmediği yerlerin bulunması,

III. Japonya'da tsunami meydana gelmesi,

IV. Endonezya'da şiddetli volkanik patlamaların gerçekleşmesi

olaylarından hangileri örnek verilebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

2. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

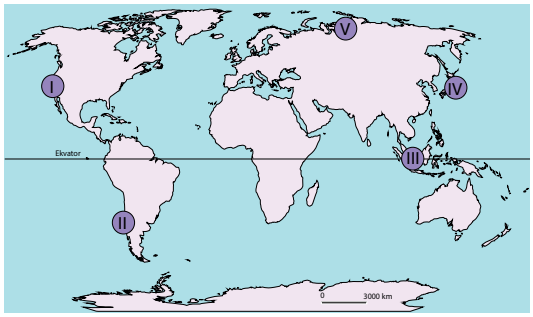

Bu yerlerden hangisinde şiddetli depremlerin görülmesi beklenemez?

A) I B) II C) III D) IV E) V

3. Bazı önlemlerle çölleşmenin önüne geçilebilmektedir.

Bu tür önlemlere;

I. Toprak örtüsünün ince olduğu yerlerde meraların tarım alanına dönüştürülmesi,

II. Damla sulama yönteminin yaygınlaştırılması,

III. Yamaçların ağaçlandırılması,

IV. Yer altı suyu kullanımına ağırlık verilmesi

uygulamalarından hangileri örnek verilebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

4. Küresel iklim değişikliği sonucunda doğa olaylarında bazı değişimlerin gerçekleşmesi beklenmektedir.

Aşağıdakilerden hangisi bu tür olaylardan biri değildir?

A) Bazı alanlarda kuraklığın artması

B) Buzulların erimesi

C) Kıyı çizgisinin değişmesi

D) Bitki örtüsünün değişmesi

E) Volkanik olayların artması

5. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

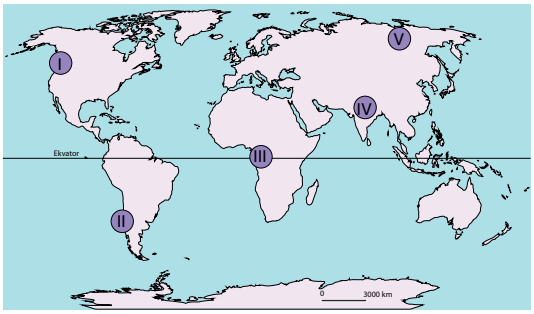

Bazı alanlarda uzun yıllar yağış gerçekleşmemektedir. Bunun sonucunda ekosistem olumsuz yönde etkilenmektedir.

Bu açıklamaya kaç numaralı alan örnek verilebilir?

A) I B) II C) III D) IV E) V

6. Kasırgalar, belirli ülkeleri daha çok etkilemektedir. Özellikle tropikal kuşakta ve okyanuslara kıyısı bulunan ülkelerde bu olaylar daha çok gerçekleşmektedir.

Bu tür yerlere;

I. Almanya,

II. Filipinler,

III. Norveç,

IV. Amerika Birleşik Devletleri

ülkelerinden hangileri örnek verilebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

2. ÜNİTE
BEŞERÎ SİSTEMLER

A. EKONOMİK ETKİNLİKLER VE SOSYAL HAYAT
B. ŞEHİRLEŞME, GÖÇ VE SANAYİLEŞME
C. NÜFUS, YERLEŞME VE EKONOMİNİN GELECEĞİ
Ç. TÜRKİYE'NİN İŞLEVSEL BÖLGELERİ
D. BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ
E. TÜRKİYE'DE HİZMET SEKTÖRÜ
F. ULAŞIM SİSTEMLERİ
G. ULAŞIM, YERLEŞME VE EKONOMİ
Ğ. TÜRKİYE'DE ULAŞIMIN GELİŞİMİ
H. DÜNYA TİCARET MERKEZLERİ
I. TÜRKİYE'DE TİCARET MERKEZLERİ
İ. TARİHÎ TİCARET YOLLARI VE TÜRKİYE
J. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET
K. TÜRKİYE'Yİ SEMBOLİZE EDEN MEKÂNLAR
L. TÜRKİYE'NİN TURİZM POTANSİYELİ VE VARLIKLARI
M. TURİZMİN ETKİLERİ VE TURİZM POLİTİKALARI
N. TURİZMİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Anahtar Kavramlar

✓ Sosyal yaşam	✓ Sanayi	✓ Yerleşme	✓ Ulaşım	✓ Bölgesel kalkınma
✓ Ekonomik etkinlik	✓ Göç	✓ Ekonomi	✓ Ticaret	
✓ Şehirleşme	✓ Nüfus	✓ Bölge	✓ Turizm	

A. EKONOMİK ETKİNLİKLER VE SOSYAL HAYAT

Hazırlık Çalışması

Yaşadığınız çevrede baskın olan ekonomik etkinlikler nelerdir? Söz konusu faaliyetlerin insanların yaşama biçimine etkisini sınıfta arkadaşlarınıza açıklayınız.

Etkinlik

Aşağıdaki fotoğraflarda gösterilen ekonomik etkinlikleri ve bu etkinliklerin sosyal yaşama etkisini yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi sınıfta paylaşınız.

Sizce ekonomik etkinlik sosyal yaşamı nasıl etkilemektedir?

Yeryüzünde her yerin iklim koşulları farklıdır. Bu durum, yetiştirilen ürünlerin de bölgeden bölgeye farklılık göstermesine neden olmaktadır. Yetiştirilen ürünlerin farklılığı, aynı zamanda beslenme alışkanlıklarının da farklılaşmasına neden olmaktadır. İklim farklılığı, bazı bölgelerde yılda ancak bir kez tarımsal üretime olanak tanırken sıcaklığın yıl boyunca yüksek olduğu yerlerde yılda birden fazla tarımsal üretim yapılabilmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak uygulanan tarım teknikleri de ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Gelişmiş teknolojiye sahip olan ülkelerde tarım, gelişmiş araçlarla yapıldığı için tarımsal üretim sektöründe çalışanların sayısı azdır ve halkın önemli bir kısmı kentlerde yaşamaktadır. Buna karşın teknolojik bakımdan gelişmemiş ülkelerde tarımda daha çok insan ve hayvan gücü kullanılmakta ve insanların önemli bir kısmı yaşamlarını kırsal kesimde sürdürmektedirler. Bu insanların yaşamlarının önemli bir kısmı tarım alanında geçmekte ve tarımsal etkinlikler, aynı zamanda sosyal yaşamı biçimlendirmektedir. Tarımsal üretim alanındaki bilgi alışverişi ve bu alandaki gelişmeler, tarımla uğraşanların yaşamında önemli bir yere sahiptir.

Tarım örneğinde olduğu gibi bir bölgede baskın olan ekonomik etkinlik, o bölgedeki sosyal yaşamı biçimlendirmektedir. Örneğin baskın ekonomik etkinliğin hizmet sektörünün bir kolu olan turizmin

olduğu bir yerde insanlar, turistlerle etkileşime geçmekte, onlarla iletişim sağlamak için yabancı dil öğrenmektedirler (Fotoğraf 2.1). Yöresel ürünlerden oluşan ve el sanatlarını da içeren pazar yerleri kurmaktadırlar. Bu tür yerlerde yeme, içme ve eğlenceye dayalı iş yerlerinin sayısı fazladır ve buralarda otel, motel ve pansiyon gibi iş yerlerinin işletmeciliği, başlıca ekonomik etkinliklerdir. Bazı turistik alanlarda yat limanları, karavan park yerleri ile çadır kamp alanları da bulunmaktadır. Turistik alanların diğer bir özelliği ise buralarda 24 saat boyunca hizmet verebilecek iş yerlerinin bulunmasıdır. Buna göre bir bölgedeki baskın ekonomik etkinlik, oradaki sosyal hayatı doğrudan etkilemektedir. Şimdi bu durumu, birkaç örnekle açıklayalım.

Fotoğraf 2.1: *Turistik yerlerde yerli insanlar, turistlerle etkileşime girmektedirler.*

Etkinlik

Aşağıdaki şiire göre bir yerdeki baskın ekonomik faaliyetlerin sosyal yaşama etkisini yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kara Toprak

(...)
Koyun verdi, kuzu verdi, süt verdi
Yemek verdi, ekmek verdi, et verdi
Kazma ile dövmeyince kıt verdi
Benim sadık yarim kara topraktır

Karnın yardım kazmayınan, belinen
Yüzün yırttım tırnağınan, elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yarim kara topraktır.
(...)

Aşık Veysel

https://yunus.hacettepe.edu.tr

1. Kenya'da Yaşam

Kenya, Afrika kıtasının doğusunda yer almaktadır. Bu ülkede ekvatoral iklim etkilidir. Sıcaklık yıl boyunca yüksektir ve her mevsim yağış görülür.

Çok sayıda etnik grubun yaşadığı Kenya'da baskın olan ekonomik etkinlikler bakımından toplumu iki ana gruba ayırabiliriz. Bunlardan birincisinin temel geçim kaynağı tarım, diğerininki ise tarımın bir kolu olan hayvancılıktır.

Kenya'nın ekonomisi tarıma dayalıdır. Halkın büyük bir kısmı, geçimini tarımdan sağlamaktadır. Teknolojik bakımdan gelişmemiş olan ülkede tarımsal üretim için daha çok insan gücü kullanılmaktadır. Tarım alanlarının büyük bir kısmı, küçük işletmeler şeklindedir. Mısır, pirinç, tatlı patates, şeker kamışı, pamuk, kahve, kakao, kauçuk ve çay yetiştirilen başlıca tarım ürünleridir.

Kenya'da tarımla uğraşan köylerde temel besin maddeleri mısır püresi, pirinç ve tatlı patatestir. Bu köylerdeki başlıca içecekler ise kahve ve çaydır. Tarımla uğraşan bu köylerde, daha çok keçi beslenmekte ve keçi eti yenilmektedir. Köylülerin başlıca ticari mallarını da bu ürünler oluşturmaktadır.

İş gücüne duyulan ihtiyaçtan dolayı Kenya'da doğum oranı yüksektir. Bu nedenle çocuk ve genç nüfus oranı fazladır. Ülke gelirinin yarısından fazlasının tarımdan sağlandığı Kenya'da halkın %72'si (2020) kırsal kesimde yaşamaktadır. Köy evleri, daha çok ahşap ve sazlıklardan yapılmakta, duvarları çamurla sıvanmaktadır (Fotoğraf 2.2). Evlerin üzeri ise kubbe şeklinde hasırla örtülmektedir. Sıcaklığın yıl boyunca yüksek olduğu Kenya'da kalın giysilere ihtiyaç duyulmamaktadır. Kenyalılar, ayakkabılarını ise daha çok, avladıkları hayvanların derilerinden üretmektedirler.

Fotoğraf 2.2: *Kenya'da bir köy*

Kenya'da yaşayan Masailerin ise temel geçim kaynağı sığır besiciliğidir. Masai köyleri, yaklaşık on evden oluşmaktadır. Evler çember şekli oluşturacak şekilde yapılmakta, evlerin önleri çemberin içindeki alana bakmaktadır. Köyün etrafı çitlerle çevrilmekte; sığırlar, köy ortasındaki meydanda gecelemektedir. Köye giriş, dar bir kapıdan gerçekleşmekte, sığırları vahşi hayvanlara karşı korumak için her gece bir kişi, elinde mızrağıyla köy meydanında nöbet tutmaktadır. Masailerde toplumsal yaşam genellikle sözlü yasalarla belirlenmekte ve önemli anlaşmazlıklar sığır verilerek çözümlenmektedir. Baskın ekonomik etkinliğin hayvancılık olduğu bu toplulukta temel besin maddeleri hayvansal ürünlerden oluşmaktadır.

Sığır besiciliğinin temel ekonomik etkinlik olduğu Masailerin yaşamının önemli bir kısmı, sığırlarını otlatmakla geçmektedir (Fotoğraf 2.3). Ekonomik etkinliklerin sosyal yaşama etkisini örneklendirmek açısından Kenya'da Masailer için söylenen şu söz önemlidir: Bir Masai'nin nasıl olduğunu öğrenmek için ona, "Sığırların nasıl?" diye sormanız yeterlidir. Çünkü Masai'nin sığırları iyi ise kendisi de iyidir. Masailerde zenginliğin ve saygınlığın ölçütü ise sığır ve çocuk sayısının fazlalığıdır. Sığır ve çocuk sayısı fazla olanlar zengin ve saygın kişiler olarak kabul edilmektedir.

Fotoğraf 2.3: *Masailerin en önemli geçim kaynağı sığır besiciliğidir.*

2. Batman'da Dönüşüm

Batman, Siirt iline bağlı ve İluh adında bir köydü. Bu köy, Batman Çayı'nın bir kolu olan İluh Deresi'ne yakın bir yerde kurulmuştu. Karasal iklim koşullarının egemen olduğu bu köyde temel geçim kaynağı tarımdı. Buğday, arpa, kırmızı mercimek, nohut, tütün ve sebze bu yörede yetiştirilen başlıca ürünlerdi. Köyde daha çok koyun beslenmekteydi. Koyunun yanı sıra keçi ve sığır besiciliği ile arıcılık yapılmaktaydı.

Batman'da ekonomik etkinlikler, birkaç ayla sınırlıydı. Tarlaları sürme, ürün ekme ve hasat işlemleri bir yılın çok az bir zamanını almaktaydı. Hayvanları besleme dışında kalan zamanlar boş geçmekteydi. Batman'ın tarihini değiştiren olay, 1940 yılında Raman Dağı'nda petrolün bulunması olmuştur. Bulunan petrol yataklarının İluh köyüne yakın olması ve demir yolunun da bu köyün yakınından geçmesi, İluh için tarihî fırsatları ortaya çıkarmıştır (Fotoğraf 2.4). Raman Dağı'ndan petrolün çıkarılması ve bundan sonraki süreçte de petrol aramalarına devam edilmesi, iş gücüne olan gereksinimi artırmıştır. İluh köyünde yaşayanların sayısının iş gücü bakımından yetersiz gelmesi üzerine çevredeki yerleşim birimlerinden buraya göçler yaşanmıştır. Bölgede petrol aramalarına katılan ekipler için köyde yerleşim alanları yapılmış, köy genişlemeye başlamıştır.

Fotoğraf 2.4: *Batman'daki hızlı değişimin nedeni, bu yörede bulunan petroldür.*

Batman'da petrolün bulunmasının ardından 1941 yılında burada bir rafineri kurulmuştur. Düşük kapasiteli olan bu rafineri, 1948'de yenilenmiş ve kapasitesi artırılmıştır. Bu rafinerinin de yetersiz kalması üzerine aynı yerde daha geniş kapasiteli ve modern bir rafinerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu arada İluh köyünün adı 1950'li yılların başında Batman olarak değiştirilmiştir. 1955 yılında deneme üretimine başlayan rafineri bir yıl sonra tam kapasiteyle çalışmaya başlamış ve sonraki süreçte rafinerinin kapasitesi artırılmaya devam edilmiştir. Bu süre içinde iş gücüne olan ihtiyaç artmış, nüfusun önemli bir kısmı, bir sanayi kuruluşu olan rafineride çalışmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Batman büyüyerek 1957 yılında ilçe olmuştur.

Batman'da petrolün bulunması ve petrol rafinerisinin kurulması, sosyal yaşamı büyük ölçüde değiştirmiş, burada yeni iş alanlarının açılmasına neden olmuştur. Örneğin petrolün taşınması için Batman'da bir varil fabrikası kurulmuştur. Artan nüfusun ihtiyacını karşılamak için başta gıda maddeleri olmak üzere giyim ve ev eşyası satan iş yerleri, eczaneler, hastaneler ve okullar açılmıştır. Batman, 1990 yılında il olmuştur. 1935 yılında nüfusu 319 olan ve temel geçim kaynağı tarıma dayalı yaklaşık on haneli bir köy olan Batman, 2021'de nüfusu 626.319 kişiye ulaşmış bir şehre dönüşmüştür. Buna göre Batman'daki değişimi, tarımın ön planda olduğu bir ekonomiden petrolün ön planda olduğu bir ekonomiye dönüş olarak ifade edebiliriz. Bu dönüşümün ortaya çıkardığı sonuçları ise kırdan kente geçiş, az nüfuslu bir alandan yoğun nüfuslu bir alana dönüşüm, sınırlı sosyal olanaklardan geniş sosyal olanaklara sahip olma olarak özetleyebiliriz (Fotoğraf 2.5).

Fotoğraf 2.5: *Batman'dan bir görünüm*

3. Eskimolarda Yaşam

Eskimolar Kanada, Alaska, Grönland ve Sibirya'da yaşamaktadırlar. Eskimoların yaşadıkları bölgede yaklaşık on ay boyunca kış koşulları hüküm sürmektedir. Yaz dönemi kısa ve serindir. Bu bölgede toprağın alt kısmı sürekli donmuş hâldedir. Bu nedenle Eskimoların yaşadığı alanlarda kökü derinlere inen bitki türleri yetişmez. Ayrıca yaz süresi kısa ve sıcaklık yetersiz olduğundan bu bölge, tarıma elverişli değildir. Bundan dolayı Eskimolar, tarımsal üretimde bulunamazlar ve günlük yaşamlarında tarım ürünlerinin yeri yoktur. Aynı nedenle Eskimoların besin maddeleri içinde tahıllar, meyve ve sebzeler sınırlı olarak yer almaktadır.

Eskimoların yaşadığı bölgede kış dönemi boyunca sıcaklık değerleri çok düşüktür, yüzey kar ve buzlarla kaplıdır. Bu nedenle Eskimolar, soğuktan korunmak için kalın giysiler giyer; evlerini taş, toprak

ve balina kemikleri ile yaparlar. Bu evlerin etrafını sıkıştırılmış karla kaplar, dışarıdaki soğuk havanın içeri geçmesini engellerler. Eskimoların bir de iglo adını verdikleri, sıkıştırılmış kardan yaptıkları meskenleri vardır. Bu meskenler, daha çok kısa süreli olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 2.6). Günümüzde Eskimoların bir kısmı, modern evlerde yaşamaktadırlar.

Fotoğraf 2.6: *Eskimoların içinde barındıkları iglolar*

Eskimolar, çoğunlukla kıyılarda ya da kıyıya yakın yerlerde yaşamaktadırlar. Yaz aylarında akarsu ve deniz kenarlarında, hayvan derilerinden yapılmış çadırlarda yaşarlar. Bu dönemde avladıkları hayvan etlerinin bir kısmını kurutur, bir kısmını dondurur, bir kısmını da gömerler. Beyaz balina gibi büyük hayvanları, topluluklar hâlinde avlar ve aralarında paylaşırlar. Kıtlık zamanlarında aralarında sıkı bir dayanışma vardır.

Eskimolarda temel geçim kaynağı avcılık ile balıkçılıktır (Fotoğraf 2.7). Bu nedenle temel besin maddelerini balıklar, fok, Ren geyiği ve bazı kuş etleri oluşturmaktadır. Aydınlanmak ve ısınmak için fok yağından yararlanmaktadırlar. Giysilerini kurt, porsuk, kutup ayısı ve Ren geyiği derisinden yaparlar. Ayakkabılarını ise fok derisinden üretirler.

Fotoğraf 2.7: *Balıkçılık yapan eskimolar*

Eskimolar, kullandıkları araç ve gereçlerin önemli bir kısmını, avladıkları hayvanlardan üretirler. Örneğin avlanmak için kullandıkları zıpkınların uçları, kemikten yapılmaktadır. Avlanmak için ayrıca mızrak ve ok kullanmaktadırlar. Dikiş için iplik Ren geyiklerinin sırt kısmındaki sert sinirlerden, iğne ise kemiklerden elde edilmektedir.

Eskimolar, ulaşım amacıyla köpeklerin çektiği kızaklardan yararlanmaktadırlar (Fotoğraf 2.8). Deniz ulaşım araçları ise hayvan derilerinden yapılmış kayıklardır.

Fotoğraf 2.8: *Köpeklerin çektiği bir Eskimo kızağı*

Bazı şehirlerde baskın olan ekonomik faaliyet kolları sanayi ve hizmet sektörleridir. Bu tür yerleşmeler, önemli çekim merkezleridir ve yoğun olarak göç alırlar. Bu durum, farklı kültürler arasında bir etkileşim sağlamaktadır. Sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmiş olduğu şehirlerde iş olanakları fazladır. Bu nedenle iş bölümü yapılırken yetenek, deneyim ve eğitim gibi faktörlerin yanı sıra engelli insanların da istihdam edilmesine önem verilmektedir. Bu tür yerleşmelerde nüfusun fazla olmasından dolayı evler çoğunlukla çok katlı binalarda bulunmakta ve trafik sorunları yaşanmaktadır.

Sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmiş olduğu şehirlerde eğitim ve refah düzeyi yüksektir. Bu tür yerlerde kültür, sanat ve spor faaliyetleri gelişmiştir. Bu faaliyetler organize edilirken yaş, cinsiyet ve engellilik durumları da göz önünde bulundurulmaktadır.

Etkinlik

Aşağıdaki metni okuyarak Ankara'da ekonomik olarak meydana gelen değişimin sosyal ve kültürel yaşamı nasıl etkilemiş olduğunu yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi kısaca defterinize yazınız. Yazdığınız metni sınıfta okuyunuz.

ANKARA'DA EKONOMİK DURUM

Cumhuriyet'ten önceki Ankara, Ankara Kalesi ve çevresinde kurulmuş 30.000 nüfuslu bir kent idi. İlin başlıca geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktan ibaret olduğu için tarımsal ve hayvansal malların alım satımı ile sınırlı bir ticaret söz konusu idi. Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte Ankara'da bu durgun dönem sona ermeye başlamıştır. Modern bir başkentin sağlaması gereken hizmetler için zorunlu olan altyapı ve diğer hizmetler ticari hayatı canlandırmıştır. Bunun yanı sıra inşaat malzemelerini karşılamaya yönelik küçük imalathaneler kurulmuştur. Makina ve Kimya Endüstrisi ve Etibank gibi kamu sanayi kuruluşlarının ve bunlara bağlı fabrikaların Ankara'da kurulmuş olması, bu fabrikalara yan sanayi olarak çalışan küçük boyutlu özel işletmelerin kurulmasını teşvik etmiştir.

Bu tür gelişmeler, diğer yerleşim merkezlerinden Ankara'ya iç göçü başlatmıştır. Böylece Ankara'da sanayileşme ve artan nüfus birbirinin hem sebebi hem de sonucu olmuştur. Bugün Ankara Türkiye genelinde sanayileşmiş iller arasında yer almaktadır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://www.ankara.gov.tr)

B. ŞEHİRLEŞME, GÖÇ VE SANAYİLEŞME

Hazırlık Çalışması

Çevrenizdeki sanayi kuruluşlarının göç ve şehirleşmeye etkileri nelerdir? Bu konudaki bilgi birikiminizi sınıfta arkadaşlarınıza aktarınız.

Sizce dünya genelinde şehirli nüfusun hızla artmasının nedenleri nelerdir?

Yeryüzündeki ilk şehirler, tarıma elverişli alanlarda kurulmuştur. Bu nedenle ilk şehirlerde ekonomi, tarıma dayalı idi ve şehirler, kolay savunulabilecek alanlara kurulmuştu. Bu şehirler, dar sayılabilecek bir alanın ticaret ihtiyacını gidermekteydi. Zamanla şehirlerin fonksiyonları çeşitlenmiştir. Şehirler çevrelerine birçok hizmet vermektedir. Bu hizmetlerin başlıcaları; ticaret, yönetim, ulaşım, eğitim, güvenlik ve dinî alanlardır. Şehirlerin bu hizmetlerinden yararlanan alanlar ise o şehrin hinterlandını oluşturmuştur. Bir şehrin hinterlandı ne kadar geniş ise o kadar fazla göç almakta ve gelişmektedir.

Yeryüzündeki ilk şehirler Mezopotamya, Mısır, Hindistan, Çin ve Orta Amerika'da ortaya çıkmıştır. Bu şehirlerin ortak özellikleri, şehri besleyecek miktardan fazla gıda üretiminin gerçekleştirilebilmesiydi. Tarım ürünlerini toplamak, depolamak ve dağıtımını sağlamak için belirli bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu örgütlenmeyi, büyük ölçüde din adamları ve devlet görevlileri gerçekleştirmiştir. Zamanla, şehir devletleri ortaya çıkmıştır. Şehir devletlerinde yönetici, aynı zamanda dinî liderliğe de sahipti. Bu şehirler, aldıkları göçler sayesinde büyümüşlerdir. Ancak çok uzun bir süre dünya nüfusunun büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşamıştır. Şehirlerde yaşayan nüfus, dünya nüfusunun küçük bir bölümünü oluşturmuştur.

Dünya genelinde şehirleşme alanında sıçrama dönemi, Sanayi Devrimi'nden sonra gerçekleşmiştir. Bu konuda öncülüğü İngiltere yapmıştır. On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde James Watt'ın (Ceymıs Vat) buhar makinesini icat etmesiyle enerji kaynağı olarak kömür kullanan dokuma fabrikalarının sayısı artmıştır (Fotoğraf 2.9). Böylece kömür, önemli bir enerji kaynağı hâline gelmiş, insanların bir kısmı, kömür madenlerinde çalışmaya başlamıştır. Gerek dokuma fabrikalarında gerek kömür işletmelerinde çalışmak üzere kırsal kesimden şehre doğru yoğun bir göç hareketi başlamıştır. Bunun sonucunda Manchester (Mençıstır), yeryüzünün ilk sanayi şehri olma unvanını almıştır. Bu şehri, İngiltere'nin diğer şehirleri izlemiştir. Böylece İngiltere'de 1800 ile 1900 yılları arasında şehirde yaşayan nüfus oranı %27'den %64'e yükselmiştir. Bu süre içinde İngiltere, şehirleşme oranı en yüksek ülke konumuna gelmiştir.

Fotoğraf 2.9: *Şehirleşme hareketinde bir çığır açan sanayileşme sürecini başlatan buhar makinesi*

İngiltere'de başlayan sanayileşme süreci, kısa süre içinde Avrupa'nın diğer ülkelerine sıçramıştır. Dokuma sanayisinin yanı sıra demir yolu ve tren yapımı ile demir çelik sanayisi gelişmiştir. Sanayi kuruluşlarının çeşitlenmesi, kentlerdeki iş gücü ihtiyacını artırmıştır. Bu ihtiyaç da kırsal kesimden sağlanmıştır. Böylece kırsal kesimden kentlere doğru yoğun bir göç dalgası başlamış; bu nedenle sanayileşme, aynı zamanda şehirleşme anlamına gelmiştir. Bunun sonucunda Avrupa'da şehirleşme hareketi hızlanmıştır. Örneğin 1800'de Avrupa'da nüfusu 500.000 olan tek şehir Paris iken 1800'lü yılların sonuna doğru Paris'in yanı sıra Berlin, Viyana, Moskova ve St. Petersburg (Seyint Pitırsburg) şehirlerinin nüfusu 1.000.000'u geçmiştir (Fotoğraf 2.10).

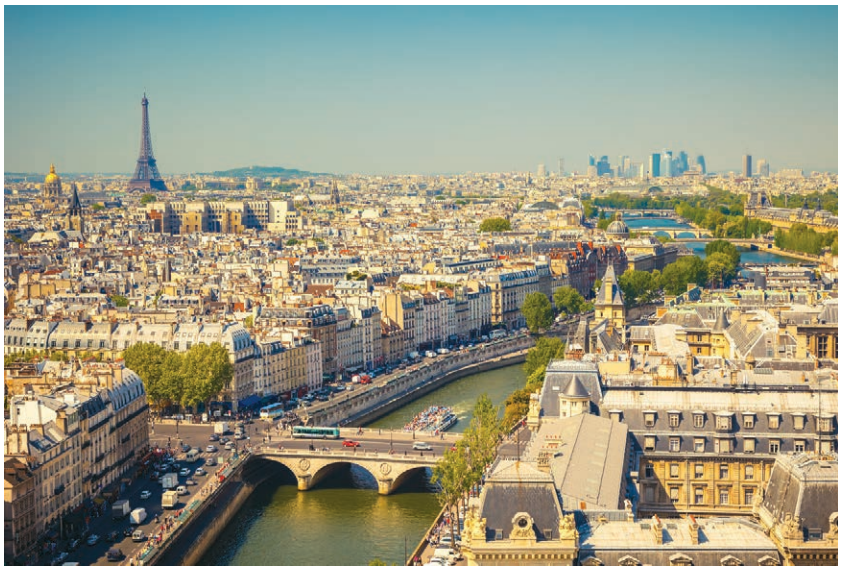

Fotoğraf 2.10: *Paris'ten bir görünüm*

Şehirleşme hareketi, sanayileşme ve göçe bağlı olarak Amerika kıtasını da etkilemiştir. 1880'de bu kıtadaki en büyük şehir, nüfusu 1.000.000'u aşan New York (Niv York) idi. New York'u bir sanayi şehri olan Chicago (Şikago) izlemiştir. Bu şehrin 1850'de nüfusu 30 bin iken sanayileşme ve aldığı göçlere bağlı olarak 1900'de bir milyon 700 bin kişiyi aşmıştır.

Sanayileşme, yalnızca şehirlerde değil aynı zamanda kırsal kesimde de etkili olmuştur. Tarım alanında kullanılan makineler sayesinde daha geniş alanlarda tarım yapılmış ve insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır (Fotoğraf 2.11, Fotoğraf 2.12). Bunun sonucunda kırsal kesimde işsizlik ortaya çıkmıştır. Bu işsiz kesim, iş olanaklarından dolayı şehirlere göç etmiştir.

Fotoğraf 2.11: *Makineleşmenin gerçekleşmediği kırsal kesimde, daha çok insan gücü kullanılmaktadır.*

Fotoğraf 2.12: *Tarımda makineleşme, iş gücüne olan ihtiyacı azaltmıştır.*

Dünyanın diğer bölgelerinde de sanayileşme ve buna bağlı olarak şehirleşme süreci benzer şekilde yaşanmıştır. Büyük ölçekte üretim yapan fabrikalarda yoğun bir iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç, kırsal kesimden gelen göçlerle karşılanmıştır. Sanayi merkezlerinde biriken bu yoğun nüfusa bağlı olarak yerleşim birimleri büyümüştür. Öyle ki birçok şehir, ihtiyaçtan fazla göç almış, şehirlerin çevresinde gecekondulaşma gerçekleşmiş; bu alanlarda yoksul kitleler birikmiştir.

Dünyadaki şehirleşme, sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleştiği için bu hareket, her ülkede farklı hızla gerçekleşmiştir. Dünya genelinde şehirli nüfus, ancak 2009 yılında kırsal nüfusu geçmiştir. Günümüzde kırsal nüfus ile şehirli nüfus arasında büyük bir fark yoktur. Şehirli nüfus, dünya nüfusunun yarısını biraz geçmektedir (Grafik 2.1).

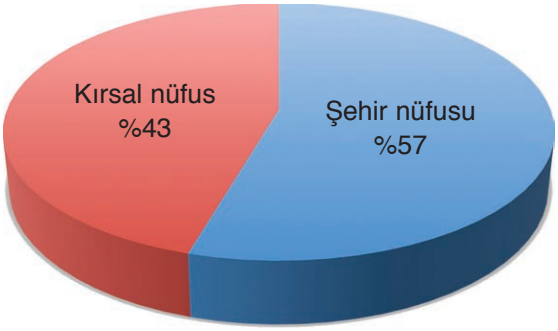

(https://data.worldbank.org)

Grafik 2.1: *Dünya'da kırsal ve şehir nüfusu (2021)*

Dünya genelinde şehirleşmeye, yalnızca ülke içindeki göçlerin değil, uluslararası göçlerin de etkisi vardır. Günümüzde büyük şehirlerdeki nüfusun bir kısmını yabancılar oluşturmaktadır.

Yeryüzündeki şehirlerden bir kısmı mega şehir olarak adlandırılmaktadır (Harita 2.1). Bunlar dünyadaki şehir nüfusunun önemli bir kısmını barındırmaktadır. Bu tür şehirlerin sayısı gelecekte daha çok artacaktır.

(https://en.unesco.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.1: *Mega şehirler*

Okuma Metni

Şehirlerin Nüfusu Ne Kadardır?

Bir yerleşim biriminin şehir olarak kabul edilebilmesi için her ülkede kullanılan ölçüt farklıdır. Avustralya ve Kanada'da nüfusu 1.000'in üzerinde olan yerler şehir sayılmaktadır. İtalya, Türkiye ve Ürdün'de bu değer 10.000'dir. Japonya'da nüfusu 100.000'in üzerindeki yerler şehir sayılmaktadır. Peru'da ise nüfusu 2.000 olan bir yerleşme, önemli bir şehir merkezi olarak kabul edilmektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Özgüç, Nazmiye; Tümertekin, Erol. Beşerî Coğrafya)

Şehirlerde yaşayan nüfus oranı ülkelerin sanayileşme düzeyine göre değişmektedir (Tablo 2.1). Örneğin sanayileşmiş Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde şehirleşme oranı yüksek iken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoğunlukta olduğu Afrika ve Asya ülkelerinde nüfusun önemli bir kısmı kırsal kesimde yaşamaktadır.

Tablo 2.1: *Bazı ülkelerde şehirleşme oranı*

Ülkeler	2021 Şehirleşme Oranı (%)	Ülkeler	2021 Şehirleşme Oranı (%)
Etiyopya	22	Fransa	81
Çad	24	Kanada	82
Uganda	25	Birleşik Krallık	84
Afganistan	26	Avustralya	86
Kenya	28	Danimarka	88
Mali	44	Hollanda	92

(https://data.worldbank.org)

Günümüzde göç ve şehirleşme hareketi uluslararası bir boyut kazanmıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kırsal ve kentsel kesiminde yaşayanların bir kısmı, ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelere göç etmektedirler. Bu tür ülkeler, kapasitelerinin üzerinde göç almamak için bazı önlemler almaya çalışmaktadır.

Göçlerden bazıları siyasi nedenlerle gerçekleşmektedir (Fotoğraf 2.13). Güneydoğu Asya ve Orta Doğu'dan Avrupa'ya gitmek isteyenler, geçiş yolu olarak Türkiye'yi seçmektedirler. Bu nedenle ülkemizde biriken yoğun sığınmacı nüfusu, uluslararası bir sorun hâline gelmiştir. Bu nüfusun bir kısmı, Avrupa'ya gitmek için çeşitli yolları denerken bazıları da Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde yaşamaya çalışmaktadırlar.

Fotoğraf 2.13: *Suriyeli göçmenlerin bulunduğu kamplardan bir görünüm (Suruç, Şanlıurfa)*

Şehirleşme, aynı zamanda farklı kültürlerin bir araya geldiği birer mozaiktir. Bu farklılığın bir zenginlik olduğunu kabullenmek ve birlikte yaşamanın gereği olarak bu kültürlere saygılı olmak, her bireyin görevidir. Bireyler öncelikle bu konuda kendilerini denetlemeli ve çevresini etkilemelidir.

Arazi Çalışması

Yakın çevrenizdeki sanayileşmiş bir şehre gezi düzenleyiniz. Bu gezide sanayileşmenin şehirleşmeye etkisini araştırınız. Araştırma sonucunuzu görsellerle destekleyerek sınıf panosunda sergileyiniz.

Bunları Biliyor musunuz?

Göçler Artacak

Birleşmiş Milletler tahminlerine göre dünya nüfusu 2020 ile 2040 arasında 1,4 milyar artacak ve bu büyümenin neredeyse tamamı istihdam, barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerinde büyük ölçekli kazanımlar sağlama konusunda en az yetenekli ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşecek. Bu sınırlamalar, sınırlı miktarda arazi ve diğer kaynaklarla birleştiğinde daha fazla göçü teşvik edecektir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.dni.gov)

Okuma Metni

1950-1980 Dönemi Türkiye'de Kentleşme Hareketleri

1950'yi izleyen yıllar Türkiye'de kentleşmenin çok hızlandığı bir dönemdir. Söz konusu dönemde, bir yandan mevcut kentlerin nüfusu hızla artarken diğer yandan da çok sayıda yerleşim yeri, nüfusu arttığı için kent statüsü kazanmıştır.

1950-1980 dönemindeki kentleşme hareketlerini bir önceki dönemden ayıran en önemli fark, kentlerin doğal nüfus artışından çok kırsal alandan kentlere yönelik göçlerle büyümeleri olmuştur. Nitekim 1950 öncesi dönemde toplam ve kentsel nüfus artışları arasında belirgin bir fark bulunmazken 1950'den sonra kentsel nüfus artışının toplam nüfus artışını bir hayli geride bıraktığı gözlenir. Tüm bu rakamlar, kentsel nüfustaki artışın en az yarıdan fazlasının göçlerden kaynaklandığı yönündeki görüşleri de desteklemektedir.

Kırsal kesimdeki hızlı nüfus artışı, makineleşmenin etkisi ve toprak dağılımındaki dengesizlikler, 1950'den sonra kırsal nüfusu kentlere iten temel faktörler olmuştur. Bu dönem öncesinde yalnız başkent Ankara'da yaşanan yıllık %6'lık nüfus artış hızı, Türkiye'nin tüm büyük kentlerinde yaşanmaya başlamıştır. Kırsal kesimde, 1950'den itibaren ortaya çıkan bu gelişmelere karşılık, yine aynı tarihten itibaren Türkiye'nin hızlı bir sanayileşme içine girmesi kentleşme hareketlerinde "çekici faktörler" olarak bilinen koşulları hazırlamıştır. Bu tarihten sonra gerçekleştirilen sanayi yatırımlarının genellikle büyük kentlerde yoğunlaşması kırsal nüfusun başta İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük kentlere göç etmesine neden olmuştur.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://cografya.ege.edu.tr)

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

KONULAR	EVET	KISMEN	HAYIR
1. Şehirleşmenin nedenlerini açıklayabilirim.			
2. Sanayileşmenin şehirleşmeye etkisini açıklayabilirim.			
3. Göçün şehirleşmeye etkisini açıklayabilirim.			
4. Şehirde birlikte yaşamanın gereği olarak farklı kültürlere saygılı davranabilir ve dayanışma içinde yaşayabilirim.			
TOPLAM PUAN	.....		

DEĞERLENDİRME

EVET (3 PUAN) **KISMEN** (2 PUAN) **HAYIR** (0 PUAN)

SONUÇ 10-11-12: ÇOK İYİ 7-8-9: İYİ 5-6: ORTA

3-4: GEÇER (Konuları tekrar etmelisiniz.) 0-2: ZAYIF (Bölümü tekrar çalışmalısınız.)

C. NÜFUS, YERLEŞME VE EKONOMİNİN GELECEĞİ

Hazırlık Çalışması

Aşağıdaki genel ağ adresinden Türkiye nüfusunun gelecekte nasıl bir değişim içinde olacağını araştırınız. Elde ettiğiniz bilgileri defterinize yazınız.

Adres: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1

Etkinlik

Aşağıda, İstanbul Kadıköy semtinden iki ayrı döneme ait görüntüler verilmiştir. Bu fotoğrafları inceleyerek yıllar sonra aynı yerin üçüncü fotoğrafının nasıl olabileceğini yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi sınıfta paylaşınız.

1789

2021

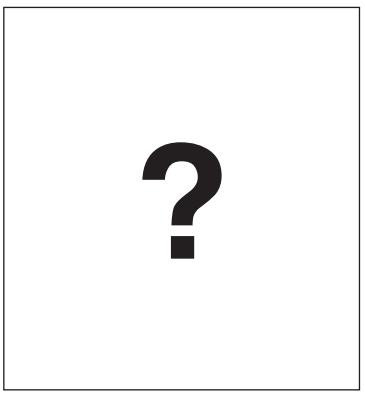

2200

Sizce gelecekte dünya nüfusu artmaya, yerleşim birimleri büyümeye devam edecek midir?

1. Gelecekte Dünya Nüfusu

Birleşmiş Milletler, nüfusun geleceğiyle ilgili birkaç senaryo ortaya koymuştur. Bu senaryoların tamamında nüfus artış hızının dünya genelinde 2050'den sonra uzunca bir süre azalacağı belirtilmektedir (Grafik 2.2). Nüfus artış hızının azalması öncelikle doğum oranının azalmasıyla ilgilidir. 2015 ila 2020 yılları arasında ortalama binde 18,5 olan doğum oranının, 2070-2075 yılları arasında binde 12,9'a, 2095 ila 2100 yılları arasında ise binde 1,6'ya düşmesi beklenmektedir. 2050 yılında kadın başına düşen çocuk sayısının, en yüksek 2,35, en düşük 0,25 ve orta düzeyde 1,85 olacağı belirtilmektedir. Kıtalar içinde doğum oranının Afrika'da en yüksek düzeyde olması beklenmektedir.

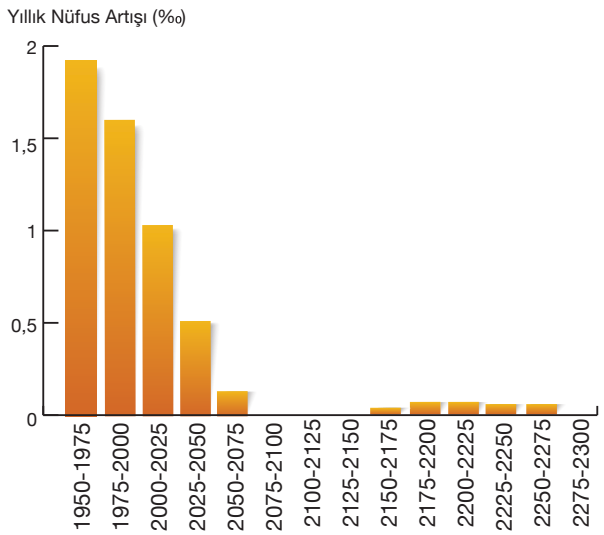

(http://www.un.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

***Grafik 2.2:** Yıllara göre dünya nüfus artış hızının değişim seyri*

Nüfus artışının az gelişmiş ülkelerde daha yüksek olması ve bu süre içinde az gelişmiş ülke nüfuslarının ikiye katlanması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerden bazılarının nüfus artış hızları, günümüzde eksi değerlere düşmüş durumdadır. Gelecekte bu durumda olan ülkelerin sayısı artacak ve gelişmiş ülkelerden bazılarının nüfusu azalacaktır. Örneğin Almanya'nın 2021'de yaklaşık 83 milyon olan nüfusunun 2100 yılında 74 milyona düşeceği, ülkedeki yaşlı nüfus oranının artacağı düşünülmektedir. Yaklaşık 145 milyon olan Rusya Federasyonu nüfusunun ise bu süreçte 126 milyona düşeceği öngörülmektedir. Buna karşın Hindistan, nüfus bakımından Çin'i geçecektir. Böylece dünyada en çok nüfusa sahip ülke Hindistan olacak, bu ülkeyi Çin izleyecektir.

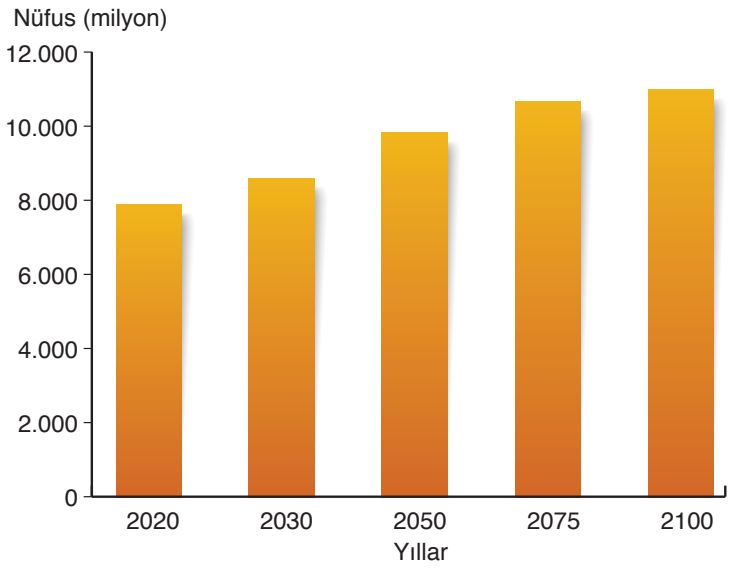

(https://population.un.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.3: *Günümüzde ve gelecekte dünya nüfusu (2021)*

Birleşmiş Milletlerin tahminlerine göre 2075 yılında dünya nüfusunun 10,5 milyar olması beklenmektedir (Grafik 2.3). Bu süreçten sonra bazı gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı azalırken az gelişmiş ülkelerde nüfus artışı artmaya devam edecektir. Bu süreçten sonra dünya nüfus artış hızının daha düşük düzeyde olacağı 2100 yılında dünya nüfusunun 10,8 milyara ulaşacağı öngörülmektedir.

Dünya genelinde nüfus artışı, bölgelere göre farklı gelişecektir. Afrika'nın dünya nüfusu içindeki payının 2100 yılına kadar diğer kıtalara göre daha fazla artması, diğer kıtaların dünya nüfusu içindeki paylarının ise düşmesi beklenmektedir (Tablo 2.2). Dünyada nüfus dağılışı bakımından Asya Kıtası, en fazla nüfusa sahip olarak yine liderliğini koruyacaktır. Nüfusu en çok olan ikinci kıta Afrika, nüfusu en az olan kıta ise yine Okyanusya olacaktır. Dünya nüfusundaki artışın büyük bir kısmının Afrika ve Asya kıtalarında gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tablo 2.2: *Dünya nüfusunun kıtalara ve bölgelere göre beklenen dağılımı*

Kıtalar ve Bölgeler	Nüfus Dağılımı (milyon kişi)		
	Yıllar		
	2020	2075	2100
Okyanusya	42	67	74
Kuzey Amerika	368	461	490
Avrupa	747	657	629
Güney Amerika ve Karayipler	653	749	679
Afrika	1.340	3.498	4.280
Asya	4.641	5.142	4.719

(https://population.un.org)

Yeryüzünde en çok nüfusa sahip ülkeler Hindistan, Çin ve ABD olacaktır (Tablo 2.3). Bu süre içinde Hindistan'ın nüfusu Çin'i geçecek ve dünyanın en kalabalık nüfuslu ülkesi Hindistan olacaktır. Dünyanın en kalabalık bu üç ülkesinin dünya toplam nüfusu içindeki paylarında ise düşme gerçekleşecektir. Örneğin 2020'de dünya nüfusunun %40'ını oluşturan bu ülkeler, 2100 yılında dünya nüfusunun %35'ini oluşturacaktır.

Tablo 2.3: *Nüfusu en fazla olan ülkelerin gelecekteki tahminî nüfusları*

Ülkeler	Yıl/Nüfus (milyon kişi)	Yıl/Nüfus (milyon kişi)	Yıl/Nüfus (milyon kişi)
	2020	2075	2100
Bangladeş	164	181	151
Endonezya	273	336	320
Pakistan	220	394	403
ABD	331	409	433
Nijerya	206	586	732
Çin	1.439	1.221	1.064
Hindistan	1.380	1.607	1.447

(https://population.un.org)

Dünya genelinde ortalama yaşam süresi uzamaya devam edecektir. Bu durumda toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranının artması beklenmektedir (Fotoğraf 2.14). 2021 yılında 65 yaşın üzerindeki nüfusun toplam nüfusa oranı %10 iken bu değerin 2050 yılında %16'ya ulaşması beklenmektedir. Ortalama yaşam süresinin, gelişmiş ülkelerde daha yüksek olacağı öngörülmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olacaktır. 0-14 yaş grubundaki nüfus oranı ise dünya genelinde düşecektir. Bu oran gelişmiş ülkelerde daha düşük düzeyde olacaktır.

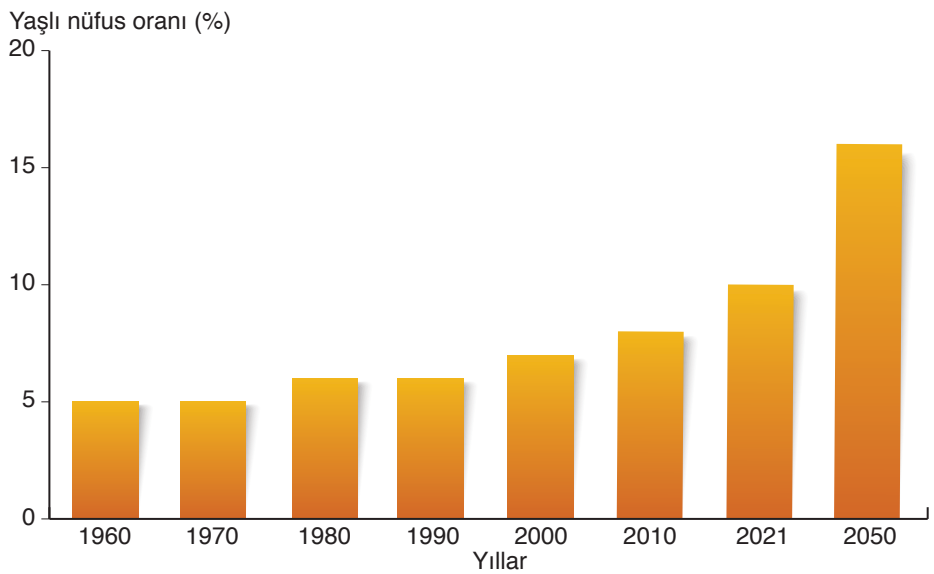

(https://data.worldbank.org, https://www.un.org) adreslerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.4: *Yaşlı nüfusun oranındaki değişim*

Doğum oranının düşmesi ve ortalama yaşam süresinin uzaması, çalışma çağındaki nüfus oranında da değişikliğe neden olacaktır. Ortalama yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak çalışma çağındaki yaş sınırı yükselecektir.

Gelecekte az gelişmiş ülkelerin nüfusu diğer ülkelere göre daha çok artacaktır. Bu ülkelerdeki yaşam standartları, artan nüfustan dolayı daha çok düşeceği için bu tür ülkelerde göçlerin de daha fazla artması beklenmektedir. Uluslararası göç bakımından da bu tür ülkelerden gelişmiş ülkelere yoğun bir göç olması öngörülmektedir.

2. Gelecekte Yerleşme

Bilindiği gibi yeryüzünün önemli bir kısmı, yerleşmeye elverişli değildir. Çöller, dağlık alanlar, buzullarla kaplı yerler, tundra alanları bu tür yerlerdendir. Bu alanlar, yeryüzünün büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Geriye kalan alanın da bir kısmı yerleşmeye uygundur. Dünya nüfusunun belirli bir süre artmaya devam edeceği göz önünde bulundurulursa dünya genelinde nüfus yoğunluğu artacak, kişi başına düşen arazi miktarı azalacaktır. Bu durumda az katlı ve bahçeli evlerin azalması, gökdelenlerin artması beklenmektedir (Fotoğraf 2.14).

Fotoğraf 2.14: *Gökdelenlerden bir görünüm (New York, Niv York, Amerika Birleşik Devletleri)*

Gelecekte yerleşmelerle ilgili yapılan tahminlerden biri de şehirleşme hızının artmaya devam edeceği yönündedir. 2010'lu yıllarda kır ve şehir nüfusları birbirine çok yakın bir değerde iken ve 2021 yılında, nüfusun %57'si şehirlerde yaşarken 2050 yılında nüfusun %32'sinin kırsal kesimde, %68'inin ise şehirlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (Grafik 2.5). Dünyadaki kırsal nüfusun önemli bir kısmının Asya ve Afrika'da bulunması beklenmektedir. Hindistan ve Çin, günümüzde olduğu gibi gelecekte de en fazla kırsal nüfus barındıran iki ülke olacaktır.

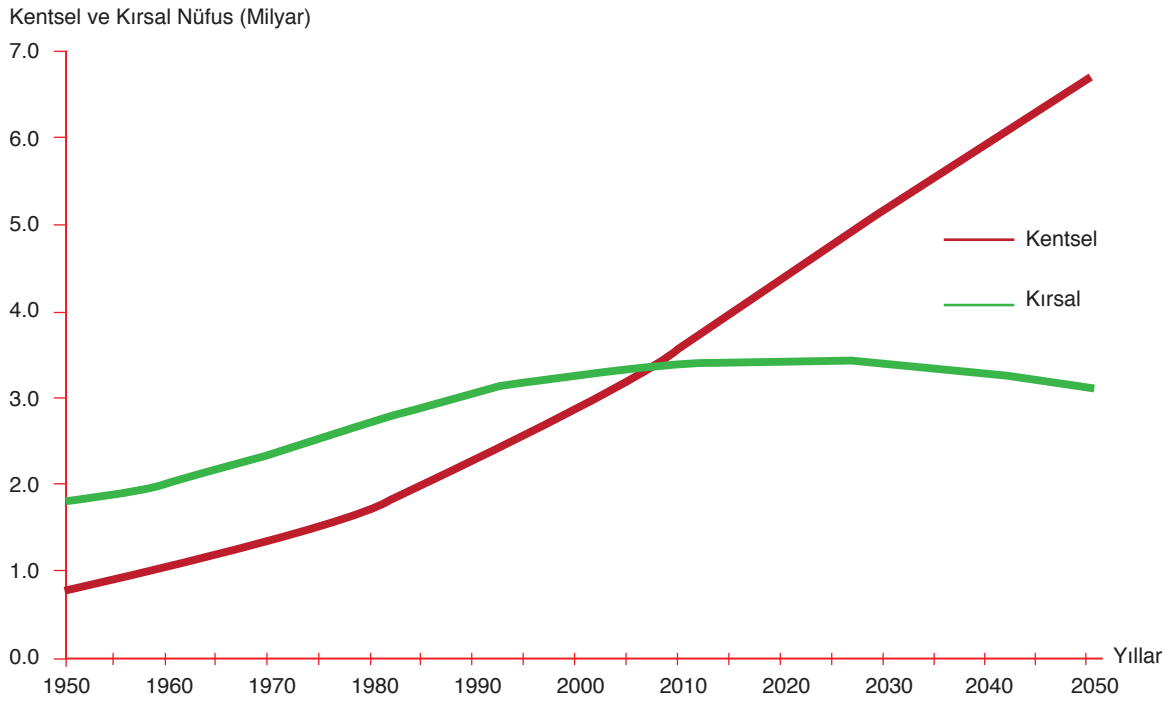

(https://population.un.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.5: *Kır ve şehir yerleşmelerindeki nüfusun geçmişi ve geleceği*

Gelecekte büyük şehirlerin sayısının artması ve nüfuslarına göre kent sıralamasında değişiklik gerçekleşmesi beklenmektedir.

Günümüzde nüfus bakımından en büyük şehir Tokyo'dur. Tokyo, gelecekte de en büyük şehir olma konumunu devam ettirecektir. Günümüzün büyük şehirleri arasında yer alan birçok şehir, 2100 yılında da en büyük şehirler arasındaki yerlerini alacaklardır. Bunların başlıcaları Yeni Delhi, Şanghay, Mexico City (Meksiko Siti), Sao Paulo ve Mumbai'dir.

2020'de nüfusu 10 milyonu geçen 31 mega şehir varken bunların sayısının 2030'da 43'ü bulması beklenmektedir. Dünyada şehirli nüfusun önemli bir kısmı mega şehirlerde yaşamaktadır.

Gelecekte, ana kentle bağlantılı ve onun yükünü azaltmaya yönelik olan, uydu kent olarak tanımlanan yerleşim birimlerinin sayısı artacaktır. Ayrıca gelişen teknolojiye bağlı olarak günümüzde mevcut olan uzaya yerleşmeyle ilgili projelerin sayısının gelecekte artması beklenmektedir.

Şehirleşmeye bağlı olarak şehir yerleşmelerinin alanı orman, tarım (Fotoğraf 2.15) ve mera alanlarının aleyhine genişleyecek; bu durum, yerleşmeye elverişli olmayan alanların da yerleşmeye açılmasına neden olacaktır. Böylece gerek şehirleşme gerek çevre açısından birtakım sorunlar ortaya çıkacaktır.

Fotoğraf 2.15: *Şehirleşme tarım alanlarının daralmasına neden olmaktadır.*

Basından

18.08.2021

NASA, AY VE MARS KOLONİLERİ KURMAYA BİR ADIM DAHA YAKLAŞTI

Universe Today, NASA'nın en son Uluslararası Uzay İstasyonu görevinin, Ay'da ve benzeri dünya dışı yüzeylerde kullanılacak 3D baskı makine ürettiğini bildirdi.

Uzun yıllardır insanlar Dünya dışındaki gezegenleri merak ediyor. En çok seyahat edilen ve hakkında en çok bilgiye sahip olduğumuz Ay hakkında şimdi yeni bir adım daha atılıyor. NASA, Ay toprağında kullanmak için 3D yazıcı makine geliştirdi.

Redwire Regolith Print (Redvayır Regılıt Pırint, RRP) projesi, 3D baskı sistemini Ay yüzeyinde kullanacak. Bu başarılı olursa ekip Ay'daki zorlu koşulların üstesinden gelinip gelinemeyeceğini görmek için çok önemli bir malzemeye sahip olacak.

Ay'dan elde edilen yüzey üzerinde çeşitli testler yapılabilecek. Bu da Dünya dışındaki bir yeri anlamamızı sağlayacak çok önemli bir adım olacak.

Her şey yolunda giderse Ay'da yaşam alanları oluşturulup oluşturulamayacağı sorusu yanıtlanacak. Çıkan sonuca göre NASA belirli adımlar atacak. Buna göre NASA'nın Ay ve Mars'a götüreceği inşaat malzemelerinin hacmi de azalabilir. Bilim insanları yıllarca toprak temelli deneyler yapmayı hayal ettiler ancak bu hedeflerine hiç ulaşamadılar.

Şimdi ise Ay yüzeyinde deneyler yapmak mümkün olabilir. Hâlâ yapılacak çok iş olsa da Artemis ve gelecekteki Mars misyonları için uzun vadeli hedefler çok daha ulaşılabilir görünüyor.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Basından)

3. Gelecekte Ekonomi

İnsanların ilk üretime başladıkları günden günümüze kadar hem üretim araçları gelişmiş hem de üretim artmıştır. Ayrıca meslekler çeşitlenmiş, teknolojik alanda önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojinin gelişme süreci, her geçen gün hızla artmaktadır. Gelecekte ise bu gelişmenin devam etmesi beklenmektedir.

Gelecekte teknolojideki gelişmelere bağlı olarak mal ve hizmetlerin üretiminin büyük ölçüde artması beklenmektedir. Yine aynı nedenlerle yeni meslekler ortaya çıkacak ve iş alanları artacaktır. Bu durumun işsizlik oranını azaltması beklenmektedir ancak gelecekte robotlar ve mekanik güçlerin daha çok kullanılmasına bağlı olarak iş gücüne olan ihtiyaç azalırken nitelikli iş gücüne daha çok ihtiyaç duyulacaktır (Fotoğraf 2.16).

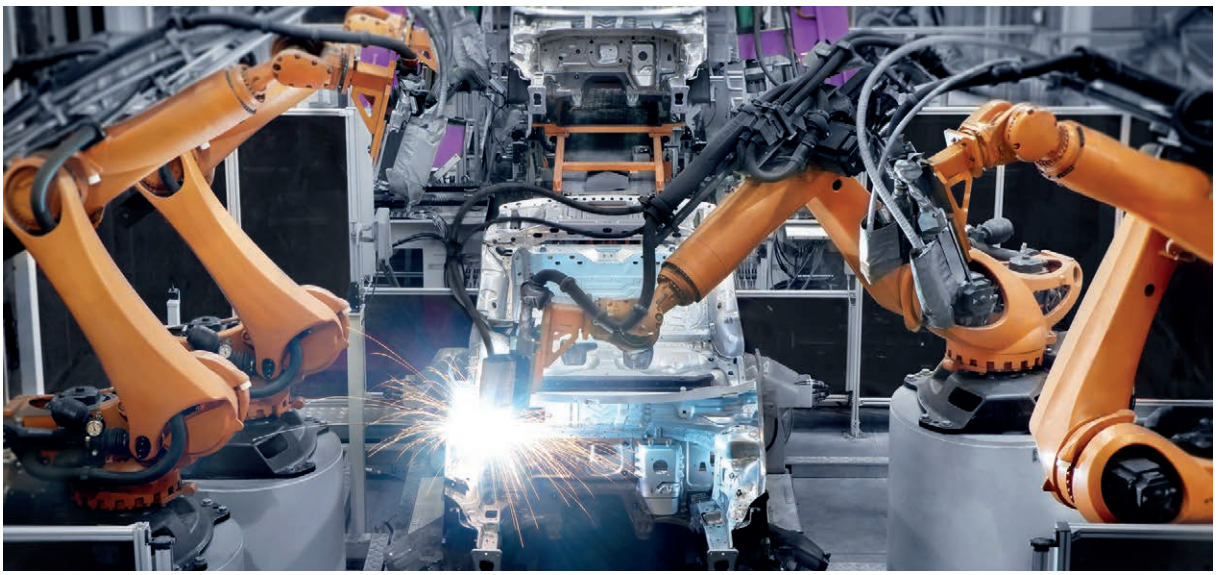

Fotoğraf 2.16: *Gelecekte üretim alanında kullanılacak robotların sayısı artacaktır.*

Ulaşım alanındaki gelişmeler sayesinde çok uzak mesafelere çeşitli araçlarla çok kısa sürede ulaşılması beklenmektedir. Günümüzdeki hızlı trenlerin hızlarının daha da artmasıyla ilgili çalışmalar sürmektedir. Kara yollarının uzunluk ve kalitesinin artırılması ve kara yollarında ulaşımı sağlayan ulaşım araçlarının geliştirilmesi sayesinde bu alanda da önemli ilerlemeler beklenmektedir. Gelecekte şehir içi ulaşımda akıllı taksilerden yararlanılması tasarlanmaktadır (Fotoğraf 2.17). Ayrıca şehir içinde meskenlere çeşitli siparişleri taşıyan motorize araçlar yerine uzaktan kumandalı hava araçlarının geliştirilmesine şimdiden başlanmıştır. Gelecekte ise bunların geliştirilerek yaygınlaştırılması dolayısıyla siparişlerin daha hızlı ulaştırılması beklenmektedir.

Teknoloji ve üretimin gelişmesine bağlı olarak ülkelerin ve aynı zamanda bireylerin gelirinin artması ve yaşam standartlarının daha çok yükselmesi beklenmektedir.

Fotoğraf 2.17: *Akıllı taksilerden biri (Japonya)*

Gelecekte beklenen gelişmelerden biri de doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına önem verilmesi, geri dönüşüm ürünlerinden daha çok ürün elde edilmesidir.

Gelecekte ticaret hacminde de büyük artışlar beklenmektedir. Pazarlama yöntemleri ve ürünlerin üreticilere ulaştırılma sistemi gelişecektir. Gelişen teknoloji sayesinde üretim maliyeti düşeceğinden iyi ürünlerin tüketiciye ucuz bir fiyatla ulaştırılması sağlanacaktır. Bu gelişmelere uyum gösterebilen firmalar, dünyayı tek bir pazar hâline dönüştürecektir.

Tarım alanındaki üretimde büyük gelişmeler beklenmektedir (Fotoğraf 2.18). Özellikle tarım potansiyeli yüksek olan Çin ve Hindistan 2050 yılında dünya ihtiyacını karşılayacak düzeyde tarım ürünü üretebilecek kapasiteye ulaşabilecektir. Ayrıca dünya genelinde tarımda uygulanan teknolojinin gelişmesine bağlı olarak verimin, dolayısıyla tarımsal üretimin artması beklenmektedir.

Fotoğraf 2.18: *Gelecekte değişen tarım teknikleri sayesinde tarımsal üretimde artışlar beklenmektedir.*

Dünya ekonomisinde ilk sırada yer alan ülkelerin de sıralaması gelecekte değişecektir. ABD, Çin, Japonya, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa günümüzde dünyanın en büyük ekonomisine sahip ülkelerdir. 2050 yılında ise Çin, ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisine sahip olacaktır (Grafik 2.6). Hindistan ve Brezilya'nın da bu alanda büyüyerek dünyanın ilk beş ülkesi arasında yer alması beklenmektedir.

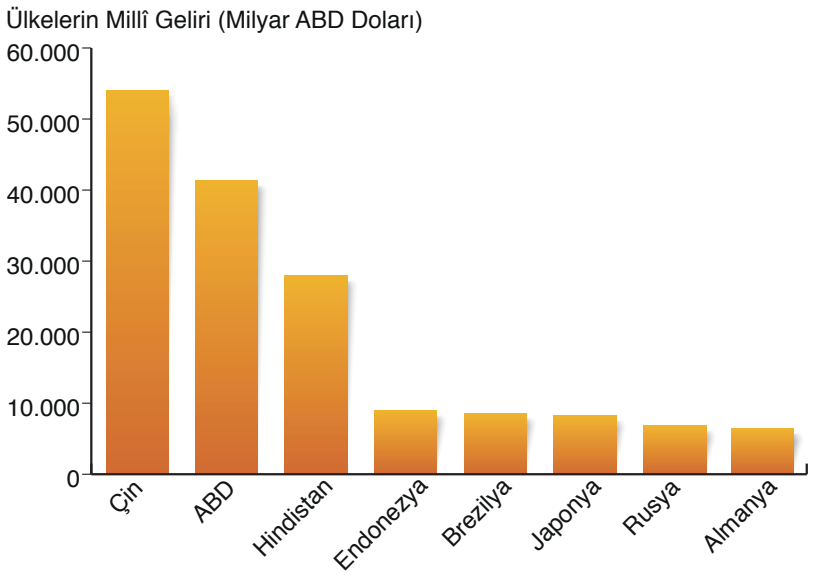

(https://www.ab.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.6: *2050 yılında dünya ekonomisinde ilk on sırada yer alacak ülkeler*

Ders Dışı Etkinlik

Yaşadığınız yerde gelecekte nüfus, yerleşme ve ekonomide ne tür değişimler olabileceğini yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi bir metin hâlinde yazabileceğiniz gibi resim, şiir, karikatür veya kısa öykü şeklinde de ifade edebilirsiniz. Ürettiğiniz ürünü sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ç. TÜRKİYE'NİN İŞLEVSEL BÖLGELERİ

Hazırlık Çalışması

Orman Genel Müdürlüğü bölgelerinin hangileri olduğunu, bunların hangi amaçlarla belirlendiğini araştırınız. Araştırma sonucunu sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

İşlevsel bölgeler; istatistiki verilerin derlenip sunulduğu, projelerin hayata geçirilmeye çalışıldığı, belirli hizmetlerin ve yönetimlerin organize bir şekilde yürütülmeye çalışıldığı hizmetlerin bölgeleridir. Bu bölgelerin belirlenmesinde asıl amaç daha iyi hizmet sunmaktır. Bu nedenle işlevsel bölgelerin bir yönetim merkezi bulunmaktadır. Yönetim, hizmet, istatistik ve proje amaçlarıyla oluşturulan bölgeler işlevsel bölgelerin başlıcalarıdır.

Tarihî ve kültürel değerlerin yoğun olduğu veya potansiyelinin yüksek olduğu yerleri korumak, kullanmak, sektörel kalkınmayı ve planlı gelişmeyi sağlamak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığının önerisi ve Cumhurbaşkanı onayı ile Kültür ve Turizm Koruma bölgeleri belirlenmiştir. Bu bölgelere bağlı bir de alt bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgeler belirlenirken ülkenin doğal, tarihî, arkeolojik ve sosyokültürel özellikleri ile turizm potansiyeli göz önünde bulundurulmaktadır. Örneğin, Erzurum Palandöken Kış Sporları Turizm Merkezi, Erzurum Palandöken Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim bölgesinde yer almaktadır (Fotoğraf 2.19).

Fotoğraf 2.19: *Palandöken Kayak Merkezi'nden bir görünüm (Erzurum)*

Fotoğraf 2.20: *Samsun'dan bir görünüm*

Ülkemizde bölgeler arasındaki gelişim farklılıklarını en aza indirmek ve az gelişmiş yerleri kalkındırmak için belirli bölgeler belirlenmiştir. Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Konya Ovası Projesi bölgeleri bu tür bölgelerdendir. Bu bölgelerin sınırları belirlenirken il sınırları göz önünde bulundurulmuştur. Kalkınma bölgelerinin sınırları değişebildiği gibi birden fazla bölgede yer alan iller de bulunmaktadır. Örneğin Samsun (Fotoğraf 2.20), Tokat, Amasya ve Çorum, hem Yeşilırmak Havzası Geliştirme Bölgesi içinde hem de Doğu Karadeniz Projesi bölgesinde bulunmaktadır. Konya Ovası Projesi bölgesi ise Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir ve Yozgat illerinden oluşurken daha sonra bu illere Kırıkkale ve Kırşehir eklenmiştir.

Türkiyedeki işlevsel bölgelerden biri de eğitim bölgeleridir. Millî Eğitim Bakanlığı Türkiye'yi çeşitli hizmet bölgelerine ayırmıştır. Örneğin Erzurum 3, Ankara ise 1. hizmet bölgesinde yer alan illerdendir.

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin daha verimli şekilde yürütülmesi için 30 bölge oluşturulmuştur. Bu bölgeler belirlenirken il ve ilçe sınırları göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin 1. bölgede Artvin, Bayburt, Erzurum ve Erzincan yer almaktadır. 26. bölgede ise İstanbul'un Bakırköy ilçesi bulunmaktadır. Bu bölgelerin yönetim yeri Ankara'da bulunan Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür.

Ülkemizde ticari amaçla da bölgeler oluşturulmuştur. Serbest ticaret bölgeleri, bu tür bölgelerin başlıcalarıdır. Adana-Yumurtalık, Ege, Gaziantep ve Trabzon serbest bölge bulunan yerlerin bazılarıdır.

Bazı kamu kurumları, hizmetlerini daha sistemli sürdürmek için ülkemizi belirli bölgelere ayırmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü ile Orman Genel Müdürlüğü bölgeleri bu bölgelerdendir.

Yönetim yeri Ankara'da bulunan Türkiye İstatistik Kurumu, bölgesel istatistiklerin daha iyi toplanması ve değerlendirilmesi için ülkemizi üç bölgeye ayırmıştır. Düzey 3 olarak tanımlanan bölgede 81 ilimiz yer almaktadır. Sosyoekonomik bakımdan benzer özellikteki illerin bir araya getirildiği Düzey 2 bölgeleri 26 ve Düzey 1 bölgeleri ise 12 bölgeden oluşmaktadır.

Genel merkezi Ankara'da bulunan Karayolları Genel Müdürlüğü, daha iyi hizmet sunabilmek için ülkemizi 18 bölgeye ayırmıştır (Harita 2.2). Bu bölgelerin sınırları idari sınırlara göre belirlenmiştir. Örneğin İstanbul ili 1 ve 17. bölgelerden oluşmaktadır.

(http://www.kgm.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.2: *Karayolları Genel Müdürlüğü bölgeleri*

Devlet Su İşleri Müdürlüğü ise ülkemizi 26 bölgeye ayırmıştır. Örneğin 1. bölge Bursa, Kocaeli ve Yalova illerinden oluşmaktadır. Bu bölgeler Ankara'daki genel merkezden yönetilmektedir.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, meteorolojik gözlemlerin daha verimli yapılması ve verilerin toplanması amacıyla ülkemizi 16 bölgeye ayırmıştır. Bu bölgelerin sınırları, il sınırlarına göre belirlenmiştir. Örneğin 10. bölge müdürlüğü Amasya, Çorum, Kastamonu, Ordu, Samsun, Sinop ve Tokat illerini kapsamaktadır. Bu bölgelerin genel merkezi ise Ankara'da bulunmaktadır.

Genel Merkezi Ankara'da bulunan Orman Genel Müdürlüğü, çalışma alanlarını 30 bölgeye ayırmıştır (Harita 2.3). Bu bölgeler bazı il alanlarının tamamını, bazılarının bir kısmını kapsamaktadır. Örneğin Muğla bölgesi, Muğla ilini kapsamaktadır.

Bu bölgeler, orman ve orman kaynaklarını her türlü tehlikelere karşı korumak ve geliştirmek amacıyla kurulmuştur.

(https://www.ogm.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.3: *Türkiye orman bölgeleri*

Okuma Metni

Türkiye İstatistik Bölgeleri

Türkiye, küreselleşme ve AB uyum süreci ile birlikte hızlı bir yapısal değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinde fiziki, sosyal ve kültürel kaynakların rasyonel bir biçimde değerlendirilerek bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması çalışmaları önem kazanmıştır.

Avrupa Birliği'nde; üye ülkeler arasında bölgeler arası dengesizliği ortadan kaldırmak ve geri kalmış bölgelerin birliğin sağladığı fonlardan yararlanmalarını ortak bir zeminde gerçekleştirmek amacıyla üye ülkeler içinde bir bölgeleme sistemi oluşturulmuştur. Bu sistemle her bölgeye ait verilerin karşılaştırılabilir nitelikte olması ve bölgeler arası farklılıkların belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Eurostat tarafından, bölgesel istatiksel verilerin sağlanması için istatistiki Bölge Birimleri Nomenklatörü (NUTS) oluşturulmuştur.

NUTS sınıflandırması 1988 yılından beri kullanılmakla beraber, yasal çerçevesi Temmuz 2003'ten itibaren oluşturulmuştur.

Türkiye'de bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmada ve planlı bölgesel kalkınma çalışmalarında hedef bölgelerin belirlenmesinde, politika ve uygulamalarda yön verici olarak kullanılacak olan Avrupa Birliği sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanının oluşturulması amacıyla İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (The Nomancelature of Territorial Units for Statistics-NUTS, Dı Nomenkalçır, af Teritoryıl Yunits for Statiks), 28.08.2002 tarih ve 2002/4720 sayılı kararname ile yapılmıştır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Mermer, Hanife; Tekkanat, Semiha Sultan. http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr)

D. BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ

Hazırlık Çalışması

Yaşadığınız yerde ön plana çıkan ekonomik etkinlikler hangileridir? Bu etkinliklerin geliştirilmesi için neler yapılması gerekir? Bu konudaki düşüncelerinizi sınıfta söyleyiniz.

Türkiye'de bölgeler arasında kalkınma düzeyi bakımından ortaya çıkan eşitsizlikleri gidermeniz istenseydi hangi yörelerde, neler yapardınız? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ülkemiz, tarihî ve coğrafi koşullar bakımından birbirinden farklı düzeyde gelişmiş alanlardan oluşmaktadır. Türkiye'nin bazı yöreleri ileri düzeyde gelişmiş iken bazı yöreleri az gelişmiştir. Ülkemizin yöreleri arasındaki gelişmişlik düzeyi bakımından farklılıkları azaltmak ve az gelişmiş yöreleri kalkındırmak için bölgesel kalkınma projeleri oluşturulmuştur.

Bölgesel kalkınma projelerinde her bölgenin koşulları ve olanakları göz önünde bulundurulmaktadır. Projeler, yerel düzeyde yapısal dönüşümleri hedeflemekte ve kalkınmada çok yönlü bir bölgesel gelişme politikası ortaya koymaktadır. Bu uygulamalarla nispeten zayıf kalan bölgeler hızla kalkındırılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla ülkemizde belirli kalkınma bölgeleri oluşturulmuştur (Harita 2.4).

Taştekin, A. (https://www.sanayi.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.4: *Kalkınma bölgeleri*

1. GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi)

Güneydoğu Anadolu Projesi, cumhuriyet tarihimizin en kapsamlı ve maliyetli projesidir. Proje Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır.

GAP'ın temel hedefi, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermektir. Bunu gerçekleştirmek için Güneydoğu Anadolu'nun sahip olduğu kaynaklar değerlendirilecek, bölgede yaşayan halkın gelir düzeyi ve yaşam kalitesi artırılacaktır. Kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak, bu projenin hedefleri arasında yer almaktadır.

GAP'ın başlangıcı, 1970'lere dayanmaktadır. Bu proje, Güneydoğu Anadolu'nun su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi, Fırat ile Dicle havzalarında tarım alanlarının sulanması ve hidroelektrik enerjisi üretilmesine yönelik olarak başlamıştır (Fotoğraf 2.21). Bu proje çerçevesinde 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ile 1,8 milyon hektar tarım alanının sulanmasına yönelik yatırımların yapımı planlanmıştır. Bu proje, 1989 yılında tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

Genel kalkınma hedefleri;

- Ekonomik yapıyı geliştirerek GAP bölgesindeki gelir düzeyini yükseltmek ve böylece bu bölge ve diğer bölgeler arasındaki gelir farkını azaltmak,
- Kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak,
- Bölgedeki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini artırmak,
- Bölge kaynaklarının etkin kullanımı yoluyla ekonomik büyüme, sosyal istikrar ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunmaktır.

GAP'ın amaçlarını şöyle özetleyebiliriz: Tarımsal verimliliğin artırılması ve çiftçilik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal bölgelerdeki gelir düzeyini yükseltmek, tarımsal sanayilere yeterli girdi sağlamak, istihdam olanaklarını artırarak kırsal nüfusun dışa göç etme eğilimini en aza indirmek, ihraç edilebilir ürünlerin üretilmesine katkıda bulunmaktır.

Fotoğraf 2.21: *GAP'la birlikte sulanan tarım alanları artmıştır.*

Bunları Biliyor musunuz?

GAP'ta Son Durum

2021 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 611.731 ha alan sulamaya açılmıştır. Eylem Plan hedefi olan 1.058 bin ha alana göre ise sulama projelerinin %58'i işletmeye alınmıştır.

Ana kanal inşaatlarıyla birlikte ikincil sulama şebekelerinin proje ve inşaat çalışmalarına hız verilmiştir.

1.263,6 km'si Eylem Planı döneminde olmak üzere toplam 1.496,3 km ana kanal hizmete hazır hale getirilmiştir. İhale ve yapım aşamasında olan sulama şebekeleri bitirildikçe sulamaya açılan alan miktarı da hızla artacaktır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://yayin.gap.gov.tr)

Okuma Metni

GAP VE TARIM

Türkiye'nin bölgesel kalkınmaya yönelik en büyük yatırımı olarak tanımlanan GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında şimdiye kadar devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanına eşit bir alan daha sulu tarıma açılmış olacaktır.

GAP Master Planı, Bölgeyi **"Tarım ve Tarıma Dayalı İhracat Merkezi"** hâline getirmeyi hedeflemektedir. Bölgenin imalat sanayisinin esas olarak tarıma dayalı olması, hem tarıma girdi veren hem de tarım ürünlerini işleyen sanayiler için büyük bir yatırım ve gelişim potansiyeli barındırmaktadır. Bölgenin zengin doğal kaynakları ile bu kaynakların kullanım şeklinin değişmesi bölgesel kalkınma stratejisinin temelini oluşturmaktadır.

Bölgede sulama öncesi ve sonrası bitkisel üretime bakıldığında sulama öncesi 1985 ve 1990 yıllarında buğday, arpa ve mercimek ekildiği görülmektedir. Bunu pamuk, nohut ve sebzeler izlemektedir. Sulamaya başlanmasıyla birlikte ise 1995 yılında, kuru tarım yöntemiyle yetiştirilen arpa, mercimek ve nohutun ekim alanlarının düşmesine paralel olarak pamuğun ekim alanlarında önemli oranda artış olmuştur.

GAP Bölgesi'nde hayvancılık genellikle meraya dayalı ekstansif yöntemle yapılmaktadır. GAP Bölgesi hayvancılık potansiyelinin akılcı plan, strateji ve desteklemelerle geliştirilmesi geçmişte olduğu gibi canlı hayvan, hayvansal ürünler bakımından bölgeyi yeniden ihracatçı konumuna getirecektir.

Bölgede hayvancılık ve yem bitkileri üretiminin geliştirilmesi, gelecek 10 yılda Türkiye'deki nüfus ve gelir artışına paralel olarak ortaya çıkacak olan hayvansal ürünler (et, süt, yumurta) talep artışını karşılayacaktır. Aynı zamanda kültürel ve ticari bağlantılarımız olan Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya devletlerinde ortaya çıkması beklenen üretim açığının kısmen kapatılmasına ve dolayısıyla da önemli bir döviz girdisinin sağlanmasına neden olacaktır.

GAP Bölgesi Fırat-Dicle Havzası, büyük bir su potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel akılcı bir şekilde değerlendirildiğinde, Bölgenin su ürünleri üretim ve tüketimi artış gösterecek, ulusal ekonomiye önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bölgenin sulu tarıma açılması ile beraber sanayide önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Son yıllardaki dış ticaret rakamlarında kayda değer artışlar gözlenmiştir. İhracat değerinin artmasında; mevcut ticaret ağlarının bölge ile entegre hâle getirilmesi, mevcut ulaşım ağlarının iyileştirilmesi ve yenilerinin yapılması bölge ticaretini olumlu yönde etkilemiştir.

GAP Bölgesi, gelecekte ortaya çıkacak üretim kapasitesinin yanı sıra iç ve dış pazarlara sunacağı tarımsal ham maddeler, yarı mamul ve mamul maddeler ile iş gücü ve kalifiye elemanlarıyla sadece Türkiye pazarlarına değil tüm dünyaya açılacak bir penceredir.

Özellikle yaş sebze ve meyvelerin ön işleme ve mamul hâle getirilmesi ile Orta Doğu ve yakın ülkelerin pazarlarına yönelik büyük ihracat kapasiteleri GAP'ı dünyada cazibe merkezi hâline getirmektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://www.gap.gov.tr)

2. DAP (Doğu Anadolu Projesi)

Doğu Anadolu Projesi, kalkınma projeleri içinde yüz ölçümü en geniş olan ve en fazla sayıda ili kapsayan projedir. Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van ve Sivas bu projede yer alan illerdir.

Doğu Anadolu Projesi'nin genel amacı Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasını hızlandırmaktır.

DAP'ın temel hedefi, bölgenin mevcut potansiyellerini değerlendirebilecek ortamların sağlanmasıdır. Bunun için bölgede ön plana çıkan faaliyetlerin geliştirilmesine öncelik verilmesi gerekmektedir. İkinci ana hedef ise mevcut üretim ve hizmet kapasitesinin geliştirilmesini sağlamaktır.

Bölgenin kalkındırılması için kamu kesimine öngörülen rol; ulaşım (Fotoğraf 2.22), iletişim, enerji, eğitim, sağlık, sulama (Fotoğraf 2.23) gibi teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinin sağlanması, doğal ve kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesidir. Bunun için kamu dışındaki kesimlerin de bu süreçte etkin rol almasını sağlayacak ortamın hazırlanması gerekmektedir.

Fotoğraf 2.22: *Ulaşımı geliştirmek, DAP'ın hedefleri arasında yer almaktadır (Ağrı).*

DAP ana planının hedefleri şunlardır:

- Kişi başına düşen geliri artırmak ve bölge ile ülke ekonomisi arasındaki farkı azaltmak,
- İstihdamı artırmak, bölge dışına göçü azaltmak ve uzun vadede durdurmak,
- Potansiyeli olan alanlarda ekonomik yapıyı eşitlemek,

Fotoğraf 2.23: *DAP'ın hedeflerinden biri de tarım alanlarının sulanmasıdır (Muş).*

- Zaman içinde ortaya çıkabilecek ekonomik fırsatların değerlendirilmesini mümkün kılacak altyapıyı oluşturmak,
- Bölge içindeki sermaye birikimini hızlandırmak, yerel girişimciliği desteklemek ve bölgenin ekonomik potansiyelini harekete geçirmek,
- Bölgenin sürdürülebilir bir ekonomik yapıya kavuşmasını sağlamak,
- Eğitim ve sağlık hizmetleri ile kent altyapısının kalitesini ve düzeyini yükseltmek,
- Bölgenin diğer bölgelere ekonomik entegrasyonunu sağlamak,
- Toprak ve su kaynaklarını korumak, meraları ıslah etmek, erozyonu önlemek,
- Ormanları korumak ve geliştirmek.

Bölgede başlıca ekonomik etkinlik tarım ve hayvancılıktır (Fotoğraf 2.24). Tarımı geliştirmek ve pazara yönelik üretim sağlamak için sulama tesislerine önem verilecektir. Bölgede sulanabilen alanların yirmi yıl içinde tamamının sulanabilecek duruma getirilmesi hedeflenmektedir. Öncelikle Iğdır, Muş ve Erzincan'da, daha sonra Ağrı, Bitlis, Elâzığ, Erzurum, Hakkâri ve Van'da sulama sorunu çözülmeye çalışılacaktır.

Fotoğraf 2.24: *Hayvancılığın geliştirilmesi, DAP alanında kalkınmaya önemli katkılarda bulunacaktır.*

DAP alanında çayır ve meralar geniş yer kaplamaktadır ve bu alanlarda daha çok mera hayvancılığı yapılmaktadır. Dolayısıyla hayvansal verim genel olarak düşüktür ve verim, iklim koşullarına göre değişmektedir. Bölgede hayvancılığın geliştirilmesi ve verimin artırılması için meraların ıslah edilmesi, yem bitkileri üretiminin artırılması, hayvan soylarının ıslah edilmesi gerekmektedir.

Bölgede toprak ve su kirliliğine yol açan en önemli sorun erozyondur. Ormanların tahrip edilmesi, hayvanların aşırı otlatılması gibi nedenlerin yol açtığı erozyon, çayır ve meraların verimini daha da azaltmakta; doğal göllerin ve baraj göllerinin ekonomik ömürlerini kısaltmaktadır. Erozyonun önlenmesi için çayır ve meraların ıslah edilmesi, meralarda otlatmanın kontrol altına alınması, mevcut ormanların korunması, ağaçlandırma yapılması ve tarım alanlarında erozyona karşı korumalı yöntemler uygulanması gerekmektedir.

3. DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi)

Doğu Karadeniz Projesi Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, Samsun, Tokat, Çorum ve Amasya illerini kapsamaktadır. Bu projenin amacı, bölgede temel altyapı ihtiyaçlarının karşılanması, ekonomik kalkınmanın ve sosyal gelişmenin hızlandırılmasıdır.

DOKAP bölgesi, coğrafi konumu nedeniyle ulaştırma, hayvancılık, balıkçılık, tarım ve orman bakımından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca köklü geçmişi, doğal ve kültürel varlıkları ile turizm açısından önemli bir potansiyeli bulunmaktadır.

Doğu Karadeniz, Türkiye çay üretiminin tamamını; fındık ve kivi üretiminin önemli bir kısmını karşılamaktadır (Fotoğraf 2.25). Bu bölge fındık ve çay üretiminde dünya markası olmaya adaydır. Bu tarım ürünlerinin verimli bir hâle getirilmesi, DOKAP'ın ana hedeflerindendir.

DOKAP bölgesi, Türkiye'de en fazla balık avlanan yerdir. Ayrıca Ordu, Türkiye bal üretiminde ilk sıradadır ve burası, bal kalitesi bakımından dünya genelinde bir marka olma potansiyeline sahiptir. Bölge, ayrıca büyükbaş hayvancılığa da elverişlidir. Projenin hedefleri arasında bu ekonomik etkinlikleri geliştirmek ve verimli hâle getirmek de yer almaktadır.

DOKAP alanında dağınık yerleşme yaygındır. Bu durum, ulaşımı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle DOKAP'ın hedefleri arasında bölgede ulaşımı geliştirmek de bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.25: *DOKAP bölgesindeki hedeflerden biri tarımı geliştirmektir (Rize'de çay tarımı).*

DOKAP bölgesinden bölge dışına yoğun göçler gerçekleşmektedir. Bölge halkına istihdam alanları oluşturarak göçü önlemek, bu projenin amaçlarından biridir.

Bölgede turizm olanaklarını değerlendirmek ve özellikle yayla turizmini geliştirmek, DOKAP bölgesinde yapılması planlanan çalışmalardandır (Fotoğraf 2.26).

Fotoğraf 2.26: *DOKAP bölgesindeki turistik yerlerden biri (Uzungöl, Trabzon)*

4. KOP (Konya Ovası Projesi)

KOP bölgesi Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale ve Yozgat illerini kapsamaktadır. Bu bölge Türkiye'de geniş bir yer kaplayan önemli tarım bölgelerindendir. Bu alan ayrıca tarihî bakımdan da köklü bir geçmişe sahiptir.

KOP alanında tarım, sanayi, ticaret ve turizm öne çıkan sektörler olmakla birlikte tarım, bu alanda ağırlıklı ekonomik etkinliktir.

Bölge, geniş tarım alanlarına sahip olduğu hâlde su kaynakları bakımından fakirdir (Fotoğraf 2.27). Proje alanında tarımsal üretimin gerçekleştiği yaz dönemi kurak geçmektedir ve KOP alanındaki mevcut su kaynakları ile tarımsal yapının sürdürülebilirliği zordur. Türkiye sulanan alanlarının %17'si bu bölgede bulunduğu hâlde, ülkemizdeki kullanılabilir su kaynaklarının yalnızca %4'ü bu alanda yer almaktadır. Bölgede sulama amacıyla kullanılan suyun %60'ı yer altı sularından karşılanmaktadır. Bu suyun aşırı tüketimi sonucunda bu alandaki yer altı su seviyesi, her yıl düşmektedir. Yer altı sularının bu şekilde kullanımı, bir süre sonra suya ulaşımı güçleştirecek ve tarım alanlarının sulanamaması riskini ortaya çıkaracaktır.

KOP bölgesi, sahip olduğu geniş tarım alanları ve tarihî değerleriyle geleceğin önemli çekim merkezlerinden biri olmayı beklemektedir.

Fotoğraf 2.27: *KOP bölgesinde geniş tarım alanları yer almaktadır (Çumra, Konya).*

Bölgede su kaynaklarının azalması ve kuraklık riski, tarımsal yapıyı tehdit etmektedir. Bu nedenle bölgede sürdürülebilir tarım koşullarının yaratılması gerekmektedir. Bu amaçla yapılan çalışmalar şunlardır:

• Arazi toplulaştırması ve sulama projeleri hayata geçirilerek tarım altyapısı iyileştirilmeye çalışılmaktadır.

• Mevcut suyun tasarruflu kullanılmasına çalışılmakta, Kızılırmak ve Göksu nehirlerinden su transferi sağlanmaktadır. Böylece sulanan alanlar artmaktadır.

• Bölgeye has kuru tarım ve ilave tarımsal destekleme programları uygulanmalıdır.

Bölgenin su ihtiyacını karşılamak için Göksu Nehri'nin suları Bağbaşı, Bozkır ve Avşar barajlarında toplanmakta, buradan Mavi Tünel vasıtasıyla tarım alanlarına ulaştırılmaktadır (Fotoğraf 2.28).

Bölge, aynı zamanda kuzey-güney ve doğu- batı doğrultusundaki ana yolların kavşak noktasıdır. Bu özelliğiyle bölgede ulaşımın geliştirilmesi tarım, sanayi ve turizm başta olmak üzere ekonomik sektörler bakımından önem taşımaktadır.

Fotoğraf 2.28: *Göksu Nehri'nin sularıyla Konya Ovası sulanmaya başlanmıştır.*

Bunları Biliyor musunuz?

Konya Ovası'na Su Getirme Çalışmaları ve II. Abdülhamid Han

Konya Ovası'na su getirme ile ilgili en kapsamlı çalışma Osmanlı Devri'nde II. Abdülhamit Han zamanında yapılmıştır. Ülkemizin ilk resmî sulama projesi olan Konya Çumra Sulaması, 1907-1914 yılları arasında yapılmış olup proje ile Beyşehir Gölü suları bir kanalla Konya Ovası'na nakledilerek 57.000 hektar tarım alanı sulamaya açılmıştır. Bu büyük proje, o dönemde dünyanın önde gelen projeleri arasında yer alıyordu. Yapılan projede ana su kaynağı Beyşehir Gölü'dür. Buradan alınan su, ana hat ve buna bağlı sulama kanalları ve taksim merkezleri ile Konya Ovası'na ulaştırılmıştır. GAP'tan sonra en büyük sulama yatırımı olma özelliğini taşıyan Konya Çumra Projesi kapsamında, Konya'nın su rüyasını gerçekleştirmek için DSİ tarafından uygulanmaya başlanan projelere "Konya Ovası Projesi", kısaca "KOP" denilmiştir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://www.kop.gov.tr)

Bunları Biliyor musunuz?

Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen çalışması kapsamında endemik bitki türlerin tespiti yapılmıştır. Toplanan biyolojik çeşitlilik verileri Nuh'un Gemisi Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veri Tabanına girilmiştir. Ülkemizin biyolojik çeşitlilik verileri bir veri tabanı aracılığıyla tablo, grafik ve harita bazında sorgulanabilmekte, biyoçeşitliliğimizin korunması ve sürdürülebilirliği adına meydana gelecek değişimler izlenebilmektedir. Proje kapsamında yapılan envanter çalışmasında tüm

KOP illerinde; 5120 damarlı bitki, 359 kuş, 86 memeli, 90 iç su balığı, 47 sürüngen, 9 çift yaşar türü ve toplamda 2074 endemik takson tespit edilmiştir.

Kısaltılmıştır.
(https://www.sanayi.gov.tr)

Etkinlik

Aşağıdaki tabloyu örneğe uygun olarak tamamlayınız.

Projenin Adı	Gelir düzeyini artırmaya yöneliktir.	Tarımı geliştirmek öncelikli hedeftir.	Hayvancılığı geliştirme temel hedeftir.	Ulaşımı geliştirme başlıca amaçlarındandır.	Göçü önleme, hedeflerinden biridir.	Kapladığı alan yönüyle en geniş olan projedir.
GAP						
DAP						
DOKAP						
KOP	✓	✓		✓	✓	

E. TÜRKİYE'DE HİZMET SEKTÖRÜ

Hazırlık Çalışması

Yaşadığınız yerde hizmet sektörünün hangi kolları gelişmiştir? Bu konudaki gözlemlerinizi sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hizmet sektörü denilince hangi meslek grupları aklınıza geliyor? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Türkiye'deki ana sektörlerden biri hizmet sektörüdür. Bu sektörün birçok kolu bulunmaktadır ve yaşamımızın her döneminde birçok ihtiyacımızı hizmet sektörü sayesinde gidermekteyiz. Ulaşım, ticaret, turizm, sağlık, eğitim, bankacılık ve belediye hizmetleri gibi hizmetler sayesinde yaşamımız kolaylaşmaktadır. Bunların yanı sıra hizmet sektörünün Türkiye'nin kalkınmasına önemli katkıları bulunmaktadır. Günümüzde Türkiye millî geliri içindeki en büyük pay, hizmet sektörüne aittir. Örneğin TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre 2021 yılında hizmet sektörünün millî gelir içindeki payı %73'tür (Grafik 2.7). Türkiye'de çalışan nüfus içinde de en büyük pay hizmet sektörüne aittir. Örneğin TÜİK 2021 verilerine göre ülkemizde çalışan nüfusun %53,3'ü hizmet sektöründe toplanmıştır. Hizmet sektörü, Türkiye ekonomisinin ana gücünü oluşturmakta, bu sektör geliştikçe Türkiye kalkınmaktadır.

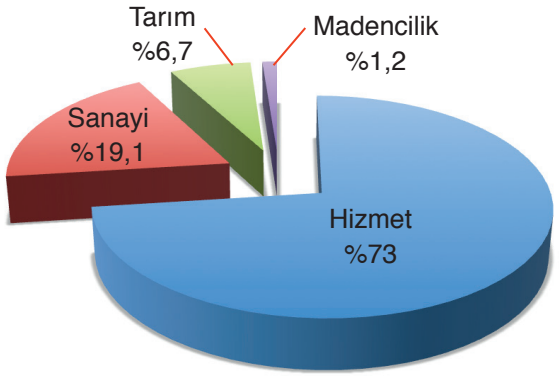

(https://data.tuik.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.7: *Türkiye'de millî gelirin sektörlere dağılımı (2021)*

Hizmet sektörünün kollarından biri olan ulaşım, diğer sektörlerin gelişmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Sanayi sektörü açısından ham maddelerin fabrikalara, imal edilen ürünlerin pazarlara ulaştırılması, ulaşım sektörüne bağlıdır. Aynı şekilde tarım ve madencilik sektörlerinde de elde edilen ürünler ulaşım sayesinde pazarlara sunulabilmektedir.

Ulaşım ve ticaret birbirlerine bağlı etkinliklerdir. Çünkü bir ürünün alıcıya ulaştırılması ticaret sayesinde gerçekleşmektedir. Ulaşım geliştikçe ticaret gelişmekte, ticaretin gelişmesi ülkemizin kalkınmasını hızlandırmaktadır. Örneğin Türkiye'de taşımacılığın büyük bir kısmı kara yolu ile gerçekleştirilmektedir. Uluslararası ticarette ise deniz yolu daha çok kullanılmaktadır (Tablo 2.4). Deniz yolu ulaşımının gelişmesi ticaret yapılan alanı genişletebilmekte, çok uzak mesafelerdeki ülkelerle de ticareti olanaklı kılabilmektedir.

Tablo 2.4: *Türkiye dış ticaretinin ulaşım yollarına göre payı (2021)*

Taşıma Şekli	İhracat İçindeki Payı (%)	İthalat İçindeki Payı (%)
Demir yolu	0,7	1
Hava yolu	8,4	9,6
Diğer taşımalar	1	13,4
Kara yolu	30,5	18
Deniz yolu	59,4	58

(https://data.tuik.gov.tr/)

Telefon, faks ve genel ağ gibi iletişim araçları, bütün sektörlerde kullanılmaktadır. Bu araçlar sanayi, ticaret, turizm ve eğitim gibi bütün sektörlerin işlerini kolaylaştırmakta ve bu sektörlerin gelişmesini sağlamaktadır.

Ulaşım sektörü aynı zamanda Türkiye'nin önemli bir gelir kaynağı ve istihdam alanıdır. Örneğin TÜİK 2021 verilerine göre Türkiye'de istihdam edilenlerin ortalama sayısı 28,8 milyondur ve bunun 1,3 milyon kişisi ulaşım sektöründe yer almıştır. Hizmet sektörünün önemli bileşenlerinden biri de ticarettir. Ticarete konu olan ögeler çok fazladır. Bunların bir kısmı mal, bir kısmı da hizmettir. Bu anlamda Türkiye'de gerek iç gerek dış ticaret çok gelişmiştir ve ülkemizde ticaret, hizmet sektörü içinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de ticaretin gelişmesi, ülkenin kalkınması bakımından önem taşımaktadır. Ülkemizde elde edilen millî gelirin bir kısmı ticaretten sağlanmaktadır (Tablo 2.5).

Türkiye'de ticaret, istihdam bakımından da önem taşımaktadır. TÜİK 2021 verilerine göre Türkiye'de 4 milyon kişi toptan ve perakende ticaret alanında istihdam edilmiştir.

Tablo 2.5: *Hizmet sektörünün 2020 yılı geliri*

Hizmet Sektörleri	Gelir (Bin TL)
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	36.319.360
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	88.323.755
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	104.611.865
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	113.879.458
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	127.139.943
Bilgi ve iletişim	138.632.924
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	143.169.200
Finans ve sigorta faaliyetleri	187.317.038
Eğitim	206.704.534
İnşaat	264.898.782
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	265.579.934
Gayrimenkul faaliyetleri	316.165.999
Ulaştırma ve depolama	398.539.560
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	624.747.089
Gayrisafi yurt içi hasıla (alıcı fiyatlarıyla)	**5.046.883.307**

(https://data.tuik.gov.tr)

Ülkemizde ticaretin gelişmesi bakımından önem taşıyan sektörlerden biri de bankacılıktır. Diğer sektörlere finans kaynağı oluşturması ve para trafiğinin yönetilmesi bakımından bankacılık önem taşımaktadır.

Bacasız fabrika olarak adlandırılan turizm, hizmet sektörünün önemli kollarından biridir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sınırlı olan bu etkinlik, ülkemizin gelişmesine bağlı olarak önemli bir sektör hâline gelmiştir. Ülkemizdeki turizm etkinliğine katılanların sayısı genel olarak artmaktadır. Turizmden elde edilen gelir ise yıllara göre dalgalanmalar göstermektedir (Tablo 2.6). Turizm gelirleri, ülkemize döviz sağlamakta ve dış ticaret açığının kapatılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 2.6: *Bazı yıllara göre Türkiye'nin turizm geliri*

Yıllar	Turizm Geliri (Bin dolar)
2012	29.007.003
2014	34.305.904
2016	22.107.440
2018	29.512.926
2021	24.482.332

(https://data.tuik.gov.tr)

Turizm sektörü, önemli bir istihdam alanıdır. Örneğin TÜİK 2021 verilerine göre Türkiye'de 1,4 milyon kişi konaklama ve yiyecek hizmeti alanında istihdam edilmiştir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Batman'ın bir köy iken şehre dönüşmesi ve buradaki baskın ekonomik etkinliğin değişmesinin nedenleri nelerdir?
2. Eskimolardaki baskın ekonomik etkinlikler nelerdir, bunun sosyal ve kültürel yaşama etkisi nedir?
3. Dünya genelinde şehirleşme, hangi dönemden sonra hızlanmıştır?
4. Gelecekte dünya nüfusunun artış hızında nasıl bir değişim beklenmektedir?
5. Türkiye'nin, işlevsel bölgelerine üç örnek veriniz.

B. Aşağıdaki cümlelerde verilen noktalı yerleri uygun sözcüklerle tamamlayınız.

madencilik	tarım	işlevsel	İngiltere	fazla	az

1. Kenya'da baskın olan ekonomik etkinlik ..... .
2. Dünyanın ilk sanayi şehrinin kurulduğu ülke ..... .
3. 2021 yılına göre dünya genelinde şehirlerde yaşayan nüfus oranı kırsal kesimde yaşayanlara göre daha ..... .
4. Türkiye İstatistik Kurumu bölgeleri ..... bölgelere örnektir.

C. Aşağıdaki soruları haritaya göre yanıtlayınız.

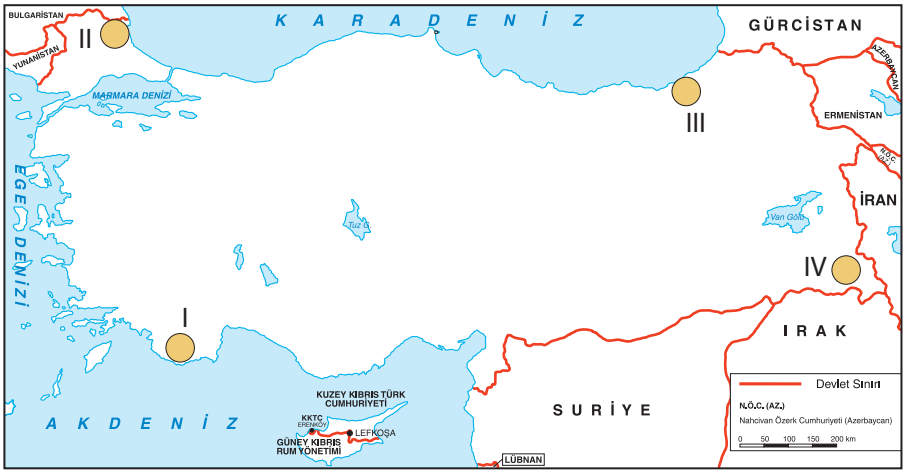

1. Doğal ve beşerî koşullar göz önüne alınırsa III ve IV numaralı yerlerin gelişmesi için ne tür çalışmalara öncelik verilmelidir?

   .....

2. Kalkınma bölgeleri numaralandırılmış yerlerden hangilerinde bulunmaktadır?

   .....

3. Hizmet sektörü numaralandırılmış yerlerden hangisinde daha çok gelişmiştir?

   .....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Baskın olan ekonomik etkinlik sosyal ve kültürel yaşamı doğrudan etkilemektedir.

Aşağıdakilerden hangisi bu duruma örnek verilebilir?

A) Eskimoların daha çok balıkla beslenmeleri

B) Türkiye'de yazın ince, kışın kalın giysiler kullanılması

C) İnsanların ulaşımı kolaylaştırmak için tüneller yapmaları

D) Maden ocakları açılırken doğaya zarar verilmesi

E) Güneydoğu Asya'da deprem ve tsunamilere karşı erken uyarı sistemlerinin kurulması

2. Çin, dünyanın en çok nüfusa sahip ülkesidir. Gelecekte bu durum değişecek 2050 yılında Çin ikinci sıraya düşecektir.

Aşağıdakilerden hangisinin 2050 yılında dünyanın en çok nüfusa sahip ülkesi olması beklenmektedir?

A) Nijerya

B) Endonezya

C) Brezilya

D) Hindistan

E) Amerika Birleşik Devletleri

3. Kalkınma bölgelerinin potansiyeline göre bazı ekonomik etkinliklerin geliştirilmesine öncelik verilmektedir.

Buna göre aşağıdaki illerden hangisinin yer aldığı kalkınma bölgesinde hayvancılığın geliştirilmesine öncelik verilmektedir?

A) Konya

B) Ardahan

C) Şanlıurfa

D) Rize

E) Samsun

4. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

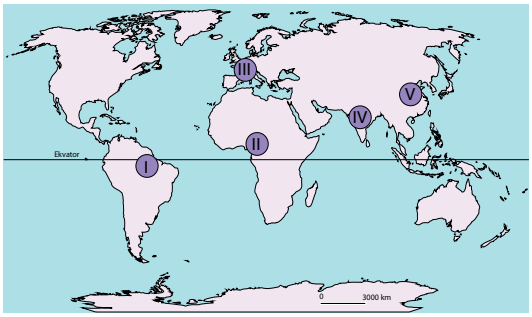

Nüfus artış hızları göz önünde bulundurulursa bu yerlerden hangisinde gelecekte nüfusun azalması beklenir?

A) I B) II C) III D) IV E) V

5. Şehirleşmeye etki eden faktörlerin bir kısmı kırsal kesimdeki, bir kısmı da şehirlerdeki gelişmelerdir.

Aşağıdakilerden hangisi şehirleşmeye etki eden faktörlerden değildir?

A) Tarımda makineleşme

B) Kırsal kesimde nüfus artış hızının fazla olması

C) Sanayi merkezlerinin belirli alanlarda kurulması

D) Kırsal kesimde yaşanan işsizlik

E) Nüfus artışının ortaya çıkardığı çevre sorunları

6. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

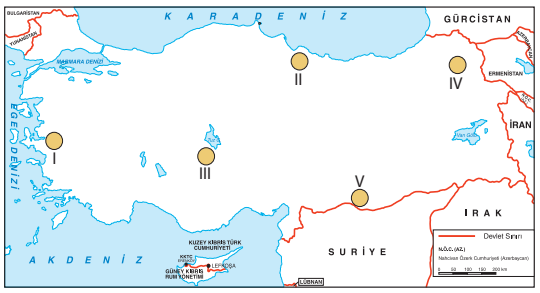

Bu yerlerden hangisi kalkınma bölgelerinden herhangi birinde yer almaz?

A) I B) II C) III D) IV E) V

F. ULAŞIM SİSTEMLERİ

Hazırlık Çalışması

1. Yaşadığınız yerde en çok kullanılan ulaşım sistemi hangisidir? Bunun nedenleri nelerdir?
2. Yer şekilleri ulaşımı nasıl etkilemektedir? Bu konudaki bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sizce ulaşımın gelişmesini olumsuz yönde etkileyen en önemli faktör nedir? Düşüncelerinizi söyleyiniz.

Uygarlık tarihi boyunca insanlar, bir yerden bir yere insan ve mal taşımışlardır. Uygarlık geliştikçe taşıma yapan araçlar gelişmiş, taşınan insan ve malların miktarı artmıştır. Ulaşım olarak tanımlanan bu etkinliğe, zamanla genel ağ üzerinden iletişim de eklenmiştir. Ulaşım sistemlerinin gelişimi bazı faktörlere bağlıdır. Bu faktörler, doğal ve beşerî olmak üzere ikiye ayrılır (Şema 2.1).

Şema 2.1: *Ulaşımı etkileyen faktörler*

a. Doğal Faktörler

Ulaşımı etkileyen doğal faktörlerin başlıcaları coğrafi konum, yer şekilleri ve iklim koşullarıdır.

Ülkelerin coğrafi konumu ulaşımı önemli ölçüde etkilemektedir. Bazı ülkeler bir ya da birçok adadan oluşmaktadır. Bazı ülkeler yarımada şeklindedir ve bazılarının ise denizlere kıyısı yoktur. Bu koşullar, ulaşımda deniz ya da kara yolu ağlarından hangilerinin daha çok kullanılacağını belirlemektedir. Ayrıca yeryüzündeki önemli ticaret yollarına yakınlık da ulaşımı önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin Süveyş Kanalı, Macellan Boğazı'na göre çok işlek bir deniz yoludur.

Ulaşım sistemlerinin gelişimi bakımından yer şekilleri önem taşımaktadır. Kara yolları için engebeli yerler, ulaşımı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tür alanlarda yollar virajlarla uzatılmakta; köprüler,

viyadükler veya tüneller yol yapım masraflarını artırmaktadır. Örneğin düzlüklerden oluşan Hollanda'da (Fotoğraf 2.29) aynı kalitede ve uzunluktaki yol yapım maliyeti, önemli bir kısmı engebeli olan İtalya ve İsviçre'ye göre daha azdır. Bu ülkede yol ağı sıktır. Buna karşın engebenin fazla olduğu alanlarda yol ağı genellikle seyrektir.

Fotoğraf 2.29: *Hollanda'da kara yollarından bir görünüm*

Engebenin fazla olduğu yerler havalimanı yapılmaya uygun olmadığı gibi böyle yerlerde kara ve demir yolu yapım maliyeti de az engebeli yerlere göre daha fazladır. Bir ülkenin sahip olduğu nehir sayısı ve bu nehirlerin ulaşıma elverişli olup olmaması ile gölleri de ulaşım açısından önem taşımaktadır. Örneğin Almanya'da nehir taşımacılığı yapılabilirken Afganistan'da yapılamamaktadır (Fotoğraf 2.30).

Fotoğraf 2.30: *Almanya'da nehir taşımacılığı (Ren Nehri)*

Ulaşımı etkileyen etmenlerden biri de iklim koşullarıdır. Özellikle kış döneminde kar yağışı, buzlanma ve sis ulaşımı aksatmaktadır (Fotoğraf 3.31). Sisli havalarda görüş mesafesi azalmakta, böyle havalarda uçak ve gemi seferleri iptal edilebilmektedir.

Fotoğraf 2.31: *Kar temizleme aracı*

Oluşumunda iklim ve yer şekillerinin birlikte etkili olduğu çığ ve heyelan olayları ise ulaşımı aksattığı gibi bazen can ve mal kayıplarına da neden olabilmektedir.

Fırtınalı havalarda denizlerde meydana gelen büyük dalgalar, deniz ulaşımını olumsuz yönde etkilemektedir. Fırtınalar, uçakların kalkış ve inişleri bakımından da risk oluşturmaktadır.

b. Beşerî Faktörler

Ulaşımı etkileyen beşerî etmenlerin başlıcaları; sermaye, teknoloji, nüfus ve yerleşmedir.

Ulaşım sistemleri belirli araçlarla ve yollarla gerçekleştirilmektedir. Bunun için de belirli bir sermaye gerekmektedir. Çünkü tünel, viyadük, köprü, havalimanı, liman, kara ve demir yolu yapımı için gerekli olan araç ve iş gücü bir sermaye gerektirir. Sermayenin yeterli olması durumunda yer şekillerinin elverişsiz olduğu yerlerde bile sık bir ulaşım ağı kurulabilir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki yol ağı daha sıktır. Örneğin Batı Avrupa'daki ülkelerde yol ağı, Afrika ülkelerine göre daha sıktır.

Ulaşım sistemlerine ayrılan sermayeyi etkileyen etmenlerden biri de ülkelerin politikalarıdır. Uygulanan politikalara göre ulaşım ağlarına ayrılan sermaye değişebilmektedir.

Ulaşımı etkileyen etmenlerden biri de teknolojidir. İleri teknolojilerle yollar daha kaliteli ve daha kısa sürede yapılabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde yol yapımı için ileri teknolojiler kullanılırken az gelişmiş ülkelerde daha geri teknolojiler kullanılmaktadır.

Nüfus ve yerleşme koşulları da ulaşımı etkilemektedir. Nüfusun fazla olduğu yerlerde ulaşım ağları daha sıktır ve ulaşım yolları birbirine entegre edilmiştir. Buna karşın nüfusun az olduğu yerlerde ulaşım ağları daha seyrektir.

Fotoğraf 2.32: *Dağınık bir yerleşme (Rize)*

Yerleşim yerlerinin sayısı ve büyüklüğü de ulaşımı etkilemektedir. Yerleşim birimlerinin sayısının fazla olduğu yerlerde ulaşım ağları daha sıktır. Yerleşim birimlerinden bazılarının dağınık olması (Fotoğraf 2.32), ulaşımı güçleştirmektedir ve böyle yerlerde ulaşıma daha fazla yatırım gerekmektedir. Örneğin Doğu Karadeniz'in bazı kesimlerinde yerleşmelerin dağınık olması ulaşımı güçleştirmektedir.

G. ULAŞIM, YERLEŞME VE EKONOMİ

Hazırlık Çalışması

Gelişmesinde ulaşım koşullarının etkili olduğu yerleşim birimlerinden birini ulaşım ve yerleşmenin gelişimi açısından araştırınız. Elde ettiğiniz bilgileri defterinize yazınız.

Sizce ulaşım ağının sınırlı olduğu bir şehrin gelişebilmesi mümkün müdür?

Ulaşım ağı, yerleşme ve ekonomik etkinlikleri doğrudan etkilemektedir. Çünkü yerleşim birimlerinin gelişimi ve ekonomik kalkınmada ulaşım, kilit rolü oynamaktadır.

1. Ulaşımın Yerleşmeye Etkisi

Anadolu'da yerleşmenin, dolayısıyla ulaşımın tarihi İlk Çağ'a dayanmaktadır. İlk Çağ'da yerleşim birimlerinin sayısı az olduğundan bu yerleşmeleri birbirine bağlayan ulaşım yolları da sınırlıydı. Orta Çağ'da yerleşme sayısı ve ulaşım ağlarının sıklığı artmıştır. Ülkemizde yerleşme sayısının artışı ve ulaşımdaki en önemli gelişmeler, Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Günümüzde ülkemizdeki yerleşim birimlerinin hepsi, birbirine kara yolu ile bağlıdır. Birçok yerleşim biriminin ise kara yolunun yanı sıra demir yoluyla da bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca birçok il merkezi birbirine hava ve deniz yoluyla da bağlanmaktadır. Yerleşim birimleri arasında ulaşımın gelişmesi, aynı zamanda yerleşmelerin de büyüyüp gelişmesini sağlamaktadır. Örneğin ülkemizin en büyük üç kenti olan İstanbul, Ankara ve İzmir ulaşımın gelişmiş olduğu yerlerdir. Bu iller, Türkiye geneline kara, demir ve hava yolu ile bağlanabilmektedir. İstanbul ve İzmir'in, bu yolların yanı sıra deniz yolu bağlantısı da bulunmaktadır.

Bazı şehirlerin gelişmesinde ulaşımın önemli bir rolü vardır. Özellikle ana yolların kavşak noktasında bulunan şehirler, daha çok gelişmektedir. Bu konuda Afyonkarahisar (Fotoğraf 2.33) ile Kastamonu'yu ve Sinop ile Samsun'u karşılaştırabiliriz. Ege kıyıları ile iç kesimleri, Marmara ile Akdeniz kıyılarını birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında bulunan Afyonkarahisar, bu konumu sayesinde hızlı bir şekilde gelişmiştir. 1970'te 542.111 olan il nüfusu, 2021'de 744.179'a ulaşmıştır. Buna karşın 1970'te nüfusu 446.601 olan ve ulaşım koşullarının sınırlı olduğu Kastamonu'nun nüfusu, 2021'de 375.592'ye düşmüştür. Aynı şekilde kara ve demir yolu bağlantısı bulunan Samsun'un 1970'teki nüfusu 821.183 iken bu değer 2021'de 1.371.274'e ulaşmıştır. Buna karşın ulaşım koşulları sınırlı olan Sinop'un nüfusu 1970'te 265.655 iken bu değer 2021'de 218.408'e düşmüştür.

Fotoğraf 2.33: *Afyonkarahisar'dan bir görünüm*

2. Ulaşımın Ekonomiye Etkisi

Yeryüzünde ulaşımdan etkilenmeyen ve ulaşıma bağlı olmayan hiçbir ekonomik etkinlik düşünülemez.

Sanayileşmede ulaşım, temel rolü oynamaktadır. Çünkü ham maddelerin fabrikalara, üretilen ürünlerin ise pazara ulaştırılması, ulaşıma bağlıdır (Fotoğraf 2.34). Bu nedenle sanayi merkezleri, ulaşıma elverişli yerlerde kurulmuştur. Örneğin İstanbul ve İzmir gibi sanayi merkezlerinin kara, demir, deniz ve hava yolu bağlantıları bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.34: *Üretilen ürünlerin pazara ulaştırılması, ulaşım sayesinde gerçekleşmektedir.*

Maden arama, çıkarma, işleme ve üretilenlerin pazara ulaştırılması işlemine kadar bütün etkinlikler, ulaşım sayesinde gerçekleşmektedir. Aynı şekilde tarım ve hayvancılık etkinliklerinden elde edilen ürünlerin tüketim merkezlerine ulaştırılması da ulaşım etkinliğine bağlıdır. Buna göre ticaret de ulaşım sayesinde gerçekleştirilen ekonomik etkinliklerdendir.

Ticaret etkinliği birinci derecede ulaşıma bağlıdır. Çünkü bir ticaret merkezinin etkileşimde bulunduğu alan diğer bir deyimle hinterlandı ne kadar genişse o yerde ticaret de o kadar gelişmektedir. Örneğin ulaşım ağları çok gelişmiş olan İstanbul, Türkiye'nin en büyük ticaret merkezidir.

Ulaşıma bağlı olan ekonomik etkinliklerden biri de turizmdir. Turistik yerlere ulaşmak için bu yerlerle ulaşımın kolay sağlanması gerekmektedir. Buna göre ulaşım geliştikçe turizm de gelişmektedir.

Okuma Metni

ULUSLARARASI TURİZM ULAŞTIRMASININ AKIŞ YÖNÜ VE DAĞILIŞ DOKUSU

Günümüzde insanların çeşitli nedenlerle yer değiştirme hareketinde "turizm amaçlı" kısa süreli göçler önemli bir yer kaplamaktadır. Çünkü turizm, insanların devamlı yaşadıkları yerin sınırları dışına çıkıp seyahat etmeleri ile başlamaktadır. Seyahati mümkün kılan ulaşım, turizmi tamamlayan bir eleman durumundadır. Yakın tarihlere kadar askeri ve ekonomik ihtiyaçlara göre şekillenmiş olan ulaştırma sistemleri ve onların araçları, turizmin gittikçe büyüyen ekonomik değeri karşısında turizm temelli değişimlere sahne olmaktadır. Şöyle ki ticari ulaştırma sistemleri mal ve hizmetleri tüketicinin bulunduğu yere taşırken turizm ulaştırma sistemleri ise tüketicileri turistik mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminin yapıldığı yere taşımaktadır.

Bir bölgenin turizm kaynakları ve sunulan hizmetler, eğer turist oraya erişebilirse değer kazanmaktadır. Ulaşım kolaylıkları bir yerde turizmin doğuşunu ve gelişmesini teşvik ederken gelişen turizm de o bölgede ulaşım altyapısının iyileştirilmesine yol açarak hizmet kalitesini artırmakta ve sonuçta bölgesel sosyoekonomik kalkınma gerçekleşmektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Baykal, *F. https://dergipark.org.tr)*

Ğ. TÜRKİYE'DE ULAŞIMIN GELİŞİMİ

Anadolu toprakları, İlk Çağ'dan itibaren yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Anadolu'nun birçok yerinde ulaşım yolları yapılmıştır (Harita 2.5). İyonyalılar, Lidyalılar, Urartular, Hititler ve Frigyalılar, Anadolu'da yaşamış İlk Çağ uygarlıklarının başlıcalarıdır. Bu uygarlıkların bir kısmı kara yoluyla bir kısmı da hem kara hem de deniz yoluyla ulaşım gerçekleştirmişlerdir. Bu nedenle limanlar ve kara yolları inşa etmişlerdir.

(Doğanay, Hayati; Çavuş, Ahmet) yararlanılarak hazırlanmıştır.

***Harita 2.5:** İlk Çağ'da Anadolu'daki başlıca kara yolları*

Orta Çağ'da Anadolu'da kara ve deniz yolu ulaşımı gelişerek devam etmiştir. Selçuklular Dönemi'ndeki kara yolları kuzey-güney ve doğu- batı doğrultularında yapılmıştır. Bu yollar, deniz yollarıyla bağlantılıydı. Örneğin kuzey-güney doğrultusundaki yollar, Karadeniz kıyılarındaki Sinop ve Samsun limanlarıyla Akdeniz kıyısında ise Antalya Limanı'yla Doğu Asya'dan gelen İpek Yolu ise Trabzon Limanı ile bağlantılıydı. Bu dönemde daha çok kervanlarla taşımacılık yapılmaktaydı ve önemli kavşak noktalarında hanlar ve kervansaraylar bulunmaktaydı.

Osmanlılar Dönemi'nde Selçukluların yaptığı yolların bakımı gerçekleştirilmiş, bunlara ek olarak yeni yollar ve köprüler inşa edilmiştir. Bu dönemde yol yapımında askerî hizmet ön planda tutulmuş, bu amaçla bütün yolların İstanbul'la bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde deniz yolu ticaretinin gelişmesine bağlı olarak limanları iç kesimlere bağlayan kara yollarının yapımına da önem verilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde modern anlamdaki kara yolu yapımına başlanmış, yollar kaplama taşlarla yapılmıştır.

Ders Dışı Etkinlik

II. Abdülhamit döneminde Sivas Valiliği yapan Halil Rıfat Paşa'nın bu süreçte söylediği "Gidemediğin yer senin değildir."* cümlesini yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi 50 sözcüğü geçmeyecek bir metin hâline getiriniz. Metni, sınıfta okuduktan sonra ürün dosyanızda saklayınız.

**http://www.sivas.gov.tr/sivas-valisi-salih-ayhan-geminbeli-tunelini-inceledi*

Okuma Metni

SELÇUKLU KERVANSARAYLARI

Orta Asya'daki tüm Türk devletlerinde ve İran'da 11. yüzyıl başlarından itibaren kervansaray yapımları hız kazanmıştır. Büyük Selçuklularda iktisadi ve ticari hayat kervansaraylar sayesinde çok canlı olmuştur. Kervansarayların bu önemini bilen Büyük Selçuklu sultanları da kervansaray yapımına büyük önem vermişlerdir. Büyük Selçuklular ticari kervansaraylara askerî muhafızlar koyarak kervanların güvenliğini sağlamışlardır. Hatta zarara uğrayan bir kervancının zararının, devlet hazinesinden mevcut hukuka göre ödenmesi ise bir nevi devlet garantisi, sigortasıdır. Bu, yabancı tüccarlar için de geçerlidir. Büyük Selçuklu hükümdarları, yabancı devletlerle imzalanan önemli ticari anlaşmalar sonucunda "devlet sigortası" denen sistemi geliştirmişlerdir.

Anadolu'da Selçuklu Devleti kurulduktan sonra hükümdarlar kervansaray yapımında çok ileri gitmişlerdir. Selçuklular, Anadolu'yu yurt edindikten sonra ilk iş olarak iyi bir kara yolu ağı meydana getirmişlerdir. Kervanın bir günde kat edeceği mesafe olan her 40 (duruma göre 30) km'de bir konaklama tesisi yapılmıştır. Doğubeyazıt'tan başlayıp Denizli'ye giden yolda birçok kervansaray yapılmıştır. Bu noktadan sonra kervanlar çeşitli limanlara ulaşmıştır. Kuşadası, Antalya, Alanya vb. Kervanlar ve yolcular, bu hanlarda barınıyordu. Hanlar, birer yolcu barınağı olmaktan başka, yol güvenliği sağlayan birer karakol vazifesi de görüyordu. Uzak ülkelerden gelen ticaret kervanları, yine uzak ülkelere güvenle gitmekteydiler.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://www.deu.edu.tr)

1. Kara Yolları

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, Osmanlı Dönemi'nde yapılmış ve uzunluğu 18.350 km olan kara yolu bulunmaktaydı. Kalitesi düşük olan bu yolların yakaşık 14.000 km'lik kısmı şose, kalanı toprak yoldan oluşmaktaydı (Fotoğraf 2.35). Cumhuriyetin ilk yıllarında, kara yolu ulaşımı, daha çok yaz döneminde gerçekleşmekteydi ve bu yolların bir kısmı, kış döneminde karla kaplanmakta birçok yerleşim

Fotoğraf 2.35: *Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir kara yolu yapım çalışması (Çorum)*

birimiyle bağlantılar kesilmekteydi. Bu dönemde mevcut kara yolları iyileştirilmeye çalışılmış ve yeni yollar yapılmıştır. 1950 yılına kadar geçen sürede kara yollarının uzunluğu iki mislini aşmış ve 47.080 km'ye ulaşmıştır (Tablo 2.7).

Türkiye'de kara yolu yapımına 1950'den sonra da devam edilmiştir. 1950 yılında Kara Yolları Genel Müdürlüğünün kurulmasıyla birlikte kara yolu çalışmaları hız kazanmıştır. Bu süreçte yolların kalitesi, uzunluğu, özellikle asfalt kaplı ve çift şeritli yollar artırılmıştır (Harita 2.6).

Tablo 2.7: *Kara yollarının bazı yıllara göre uzunluğu*

Yıllar	Kara Yolu Uzunluğu (km)
1923	18.500
1930	29.600
1935	39.600
1940	41.580
1945	43.500
1950	47.080

(Hayati Doğanay, Ahmet Çavuş)

(https://www.kgm.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.6: *Türkiye'nin başlıca kara yolları haritası*

Kara yolu taşıtlarının sayısı, nüfusun ve sanayileşmenin artmasına bağlı olarak çoğalmıştır. Ayrıca yol güvenliğinin sağlanması için bölünmüş yolların yanı sıra otoban yolların yapımı da önem kazanmıştır (Fotoğraf 2.36). Bu çalışmalar sonucunda karayollarının uzunluğu 1990 yılında 59 bin, 2000 yılında 61 bin, 2010'da ise yaklaşık 63 bin km olmuştur. 2022'nin başlarında ise kara yollarının toplam uzunluğu 68.526 km'yi bulmuştur.

Fotoğraf 2.36: *Türkiye'de otoban yollar, kara yolu ulaşımına önemli katkılarda bulunmaktadır.*

Ülkemizin hemen her yerine ulaşabildiği için günümüzde en fazla yük ve yolcu taşımacılığı kara yolu ile gerçekleştirilmektedir (Grafik 2.8, Grafik 2.9). Türkiye'nin yüz ölçümüne göre henüz yetersiz olan kara yolu ağı sürekli gelişmektedir. Köprü ve tünellerle yol ağları birbirine bağlanmakta, yolların kalitesi artırılmaya çalışılmaktadır.

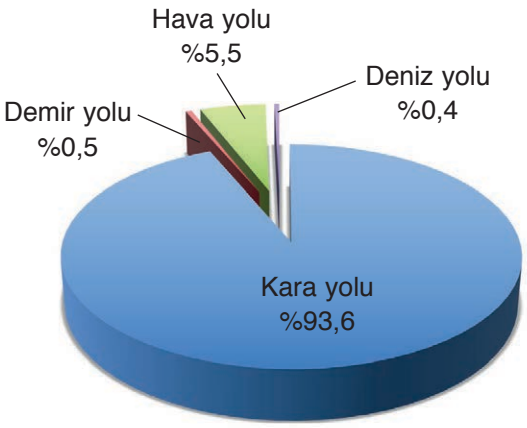

(https://www.kgm.gov.tr)

Grafik 2.8: *Ulaşım yollarına göre yolcu taşımacılığı (2021)*

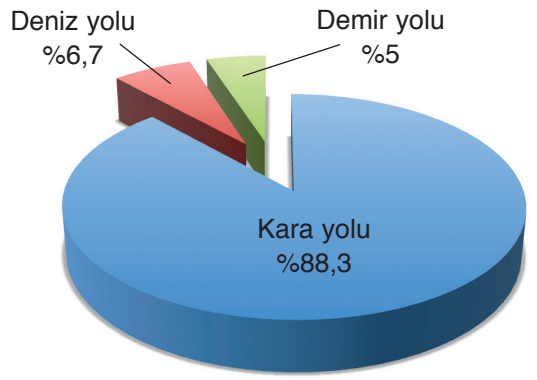

(https://www.kgm.gov.tr/)

Grafik 2.9: *Ulaşım yollarına göre yük taşımacılığı (2021)*

Bunları Biliyor musunuz?

Türkiye'de 2001 yılında motorlu kara taşıtlarının sayısı, 8.521.956 iken bu sayı 2021'de 25.249.119'a ulaşmıştır.

(https://data.tuik.gov.tr)

Okuma Metni

Yol Ağı Bilgileri

Türkiye'de 1950 yılında kurulan Karayolları Genel Müdürlüğü, önceleri ülkenin her yöresine ulaşabilmeyi hedeflemiştir. O dönemde çok az olan motorlu taşıt trafiği henüz yüksek standartlı yollar gerektirmiyordu.

1950-1960 yılları arasında çalışmaların ilk amacı, sağlık, eğitim gibi toplumsal hizmetlerin ülkenin her yöresine götürülebilmesi için yolların yaz-kış geçit verir duruma getirilmesiydi. Bu dönemde kademeli inşaat sistemi gereği, bir yandan trafik yoğunluğuna uygun olarak yollar iyileştirilmekte, diğer yandan yeni güzergâhlar belirlenerek modern ölçülere uygun yol şeritleriyle ülkenin ekonomik bölgeleri arasında bağlantı kurulmaktaydı.

1970'lerde motorlu taşıt sanayisinin kuruluşu, kara yolu politikasına yeni boyutlar katmıştır. Trafik sıkışıklığı olan bazı ana yollarda ve büyük şehir çevrelerinde, çok şeritli ekspres yollar ya da otoyol yapımı ekonomik olma niteliği kazanmıştır.

Türkiye, coğrafi konumunun bilincinde olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında ulaştırma bağlantıları oluşturmak amacıyla büyük çaba gösteren ülkelerden biridir. Ülkemizin kara yolları ağı sistemi, kendi ulusal gelişmesi, aynı zamanda bulunduğu bölgede bütünlüğün ve genel anlamda gelişmenin sağlanabilmesi için bir gereklilik teşkil etmektedir.

Karayolları Genel Müdürlüğünün sorumluluğu altında bulunan kara yolu uzunluğu 01.01.2022 tarihi itibarıyla toplam 68.526 km olup 3 sınıf yoldan oluşmaktadır: Otoyol, devlet yolu ve il yolu.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(http://www.kgm.gov.tr)

Bunları Biliyor musunuz?

Bazı yıllara göre Türkiye'de motorlu kara taşıtlarının sayısı

Yıllar	Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	Otomobil Sayısı
1980	1.696.681	742.252
1990	3.750.678	1.649.879
2000	8.320.449	4.422.180
2010	15.095.603	7.544.871
2021	25.249.119	13.706.065

(https://data.tuik.gov.tr)

2. Demir Yolu

Anadolu'daki demir yolu ulaşımı, Osmanlı Devleti zamanında, İzmir ile Aydın arasında 1860 yılında başlamıştır. Ege ve çevresindeki ham maddelerin İzmir Limanı'na taşınmasını hedefleyen bu demir yolu hattı, sonraki yıllarda da İzmir ile çevre il ve ilçeleri birbirine bağlamıştır. İstanbul-Ankara, Eskişehir-Konya ve Mersin-Adana demir yolları da Osmanlı Dönemi'nde yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman 4.000 km'den fazla demir yolu hattı bulunmaktaydı. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte demir yollarına verilen önem arttı. Bu dönemde ülkenin kalkınması ve savunması açısından demir yollarının yapımına devam edildi ve yabancı işletmelerin elinde bulunan hatlar, millîleştirilmeye başlandı. Bu dönemde hızlı bir şekilde devam eden demir yolu çalışmaları sayesinde 1950'de demir yollarının uzunluğu 8.000 km'yi aşmıştır. Bu dönemden sonra demir yolu yapımı yavaşlamış, kara yolu ulaşımına daha çok önem verilmiştir. 2021 yılında demir yollarının toplam uzunluğu 13.000 km'ye yaklaşmıştır (Harita 2.7).

(https://static.tcdd.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.7: *Türkiye'nin başlıca demir yolları*

Ülkemizde son yıllarda hizmete başlayan yüksek hızlı tren (Fotoğraf 2.37) sayesinde demir yolu ulaşımına olan ilgi artmıştır. Yüksek hızlı tren, ilk kez Ankara ile Eskişehir arasında hizmete başlamıştır. Bunların yanı sıra Konya, Karaman, İzmit ve İstanbul'un da bu şehirlerle yüksek hızlı tren bağlantısı bulunmaktadır. Günümüzde Ankara-Sivas, Ankara-İzmir ve Bursa-Bilecik arasındaki yüksek hızlı tren yapım çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca proje aşamasında olan hatlar da bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.37: *Yüksek hızlı tren*

Basından

ANKARA-SİVAS YÜKSEK HIZLI TREN (YHT) PROJESİ

Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren projesinde test sürüşleri devam ediyor.

Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi ile Ankara-Sivas güzergâhında 250 km/s hızla elektrikli ve sinyalli olarak yüksek hızlı tren işletmeciliği yapılması planlanmıştır.

Güzergâh boyunca Elmadağ, Kırıkkale, Yerköy, Yozgat, Sorgun, Akdağmadeni, Yıldızeli, Sivas'ta olmak üzere toplam 8 istasyon olacaktır.

Ankara-Sivas arasındaki mesafe 603 km olup, projenin tamamlanması ile Ankara-Sivas arasındaki mesafe 405 km'ye düşecek, 12 saat olan seyahat süresi YHT ile 2 saat olacaktır.

Proje uzunluğu 393 km olan Ankara-Sivas YHT Projesinde 926 adet sanat yapıları, 49 adet tünel, 49 adet viyadük, 217 adet alt-üst geçit, 611 adet köprü ve menfez bulunmaktadır.

Ankara-Sivas Hızlı Tren Projesinin 315 km'lik Balışeyh-Yerköy-Akdağmadeni-Sivas kesiminde test ve sertifikasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

78 km'lik Kayaş-Balışeyh kesiminin Kayaş-Nenek arasındaki üstyapı ve elektromekanik işleri tamamlanmış olup sinyalizasyon çalışmaları devam etmektedir.

Nenek-Kırıkkale arasındaki altyapı çalışmaları T15 Tüneli (4.593 m) dışında tamamlanmıştır. Üstyapı ve elektromekanik işlerine başlanmıştır.

Kırıkkale-Balışeyh arasında üstyapı, elektrifikasyon ve sinyalizasyon imalatları tamamlanmıştır. Sinyalizasyon yazılım, test ve devreye alınmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

İmalatların, test ve sertifikasyon çalışmalarının tamamlanmasına müteakip Ankara-Sivas arasında yüksek hızlı tren işletmeciliğine geçilmesi hedeflenmektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.tcdd.gov.tr)

Okuma Metni

MARMARAY

Dünyadaki en önemli projelerden biri olan Marmaray Projesi, İstanbul'un kentsel yaşantısını sağlıklı olarak sürdürebilmesi, kentlilere çağdaş bir kent yaşam ve kentsel ulaşım imkânları sunulabilmesi, kentin doğal tarihi özelliklerinin korunabilmesi için tasarlanmış, elektrik enerjisi kullanarak çevreyi kirletmeyen yüksek kapasitesiyle ihtiyaçlara göre dizayn edilmiş bir demir yolu projesidir.

Gebze-Halkalı Banliyö Hatlarının İyileştirilmesi ve Demiryolu Boğaz Tüp Geçişi (Marmaray) Projesi, Avrupa yakasında bulunan Halkalı ile Asya yakasında bulunan Gebze ilçelerini kesintisiz, modern ve yüksek kapasiteli banliyö demir yolu sistemiyle birbirine bağlamak amacıyla yapılmıştır.

Marmaray, Haydarpaşa-Gebze ve Sirkeci-Halkalı banliyo hatlarının iyileştirilmesi ve Marmaray Tüneli ile birbirine bağlanması ile hayata geçirilmiştir.

İkinci etabın 12 Mart 2019 tarihinde tamamlanmasıyla 76,6 km uzunluğundaki hat 43 istasyonla hizmet vermektedir.

Marmaray, 60,46 metre derinliği ile raylı sistemler tarafından kullanılan dünyanın en derin batırma tüp tüneline sahiptir.

Gebze-Ayrılık Çeşmesi ve Halkalı-Kazlıçeşme arasındaki hat sayısı 3, Ayrılık Çeşmesi-Kazlıçeşme arasındaki hat sayısı 2'dir. Güzergâh boyunca çeşitli bölgelerde barınma hatları tesis edilmiştir. Gebze, Pendik, Bostancı, Söğütlüçeşme, Bakırköy ve Halkalı istasyonlarında YHT ve anahat trenlerine hizmet verilmektedir. Ayrıca metro, metrobüs, şehir hatları vapurları ve tramvaylarla çeşitli istasyonlarda bağlantıları bulunmaktadır.

Marmaray'da en somut adım 1892 yılında Sultan II. Abdülhamit Han'ın çizdirdiği projedir. Fransızların çizdiği bu ilk proje bugünkü Marmaray ile aynı olmayıp adına "Tünel-i Bahr"i yani "Deniz Tüneli" denilmiştir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://marmaray.gov.tr)

3. Deniz Yolu

Anadolu'da deniz yolu ulaşımının tarihi İlk Çağ'a kadar dayanmaktadır. İyonyalılar, Lidyalılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar Anadolu'da deniz yolu ulaşımını gerçekleştiren uygarlıklardır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu'da Orta Çağ'da da deniz yolu kullanılmıştır. Bu dönemlerde deniz yolu kullanımı, daha çok askerî amaçlarla gerçekleşmiştir. Osmanlı Dönemi'nde yabancılara verilen kapitülasyonlar sayesinde Anadolu kıyılarında yük ve yolcu taşıma hakkı, yabancıların elinde olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da bu hak bir süre devam etmiştir. 1 Temmuz 1926'da Kabotaj Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye kıyılarında yük ve yolcu taşıma hakkı, yabancıların elinden alınmıştır. Günümüzde deniz ulaşımıyla ilgili bütün yetkiler, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının elindedir.

Türkiye, 8.333 km kıyı uzunluğuna sahiptir. Ulaşım yolları içinde en ucuz olanı deniz yoludur. Oysa ülkemizde yük ve yolcu taşımacılığında deniz yolunun payı, henüz beklenen düzeyde değildir.

Limanlarımız arasında, daha çok yük taşımacılığı yapılmaktadır ve deniz yolu taşımacılığı (Fotoğraf 2.38) çoğunlukla dış ticarette kullanılmaktadır. Ülkemizde deniz yoluyla en çok taşınan mallar petrol, sanayi ürünleri ve maden cevherleridir.

Fotoğraf 2.38: Ülkemizde deniz yoluyla daha çok yük taşınmaktadır.

Limanların etkileşimde bulunduğu alanları ifade eden hinterlant, her limanda farklı bir genişliğe sahiptir. Demir ve kara yolu bağlantısı olan limanların hinterlandı daha geniştir. Buna karşın gerisindeki bölgeyle ulaşımı gelişmemiş olan limanların hinterlandı dardır; dolayısıyla bu limanlar, daha az işlektir. Örneğin Sinop Limanı'nın, gerisindeki dağlardan dolayı iç kesimlerle bağlantısı sınırlıdır. Bu nedenle doğal bir liman olduğu hâlde Sinop Limanı fazla gelişememiştir. Buna karşın bu limana yakın olan Samsun Limanı, hinterlandı geniş olduğu için gelişmiştir.

Türkiye kıyılarında yer alan şehirlerimizin hemen tamamında liman bulunmaktadır (Harita 2.8). Ülkemizin en işlek limanı, aynı zamanda ülkemizin toplam ithalat ve ihracatının yarısından fazlasını gerçekleştiren İstanbul Limanı'dır. Yine önemli bir sanayi merkezi olan Kocaeli Limanı da yük taşımacılığında önemli bir yere sahiptir.

Ege kıyılarının en işlek ve hinterlandı en geniş limanı İzmir'dedir. Demir ve kara yolu bağlantısı bulunan bu liman, tarım ürünleri ihracatında önemli bir yere sahiptir.

Akdeniz kıyılarındaki en işlek limanlar İskenderun, Mersin'dedir. Bu limanlarda daha çok yük taşımacılığı yapılmaktadır. Mersin'in Taşucu Limanı'nda yük taşımacılığının yanı sıra Kıbrıs'a yolcu taşımacılığı da gerçekleştirilmektedir.

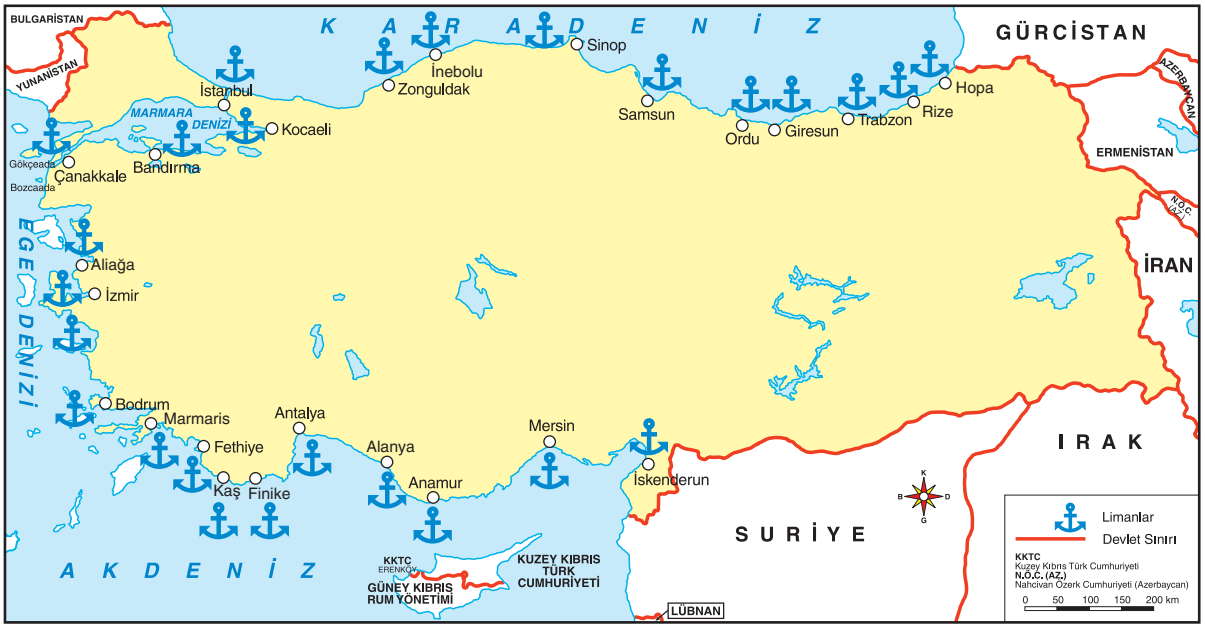

(https://www.uab.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.8: Türkiye'nin başlıca limanları

4. Hava Yolları

Türkiye'de hava yolu ulaşımı, askerî amaçla başlamış, bir süre bu amaçla kullanılmıştır. Sivil amaçla ilk hava ulaşımı, 1933'te Ankara, İstanbul ve İzmir arasında gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde sivil havalimanı bulunmadığından bu hizmeti, askerî havaalanları vermiştir. Bu dönemde kurulan Hava Yolları Devlet İşletme Dairesi, 1938'de Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğüne, 1945'te ise Devlet Hava Yolları İşletmesi Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. 1956'da kurulan Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı, hava ulaşımını organize etmiştir. Günümüze kadar geçen süre içinde sivil amaçlı ulaşım yapan uçak ve taşınan yolcu sayısı artmıştır (Fotoğraf 2.39). Örneğin 1945'te 12 olan uçak sayısı, 2021'de 558'e ulaşmıştır. Bu dönemde taşınan yolcu sayısı da artmıştır (Grafik 2.10). 1945'te taşınan yolcu sayısı, 37.300 iken bu sayı 2021'de iç hatlarda 68, dış hatlarda 59 milyonu aşmıştır. 1983 yılında yerli işletmelerin yanı sıra yabancı işletmelere de yük ve yolcu taşıma hakkı tanınmıştır. Rakip şirketlerin artmasıyla birlikte hava yolu ulaşımı gelişmiştir. Günümüzde kara yollarından sonra en fazla yolcu taşınan yol, hava yoludur.

Fotoğraf 2.39: *İstanbul havalimanından bir görünüm*

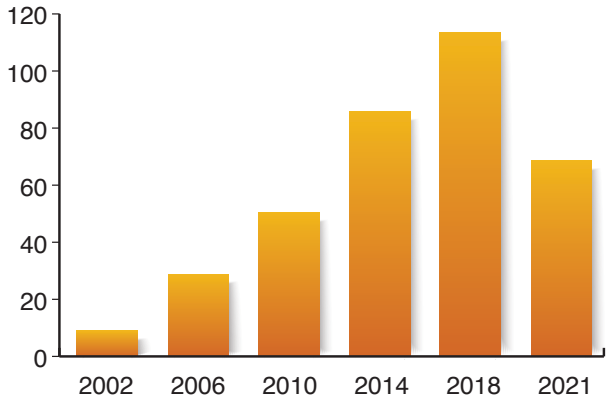

Grafik 2.10: *Bazı yıllara göre hava yolu ile taşınan yolcu sayısı*

(https://data.tuik.gov.tr)

Ülkemizde çok sayıda havalimanı bulunmaktadır (Harita 2.9). Bunlar içinde en işlek olanların başında İstanbul'daki havalimanları gelmektedir. Örneğin 2021 yılında İstanbul ve Sabiha Gökçen havalimanlarında

(https://www.dhmi.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.9: *Türkiye'nin başlıca havalimanları*

kalkış ve iniş yapan uçak (460.842) ile taşınan yolcu sayısı (62 milyon), ülkemiz genelinde kalkış ve iniş yapan uçak ve taşınan yolcuların yarısına yakındır. Antalya, Ankara (Esenboğa) ve İzmir (Adnan Menderes), İstanbul'dan sonra en fazla yolcu taşınan havalimanlarıdır.

Basından

TÜRKİYE'DE HAVA TAŞIMACILIĞI (2021 YILI)

2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 (kovid) salgını tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hava yolu sektörünü ciddi anlamda etkilemiştir.

2019 yılında 1.556.417 olan toplam uçak trafiği 2020 yılında %45,15 düşüş ile 853.750 olarak gerçekleşmiş olup 2021 yılında 2019 yılı seviyesinin %22,6 altında gerçekleşerek 1.204.618 olmuştur. 2020 yılında 2019 yılına göre %31,78 düşüş gösteren iç hat uçak trafiği 2021 yılında 2019 yılına kıyasla %12,09 düşük gerçekleşmiştir. 2020 yılında 2019 yılına göre %60,82 düşüş gösteren dış hat uçak trafiği ise 2021 yılında 2019 yılına kıyasla %34,93 düşük gerçekleşmiştir.

2019 yılında 1.308.970 olan toplam ticari uçak trafiği, COVID-19 salgını nedeniyle alınan tedbirler kapsamında %53,4 düşerek 2020 yılında 610.449 olarak gerçekleşmiş olup 2021 yılında 2019 yılı seviyesinin %30,54 altında gerçekleşerek 909.174 olmuştur. 2020 yılında 2019 yılına göre %42,5 düşüş gösteren iç hat ticari uçak trafiği 2021 yılında ise 2019 yılı seviyesinin %23,38 altında kalmıştır.

2021 yılında iç hat yolcu trafiğinin önemli bir bölümü İstanbul Sabiha Gökçen (%24), İstanbul (%16), Ankara Esenboğa (%8), İzmir Adnan Menderes (%8) ve Antalya (%7) Havalimanlarından gerçekleşmiştir.

2021 yılında dış hat yolcu trafiğinin büyük bir bölümü İstanbul (%44), Antalya (%29) ve İstanbul Sabiha Gökçen (%15) Havalimanlarından gerçekleşmiştir.

2021 yılı kesinleşmemiş verilerine göre ülkemiz dünya yolcu trafiği sıralamasında 6. sırada yer almış olup Avrupa yolcu trafiği sıralamasında 2. sırada yer almıştır. 2021 yılı Avrupa uçak trafiği sıralamasında ise ülkemizin 5. sırada yer aldığı görülmektedir.

Avrupa ülkelerinin 2019 yılına göre 2021 yılındaki trafik kayıpları incelendiğinde ülkemiz, uçuşlarda %30 azalma ile Avrupa ülkeleri arasında en az kayıp yaşayan 6. ülke konumundadır.

2019 ve 2021 yıllarındaki günlük ortalama uçak trafiği bazında Avrupa'nın en yoğun 10 havalimanı incelendiğinde İstanbul Havalimanının 8. sıradan 2. sıraya yükseldiği İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanının ise 2021 yılında 7. sırada yer aldığı görülmektedir. Yaşanan COVID-19 salgınına rağmen ülkemiz havalimanları trafik yoğunluğu açısından Avrupa havalimanları arasında daha iyi bir konuma yükselmiştir.

2019 ve 2021 yıllarındaki günlük ortalama uçak trafiği bazında Avrupa bölgesinde en çok uçuş gerçekleştiren 10 havayolu şirketi incelendiğinde THY'nin 4. sıradan 2. sıraya yükseldiği görülmektedir

https://www.dhmi.gov.tr

5. Boru Hatları

Ülkemizde boru hatlarıyla petrol ve doğal gaz taşınmaktadır (Fotoğraf 2.40). Petrol taşınan hatlardan biri, 1976'da hizmete giren Irak ile Türkiye arasındaki boru hattıdır. Bu hattın Türkiye'deki kesimi, Habur Gümrük Kapısı yakınlarından başlamakta Mardin, Şanlıurfa ve Gaziantep illerinden geçmekte, Adana'nın Ceyhan ilçesi üzerinden Yumurtalık kıyısına ulaşmaktadır. 1987'de hizmete giren ve Türkiye ile Irak arasında yapılan boru hattı, birinci hatta paralel uzanmaktadır.

Fotoğraf 2.40: *Petrol boru hatları ve rafineri (İzmir)*

Ülkemize ulaşan diğer bir petrol boru hattı, Azerbaycan petrollerini Akdeniz kıyısına taşımaktadır. Bu hat, Bakü (Azerbaycan) ve Tiflis (Gürcistan) üzerinden Türkiye'ye girmektedir. Bakü-Tiflis ve Ceyhan petrol boru hattı olarak tanınan bu hat Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş ve Ceyhan üzerinden Yumurtalık kıyısına ulaşmaktadır.

Ülkemizdeki diğer petrol hatları ise sınırlarımız içinde çıkarılan petrolü taşımaktadır. Şelmo - Batman, Batman-Dörtyol ve Yumurtalık-Kırıkkale arasındaki boru hatları, Türkiye sınırları içinde çıkarılan petrolü taşımaktadır.

Ülkemiz, doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmını Rusya'dan karşılamaktadır. Rusya doğal gazı, ülkemize iki ana hattan taşınmaktadır (Harita 2.10). Bu hatlardan biri "mavi akım" olarak adlandırılmaktadır. Mavi akım hattı, Karadeniz'in tabanından Samsun'a oradan da Ankara'ya ulaşmaktadır. Rusya doğal gazını ülkemize taşıyan diğer hat, ülkemize batıdan ulaşmaktadır. Bulgaristan üzerinden Türkiye sınırlarına ulaşan bu hat İstanbul, İzmit ve çevredeki illere yan kollar şeklinde dağılarak Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır.

Ülkemizdeki doğal gaz boru hatlarından biri de İran doğal gazını ülkemize taşımaktadır. Ağrı'dan sınırlarımıza giren bu hat Erzurum ve Sivas üzerinden Ankara'ya buradan da Balıkesir ve Çanakkale üzerinden Edirne'ye ulaşmaktadır.

Azerbaycan doğal gazını ülkemize taşıyan Şah Deniz doğal gaz boru hattı, Gürcistan üzerinden ülkemize ulaşmakta ve bu hat, Erzurum yakınlarında, İran'dan gelen hatta eklenmektedir.

(https://enerji.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.10: *Türkiye'nin başlıca doğal gaz boru hatları*

Türkiye, coğrafi konumundan dolayı bir enerji koridoru görevi üstlenmektedir. Özellikle Rusya ve Hazar Havzası'nda üretilen doğal gazın Avrupa'ya taşınmasında önemli bir konuma sahiptir. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Türk Akımı boru hatları Türkiye'nin konumunun ortaya çıkardığı projelerdir.

Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, Azerbaycan'ın Şah Deniz Sahasında çıkarılan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amacıyla geliştirilmiş bir projedir. 1811 km uzunluğundaki bu hat sayesinde hem Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının bir kısmı karşılanacak hem de Avrupa'ya doğal

gaz akımı sağlanacaktır.

Türkiye'nin konumunun ortaya çıkardığı diğer bir doğal gaz boru hattı Türk Akımı hattıdır. Bu hat, Rusya'dan Avrupa'ya taşınacak doğal gazın Türkiye üzerinden gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu boru hattı Rusya kıyısından başlamakta, Karadeniz'de birbirine paralel iki hat şeklinde ilerleyerek Türkiye sınırına ulaşmaktadır. Boru hatlarından biri Türkiye'nin mevcut doğal gaz şebekesine bağlanmakta, diğeri Türkiye-Bulgaristan sınırı üzerinden Avrupa'ya uzanmaktadır.

e. Ulaşım Yollarının Entegrasyonu

Günümüzde ülkelerin önemli bir kısmı kara, demir, deniz ve hava yolu ulaşım sistemleri arasında bağlantılar kurmaktadır. Ülkemizde de bu konuda çalışmalar yapılmakta, ulaşım yollarının entegrasyonuna önem verilmektedir. Bu durum, ulaşım yollarının bütünlüğü ve kalkınma açısından önem taşımaktadır.

Ülkemizde dış ticaret, büyük ölçüde deniz yollarıyla gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle limanlara gemilerle ulaşan malların, iç kesimlere taşınmasında kara ve demir yolları önem taşımaktadır. Limanların hem kara hem de demir yolu bağlantısının bulunması, ulaşımın kolay gerçekleşmesini sağlamaktadır. Örneğin İstanbul, İzmit, İzmir (Fotoğraf 2.41), Mersin ve Samsun gibi hem kara hem de demir yolu bağlantısı bulunan limanlar daha çok gelişmiştir.

Fotoğraf 2.41: *Kara ve deniz yolu entegrasyonu (İzmir)*

Entegre ulaşım sistemleri, şehir içi ulaşımında da göz önünde bulundurulmaktadır. Örneğin Ankara gibi metro sisteminin bulunduğu şehirlerde, metronun ulaşamadığı yerlere belirli istasyonlarda belediye otobüsleriyle tamamlayıcı hizmet verilmektedir. Böylece demir ve kara yolu entegrasyonu sayesinde ulaşım kesintisiz devam edebilmektedir.

Ulaşım sistemlerinin entegrasyonunun yanı sıra bunların kalitesi de ulaşım ve kalkınma açısından önem taşımaktadır. Havalimanlarının uluslararası ulaşıma elverişli olması, kara yollarının çok şeritli ve bölünmüş yollardan oluşması, limanların diğer ulaşım sistemlerine hizmet verecek ve onları besleyecek şekilde organize edilmesi, ulaşımın kesintisiz gerçekleşmesi bakımından önem taşımaktadır. Ulaşım sistemlerinin kalitesi, aynı zamanda yolcu ve yük taşımacılığında güvenliğin sağlanması bakımından da önemlidir.

Ülkemiz, Orta Doğu ve Kafkas ülkeleri ile Avrupa arasında âdeta bir köprü görevi görmektedir. Gerek kara gerek demir yolu bakımından, Avrupa ile Orta Doğu ve Kafkas ülkeleri arasındaki en kısa yollar, Türkiye üzerinden geçmektedir. Özellikle Orta Doğu ve Hazar Gölü çevresindeki ülkelerin petrol ve doğal gazının Avrupa'ya taşınmasında Türkiye, çok önemli bir alanda bulunmaktadır. Bu enerji kaynaklarının, Türkiye üzerinden taşınması için birçok proje bulunmaktadır. Türkiye'nin bu konumu, bölgesel ve küresel ulaşım bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Etkinlik

A. Aşağıdaki soruları haritaya göre cevaplayınız.

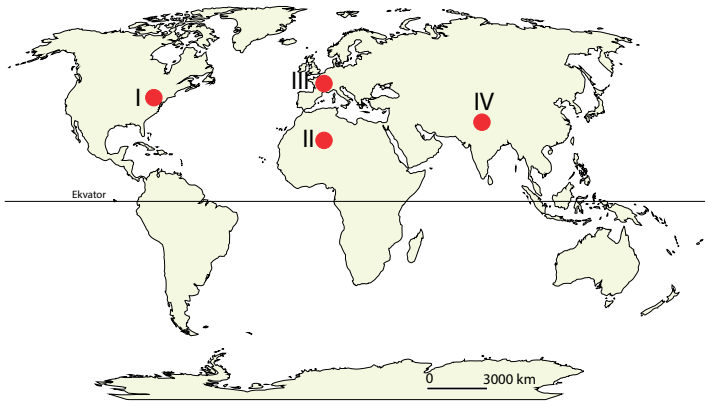

1. I ve III numaralı yerlerde ulaşım gelişmiş midir? Neden?

.....

.....

2. II numaralı yerde ulaşım gelişmiş midir? Neden?

.....

.....

3. IV numaralı yerde ulaşım gelişmiş midir? Neden?

.....

.....

B. Aşağıdaki soruları haritaya göre cevaplayınız.

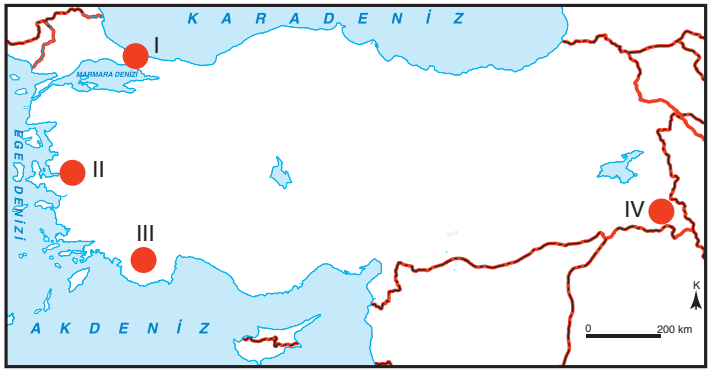

1. I ve II numaralı yerlerde ulaşım gelişmiş midir? Neden?

.....

.....

2. III numaralı yerde ulaşım gelişmiş midir? Neden?

.....

3. IV numaralı yerde ulaşım gelişmiş midir? Neden?

.....

.....

4. Numaralandırılmış yerlerden hangilerinin demir yolu bağlantısı vardır?

.....

Etkinlik

Aşağıdaki ifadelerin doğru veya yanlışlığını belirleyerek bir çıkışa ulaşınız. Ulaştığınız çıkışı ve hangi ifadelerin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu yazınız.

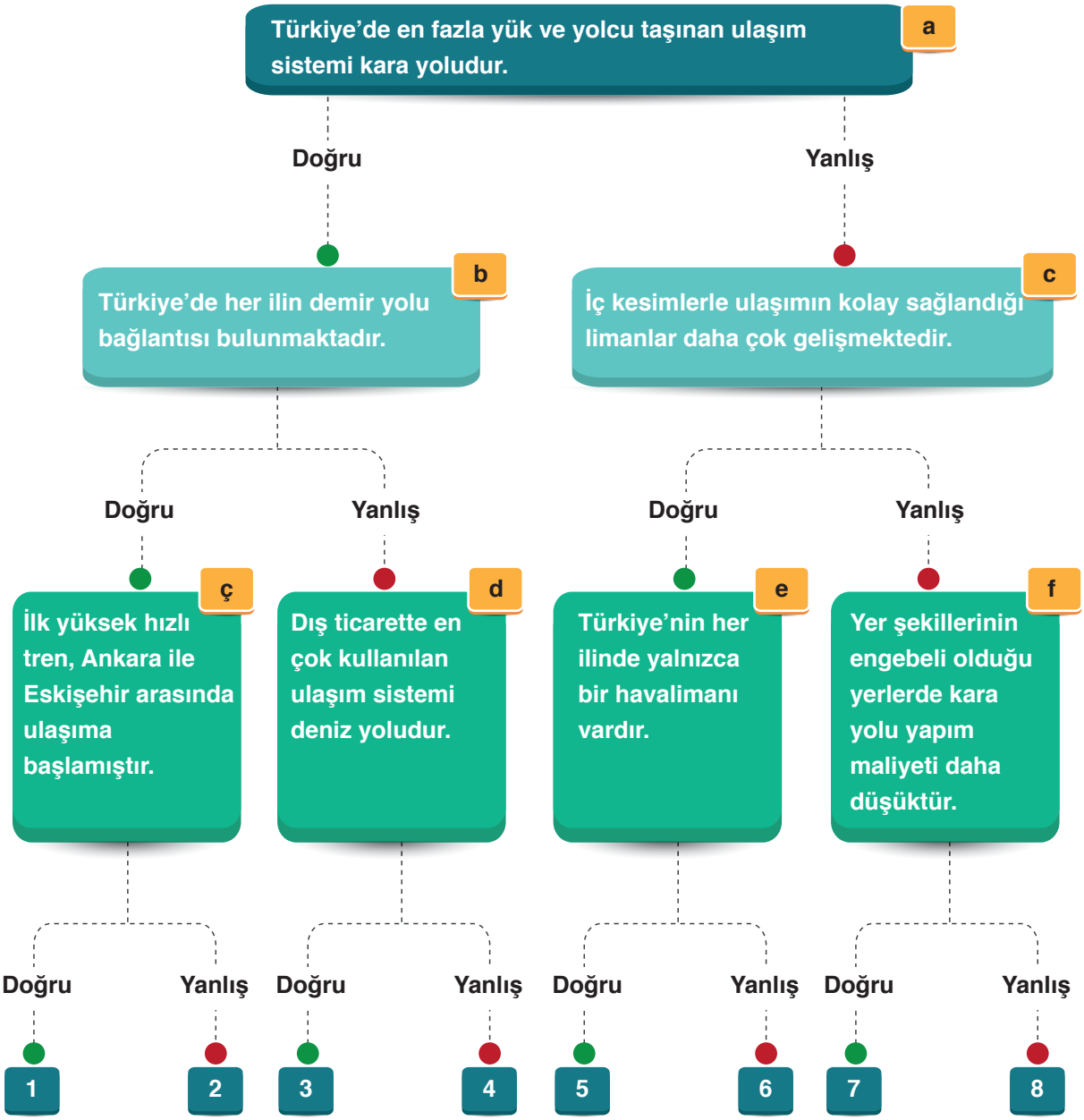

Ulaştığınız çıkış : .....

Doğru ifadeler : .....

Yanlış ifadeler : .....

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Yer şekilleri ulaşımı nasıl etkilemektedir?

2. Sinop Limanı'nın gelişmemiş olmasının nedeni nedir?

3. İlk Çağ'da Anadolu'da kullanılan başlıca kara yolu hangisidir?

4. Ulaşım, sanayileşmeyi nasıl etkilemektedir?

B. Aşağıdaki cümlelerde verilen noktalı yerleri uygun sözcük ve sözcük grubuyla tamamlayınız.

ulaşımın | kara | deniz | doğal | olumlu | İstanbul Limanı | olumsuz | Antalya

1. Türkiye'nin en işlek limanı ..... .

2. Konumundan dolayı Afyonkarahisar'ın gelişmesinde ..... etkisi büyüktür.

3. Türkiye'de en fazla yük, ... yolu ile taşınmaktadır.

4. Yer şekilleri, ulaşımı etkileyen ..... etmenlerdendir.

5. Ulaşımın gelişmesi, tarımın gelişmesine ..... katkıda bulunur.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Türkiye'de ulaşım sistemleri içinde en çok kullanılanı kara yoludur.

Bu durum;

I. kara yolu ile her yere ulaşılabilmesi,
II. ulaşımın daha ucuza sağlanması,
III. daha güvenli olması

özelliklerinden hangilerinin sonucudur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) II ve III

2. Bazı limanların hem kara hem de demir yolu bağlantısı bulunmaktadır.

Bunlara;

I. Çanakkale,
II. Mersin,
III. Samsun,
IV. Sinop

limanlarından hangileri örnek verilebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

3. Türkiye'de, hava yolu ile iç ve dış hatlarda taşınan yolcu sayısı 2002 yılında 33 milyon civarında iken bu sayı 2020 yılında 81 milyonu geçmiştir.

Hava yolu ile taşınan yolcu sayısının artmasında öncelikle;

I. uçak sayısının artması,
II. gelir düzeyinin yükselmesi,
III. tanıtımın artması,
IV. nüfusun artması

etmenlerinden hangileri etkili olmuştur?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

4. Türkiye'de taşınan yük ve yolcu sayısı ulaşım sistemlerine göre değişmektedir.

Taşınan yolcu sayısı bakımından;

I. deniz yolu,
II. kara yolu,
III. hava yolu

ulaşım sistemlerinin payının en çok olanından en az olanına doğru sıralanışı aşağıdakilerin hangisinde doğru verilmiştir?

A) I, II, III B) I, III, II C) II, I, III
D) II, III, I E) III, II, I

5. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

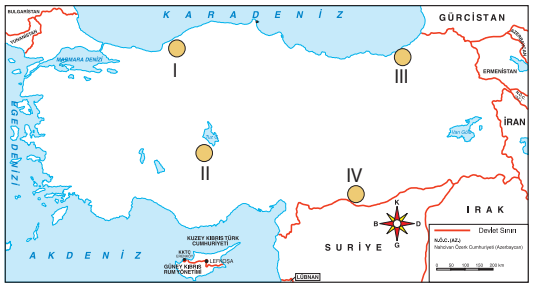

Engebeli yerlerde köprü, tünel ve viyadük yapımı ve yolların virajlarla uzatılmasından dolayı yol yapım masrafları artmaktadır.

Buna göre hangi alanlarda aynı kalite ve uzunluktaki yolların yapımı daha pahalıya mal olur?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

6. Türkiye genelinde İstanbul Limanı, ithalat ve ihracatta ilk sırada yer almaktadır.

Bu durum öncelikle;

I. iş gücünün fazla olması,
II. iklim koşullarının elverişli olması,
III. büyük bir pazara sahip olması,
IV. sanayisinin gelişmiş olması

etmenlerinden hangileriyle ilgilidir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

7. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

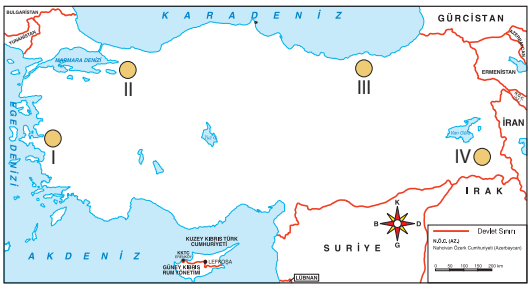

Bir sanayi kuruluşunun kurulacağı yerin belirlenmesinde ulaşım koşulları göz önünde bulundurulacaktır. Bu yere ham maddeler deniz ve demir yoluyla ulaştırılacaktır.

Ulaşım koşulları göz önünde bulundurulursa bu sanayi kuruluşunun hangi alanlarda kurulması beklenmez?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

8. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

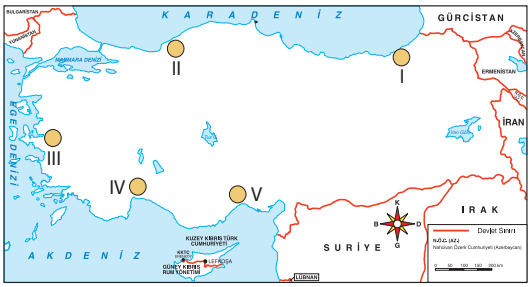

Türkiye'de kara yollarının uzanışında doğal etmenler önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle dağların önemli bir kısmının doğu-batı doğrultusunda uzanması, bazı yerlerde kıyı ile iç kesimler arasındaki ulaşımı olumsuz yönde etkilemiştir.

Buna göre hangi alanlarda dağların uzanış yönü, kıyı ile iç kesimler arasında önemli bir engel oluşturmaz?

A) I B) II C) III D) IV E) V

H. DÜNYA TİCARET MERKEZLERİ

Hazırlık Çalışması

Doğu Asya'da yer alan ülkelerden hangileri dünya ticaretinde önemli bir yere sahiptir? Bu konudaki bilgilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Dünyanın en büyük ticaret merkezleri hangileridir? Tahminlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ticaret, insanların ürettiklerinin ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Ülke içinde ve ülkeler arasındaki farklı ekonomik faaliyetler iç ve dış ticareti geliştirmiştir. Bu durum, yeryüzünde sanayi, ham madde ve hizmet ürünleri üretimine yönelik bölgelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda belirli büyük pazar bölgeleri oluşmuştur.

Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Güney Ortak Pazarı ve Uzak Doğu Ticaret Bölgesi dünyadaki büyük ticaret bölgelerindendir.

Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkeler, tek ülke pazarı konumundadır. Bu birliğe üye olan 27 ülke, ürünlerini birliğin her yerine pazarlayabilmektedir. Bu topluluk, dış ticarette ise birliği tek pazar olarak görmekte, bu pazara zarar verebilecek ithal ürünlere karşı önlemler almaktadır. Bu bölge dünya ticaretinde ilk sıralarda yer almaktadır.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA); ABD, Kanada ve Meksika arasında oluşturulan bir serbest ticaret bölgesidir. Bu ülkeler arasında yapılan anlaşmaya göre her üç ülke arasındaki ticarette bütün engeller kaldırılmıştır. Bu ülkeler arasında sanayi ve tarım ürünlerinin ticareti serbesttir. Ayrıca bu ülkeler, diğer ülkelere karşı kendi ulusal ticari çıkarlarını korumaktadır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, dünya ticaretinde önemli bir yere sahiptir.

Okuma Metni

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA); ABD, Meksika ve Kanada arasında dört yılı aşkın müzakereler sonucunda imzalanarak 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, bu ülkeler arasında esasen serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik zemin daha önce oluşturulmuştur.

NAFTA, aslında Kuzey Amerika ülkelerindeki özel sektör arasında giderek artan orandaki ticari entegrasyonun doğal seyri ve anılan entegrasyonun önündeki engellerin ortadan kaldırılması olarak değerlendirilmektedir. Ancak burada değinilmesi gereken husus, NAFTA'nın model olarak AB'ye benzemediğidir. NAFTA, döviz kurları ve para politikalarını konu almamakta, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasını içermemekte, üç ülke arasında bir merkez bankası kurulması amacını gütmemektedir. Öte yandan, serbest ticaret anlaşmaları, daha ziyade ticaretin mümkün olduğu ölçüde serbestleştirilmesini hedeflemekte ancak ticaretin önündeki tarife dışı engeller gibi bazı olumsuz unsurları da tam olarak ortadan kaldıramamaktadır. Bu nedenle serbest ticaret anlaşmaları belirli aralıklarla üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan ortak komisyon tarafından gözden geçirilmektedir. NAFTA ortak komisyonu bu amaçla 1998 yılında toplanmış ve NAFTA'nın kapsamlı gözden geçirme süreci başlatılmış, ortak iş birliği süreci hızlanmıştır. Üç ülke, sınır sorunlarının giderilmesi için ortak projeler üretmeye başlamışlardır.

Üye ülkelere faydası reel anlamda her ülkeye göre farklı oranda da olsa toplamda NAFTA'nın üye ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretin, dış dünyayla ticaretlerinin gelişmesine imkân tanıdığı görülmektedir. NAFTA, iki gelişmiş ülke (ABD ve Kanada) ile bir gelişmekte olan ülkenin (Meksika) serbest ticaret bölgesi kurma modelidir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Arı, M, Türker. http://www.mfa.gov.tr)

Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR); Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay ülkelerinin tam üyeliği ve Şili, Bolivya, Ekvator, Peru, Kolombiya ile Venezuela'nın ortak üyeliği sonucu kurulmuş ticari bir birliktir (Harita 2.11). Birlik, bütün Latin Amerika ülkelerinin katılımına açıktır. Venezuela'nın üyeliği askıya alınmıştır. Bolivya ise tam üyelik sürecindedir.

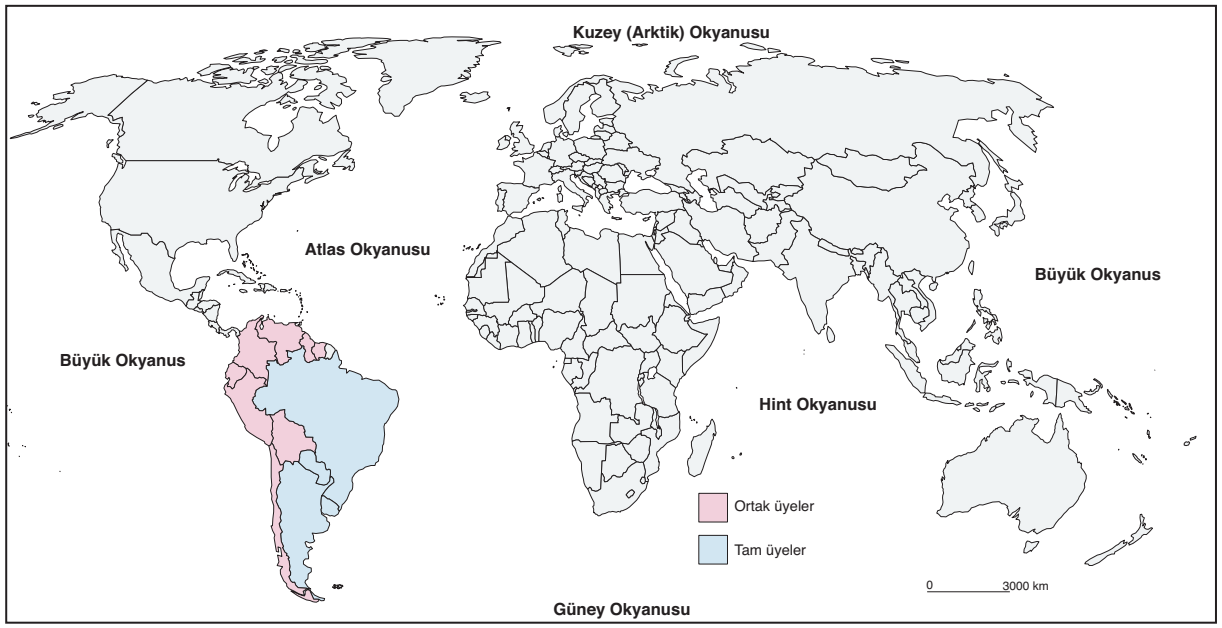

(https://www.mercosur.int) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.11: *Güney Ortak Pazarı*

Güney Ortak Pazarı anlaşması, üye ülkeler arasında malların, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını öngörmektedir. Bu birlik; Avrupa Birliği, NAFTA ve Uzak Doğu Ticaret Bölgeleri'nden sonra dördüncü büyük ekonomik güç olarak kabul edilmektedir.

Çin, Japonya ve Güney Kore, Uzak Doğu pazarını oluşturmaktadır. Bu ülkeler, dünyadaki pazar alanlarında küresel bir etkiye sahiptir. Dünya ithalat ve ihracatında ilk sıralarda yer almaktadır. Bunlar içinde dünya ticaretine en çok katkısı olan Çin'dir. Çin'i sırasıyla Japonya ve Güney Kore izlemektedir.

Okuma Metni

Çin Ekonomisinin Geleceği

Son zamanlarda, Çin'in Amerika Birleşik Devletleri'nin alternatifi olup olamayacağı konusunda yoğun bir tartışma yaşanmaktadır. Tek kutuplu dünyada, Çin'in ikinci bir kutup olup olmayacağı tartışılmaktadır. Hatta bazı kesimlerce Çin ekonomisinin mevcut potansiyelini devam ettirmesi hâlinde, yakın gelecekte dünyanın hâkim ülkelerinden olacağı iddia edilmektedir.

Çin ekonomisi ciddi bir atılım yaparak bütün dünya ülkelerinin dikkatini çekmekte ve Çin'in süper güç olabileceği tartışılmaktadır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Şimşek, Mevlüdiye. https://dergipark.org.tr)

I. TÜRKİYE'DE TİCARET MERKEZLERİ

Hazırlık Çalışması

Yaşadığınız yerde üretilen ürünlerden hangileri ülkemizin başka bölgelerine pazarlanmaktadır ve ülkemizde üretildiği hâlde çevrenizde üretilmeyen hangi ürünler çok tüketilmektedir? Bununla ilgili gözlemlerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sizce Türkiye'de iç ticaretin gelişmesine katkıda bulunan başlıca etmenler nelerdir? Tartışınız.

Mal ve hizmetlerin kâr amacıyla alınıp satılmasına ticaret denir. Ticaret, bir ülkenin sınırları içinde olabileceği gibi ülkeler arasında da gerçekleşebilmektedir. Buna göre ticareti üç gruba ayırabiliriz (Şema 2.2).

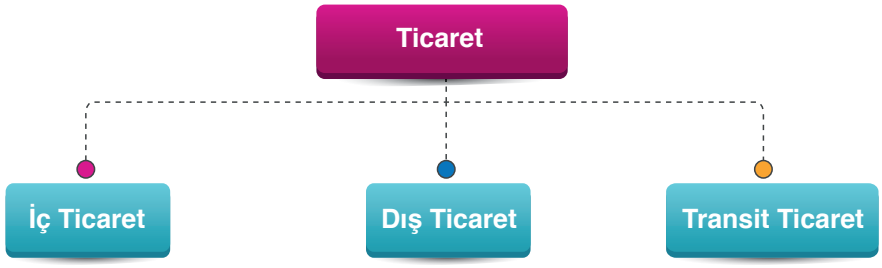

Şema 2.2: *Ticaret türleri*

Türkiye, iç ticaretin canlı olduğu bir ülkedir. Yüz ölçümünün büyük, nüfusunun fazla, iklime bağlı olarak tarım (Fotoğraf 2.42) ve hayvansal ürünlerin çeşitli olması, ülkemizde ticaretin canlı olmasının başlıca nedenleridir.

Ülkemizde ticarete konu olan başlıca malları tarımsal ve hayvansal ürünler, çeşitli ham maddeler ve sanayi ürünlerinin yanı sıra turizm, ulaşım ve iletişim gibi hizmet ürünleri oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2.42: *Türkiye'deki ürün çeşitliliği ticaretin gelişmesini sağlamaktadır (İstanbul).*

Ülkemizde iklime bağlı olarak bazı tarım ürünlerinin yoğun olarak üretildiği alanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu alanlar, ülkemizde ticaret merkezlerini oluşturmakta, bu ürünlerin ticaretteki akış yönlerini belirlemektedir. Turunçgil, yer fıstığı, gül, elma, muz, mısır ve soya fasulyesi ticaretinin merkezi, Akdeniz kıyılarında ve bir kısmı da iç kesimlerdeki yerleşim birimleridir. Bu ürünler, üretildikleri yerlerden ülkemizin her yönüne dağıtılmaktadır. Aynı şekilde incir, üzüm ve zeytin ticaretinin merkezi Ege kıyılarıdır. Pamuk ve kırmızı mercimek ticaretinin merkezi Türkiye'nin güneydoğusudur. Fındığın büyük bir kısmı, çayın ise tamamı Karadeniz kıyılarından ülkemizin geneline dağıtılmaktadır.

Türkiye, yetiştirilen hayvan türleri ve üretilen hayvansal ürünlerin çeşidi bakımından zengin bir ülkedir. Bu nedenle hayvansal ürünler, hayvancılığın yoğun olduğu yerlerden diğer yerlere dağıtılmaktadır. Örneğin kümes hayvancılığı, ülkemizin hemen her yerinde gelişmiş bir ekonomik etkinliktir. Ancak bu etkinliğin yoğun olduğu yerler, tüketim merkezlerine yakın alanlardır. Örneğin ülkemizde et tavuğu üretiminde Manisa, Bolu ve Balıkesir; yumurta tavuğu yetiştiriciliğinde ise Afyonkarahisar, Manisa ve Konya ilk sıradadır. Buralarda üretilen ürünler üretim merkezlerinin yanı sıra öncelikle İstanbul, Adapazarı, İzmit ve Ankara gibi şehirlere dağıtılmaktadır.

Türkiye'de bal üretiminde Adana, Ordu, Sivas ve Muğla illeri ilk sıralarda yer almaktadır. Bu iller, ülkemizdeki toplam bal üretiminin yaklaşık %40'ını karşılamaktadır (2021). Buna göre belirtilen iller, ülkemizin bal ticaret merkezleridir ve buralarda üretilen ballar, ülkemizin hemen her yöresine dağıtılmaktadır.

Ülkemizin her yöresinde koyun beslenmektedir ancak Van, Konya, Şanlıurfa, Ankara ve Diyarbakır ülkemizde en çok koyun beslenen illerdir. Bu illerde beslenen hayvanlar, çevre illere ve büyük şehirlere pazarlanmaktadır.

Büyükbaş hayvanların en çok beslendiği iller Konya, Erzurum, İzmir, Kars, Ankara ve Diyarbakır'dır. Bu merkezlerde beslenen hayvanlar, başta ülkemizin en büyük tüketim merkezleri olan büyük şehirler olmak üzere Türkiye'nin dört bir tarafına dağıtılmaktadır.

Türkiye'de avlanan balıkların yaklaşık dörtte üçü Karadeniz'den elde edilmektedir (Fotoğraf 2.43). Bu nedenle Karadeniz, Türkiye genelinde balık dağıtım merkezi konumundadır. Balıkçılık alanında ayrıca yerel dağıtım merkezleri de bulunmaktadır. Örneğin Van Gölü'nden avlanan inci kefali, çevre il ve ilçelere pazarlanmaktadır.

Fotoğraf 2.43: *Karadeniz'de avlanan balıklar, ülkemizin dört bir yanına dağıtılmaktadır.*

Ülkemizde ticarete konu olan mal gruplarından biri de sanayi ürünleridir. Orman, gıda ve maden ürünleri ile kimyasal maddeler ve otomotiv, ülkemizde ticarete konu olan sanayi ürünlerinin başlıcalarıdır. Orman ürünlerini işleyen sanayi kuruluşları, aynı zamanda orman ürünlerinin ülkemizdeki dağıtım merkezleridir. Kayseri, Ankara, Sivas, İzmir, Bursa ve İstanbul (Fotoğraf 2.44) ülkemizde mobilya üretiminin yoğun olduğu illerdir. Bu illerde üretilen mobilyaların bir kısmı, aynı zamanda Türkiye'nin en büyük tüketim merkezleri de olan bu şehirlerde pazarlanmakta, bir kısmı da diğer illere dağıtılmaktadır. Ülkemizdeki başlıca kereste dağıtım merkezleri ise Düzce, Bartın, Kastamonu, Rize, Ordu, Burdur ve Antalya'dır.

Fotoğraf 2.44: *İstanbul, mobilya ticaretinde önemli bir merkezdir.*

Konya, Eskişehir ve Ankara unlu ürünler; Konya, Erzurum, İzmir, Kars, Balıkesir, Diyarbakır, Şanlıurfa, Ankara, Manisa ve Afyonkarahisar hayvansal ürünler; İstanbul, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Afyon, Aydın ve Uşak konserve ürünleri dağıtım alanlarıdır.

Ülkemizdeki önemli ticaret merkezleri arasında yer altı kaynaklarını işleyen sanayi kuruluşları da bulunmaktadır. Ereğli (Fotoğraf 2.45), Karabük ve İskenderun demir çelik fabrikaları; Batman, İzmir, İzmit ve Kırıkkale petrol rafinerileri; Maden, Küre, Murgul ve Samsun bakır işletmeleri; Bandırma ve Kırka bor işletmeleri, ülkemizde yer altı kaynaklarını işleyen başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Bu merkezlerde üretilen ürünler, ülkemizin her yöresine dağıtılmaktadır.

Fotoğraf 2.45: *Ereğli (Zonguldak), ülkemizde önemli bir demir çelik üretim alanıdır.*

Ülkemizde gelişmekte olan sanayi kollarından biri de kimya sanayisidir. İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa, bu sanayi kolunun, aynı zamanda kimyasal ürünlerin dağıtım merkezleridir.

Türkiye'de ticarete konu olan sanayi dallarından biri de otomotiv sanayisidir. İstanbul, Kocaeli, Bursa, Sakarya, İzmir, Aksaray, Eskişehir ve Ankara ülkemizin otomobil, kamyon, kamyonet, otobüs, minibüs ve traktör üretim alanlarıdır. Buralarda üretilen ürünler, Türkiye geneline pazarlanmaktadır.

Ülkemizdeki önemli hizmet ve ticaret alanlarından biri de turizmdir. Ülkemizde birçok turizm merkezi bulunmaktadır. Antalya, İstanbul, Muğla (Fotoğraf 2.46) ve İzmir ülkemizdeki önemli turizm merkezlerindendir. Her yıl çok sayıda turist, bu merkezleri ziyaret etmektedir. Bu yerler aynı zamanda birer ticaret merkezidir.

Fotoğraf 2.46: *Turizm merkezleri, önemli ticaret alanlarıdır (Bodrum, Muğla).*

Ülkemizde sanayi merkezlerinin dağılışı bakımından yöreler arasında önemli farklılıklar vardır. Türkiye'deki sanayi kuruluşlarının önemli bir kısmı İstanbul'da (Fotoğraf 2.47) yer almaktadır. Bursa, İzmir ve Ankara, sanayi kuruluşlarının yoğun olduğu diğer illerdir. Buna göre bu iller, sanayi ürünleri dağıtım merkezlerinin en büyükleridir.

Fotoğraf 2.47: *Bir tekstil fabrikası (İstanbul)*

Nüfusları 1.000.001 ile 10.000.000 arasında olan metropoliten kentler ve nüfusları 10.000.001'den fazla olan mega kentler Türkiye'deki ticaretin büyük bir kısmını kontrol etmektedir. Örneğin bir mega kent olan İstanbul, ülkemizdeki ticaret hacminin yaklaşık yarısına sahiptir. İstanbul'un yanı sıra Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Adana ve Konya gibi nüfusu iki milyonun üzerindeki iller de önemli ticaret merkezleridir (Fotoğraf 2.48). Türkiye nüfusunun büyük bir kısmını barındıran bu iller, Türkiye toplam ticaret hacminin de yaklaşık dörtte üçüne sahiptir.

Fotoğraf 2.48: *Konya'dan bir görünüm*

Ülkemizin nüfus bakımından en büyük şehirlerinin yanı sıra coğrafi konumundan dolayı bölgesel düzeyde önemli olan ticaret merkezleri de vardır (Harita 2.12). Örneğin Diyarbakır, Gaziantep, Malatya, Erzurum, Trabzon ve Samsun yakın çevrelerinde etkili olan ticaret merkezleridir. Bu şehirlerde pazarlanan ürünlerin bir kısmı bu yerlerde üretilmekte, bir kısmı da diğer büyük şehirlerden getirilmektedir.

(https://data.tuik.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.12: *Türkiye'nin başlıca ticaret merkezleri*

Ülkemizde ticaretin gelişmesinde pazar, fuar ve panayırların da etkisi vardır. Belirli ürünlerin, belirli günlerde tüketicilere sunulduğu pazarların en tipik örneği, semt pazarlarıdır. Bu pazarlarda daha çok besin maddeleri ve giysiler satılmaktadır. Belirli zamanlarda, belli yerlerde ticari mal sergilemek amacıyla açılan ve büyük sergilerden oluşan fuarlar, hem iç hem de dış ticaret bakımından önem taşımaktadır (Fotoğraf 2.49). Fuarlara göre daha düşük kapasiteli olan ve yine belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşim birimlerinde kurulan, sergi özelliği de taşıyan pazarları ifade eden panayırlar ise yerel düzeydeki pazar alanlarıdır.

Fotoğraf 2.49: *Belirli dönemlerde açılan fuarlar, ülkemizin önemli ticaret alanlarıdır.*

Günümüzde yaygın olan ticaret türlerinden biri de elektronik ticaret ya da kısaca e-ticarettir. Bu tür ticaret, genel ağ üzerinden gerçekleştirilmektedir. E-ticaretin sakıncaları kötü niyetli insanların size ait bilgileri elde etmeleri ve adınıza kullanmaları ile istediğiniz ürüne veya hizmete ulaşamamanızdır. Bu nedenle e-ticarette siber güvenlik önem taşımaktadır. Bu konuda devlet bazı önlemler almaktadır. Ancak insanların da güvenirliği olmayan yerlerden ticaret yapmamaları gerekir.

Okuma Metni

Anadolu'daki İpek Yolları

Coğrafi konumu nedeniyle eski çağlardan beri doğu ile batı arasında bir köprü işlevi gören Anadolu, İpek Yolu'nun en önemli kavşak noktalarından biri olmuştur. Orta Çağ'da, İpek Yolları Çin'den başlayıp Orta Asya'da birden fazla güzergâhı izleyerek ve Anadolu'yu geçerek Trakya üzerinden Avrupa'ya uzanmıştır. Ayrıca Ege kıyılarında Efes ve Milet, Karadeniz'de Trabzon ve Sinop, Akdeniz'de Alanya ve Antalya gibi önemli limanları kullanarak deniz yolu ile de Avrupa'ya ulaşmıştır.

Anadolu'da İpek Yolu kuzeyde Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Sivas, Tokat, Amasya, Kastamonu, Adapazarı, İzmit, İstanbul, Edirne; güneyde Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Konya, Isparta, Denizli, Antalya merkezlerini izlemektedir. Ayrıca Erzurum, Malatya, Kayseri, Ankara, Bilecik, Bursa, İznik, İzmit, İstanbul güzergâhının da kullanıldığı bilinmektedir.

Selçuklular, Anadolu'daki ticari faaliyetleri canlı tutmak, güvenliği sağlamak amacıyla önlemler almışlar ve bu yollar üzerinde kervansaraylar inşa etmişlerdir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://yigm.kulturturizm.gov.tr)

Okuma Metni

E-Ticaret ve Siber İşlemler

Günümüzde dijital alanda küresel düzeyde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedeni de küresel ekonomik hareketlerin sundukları ve bilişim çağının gerekliliklerindir. Artık teknoloji toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Genel olarak geçmişe ya da alışkanlıklarına sıkı sıkıya bağlı olan insan önemli icat ve fikirleri benimsemede tutucu davranmış olsa da bilgi işlem alanındaki değişikliklere ani ve hızlı tepkiler verip benimsemiştir. Teknolojik yeniliklerin beşiği olan askerî birimler tarafından genellikle savunma amacıyla icat edilen genel ağ; 1960'lı yılların başında kullanılmaya başlanmış ve toplumların kullanımına sunulmuştur.

Başlangıçta şifreleme ve şifre çözme amacıyla ortaya çıkan bilgisayarlar, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin gizli savaşlarının bir ürünü olarak gelişimini hızlandırmış ve bugünkü noktalara kadar gelişmiştir. Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bireyler kadar uluslararası toplumun da ilgisini çekmekte ve derinden etkilemektedir. Özellikle bilgisayarlar kullanılarak oluşturulan araçlar ve yöntemler, gerçek dünyanın yanında bir de "siber dünya" meydana getirmiştir.

Siber alan, kişi ve toplumların da uluslararası bir siber kimlik sahibi olmalarına neden olmuş dolayısıyla da siber bir dünya ve siber kimlikler, siber yapılar ortaya çıkarmış, yaşadığımız dünyanın yanında ayrı sınırlar ve sonuçlar doğurmuştur. Bu siber dünya, bireylerin ve toplumların günlük yaşamlarında çok önemli faydalar ve kolaylıklar sağlamaya başlamış olsa da kötü niyetli ve bilinçsiz kullanımdan dolayı bazı dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda karşılaşılan sonuçlar bilgi çağının bedeli olarak görülebilse de gerçek hayatta karşılaşılan suç, kabahat ve sorunları da aynı zamanda sanal ortama ya da siber alana taşımış oldu. Siber alanda suç ve suç unsurlarının bilgi çağının gerekliliği nedeniyle sürekli dönüşmesi, bu suç unsurlarına karşı önlemlerin alınmasını da zorlaştırmaktadır. Çoğu zaman da yönetimleri çözümsüz ve çaresiz bırakmaktadır.

Günümüz şartları insanları, toplumları ve ülkeleri elektronik dünyanın bir parçası hâline getirmiştir. Bu değişime ayak uyduramayan kişi, toplum ve devletler çağın gerisinde kalmaya mahkûmdur.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Varoğlu, Şimşek, Duygu; Çınar, Oktay. http://www.ticaret.edu.tr)

Etkinlik

Aşağıdaki açıklamaları göz önünde bulundurarak ticarette dürüstlükle ilgili bir metin hazırlayınız. Hazırladığınız metni sınıfta arkadaşlarınıza okuyunuz. Bu konuyla ilgili düşüncelerinizi resim, karikatür, şiir, kısa öykü, drama vb. yöntemlerle de ifade edebilirsiniz.

Ticaret; kâr elde etmek amacıyla her türlü mal ve hizmetin alım satımını içeren ekonomik faaliyettir.

Üretim; belirli faaliyet ve işlemler sonucunda yeni bir mal veya hizmet meydana getirme işidir.

Mal; alınıp satılabilen her türlü ticaret eşyasıdır.

Hizmet; birinin işini görmek veya birine yarayan bir işi yapmaktır.

Doğruluk; akla, mantığa, gerçeğe veya kurala uygun olmaktır.

Dürüstlük; sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmamaktır.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

İ. TARİHÎ TİCARET YOLLARI VE TÜRKİYE

Hazırlık Çalışması

Yakın çevrenizden geçen tarihî ticaret yolları var mıdır? Varsa hangileri olduğunu belirtiniz.

Anadolu, konumundan dolayı insanların yerleşik hayata başladıkları zamandan sonra önemli ticari yolların geçtiği alanlardan biridir. Bu nedenle ülkemizin bulunduğu yer, tarihin her döneminde ticaretin canlı olduğu bir alandır.

Ülkemizin bulunduğu yerlerden geçen tarihî ticaret yollarının başlıcaları Kral Yolu (Harita 2.13), İpek Yolu ve Baharat Yolu'dur.

(https://en.unesco.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 2.13: *Başlıca tarihî ticaret yolları*

Anadolu'daki tarihî ticaret yollarından biri Kral Yolu'dur. Bu yol, Lidyalılar tarafından kullanılmıştır. Kral Yolu, Basra Körfezi yakınlarındaki Susa şehrinden başlar, Manisa yakınlarındaki Sard şehrine, oradan da Efes şehrine bağlanırdı. Bu yol, Asur Uygarlığı ile Lidyalılar arasında ticaretin gelişmesinde önemli bir köprü görevi görmüştür.

Avrupa ile Asya arasındaki önemli ticaret yollarından biri İpek Yolu'dur.

Çin, uzun bir süre ipeği üreten tek ülke olma konumunu sürdürmüştür. Bu nedenle ipek ticaretinin başlangıç yeri Çin olmuştur. Buradaki ipekler, kara yolu ile Avrupa'ya taşınmıştır. İpeğin yanı sıra çini, değerli taşlar, kâğıt vb. ürünlerin de taşındığı bu yol boyunca kervanların konaklaması için çok sayıda kervansaray yapılmıştır.

İpek Yolu'nun önemli geçiş alanlarından biri ülkemizin topraklarıdır. Çin'in Xian (Siyan) şehrinden başlayan bu yol, farklı güzergâhları izleyerek Hazar Gölü'nün doğusuna ulaşmakta, buradan ikiye ayrılmaktaydı. Yollardan biri kuzeye, diğeri güneye doğru uzanmaktaydı. Güneye uzanan yol, İran üzerinden ülkemize ulaşmaktaydı.

İpek Yolu ülkemizde birçok şehirden geçen alternatif yollardan oluşmaktaydı. Bu yollardan bazıları deniz yolu ile birleşmekte, bazıları ise kara yolu ile İstanbul üzerinden Avrupa'ya uzanmaktaydı. Kuzeydeki yol Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Sivas, Tokat, Amasya, Kastamonu, Adapazarı, İzmit, İstanbul ve Edirne şehirlerinden geçerek Avrupa'ya bağlanmaktaydı. Güneydeki yol Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Konya, Isparta, Antalya, Denizli merkezlerinden geçmekteydi. Ayrıca Erzurum, Malatya, Kayseri, Ankara, Bilecik, Bursa, İznik, İzmit ve İstanbul'dan geçen alternatif bir yol ile deniz yoluyla birleşen birkaç farklı yol da bulunmaktaydı.

Hindistan ve Güneydoğu Asya'daki diğer ülkelerden başlayıp deniz ve kara yolu ile Avrupa'ya ulaşan Baharat Yolu ülkemizden de geçmekteydi. Baharat taşınan yollardan biri İpek Yolu'nu izlemekteydi ve bu yol Anadolu'dan Avrupa'ya ulaşmaktaydı. Diğer bir yol ise deniz yolundan Kızıldeniz'e ve Basra Körfezi'ne ulaşmaktaydı. Basra Körfezi'ne deniz yolu ile gelen baharatların bir kısmı kara yolu ile ülkemiz üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktaydı.

Görüldüğü gibi konumundan dolayı birçok tarihî ticaret yolu ülkemizden geçmiştir. Günümüzde de Türkiye, Asya ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticarette bir köprü görevi görmektedir. Örneğin Avrupa'nın sanayi ürünleri, Türkiye üzerinden Orta Doğu ülkelerine ve ülkemizin doğusundaki ülkelere ulaştırılmaktadır. Aynı şekilde Kafkas ülkeleri ile Orta Doğu ülkelerindeki, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının da Avrupa'ya pazarlanmasında ülkemiz önemli bir koridor konumundadır.

Okuma Metni

İpek Yolları

Anadolu, coğrafi konumu nedeniyle, eski çağlardan beri çeşitli uygarlıkların doğup geliştiği bir yer olduğu gibi Doğu ile Batı arasında bir geçit ve köprü işlevi de görmüştür. Bunun sonucu olarak çeşitli dönemlerde, Kral Yolu (MÖ VI. yüzyıl), Roma Devri Yolları (MÖ II. yüzyıl) gibi değişik doğrultu ve karakterde olan yol ağları Anadolu'yu sarmıştır.

Doğu'nun ipeği ile baharatının ve diğer ürünlerinin kervanlarla Batı'ya taşınması, Çin'den Avrupa'ya uzanan ve bugün "İpek Yolu" olarak adlandırılan ticaret yollarını oluşturmuştur.

Ancak ipek yolları yalnızca ticaret yolları olmakla kalmamış, yüzyıllar boyu Doğu ile Batı arasında kültür alışverişini de sağlamıştır. Anadolu, İpek Yolu'nun en önemli kavşak noktalarından birini oluşturmuştur. Orta Çağ'da, ipek yolları Çin'den başlayıp Orta Asya'da birden fazla güzergâhı izleyerek köprü niteliği taşıyan Anadolu'yu geçip Trakya üzerinden Avrupa'ya uzanmıştır. Ayrıca Ege kıyılarında Efes ve Milet, Karadeniz'de Trabzon ve Sinop, Akdeniz'de Alanya ve Antalya gibi önemli limanları kullanarak deniz yolu ile Avrupa'ya ulaşmıştır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://yigm.kulturturizm.gov.tr)

J. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET

Hazırlık Çalışması

En çok kullandığınız ve yurt dışından gelen ürünler hangileridir? Gözlemlerinizi sınıfta söyleyiniz.

Sizce ülkemizin dış ticaret açığını kapatmak için neler yapılmalıdır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ülkeler arasında mal alıp satma işlemine dış ticaret denir. Dış ticarette mal satma ihracat, mal alma ithalat olarak ifade edilmektedir. Ülkelerin ekonomileri açısından büyük bir önem taşıyan dış ticarette ihracattan elde edilen gelir ile ithalat için ödenen gider, dış ticaret hacmini meydana getirmektedir. Bu ikisi arasındaki fark ise dış ticaret dengesini oluşturur. İhracattan elde edilen gelir, ithalat için ödenen giderden fazla ise dış ticaret fazlası, eksik ise dış ticaret açığı oluşmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi, cumhuriyet tarihi boyunca genel olarak artmıştır (Tablo 2.8). Ülkemizin yalnızca 1930'lu ve 1940'lı yıllarda dış ticaret fazlası olmuş, diğer dönemlerde ise dış ticaret açığı meydana gelmiştir.

Tablo 2.8: *Bazı yıllara göre Türkiye'nin dış ticareti*

Yıllar	İhracat (Bin dolar)	İthalat (Bin dolar)	Dış Ticaret Hacmi (Bin dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1923	50.790	86.872	137.662	58,5
1930	71.380	69.540	140.920	102,6
1940	80.904	50.035	130.939	161,7
1950	263.424	285.664	549.088	92,2
1960	320.731	468.186	788.917	68,5
1970	588.476	947.604	1.536.081	62,1
1980	2.910.122	7.909.364	10.819.486	36,8
1990	12.959.288	22.302.126	35.261.413	58,1
2000	27.774.906	54.502.821	82.277.727	51
2010	113.883.219	185.544.332	299.427.551	61,4
2021	225.221.982	271.423.300	496.645.282	83

(http://www.tuik.gov.tr)

Dünya Ticaret Örgütünün verilerine göre dünya ticaretinin yarısından fazlasını on ülke gerçekleştirmektedir. Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Japonya, Birleşik Krallık, Fransa ve Hollanda dünya ticaretinde ilk sıralarda yer alan ülkelerdir. Bu ülkelerin büyük bir kısmı Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahiptir.

Türkiye'nin ekonomisi, cumhuriyetin ilk yıllarında tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Bu nedenle ihracatımızda tarımsal ve hayvansal ürünler ilk sıradaydı. Ülkemizin sanayileşmesine bağlı olarak ihracatımızda sanayi ürünlerinin payı sürekli artmaktadır. Örneğin 2021'de sanayi ürünlerinin Türkiye ihracatındaki payı %94,5'tir (Grafik 2.11).

Türkiye, dünyanın hemen her ülkesine ihracat yapmaktadır. Motorlu kara taşıtı ve römorklar, ana metal sanayi ürünleri, tekstil ürünleri, giyim eşyası, makine ve teçhizatları, kimyasal madde ve ürünler ile mobilya ürünleri en çok ihraç ettiğimiz mallardır.

İhracatın büyük bir kısmı Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İtalya, Irak, İspanya, Fransa, Hollanda, İsrail ve Rusya Federasyonu'na yapılmaktadır (Tablo 2.9).

Almanya, cumhuriyet tarihi boyunca ülkemizin en fazla ihracat yaptığı ülke olmuştur. Örme giyim eşyası ve aksesuarları ile kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler bu ülkeye en çok sattığımız ürünlerdir.

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'ne daha çok demir çelik ürünleri, otomotiv aksam ve parçaları ile tekstil, hazır giyim ve tarım ürünleri ihraç etmektedir.

Birleşik Krallık, ihracatımızda önemli bir yere sahip olan ülkelerdendir. Eşya taşımak için kullanılan motorlu taşıtlar, giyim eşyası, otomobiller, monitörler, projeksiyonlar ve televizyon alıcı cihazları bu ülkeye sattığımız ürünlerdir.

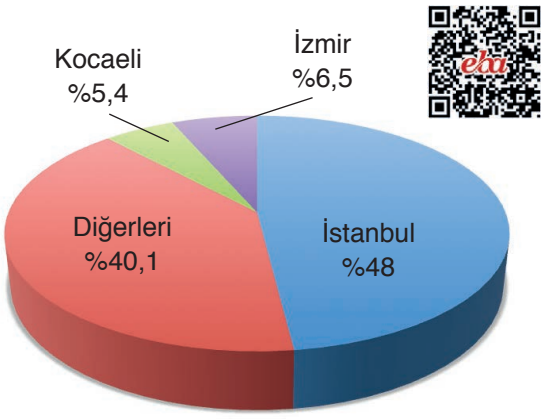

(https://data.tuik.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

***Grafik 2.12:** Bazı illere göre ihracat (2021)*

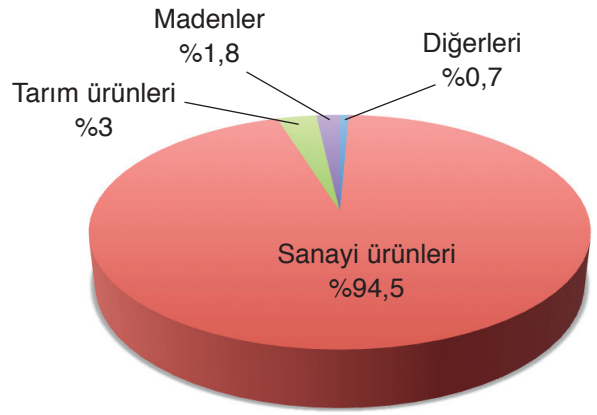

(https://data.tuik.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

***Grafik 2.11:** İhracatın mal gruplarına dağılımı (2021)*

***Tablo 2.9:** Bazı ülkelere yapılan ihracat (2021)*

Ülkeler	İhracat 2021 (Bin Amerikan Doları)
Rusya Federasyonu	5.774.703
İsrail	6.355.861
Hollanda	6.767.104
Fransa	9.110.926
İspanya	9.620.485
Irak	11.127.367
İtalya	11.473.784
Birleşik Krallık	13.704.179
ABD	14.721.240
Almanya	19.311.845
10 ülkenin toplam ihracatı	107.967.493
Toplam	225.221.982

(https://data.tuik.gov.tr)

Türkiye'nin Irak ile ticareti son yıllarda gelişmiştir. Ülkemiz, Irak'a daha çok demir, çelik, tarım ürünleri, hayvansal ürünler, giyim eşyası, inşaat malzemeleri ve mobilya satmaktadır.

Ülkemizde ihracatın büyük bir kısmını sanayi ürünleri oluşturduğu için ihracatın önemli bir kısmı da sanayileşmiş illerden yapılmaktadır. Örneğin İstanbul, ülkemizin toplam ihracatının yarısına yakınını gerçekleştirmektedir (Grafik 2.12). İhracat miktarı bakımından İstanbul'u İzmir ve Kocaeli izlemektedir.

Bunları Biliyor musunuz?

Türkiye, 2020 yılı dünya tekstil ihracatından aldığı %3,4'lük pay ile ülke bazlı sıralamada 5'inci, dünya hazır giyim ihracatından aldığı %3,6'lık pay ile 6'ncı büyük ihracatçı ülke konumundadır.

(https://www.sanayi.gov.tr)

Türkiye'nin dış ticaretinde uzun bir süredir ithalat, ihracattan fazla olmaktadır. Ülkemizin ithalatında makineler ve ulaştırma araçları ilk sıralarda yer almaktadır. Mineral yakıtlar, yağlar, kimya sanayisi ürünleri ve çeşitli işlenmiş maddeler, ülkemizin en fazla ithal ettiği mallardandır.

Türkiye, ithalatının büyük bir kısmını on ülkeden karşılamaktadır. Çin, Rusya Federasyonu, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya, Hindistan, Fransa ve Güney Kore Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkelerdir (Tablo 2.10).

Ülkemiz, Çin'den bilgisayar, bilgi işlem makineleri ve aksamları, telefon aksamları, elektrikli cihazlar, elektrikli araçlar, oyuncaklar, televizyon alıcıları, iplik ve otomobil yedek ürünleri ithal etmektedir.

Türkiye, Rusya Federasyonu'ndan petrol, doğal gaz, demir, çelik, kömür, kimyasal maddeler satın almaktadır.

Tablo 2.10: Bazı ülkelerden yapılan ithalat (2021)

Ülkeler	İthalat 2021 (Bin Amerikan Doları)
Belçika	5.628.382
İspanya	6.311.608
Güney Kore	7.597.084
Fransa	7.931.526
Hindistan	7.936.138
İtalya	11.561.839
Amerika Birleşik Devletleri	13.148.139
Almanya	21.726.146
Rusya Federasyonu	28.959.361
Çin	32.239.350
10 ülkenin toplam ithalatı	143.039.573
Toplam ithalat	271.423.300

(https://data.tuik.gov.tr/)

Ülkemizin Almanya'dan en çok ithal ettiği ürünler motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler, kazanlar, makineler, elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme cihazları, plastikler, demir ve çeliktir.

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nden hava taşıtları, demir, çelik, makine ve tıbbi cihazlar ithal etmektedir.

Ülkemizin ithalatının yarısından fazlasını İstanbul gerçekleştirmektedir. İstanbul'u; Kocaeli, Ankara, İzmir ve Bursa izlemektedir.

Etkinlik

Aşağıda bazı ifadeler ve sorular verilmiştir. Soruları cevaplayarak ilgili ifadelerin üzerindeki harfleri noktalı yerlere yazınız.

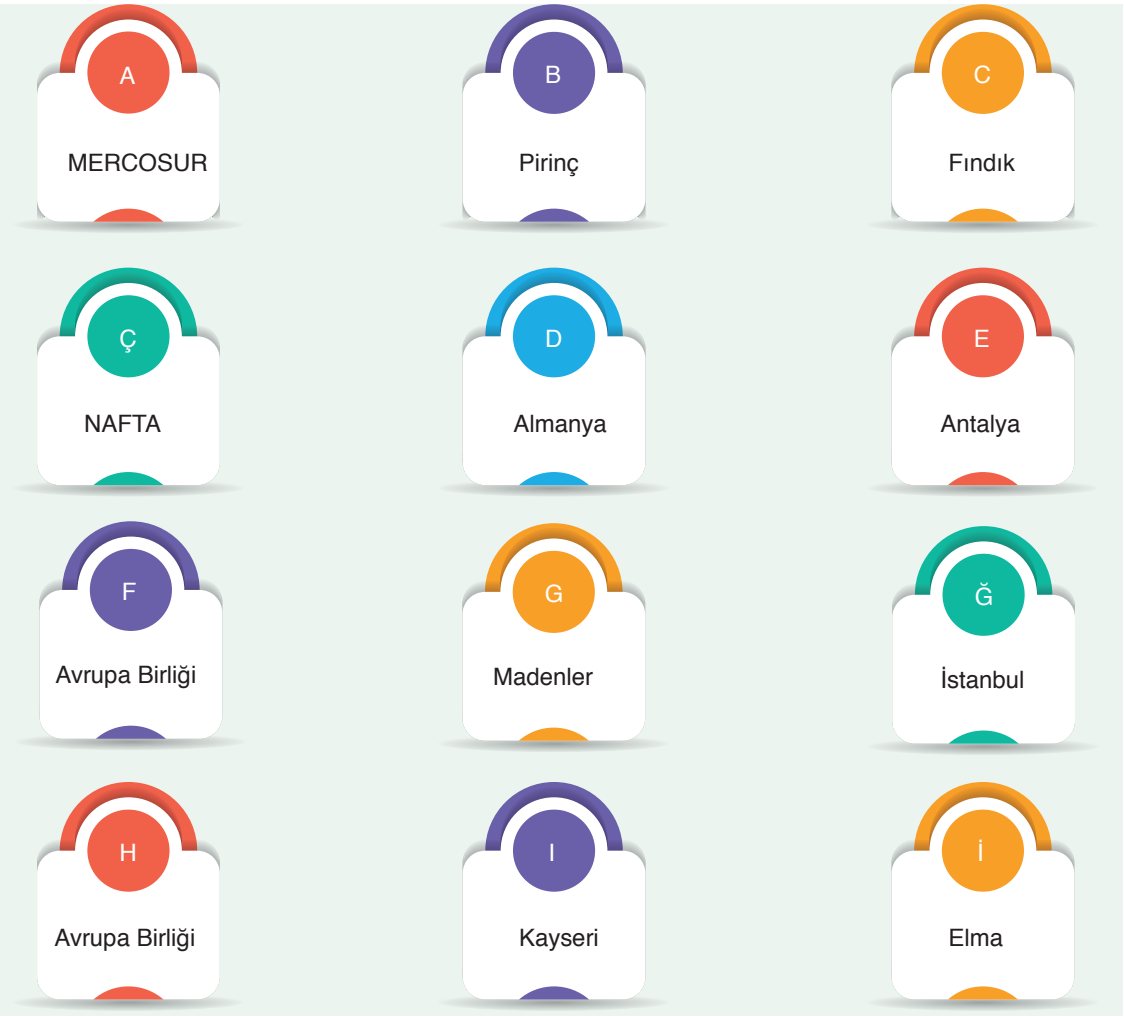

1. Hangisi Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Kanada'nın oluşturduğu ticaret bölgesidir? .....
2. Hangisi Türkiye'nin ihracatında her dönemde ilk sırada yer almaktadır? .....
3. Hangi ilde ticaretin gelişmesinde turizmin de etkisi vardır? .....
4. Hangisi Güney Amerika ticaret bölgesidir? .....
5. Hangisi, 27 ülkeden oluşan yeryüzünün önemli ticaret bölgelerinden biridir? .....
6. Türkiye'nin ihracatında en az paya sahip olan mal grubu hangisidir? .....
7. Türkiye'nin ihracat ve ithalatında en fazla paya sahip olan il hangisidir? .....
8. Hangisi Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerdendir? .....
9. Türkiye'nin hangi ürünü ihraç etmesi beklenmez?. .....

Basından

EN FAZLA FINDIK ALMANYA'YA SATILDI

2021-2022 ihraç sezonunun geride kalan 8 aylık döneminde 121 ülkeye fındık satışı gerçekleştirildi. Almanya, 397 milyon 256 bin dolarla ihracatta ilk sırada yer aldı.

Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği (DKİB) verilerinden derlenen bilgiye göre, 1 Eylül 2021'de başlayıp 31 Ağustos 2022'de sona erecek fındık ihracat sezonunun geride kalan 8 ayında 270 bin 521 ton fındık satıldı. Söz konusu ihracattan 1 milyar 602 milyon 136 bin 959 dolar gelir sağlandı.

Buna göre 8 aylık fındık ihracatı, 208 bin 685 ton ürün karşılığı 1 milyar 463 milyon 813 bin 367 dolar kazanılan geçen sezonun aynı dönemine göre miktarda yüzde 30, değerde yüzde 9 arttı.

Türkiye, 8 ayda 121 ülkeye fındık sattı. Almanya, İtalya ve Fransa en fazla fındık ihraç edilen ülkeler oldu.

Almanya'ya son 8 ayda 397 milyon 256 bin 413, İtalya'ya 391 milyon 885 bin 69, Fransa'ya 92 milyon 406 bin 312 dolarlık fındık ihraç edildi.

DKİB Fındık ve Fındık Mamulleri Sektör Komitesi Başkanı, toplam fındık ihracatının yüzde 25'lik kısmının Almanya'ya, yüzde 24'lük kısmının İtalya'ya ve yüzde 6'lık kısmının Fransa'ya gerçekleştirildiğini söyledi.

Fındık ihraç sezonunun bitmesine 4 aylık bir zaman dilimi kaldığına işaret eden Başkan, kalan süreçte ihracatın artış trendini sürdüreceğini öngördüklerini belirtti.

Başkan, fındık ihracatının yüzde 60'lık kısmının natürel iç fındık, kalan yüzde 40'lık kısmının ise işlenmiş fındık mamullerinden oluştuğunu ifade etti.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Basından)

Etkinlik

Aşağıdaki tabloyu örneğe uygun olarak tamamlayınız.

Ülke / Ürün	Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerdendir.	Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkelerdendir.	Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünlerdendir.	Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünlerdendir.
Almanya	✓	✓	Sanayi ürünleri	Sanayi ürünleri
Ulaşım araçları				
Irak				
Rusya Federasyonu				
Tekstil ve giyim eşyası				
Çin				
Petrol ve doğal gaz				
Birleşik Krallık				

K. TÜRKİYE'Yİ SEMBOLİZE EDEN MEKÂNLAR

Hazırlık Çalışması

Yaşadığınız yerin ya da çevrenizin simgesi hâline gelmiş olan turistik varlıklar hangileridir? Bu konudaki bilgilerinizi defterinize yazınız.

Sizce Türkiye denilince ilk akla gelen turistik varlıklar hangileridir?

Türkiye, gerek doğal gerek kültürel bakımdan çok sayıda turistik değere sahiptir. Öyle ki ülkemizde turistik varlıklara sahip olmayan yer yok gibidir. Bu turistik varlıklardan bir kısmı, uluslararası alanda ülkemizi sembolize etmekte ve Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır.

Dünya Miras Listesi, 1972'de bir anlaşmayla kabul edilmiştir ve 1975'te yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya göre insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, çeşitli nedenlerle bozulan, kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli iş birliğini sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca bu sözleşmeye göre toplumlarda, evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak da hedeflenmektedir. Ülkemiz, bu sözleşmeye 1983'te katılmıştır. Buna göre ülkemizi sembolize eden varlıkların uluslararası düzeyde tanınması ve bu varlıkların korunmasıyla ilgili adımlar atılmış, 2021'de ülkemizi sembolize eden 19 varlık bu listede yer almıştır (Tablo 2.11). Hâlen çok sayıda varlığımız bu listeye adaydır.

Tablo 2.11: *Dünya Miras Listesi'nde yer alan Türkiye'ye ait varlıklar*

Dünya Miras Listesi'nde Yer Alan Varlıklar	Bulunduğu İl	Kültürel varlıktır.	Karma varlıktır.	Kabul Edildiği Tarih
İstanbul'un Tarihî Alanları	İstanbul	✓		1985
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	Sivas	✓		1985
Göreme Millî Parkı ve Kapadokya	Nevşehir		✓	1985
Hattuşa (Boğazköy)-Hitit Başkenti	Çorum	✓		1986
Nemrut Dağı	Adıyaman	✓		1987
Xanthos (Ziyentes)-Letoon (Letun)	Antalya Muğla	✓		1988
Safranbolu Şehri (Karabük)	Karabük	✓		1994
Troya Antik Kenti	Çanakkale	✓		1998
Pamukkale-Hierapolis	Denizli		✓	1988
Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi	Edirne	✓		2011
Çatalhöyük Neolitik Kenti	Konya	✓		2012
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	İzmir	✓		2014
Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu	Bursa	✓		2014
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri	Diyarbakır	✓		2015
Efes	İzmir	✓		2015
Ani Arkeoloji Alanı	Kars	✓		2016
Afrodisias	Aydın	✓		2017
Göbeklitepe Arkeoloji Alanı	Şanlıurfa	✓		2018
Arslantepe Arkeolojik Alanı	Malatya	✓		2021

(http://www.kulturvarliklari.gov.tr)

Troya Antik Kenti

Çanakkale ili sınırları içinde yer alan Troya, dünyaca tanınan antik kentlerdendir. Antik kent kazılarında ortaya çıkan dokuz katman, kesintisiz olarak 4000 yılı bulan bir zaman dilimine ait kanıtlar sunmaktadır (Fotoğraf 2.50). Bu şehir, MÖ 3000 yılları ile MS 8. yüzyıla kadar geçen sürede birçok uygarlık açısından önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Arkeolojik kazılar sonucu Truva'da ev temelleri, tiyatro, son derece gelişmiş bir tekniği örnekleyen kanalizasyon sistemi, hamamlar ve çeşitli eşya buluntuları ortaya çıkmıştır. Homeros'un İlyada destanında, Truva Savaşı'nın yapıldığı yer olarak ifade edilen bu antik kentin kalıntılarıyla ilgili kazılara hâlen devam edilmektedir.

Fotoğraf 2.50: *Troya antik kenti*

Safranbolu Şehri

Karabük ili sınırları içinde bulunan Safranbolu, tarihî bir şehirdir (Fotoğraf 2.51). 14. yüzyılın başlarından itibaren Türklerin hâkimiyetinde olan bu şehir, bugünkü yapısını 17 ve 18. yüzyıllarda kazanmıştır. Şehrin geleneksel dokusu, ahşap yığma evleri ve anıtsal yapılarıyla bir bütün olarak sit alanı ilan edilmiştir. Camileri, çarşısı, mahalleleri, sokakları, özgün evleri ile günümüze kadar varlığını korumuş geçmişin bir tanığı olan bu şehir, ülkemizi sembolize eden mekânlardandır.

Fotoğraf 2.51: *Safranbolu evleri*

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası

Sivas ili sınırları içinde yer alan Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Fotoğraf 2.52), 13. yüzyılda Mengüçlü Beyliği'nden Ahmet Şah ve karısı Melike Turan tarafından yaptırılmıştır.

İslam mimarisinin önemli eserlerinden olan bu mekân, iki kubbeli türbeye sahip bir cami ile ona bitişik bir hastaneden oluşmaktadır. Eser, mimari özelliklerinin yanı sıra Anadolu geleneksel taş işçiliği örnekleriyle de ender yapıtlardandır.

Fotoğraf 2.52: *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası*

İstanbul'un Tarihî Alanları

Fotoğraf 2.53: İstanbul'da çok sayıda tarihî alan bulunmaktadır.

Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmış İstanbul, bu uygarlıklara ait çok sayıda tarihî eserin yer aldığı, âdeta bir açık hava müzesi konumundadır (Fotoğraf 2.53). Asya ve Avrupa kıtalarında toprakları bulunan İstanbul'un tarihî alanları dört ana bölgeden oluşmaktadır. Bunlar, Arkeoloji Parkı (Sultanahmet ve çevresi), Süleymaniye Camisi, Zeyrek Camisi ve koruma altındaki bölgeler ile İstanbul Kent Surları'dır.

İstanbul, 2500 yılı aşan bir tarihe sahiptir. Cami, kilise ve sinagogların yan yana bulunduğu bu şehir; sarayları, köşkleri ve anıtsal yapıları ile de tanınmaktadır. Dolmabahçe Sarayı, Tophane Camisi, Galata Kulesi, Sultanahmet Camisi, Ayasofya Camii, Topkapı Sarayı Müzesi, Süleymaniye Camisi, Tarihî Kapalı Çarşısı, Yerebatan Sarnıcı ve Surlar, İstanbul'daki tarihî yapıların başlıcalarıdır.

Nemrut Dağı

Fotoğraf 2.54: Nemrut heykelleri

Kommagene kralı Antiokhos'un mezarının da içinde bulunduğu Nemrut Dağı, Adıyaman ili sınırları içinde yer almaktadır.

Nemrut Dağı, dünyanın en yüksek açık hava müzelerindendir. Yüksekliği on metreyi bulan heykeller, metrelerce uzunluktaki kitabeler, binlerce yıla tanıklık etmektedir (Fotoğraf 2.54). Doğu ve batı teraslarında yer alan ve tanrıları temsil eden bu heykellerin ağırlığı yedi-sekiz ton civarındadır. Heykeller, yerdeki gücü temsil eden aslan, gökteki gücü temsil eden kartal heykelleriyle başlamaktadır.

Kapadokya Göreme Millî Parkı

Fotoğraf 2.55: Kapadokya'dan bir görünüm

Kapadokya, Nevşehir ili sınırları içinde yer almaktadır. Erciyes ve Hasan Dağı'ndan çevreye yayılan volkanik malzemenin, selinti sularla aşınması sonucu ortaya çıkan peribacaları, dünyada ender görülen yer şekillerindendir (Fotoğraf 2.55). Kayalara oyulmuş çok sayıda yerleşim birimi ve kiliseleriyle Kapadokya aynı zamanda tarihî bir yerleşim alanıdır. Kaymaklı, Derinkuyu, Mazı, Özkonak ve Tatlarin yörelerindeki yer altı şehirleri, uzunca bir süre sığınma amacıyla kullanılmıştır. Kapadokya yöresinde ayrıca Selçuklu ve Osmanlılara ait kervansaraylar ve camiler de bulunmaktadır.

Kapadokya, ülkemizi hem doğal hem de kültürel bakımdan sembolize eden mekânlardandır.

Pamukkale-Hierapolis

Denizli ili sınırları içinde yer alan ve termal sular içindeki kalsiyumun çökelmesiyle oluşan beyaz renkli travertenler, dünyada eşine ender rastlanan doğal varlıklardandır. Travertenlerin yüksekliği 160, uzunluğu ise 2.700 metredir.

Travertenlerin (Fotoğraf 2.56) üst kısmında bir antik kent olan Hierapolis'in kalıntıları yer almaktadır. Yolları, tapınakları, tiyatrosu ve su kanallarıyla bu antik kent, tarihî bakımdan önem taşımaktadır.

Ülkemize ait olan ve bazılarını tanıttığımız bu turistik varlıkların yanı sıra ülkemizde mekânları sembolize eden çok sayıda turistik varlık bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.56: *Pamukkale travertenleri*

Coğrafi İşaretler

Coğrafi işaret, bir bölgeden kaynaklanan veya belirgin bir niteliği, ünü ya da diğer özellikleri bakımından bir yerle özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir. Coğrafi işaretler; gıda maddelerinden, tarım ürünlerinden, madenlerden, el sanatlarından ve sanayi ürünlerinden oluşabilmektedir. Coğrafi konumu ve kültürel özelliklerinden dolayı Türkiye'de pek çok ürün coğrafi işaret patenti almıştır ve bu konuda başvurular devam etmektedir. Coğrafi işaret ve geleneksel ürün adlarının tescili için resmi merci Türk Patent ve Marka Kurumudur (TÜRKPATENT).

Coğrafi işaretler menşe ve mahreç işareti olmak üzere ikiye ayrılır.

Bir ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tamamının özdeşleşmiş olduğu yerin sınırları içinde yapılması, o ürünün menşe adını belirtir. Buna göre menşe adı olarak tescil edilmiş bir ürün, kaynaklandığı yerin bir simgesi olabilmektedir. Örneğin lüle taşı (Eskişehir), Malatya kayısısı, Ayaş domatesi (Ankara), Isparta gülü, Ödemiş (İzmir) patatesi ve Alanya (Antalya) muzu menşe ürünlerin örneklerindendir ve bu ürünleri belirtilen yerlerin birer simgesidir.

Mahreç işareti ise bir ürünün üretimi, işlenmesi ya da diğer işlemlerinden en az birinin adı geçen yerde yapılmasıyla elde edilen ürünleri ifade eder. Isparta halısı, Ankara döneri, Kayseri mantısı, Van otlu peyniri, Damal (Ardahan) bebeği ve Devrek (Zonguldak) bastonu mahreç ürünlerin örneklerindendir.

Bir de menşe ve mahreç dışında yer alan geleneksel ürünler varır. Bunlar ürünü tarif etmek için geleneksel olarak en az 30 yıl boyunca kullanıldığı kanıtlanan ürünlerdir. Bunun için ürünün geleneksel üretim veya işleme yöntemi yahut geleneksel bileşimden kaynaklanması ve geleneksel ham madde veya malzemeden üretilmiş olması gerekir. Baklava, lokum ve pastırma adları bu tür adlandırmaya örnektir.

Arazi Çalışması

Yaşadığınız yerin ya da yakın çevrenizin sembolü hâline gelmiş olan turistik bir yere gezi düzenleyiniz. Gezi sonucunda bir poster hazırlayarak okul panosunda sergileyiniz.

Etkinlik

Aşağıdaki metni okuyup yorumlayınız. Bu konuyla ilgili düşüncelerinizi içeren bir metin yazınız. Yazdığınız metni sınıfta okuyunuz.

Turistik Varlıkları Neden Korumalıyız?

Ülkemiz, kültür ve doğa varlıklarının bulunduğu çok özel bir coğrafyada yer almaktadır. Anadolu, yıllar boyunca çok çeşitli uygarlıkların bir arada yaşadığı özel bir alandır. Çeşitli uygarlıkların doğup geliştiği ülkemizde, her tür ve nitelikte kültür varlığı ile çok sayıda zengin doğal varlıklar bulunmaktadır.

Bazen az bulunur coğrafi, topoğrafik, jeolojik ya da jeomorfolojik oluşumlar, bazen çok özel bir floranın (bitki örtüsünün ya da bir bitki türünün) varlığı ya da özel bir canlı türünün yaşadığı bir ortam, bazen de insan eliyle oluşturulan fiziksel çevre ile doğal niteliklerin birlikteliğinden doğan "güzellikler" ve özellikler doğal varlıklar olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde var olan ve bugün hâlâ yaşamımızın bir parçası olan kültür ve doğa varlıkları ciddi ve önüne geçilemeyen bir yıkım/yok olma süreci içindedir. Bu sürecin en önemli nedeni, 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren modernleşme adına başlayan hızlı ve kontrolsüz kentleşmedir.

Doğal varlıklarımızın durumu da aynıdır. Her orman alanı potansiyel tarım ve/veya konut alanı olarak görülmekte, bunu sağlayabilmek için çıkarılan yangınlar televizyon yayınlarında gündem oluşturmaktadır. Kıyılarımızdaki her boş alan potansiyel turistik tesis alanı olarak görülmekte, buralarda kaçak ya da değil, sürekli yapılar yükselmektedir. Ülkemize özel bitki türleri yok olmakta, yurt dışına kaçırılmaktadır. Turizm bir amaç, kalkınmanın tek aracı gibi gösterilmekte olup kültür ve doğa varlıklarının turizm adına tahribi bir diğer yeni geleneği oluşturmaktadır.

Bir kültür varlığının en önemli değeri belgesel değeridir. O varlık, salt fiziksel bir varlık olmaktan öte, içerdiği ve günümüz toplumuna aktardığı bilgiler nedeniyle önemlidir.

Kültür varlıkları, bir toplumun geçmişinin somut belgeleridir. Dolayısıyla da tarihsel bir değere sahiptir.

Bir kültür varlığı, ait olduğu kültürün nitelikli bir ürünü olarak estetik ya da mimarî bir değer taşıyor veya bir tekniğin özgün bir örneği ise korunması gerekli varlık olma özelliğine ulaşır.

Kültür varlıklarının hemen tümü, bir mekânı oluşturmaları (açık ya da kapalı) nedeniyle günümüz yaşamında rol alabilecek bir kullanım değerine sahiptir.

Bir ulusun ait olduğu kültürel geçmiş, kimliğinin ayrılmaz bir parçası olmalı, toplumsal kimliğin oluşumuna bilinç ve heyecan vererek bunun içselleştirilmesini sağlamalıdır. Kültürel ve doğal varlıklarımızın korunması ancak bugünkü anlayışın dışında gönüllü olarak herkesin, her kurum ve kuruluşun, her meslek grubunun rol aldığı bir kamu bilincinin yaratılmasıyla mümkün olacaktır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Asatekin, N.Gül. http://www.kulturvarliklari.gov.tr)

L. TÜRKİYE'NİN TURİZM POTANSİYELİ VE VARLIKLARI

Hazırlık Çalışması

Yaşadığınız yerde, doğal ve kültürel bakımdan turistik özelliğe sahip olan yerler hangileridir? Bunlarla ilgili bilgi birikiminizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Türkiye'de turizmin her türünün gelişmiş olması, sizce neyle açıklanabilir? Tartışınız.

Türkiye, göreceli konumundan dolayı hemen her turizm türünün geliştiği bir ülkedir. Ülkemizdeki turizm varlıklarını genel olarak doğal ve kültürel olmak üzere iki ana gruba ayırabiliriz. Jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri ile canlı çeşitliliği, ülkemizin doğal turizm potansiyelini oluşturmaktadır. Çeşitli uygarlıklara ait kalıntılar ile ülkemizdeki yaşam tarzları, ülkemizin kültürel turizm potansiyelini meydana getirmektedir.

Ülkemiz, hem doğal hem de kültürel bakımdan zengin bir turizm potansiyeline sahiptir. Bir yandan bu potansiyeller geliştirilirken bir yandan da yeni turizm potansiyelleri keşfedilmektedir. Şimdi ülkemizdeki başlıca turizm türlerini inceleyelim.

Deniz Turizmi

Uzun sahil şeridi, koy ve körfezleri, geniş kumsalları, deniz suyu sıcaklığının uygunluğu ve güneşli gün sayısının fazla olduğu iklim koşullarıyla Türkiye, deniz turizmine elverişli bir ülkedir (Fotoğraf 2.57). Bu nedenle yaz döneminde Türkiye sahilleri, yerli ve yabancı turist akınına uğramaktadır.

Akdeniz ve Ege kıyıları, ülkemizde deniz turizminin en çok geliştiği yerlerdir. Antalya (Kaş, Alanya, Side, Kemer, Finike), Muğla (Fethiye, Bodrum ve Marmaris), Aydın (Didim ve Kuşadası), İzmir (Çeşme, Foça ve Dikili) ile Balıkesir (Ayvalık, Burhaniye ve Erdek) deniz turizminin gelişmiş olduğu yerlerin başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.57: *Türkiye'de deniz turizmi çok gelişmiştir (Fethiye, Muğla).*

Dağcılık Turizmi

Türkiye, dağların geniş yer kapladığı bir ülkedir. Bu dağlık alanlar, barındırdıkları canlı türleri, jeomorfolojik ve iklim özellikleri bakımından önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Bu nedenle dağlık alanlar, her yıl, yerli ve yabancı turist çeken yerlerdendir. Ayrıca ülkemizdeki dağlar, dağcılık sporuna da elverişlidir. Ağrı Dağı (Ağrı ve Iğdır), Beydağları (Antalya), Erciyes Dağı (Kayseri), Bolkar Dağları (Mersin), Aladağlar (Niğde), Kaçkar Sıradağları (Rize), Mercan Dağları (Tunceli) ve Süphan Dağı (Bitlis), ülkemizde dağcılık turizmine elverişli yerlerdir (Fotoğraf 2.58).

Fotoğraf 2.58: *Türkiye, dağcılığa elverişli bir ülkedir (Erciyes, Kayseri).*

Mağara Turizmi

Türkiye, mağaralar bakımından zengin bir ülkedir. Sarkıtları, dikitleri, sütunları, gölleri, akarsuları ve kendilerine özgü havasıyla mağaralar ilgi çeken turistik yerlerdir. Muğla (Fosforlu), Antalya (Karain, Damlataş), Burdur (İnsuyu), Konya (Tınaztepe), Mersin (Dilek), İstanbul (Yarımburgaz), Zonguldak (Cehennemağzı), Tokat (Ballıca) ve Gümüşhane (Karaca) (Fotoğraf 2.59), mağaraların bulunduğu illerin başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.59: *Karaca Mağarası'ndan bir görünüm (Torul, Gümüşhane).*

Kongre Turizmi

Kuruluşların sorunlarını görüşmek için bir araya geldikleri, ulusal veya uluslararası bilimsel bilgi alışverişlerinin yapıldığı toplantılara kongre denir. Ülkemizde kongreye elverişli tesisler bulunmaktadır. Antalya, İstanbul, Ankara ve İzmir kongre turizminin gelişmiş olduğu yerlerdir (Fotoğraf 2.60).

Fotoğraf 2.60: *Ülkemizde gelişen kongre turizmine uygun mekânlar inşa edilmiştir (İstanbul).*

Kış Turizmi

Türkiye, yer şekilleri ve iklim koşulları bakımından kış turizmine elverişlidir. Bu nedenle ülkemizde birçok yerde kış turizmi gelişmiştir (Fotoğraf 2.61). Palandöken (Erzurum), Sarıkamış (Kars), Erciyes (Kayseri), Ilgaz (Kastamonu-Çankırı), Uludağ (Bursa), Davraz (Isparta), Saklıkent (Antalya) ve Kartalkaya (Bolu) ülkemizde kış turizminin gelişmiş olduğu yerlerin başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.61: *Türkiye'de kış sporlarına elverişli çok sayıda yer bulunmaktadır (Uludağ, Bursa).*

Yayla Turizmi

Yaylalar, yaz döneminde serin olan ve gür otlakların bulunduğu yüksek alanlardır. Bu tür yerlerin bir kısmına yaz sıcaklıklarından kurtulmak isteyenler gitmektedir. Toroslar'daki yaylalar daha çok bu amaçla kullanılmaktadır. Belirli dönemlerde şenliklerin düzenlenmesi, zengin bitki örtüsü ve iklim koşulları, Karadeniz yaylalarında turizmin gelişmesini sağlamaktadır. Artvin, Rize (Fotoğraf 2.62), Trabzon, Giresun, Ordu, Adana ve Mersin yayla turizminin gelişmiş olduğu illerin başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.62: *Ülkemizde yayla turizmine elverişli birçok yer bulunmaktadır (Ayder, Rize).*

Akarsu Turizmi

Türkiye'deki akarsuların önemli bir kısmı, akarsu turizmi etkinliği çerçevesinde yer alan rafting, kano ve nehir kayağı etkinliklerine elverişlidir. Ülkemizde raftinge elverişli olan akarsuların başlıcaları Çoruh Nehri, Fırtına Deresi, Köprü Çayı, Manavgat Çayı (Fotoğraf 2.63), Dim Çayı, Göksu Nehri, Dalaman Çayı ve Fırat Nehri'dir. Bunlardan Çoruh, yeryüzünün en hızlı akan nehirlerinden biridir. Bu özelliğiyle dünyanın rafting alanında tanınmış akarsularındandır.

Fotoğraf 2.63: *Akarsularımızın bir kısmı raftinge elverişlidir (Manavgat).*

Bunları Biliyor musunuz?

Rafting

Yusufeli'nin tam ortasından geçen Çoruh Nehri, dünyadaki Zambezi Nehri'nden sonra rafting sporu için ideal ikinci nehirdir. Bu yüzden 4. Dünya Akarsu Kros Şampiyonası Çoruh'ta düzenlenmiştir. Aynı zamanda her sene Türkiye şampiyonası burada düzenlenmektedir. Çoruh'un raftinge elverişli olan kesimleri İspir-Yusufeli sınırındaki Çamlıkaya köyünden başlayıp, Artvin'e kadar olan 127 km'lik bölümüdür ki bu bölümün tamamı ilçemiz sınırları içerisindedir. Çoruh, Türkiye'nin en zor rafting nehri olarak kabul ediliyor. Çoruh'ta rafting ve kano sporları için uygun aylar mayısın son haftaları haziran, temmuz, ağustos ve eylül aylarıdır. Her yıl yerli ve daha çok yabancı turistin rafting ve kano sporu yapmak için geldiği Çoruh'un Yusufeli sınırları içerisindeki parkuru, rafting yapılan diğer çaylara ve nehirlere oranla çok önemli avantajlara sahiptir. Çünkü bu parkur boyunca rafting yapanlar, Çoruh boyunun muhteşem yeşilliğini, doğa güzelliklerini de seyretmiş olurlar ve de Çoruh boyunca dizilmiş çok sayıdaki kale, kilise gibi tarihî eserleri de yakından görme, inceleme şansına sahip olmuş olurlar.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.kulturportali.gov.tr)

Su Altı Dalış Turizmi

Türkiye kıyılarında birçok yer, su altı dalış sporuna elverişlidir (Fotoğraf 2.64). Antalya, Balıkesir, Muğla, Çanakkale, Mersin ve Kocaeli'de su altı dalışına elverişli yerler bulunmaktadır.

Batmış gemi kalıntıları, düşmüş uçak kalıntıları, çeşitli deniz canlıları, su altı fotoğrafçılığı ve deniz altı topoğrafyası bakımından ülkemiz, zengin bir su altı dalış potansiyeline sahiptir.

Fotoğraf 2.64: Ülkemizdeki turizm türlerinden biri, su altı dalışıdır.

Kuş Gözlemciliği

Türkiye sulak alanlar bakımından orta derecede zengin bir ülkedir. Bu nedenle ülkemizde kuş gözlemciliğine elverişli çok sayıda yer bulunmaktadır (Fotoğraf 2.65). Önemli göç yollarının üzerinde yer aldığı için Türkiye'deki kuş türlerinin sayısı oldukça fazladır. Kuş Gölü, Ulubat, Meriç, Marmara, Susurluk, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes, Burdur, Sakarya, Kızılırmak, Yeşilırmak, Konya, Asi, Fırat, Van ve Dicle havzaları kuş gözlemciliğine elverişli yerlerin başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.65: Kuş gözlem kulelerinden biri (Dilek Yarımadası, Aydın)

Botanik Turizmi

Türkiye, iklim koşullarından dolayı zengin bir bitki örtüsüne sahiptir (Fotoğraf 2.66). Orta kuşakta bulunan bitkilerin büyük bir kısmı, ülkemizde de görülmektedir. Ayrıca Türkiye, yalnızca ülkemize özgü olan endemik türler bakımından da zengindir. Ülkemizdeki endemik tür sayısı, Avrupa kıtasının tamamındaki endemik sayısına yakındır. Bu nedenle ülkemiz, botanik turizm potansiyeli yüksek olan bir ülkedir.

Fotoğraf 2.66: Kazdağları'ndaki bitki örtüsünden bir görünüm

Bunları Biliyor musunuz?

Antalya'nın Beşi Bir Yerde Projesi

Türkiye'nin bitki biyoçeşitliliği yönünden en zengin illeri arasında yer alan Antalya'da yayılış gösteren ve acil eylem gerektiren kritik düzeyde nesli tehlike altında olan 44 bitki çeşidi bulunuyor. Bu türler; yerelde tarım, turizm, ulaşım amaçlı yapılaşma, endüstriyel ham madde kaynağı olması gibi sebeplerle insan baskısına maruz kalıyor.

Antalya Orkidelerini ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Derneği (ANTOK), Antalya'nın Beşi Bir Yerde Projesi kapsamında, Antalya'daki endemik bitki türlerinin korunmasını ve bu bilincin yaygınlaştırılmasını amaçlıyor.

Kemer orkidesi (ophrys climacis, ofris klimaçis), Olimpos safranı (Crocus wattiorum, Krakus Vatiorum), Side canavarotu (Orobanche sideana, Orbanki Sidiana), Kaputaş andızotu (Inula sechmenii, İnula seçmeni) ve Kangay (Rhaponticoides hierroi, Rapondikoides iyeroy) bitkisi projeye konu olan 5 bitki. Bu bitkilerin mevcut popülasyon ve yayılış durumlarının saptanması ve yerel yönetimler düzeyinde farkındalık artırılması amaçlanıyor.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.wwf.org.tr)

Sağlık ve Termal Turizmi

Sağlık turizmi, insanların tedavi olmak amacıyla yaşadığı yerden başka bir yere gitmesi etkinliğidir. Bu etkinlik medikal tıp merkezleri, termal turizm ve yaşlı bakımı amaçlı yapılan ziyaretlerden oluşmaktadır.

Başta büyük şehirlerin üniversite hastaneleri olmak üzere birçok şehir, sağlık alanında gelişmiştir. Bu tür şehirlere ülkemizin birçok yerinden insanlar tedavi amaçlı gitmektedir.

Genç bir arazi yapısına sahip olan Türkiye, fay hatlarına bağlı olarak sıcak su kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Bu nedenle ülkemizin hemen her yöresinde kaplıcalar bulunmaktadır (Fotoğraf 2.67). Öyle ki bu alanda Türkiye, dünyanın sayılı ülkelerindendir.

Ülkemizde termal turizmin gelişmiş olduğu yerlerin başında Güney Marmara ve Ege kıyıları yer almaktadır. Sakarya, Yalova, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Muğla, Denizli, Afyonkarahisar ve Kütahya termal turizmin gelişmiş olduğu yerlerdir. Bunların yanı sıra Ankara, Sivas, Diyarbakır, Elâzığ, Tunceli, Erzurum ve Tokat gibi illerimizde de termal turizm gelişmiştir.

Fotoğraf 2.67: *Türkiye'de çok sayıda termal kaynak bulunmaktadır (Karahayıt, Denizli).*

Av Turizmi

Türkiye, bitki örtüsü ve hayvan türlerinin çeşitliliği bakımından zengin bir ülkedir. Bu nedenle Türkiye, av turizmine elverişli bir ülkedir (Fotoğraf 2.68).

Ülkemizde, belirli zamanlarda belirli türler avlanabilmektedir. Türkiye'deki av alanları, yasalarla belirlenmektedir. Yaban keçisi, kızılgeyik, karaca, yaban koyunu, yaban domuzu, çakal ve tilki avlanan hayvanların başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.68: *Türkiye'de av turizmi de gelişmiştir.*

Golf Turizmi

Türkiye'de son yıllarda gelişen turizm etkinliklerinden biri de golftür (Fotoğraf 2.69). Antalya başta olmak üzere, Muğla ve İstanbul'da golf sahaları bulunmaktadır. Bunlardan Antalya'daki golf sahası uluslararası müsabakalara ev sahipliği yapmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, golf turizmine yönelik olmak üzere Antalya, Aydın, Muğla, Mersin ve Nevşehir illerinde golf alanları planlamıştır. Bu golf alanlarının bir kısmı işletmeye açılmıştır.

Fotoğraf 2.69: *Ülkemizdeki turizm türlerinden biri de golftür.*

Yat Turizmi

Yat turizmi (Fotoğraf 2.70), özel gezinti gemileriyle gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini içermektedir. Şehirlerdeki yoğun yaşam tarzı, gelir seviyesinin yükselmesi ve teknoloji alanındaki ilerlemeler ile deniz ve doğaya özlem yat turizminin gelişmesini sağlayan etmenlerdir. Türkiye sahip olduğu denizler ve elverişli iklim koşullarından dolayı yat turizminin gelişmiş olduğu ülkelerdendir. Ülkemizde yat turizmi Ege ve Akdeniz kıyılarında daha çok gelişmiştir. Antalya, Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir ve İstanbul yat limanlarının bulunduğu illerin başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.70: *Bazı kıyılarımızda yat turizmi gelişmiştir (Marmaris, Muğla).*

Hava Sporları Turizmi

Türkiye'de hava sporlarının gelişmiş türleri yamaç paraşütü, yelken kanat, planör, paraşüt ve balondur.

Yamaç paraşütü, yer şekillerine bağlı olarak gerçekleştirilen bir etkinliktir. Bu sporu yapanlar, bir paraşüt ile yüksek bir tepeden koşarak havalanmaktadır. Tek ya da iki kişi ile gerçekleştirilen bir etkinliktir. Muğla (Ölüdeniz), Denizli (Pamukkale), Ankara (Gölbaşı), Bolu (Abant), Eğirdir, Kayseri ve Antalya (Aksu), yamaç paraşütü yapılan yerlerin başlıcalarıdır (Fotoğraf 2.71).

Yelken kanat, motorsuz olan ve hava hareketleri ile uçabilen tek kişilik bir araçtır. Yamaç paraşütü yapılan yerler, yelken kanat sporuna da elverişlidir.

Balonlardan, ülkemizde bireysel sporun yanı sıra turizm etkinliklerinde tur amacıyla da yararlanılmaktadır. Örneğin Kapadokya'da balonla tur etkinlikleri yaygın olarak yapılmaktadır.

Planör, motorsuz bir ulaşım aracıdır. Bu aracın başlangıç hareketi, bir motorlu araçla çekilerek sağlanmaktadır.

Paraşütle atlama sporu için Türk Hava Kurumu ve özel havacılık kulüpleri eğitim vermektedir. Ankara, Eskişehir (İnönü) ve İzmir (Efes) başlıca paraşüt eğitim alanlarıdır.

Fotoğraf 2.71: *Ülkemizin birçok yerinde hava sporları turizmi gelişmiştir (Pamukkale, Denizli).*

Bunları Biliyor musunuz?

Sıcak hava balonları, kökenleri çok eskiye dayanan bir teknolojidir. Çok eski zamanlarda Çin'de insansız olarak kullanılmış bu araçlar zamanla insan taşıyabilme özelliği kazanmış ve ilk başarılı insanlı uçuş teknolojisi olma özelliğine sahip olmuşlardır. İlk sıcak hava balonu Montgolfier (Mungolfi) Kardeşler tarafından yapılmış olup Jean-François Pilatre de Rozier (Jon Fronsuva Pilet dö Rozi) ve François Laurent d'Arlandes (Fronsuva Luğon Derland) tarafından uçurulmuştur.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.ahika.gov.tr)

İnanç Turizmi

İnanç turizmi Müslümanlık, Hristiyanlık ve Museviliğe ait dinî yerlerin ziyaret edilmesini ifade etmektedir. Türkiye'de birçok uygarlık yaşamış olduğu için bu uygarlıklara ait birçok dinî mekân bulunmaktadır ve bu yerler, her yıl çok sayıda turist tarafından ziyaret edilmektedir.

Hatay (St. Pierre Anıt Müzesi), Mersin (St. Paul Anıt Müzesi), İzmir (Meryem Ana Evi), Antalya (St. Nicola Kilisesi), Manisa (Sard Sinagogu, Alaşehir Kilisesi ve Akhisar Kilisesi), Isparta (Pisidia Antik Kenti), Nevşehir (Ortodoks Kilisesi) ve Denizli'de (Laodikya Antik Kenti) Hristiyanlık ve Museviliğe ait mekânlar bulunmaktadır.

İstanbul, Konya (Fotoğraf 2.72), Şanlıurfa, İzmir, Bursa, Edirne, Gaziantep, Siirt, Mardin ve Bitlis gibi birçok şehirde İslamiyete ait dinî mekânlar bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.72: *Mevlana Müzesi, inanç turizmi bakımından önemli bir yerdir.*

Kültür Turizmi

Türkiye, İlk Çağ'dan günümüze kadar birçok uygarlığın yaşadığı bir alan olduğundan bu uygarlıklara ait çok sayıda tarihî eser bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı, açık hava müzesi şeklinde sergilenmekte, bir kısmı da ülkemizin çeşitli müzelerinde korunmaktadır (Fotoğraf 2.73). Bu bakımdan ülkemiz, zengin bir turizm potansiyeline sahiptir. Hitit, Urartu, İyon, Lidya, Frigya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı ülkemizde çeşitli eserleri bulunan uygarlıkların başlıcalarıdır.

Fotoğraf 2.73: *Türkiye'de çok sayıda tarihî eser bulunmaktadır (Aspendos Tiyatrosu, Antalya).*

Ders Dışı Etkinlik

Çevrenizde hangi turizm türlerinin gelişmiş olduğunu araştırınız. Çalışmanızı fotoğraflarla destekleyip bir afiş hâline getirerek sınıfta sergileyiniz.

Etkinlik

Aşağıdaki fotoğraflarda gösterilen yerlerin hangi illerin simgesi hâline geldiğini belirleyerek örnekteki gibi eşleştiriniz.

Selimiye Camisi

Cumalıkızık Köyü

Hattuşa

İshakpaşa Sarayı

(https://www.harita.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

St. Pierre Kilisesi

Akdamar Adası

Balıklıgöl

Afrodisias Antik Kenti

M. TURİZMİN ETKİLERİ VE TURİZM POLİTİKALARI

Hazırlık Çalışması

Turizmin ulaşım ve inşaat sektörlerine etkileri nelerdir? Bu konudaki düşüncelerinizi defterinize yazınız.

Turizmle ilgili politikalar konusunda söz sahibi olsaydınız, turizmi geliştirmek için neler yapardınız? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Turizm çevreyi, kültürel yapıyı ve ekonomiyi etkileyen ekonomik faaliyetlerdendir. Şimdi turizmin başlıca etkilerini inceleyelim.

1. Turizmin Çevreye Etkisi

Turizmin gelişmesi, uzun bir süre çevrenin aleyhine olmuştur. Denizlerin doldurulması, yoğun bir yapılaşma, bitki örtüsünün tahrip edilmesi ve kirlilik, çevreye verilen zararların başlıcalarıdır. Özellikle deniz kirliliği, insanları temiz denizlere yöneltmekte; göl ve ırmaklardaki kirlenme ise bu tür alanlara olan ilgiyi azaltmaktadır. Bu tutumlar, bir süre sonra turizme zarar vermeye ve turizmin gerilemesine neden olmaktadır. Gelişen çevre bilinci ve insanların bozulmamış ortamlara yönelmesi, çevrenin tahrip edildiği yerlere ilgiyi azaltmaktadır. 1980'lerden sonra dünya genelinde çevre bilinci gelişmiş ve çevreyi korumayı merkeze alan sürdürülebilir turizm anlayışı önem kazanmıştır. Günümüzde turistler, gidecekleri yerlerde çevreye karşı duyarlı olunup olunmadığına dikkat etmektedirler.

Turizm etkinliğine katılan insanların bir kısmı çarpık kentleşmenin, çevre kirliliğinin ve gürültünün egemen olduğu yerlerde yaşamaktadırlar. Bu insanlar, tatillerini doğanın temiz kalmış ve sakin yerlerinde geçirmek istemektedirler. Bu durum, ağırlıklı olarak doğada yapılan turizm türlerini kapsayan ve ekoturizm, yeşil turizm gibi alternatif turizm türlerinin gelişmesini, ayrıca çevrenin temiz tutulmasını sağlamaktadır (Fotoğraf 2.74).

Fotoğraf 2.74: *Turizm, çevrenin korunmasını sağlamaktadır.*

Turizmin çevreye diğer bir etkisi, doğal ve kültürel çevrenin korunmasına yönelik önlemlerin alınmasıdır. Bazı yerlerin millî park alanı ilan edilmesi, bazı alanların Dünya Miras Listesi'nde yer alması, çevrenin korunmasıyla ilgili önlemlerdir. Örneğin 1958'de Yozgat Çamlığı ile başlatılan millî park uygulaması, günümüze kadar süregelmiştir. Günümüzde hâlen bilimsel ve estetik bakımdan, millî ve milletlerarası ender bulunan doğal ve kültürel bakımdan korunmaya değer alanlar, millî park alanı olarak ilan

edilmektedir. 2018'de ilan edilen ve ilan ediliş tarihine göre 44. sırada yer alan İstiklal Yolu Tarihî Millî Parkı (Kastamonu, Çankırı, Ankara) bu uygulamanın örneklerindendir (Fotoğraf 2.75). 2022'de ülkemizdeki millî park sayısı 48'e ulaşmıştır.

Fotoğraf 2.75: *İstiklal Yolu Tarihî Millî Parkı*

Okuma Metni

Turizm ve Çevre İlişkisinin Ortaya Çıkardığı Sorunlar

Turizm ve çevre ilişkileri çeşitli açılardan önem taşımaktadır. Özellikle çevre sorunlarının bir bölgede artış göstermesi, bölgenin turizm açısından çekiciliğini yok ederken diğer taraftan turizmin kendisi de bir kirlilik kaynağı olabilmektedir. Çevre, her bir turizm etkinliği için zorunlu olan kaynağı oluşturmakta ve temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincisi insanın oluşumuna katkıda bulunmadığı ve hazır bulduğu doğal çevre, ikincisi ise doğal çevre kaynaklarını kullanarak insanın oluşturduğu yapay çevredir. Turizmin etkileri her iki çevre içinde olmaktadır.

Turizm ve çevre ilişkisinin her iki çevre türünde ortaya çıkardığı olumsuz etkileri incelediğimizde şunları görmekteyiz:

1. Turizmin yarattığı arazi talebi, verimli tarım alanlarını turistik tesis alanlarına dönüştürmekte, doğal ve tarihî sitleri ve kamu mülkiyetindeki ormanları dahi baskısı altında bulundurmaktadır. Tarımsal üretim alanlarının azalması, toprak sahiplerini entansif tarıma zorlamakta veya daha da kötüsü arazilerini arsa spekülatörlerine satmaları ile sonuçlanmaktadır. Böylelikle turizm hem direkt hem de dolaylı olarak doğal peyzajı tüketmekte oteller, ikinci konutlar, turizmin türevi olan diğer ticari faaliyetler, yaygın ulaşım ve diğer altyapı donanımları ile doğanın çehresi kısa sürede değişmektedir.

2. İçme suyu, kanalizasyon, arıtma, çöp toplama ve imhası gibi teknik altyapı donanımlarının üstyapıya bağlı olarak gerçekleştirilememesi durumunda insan sağlığını tehdit edici boyutlarda su, hava ve toprak kirliliği ortaya çıkmakta, doğal bitki ve hayvan türleri giderek yok olmaktadır.

3. Artan motorlu trafiğin yarattığı çevre kirliliği ve gürültü de bu olumsuzluklara eklenmektedir.

4. Toplumsal çevrede oluşan sorunlar ise düzensiz kentleşme, plansız yerleşim, altyapı yetersizliği, toplumsal kargaşalar, nüfus yoğunluğu, işsizlik ve sosyal gruplaşma olarak sayılabilir.

Yukarıda ifade edilen olumsuzluklar göz önünde bulundurulduğunda, tarih ve doğal çevre değerleri ile doğal kapasitenin dikkate alınmadığı bir turizm gelişmesinin, kendisini doğuran bu değerlerin yok olmasına, dolayısıyla da turizm olgusunun bir gün ortadan kalkmasına yol açabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenlerle turizmin çevre değerleri giderek önem kazanmakta ve bozulmamış doğa parçalarının, yeryüzünde gittikçe hızla kıtlaşan kaynaklar arasına girdiği bir gerçektir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://avys.omu.edu.tr)

2. Turizmin Kültürel Etkisi

Turizm, etkileşime dayalı bir etkinlik olduğundan bu durum insanlar arasında kültürel alışverişi sağlar (Fotoğraf 2.76).

Turist ağırlayan yerli halk, onlarla daha sağlıklı diyalog kurmak için dil öğrenmekte ve bu insanların bir kısmı, farklı kültürlere ait insanları anlayabilmek için onlarla ilgili kitap okumaktadır. İnsanlar, turistlere daha iyi anlatabilmek için yaşadıkları yerin tarihî ve doğal değerlerini öğrenmektedirler.

Mimari ve tarihî değerlerin korunması ve restore edilmesi, yerli kültür özelliklerinin canlandırılarak tanıtılması, turizmin kültüre etkilerindendir (Fotoğraf 2.77).

Bilgi alışverişi, dostluk geliştirme, dünya barışına katkı sağlama, eğitim ve kültür düzeyini yükseltme, kültürel değerlere sahip çıkma ve çevre korumasına önem verme, turizmin kültüre etkilerinin başlıcalarıdır.

Turizmin, kültüre olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bunların başlıcaları geleneksel yaşam biçiminin değiştirilmesi, dilin yapısının bozulması, konukseverliğin yerini ekonomik çıkarların almasıdır.

Fotoğraf 2.76: *Turizm, kültürel etkileşimi sağlamaktadır.*

Fotoğraf 2.77: *Turizm, tarihî yapıların korunmasını ve restore edilmesini sağlamaktadır (Side, Antalya).*

3. Turizmin Ekonomiye Etkisi

Turizm, öncelikle bir ekonomik etkinliktir. Bu etkinlik için bir yatırım gerekmektedir. Dolayısıyla maliyeti olan bu etkinlik, kâr elde etmeye yöneliktir. Turizm, bu özelliğiyle ülkemizde hizmet sektörünün önemli bir koludur.

Ülkemize gelen turistler, kalacakları süre için belirli bir konaklama ücreti ödemektedirler. Ayrıca yiyecek, içecek, giysiler, gezi ve turlar, eğlence, hatıra ve hediyelik eşya, kişisel bakım ilaçları ve kozmetik ile ulaşım amacıyla da harcamalar yapmaktadırlar. Bu harcamalar, ülkemizin önemli gelir kaynaklarındandır.

Turizm geliştikçe bu sektörün millî gelir içindeki payı da artmaktadır. Turizm, önemli bir döviz kaynağı olduğundan dış ticaret açığının kapatılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Turizmin gelişmesi, aynı zamanda diğer sektörlerin de gelişmesine etkide bulunmaktadır. Bu etkinlik, yeme içmeye olan talebi artırdığı için aynı zamanda tarımın gelişmesine ve tarımsal üretimde kalitenin artırılmasına da katkıda bulunmaktadır.

Turizm, her şeyden önce ulaşıma bağlıdır. Ulaşımın gelişmesi, turizmi geliştirdiği gibi turizmin gelişmesi de ulaşımın gelişmesini sağlamaktadır. Yeni havalimanları, yat limanları, kara ve demir yollarının yapımı, uçak ve otobüs seferlerinin artırılması, turizmin ulaşıma etkisidir (Fotoğraf 2.78).

Fotoğraf 2.78: *Turizmin gelişmesi, ulaşımın da gelişmesini sağlamaktadır (İstanbul Havalimanı).*

Turizm, el sanatlarına dayalı hediyelik eşya üretiminin artmasını ve sağlık hizmetlerinin gelişmesini olumlu yönde etkilemekte böylece yerli ekonomiye katkıda bulunmakta ve yerel halka ekonomik destek sağlamaktadır.

Turizmin gıda, içki, tütün ürünleri, dokuma ve giyim sanayisi gibi bazı sanayi kollarının gelişmesinde de etkisi fazladır.

Turizmle birlikte inşaat sektörü de gelişmektedir. Çünkü turizmle birlikte konaklama, eğlenme ve spor alanları ile sağlık tesislerinin sayısı artmaktadır.

Turizm, çok sayıda insana iş olanağı sağlaması bakımından önemli bir istihdam alanıdır. Çünkü turizm, diğer sektörler içinde insan emeğine en çok ihtiyaç duyulan sektörlerdendir. Yoğun emek gerektiren bu sektör, doğrudan ve dolaylı olarak çok sayıda insana iş olanağı sunmaktadır (Tablo 2.12).

Tablo 2.12: *Turizm sektöründe istaihdam*

Ekonomik Faaliyetler	İstihdam edilenler
Tarım	4.734.000
Sanayi	5.948.000
Hizmet	16.790.000

https://data.tuik.gov.tr

Ülkemize gelen turist sayısı yıllara göre değişiklik göstermektedir (Tablo 2.13). Örneğin dünya genelini etkileyen COVİD-19 (kovid) salgını, turizm bakımından bütün ülkeleri olduğu gibi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun dışında ülkemize gelen turist sayısının genel olarak arttığı söylenebilir. Bu durum, ülkemizin ekonomisine ve kalkınmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Tablo 2.13: *Bazı yıllarda Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizm geliri*

Yıllar	Turist Sayısı	Turizm Geliri (Bin Dolar)
2002	12.420.519	15.214.514
2004	17.076.609	20.262.640
2006	18.593.950	23.148.669
2008	25.415.067	30.979.979
2010	24.930.996	33.027.943
2012	29.007.003	36.463.921
2014	34.305.904	41.415.070
2016	22.107.440	31.365.330
2018	29.512.926	45.628.673
2021	24.482.332	29.357.463

(https://data.tuik.gov.tr)

4. Türkiye Turizm Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti'nde turizmle ilgili kayda değer gelişmeler, planlı ekonominin başladığı 1960'lı yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Bu durum aslında dünya genelindeki turizmin gelişmesi açısından da geçerlidir.

Birinci ve İkinci Kalkınma Planları'nda turizmin önemine vurgu yapılmış, turizmden yalnızca dış ödemeler açısından değil; ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan da yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. Dış turizm gelirlerini artırmak için turizm yatırımlarının Ege ve Akdeniz kıyılarında yoğunlaştırılmasına karar verilmiştir.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda ise kitle turizmine önem verilmiştir. 1980'li yıllarda ise turizm işletmeciliği daha çok özel işletmelere bırakılmış, devlet, öncü ve örnek tesislerin yapılmasını üstlenmiştir. Ancak 24 Ocak 1980 kararları bu döneme damgasını vurmuş, özelleştirme politikalarıyla kamuya ait turizm tesisleri satılmıştır. Bu dönemde turizmle ilgili Turizm Teşvik Kararı (1980), Turizm Teşvik Kanunu (1982), Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör (1985) uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise devlet, turizm sektöründe işletmeciliği terk etmiş, yalnızca altyapı yatırımlarına yönelmiştir. Bu dönemde kitle turizminin yanı sıra bireysel turizme de önem verilmiş; tarihî, kültürel, spor ve sağlık turizmi gibi bireysel turizm türlerinin geliştirilmesine çalışılmıştır (Fotoğraf 2.79).

Fotoğraf 2.79: *Ülkemizde bireysel turizme önem verilmektedir.*

Altıncı Kalkınma Planı'nda ise bu turizm türlerinin geliştirilmesi teşvik edilmiştir. Sonraki süreçte turizmin çeşitliliğine, tanıtım ve pazarlama çalışmalarına önem verilmiş, kitle turizmi anlayışına son verilmiştir. Turizm teşviklerinde ağırlığın, pazarlamaya, hava ulaşımına ve toplam kalite iyileştirilmesine verilmesi hedeflenmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda tanıtım ve pazarlama konusunda yapısal bir reforma ihtiyaç olduğu tespitlerine yer verilmiştir. Onuncu Kalkınma Planı'nda ise ülkemizdeki turizmin, uluslararası bir marka hâline getirilmesi hedeflenmiştir.

On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda mevcut kaynak pazarlarının güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve bunun yanı sıra yeni kaynak pazarların yaratılması yoluyla ziyaretçi sayısının artırılması hedeflenmiştir.

Turizm politikalarıyla ilgili en önemli gelişmelerden biri, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2007 yılında yayımlanan "Türkiye Turizm Stratejisi 2023"tür. Bu çalışmada turizmin geleceğiyle ilgili önemli hedefler belirlenmiştir.

Bu hedefler arasında sağlık ve termal turizm, kış sporları, dağ ve doğa turizmi (Fotoğraf 2.80), yayla turizmi, kırsal ve eko turizm, kongre ve fuar turizmi, kruvaziyer ve yat turizmi, golf turizmi vb. alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve turizmden daha çok gelir elde edilmesi yer almaktadır.

Fotoğraf 2.80: *Ülkemizde alternatif turizm türlerine önem verilmektedir (Akhisar, Manisa)*

Arazi Çalışması

Yaşadığınız yerde ya da yakın çevrenizde tarihî, kültürel veya doğal değerlerin bulunduğu bir yere gezi düzenleyiniz. Gezi yapacağınız yerle ilgili bilgi toplayınız. Gezi sırasında fotoğraflar çekiniz. Gezdiğiniz yeri tanıtan bir rapor hazırlayınız. Hazırladığınız raporu okul panosunda sergiledikten sonra ürün dosyanızda saklayınız.

Okuma Metni

Turizm Gelişim Koridorları

Strateji kapsamında ülkemizde 7 adet tematik turizm gelişim koridoru önerilmektedir.

Bu koridorların kapsadığı iller ve temaları aşağıda verilmektedir:

I. Zeytin Koridoru

Güney Marmara zeytin koridoru, Marmara Denizi'nin güneyinde kalan Bursa ili Gemlik ve Mudanya ilçeleri, Balıkesir ili Gönen, Bandırma ve Erdek ilçeleri, Çanakkale ili Ezine ilçesine kadar uzanan kıyı bölgesi ve çevresi, Erdek Kapıdağ Yarımadası ve kuzeyinde yer alan Avşa, Paşalimanı, Ekinli adaları ile Marmara ilçesine bağlı Marmara Adası'nın içinde bulunduğu bölgeyi kapsamaktadır.

Bölge, sağlık ve gastronomi varış noktası olarak geliştirilecektir. Bölge doğası, alternatif tıpta

kullanılan çeşitli bitki türleri, zeytin ve üzüm yetiştiriciliğiyle birlikte önemli zeytin, zeytinyağı ve şarap üretimi potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, koridorun geliştirilmesinde ana tema olarak kullanılacaktır.

II. Kış Koridoru

Kış turizminin geliştirilmesi amacıyla çalışmaları sürdürülen "Kış Turizm Master Planı" kapsamında Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars ve Ardahan illerini kapsayan bölgedeki mevcut ve potansiyel kış turizm merkezleri dikkate alınarak oluşturulan koridor boyunca yer alan doğal, kültürel ve tarihî çekim kaynakları, yakın çevredeki diğer değerlerle ilişkilendirilecek ve bölgenin kış turizmine hizmet verebilecek turizm çeşitliliği sağlanacaktır.

III. İnanç Turizmi Koridoru

İnanç turizmi koridoru olarak adlandırılan koridor, Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin yörelerini kapsamaktadır.

Tarihî yapıların restore edilerek pansiyonculuğun ve küçük otellerin desteklenmesi sağlanacaktır.

IV. İpek Yolu Turizm Koridoru

Tarihî İpek Yolu güzergâhının Anadolu'daki parçalarından biri olan ve İstanbul üzerinden Avrupa'ya ulaşan bölümü üzerinde bulunan Ayaş-Sapanca Koridoru, Adapazarı, Bolu ve Ankara illeri, Sapanca, Geyve, Taraklı, Göynük, Mudurnu, Beypazarı, Güdül ve Ayaş ilçelerini kapsamaktadır.

Koridor boyunca yer alan yerleşmeler doğa turizmi-eko turizm ağırlıklı olarak geliştirilecek ve bölgede yer alan kış turizmiyle de entegrasyonu sağlanacaktır.

V. Batı Karadeniz Kıyı Koridoru

Batı Karadeniz kıyı koridorunun Şile-Sinop arasında uzanan takriben 500 km özellikle Ankara ve İstanbul gibi metropollere hizmet edecek bir iç turizm gelişim koridoru olarak geliştirilmesi öngörülmektedir.

Bölge kültür, kıyı ve doğa turizmi çerçevesinde geliştirilecektir. Bu koridordaki Şile, Akçakoca, Amasra, Cide, Çaylıoğlu ve Sinop yerleşmelerinde yer alan balıkçı barınaklarının yatları kabul edebilecek şekilde yenilenerek marina/balıkçı köyü kavramı çerçevesinde turizmin gelişimi sağlanacaktır.

VI. Yayla Koridoru

Orta Karadeniz'de bulunan Samsun ilinden Hopa'ya kadar uzanan bu koridor ülkemizde yayla ve doğa turizminde öne çıkan merkezleri barındırmaktadır.

Yayla koridoru kapsamında turizmin çeşitlendirilmesi için bu yörelerde kamp, golf, kayak, mağaracılık, yamaç paraşütü, rafting, binicilik, balon, balık avlama, foto-safari ve bungee jumping (banci camping) gibi macera sporlarına yönelik planlama çalışmaları yapılacaktır.

VII. Trakya Kültür Koridoru

Trakya kültür koridoru Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerini kapsamaktadır. Avrupa yakasında yer alan bu koridor, kuzeyde Karadeniz, güneyde Ege Denizi'ne kadar uzanan çanaktır. Koridor boyunca hizmet veren butik oteller ve özel belgeli konaklama tesislerinin yanı sıra kamp yapılabilecek işletmeler de mevcuttur.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.kuzka.gov.tr)

N. TURİZMİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Hazırlık Çalışması

En çok turist çeken ülkeler hangileridir? Bu konuda bildiklerinizi sınıfta söyleyiniz.

Türkiye'nin dünya turizm gelirleri içindeki payının artması için sizce neler yapılmalıdır? Tartışınız.

Dünyada turizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Savaşın sona ermesi, gelir düzeyinin artması, ulaşımın gelişmesi ve tanıtım turizmin gelişmesinde önemli etmenler olmuştur. Özellikle 1950'den sonra dünya turizminde önemli gelişmeler kaydedilmiş, turizm geliri ve turist sayısı, bu süreçten sonra sürekli artmıştır. Dünya Bankasının verilerine göre 2019 yılında dünya genelinde turizm etkinliğine katılanların sayısı 1,4 milyar iken bu değer, 2021'de pandemiden dolayı önemli ölçüde düşmüş ve 447,8 milyona gerilemiştir. Aynı süre içinde Türkiye'ye gelen turist sayısı ise 51,8 milyondan 24,4 milyona gerilemiştir.

Fransa, Meksika, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya, İspanya, Çin ve Türkiye en fazla turist çeken ülkelerdir (Tablo 2.14). Türkiye'ye gelen turist sayısı yıllara göre dalgalanma gösterse de genel olarak artmaktadır. Örneğin 2002'de ülkemize gelen turist sayısı 12,4 milyon iken bu değer 2014'te 34,3, 2021'de ise 24,4 milyona ulaşmıştır. Coğrafi konumu ve tarihî geçmişinden dolayı Türkiye önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Buna göre Türkiye dünya turizminden daha fazla pay alabilecek potansiyele sahiptir.

Tablo 2.14: Bazı ülkelere göre turist sayısı (2020)

Ülkeler	Turist Sayısı	Ülkeler	Turist Sayısı
Fransa	117.109.000	Çin	30.402.000
Meksika	51.128.000	Türkiye	15.826.266
Amerika Birleşik Devletleri	45.037.000	Almanya	12.449.000
İtalya	38.419.000	Birleşik Krallık	11.101.000
İspanya	36.410.000	Birleşik Arap Emirlikleri	8.084.000

(https://data.worldbank.org)

Turizm, Türkiye'nin ekonomik yönden kalkınmasına hizmet eden önemli sektörlerden biridir. Bu sektör öncelikle Türkiye'nin millî gelirinin artmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin Turizmin Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı 2019'da %4,6 olmuştur. Türkiye'nin dış ticaret açığının azalmasında da turizmin önemli bir payı vardır. Turizmin ekonomiye diğer bir etkisi istihdam alanı oluşturmasıdır.

Ticareti geliştirmesi turizmin ekonomiye diğer bir etkisidir. Ülkeye gelen turistler konaklama, eğlence, yeme içme giderlerinin yanı sıra hediyelik eşya, giysi vb. ürünler alarak ticaretin gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar.

Turizm etkinliği, ulaşıma bağlıdır. Bu nedenle turizmin katkıda bulunduğu alanlardan biri de ulaşım sektörüdür. Turistik tesislerin yapılması ise inşaat sektörünün gelişmesini sağlamaktadır. Bunların yanı sıra turizm sağlık, spor, eğitim ve kültür gibi alanlara da katkıda bulunmaktadır. Buna göre turizm, bir gelir kaynağı olmasının yanı sıra diğer sektörlere de katkıda bulunması bakımından önem taşımaktadır.

Türkiye, dünyada en çok turist çeken ülkeler arasında yer aldığı hâlde dünya turizm geliri bakımından henüz hak ettiği yeri alamamıştır. Örneğin Türkiye, 2019'da dünyadaki turistlerin yaklaşık %2,2'sine ev sahipliği yaparken dünya genelinde turizmden elde edilen gelirin %1,8'ini elde etmiştir. Buna göre Türkiye, turizmden daha fazla gelir elde edebilecek potansiyele sahiptir. Örneğin 2020 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret eden turist sayısı Türkiye'den daha az olduğu hâlde bu ülke turizmden dolayı Türkiye'den daha çok gelir elde etmiştir (Tablo 2.15).

Tablo 2.15: *Bazı ülkelere göre turizm geliri (2020)*

Ülkeler	Turizm Geliri (Milyar Amerikan doları)	Ülkeler	Turizm Geliri (Milyar Amerikan doları)
Amerika Birleşik Devletleri	84,2	Birleşik Arap Emirlikleri	24,6
Fransa	35,9	İtalya	20,4
Birleşik Krallık	31,6	Türkiye	14,8
İspanya	31,5	Meksika	11,4

(https://data.worldbank.org)

Okuma Metni

Turizmin Geleceği

Turizm sektörü geçmişten günümüze hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından yoğun şekilde ilgi gösterilen bir sektör olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Bunun en önemli nedeni ise dünya genelinde en hızlı gelişen sektörlerden biri olmasıdır. Bu durum, turizm sektörünün ülke ekonomilerine katkılarını ön plana çıkarmış ve Dünya Turizm Örgütünün 2020 yılında dünya turizm gelirinin 2 trilyon dolar olacağına ilişkin tahmininin de etkisiyle her ülkenin kendi turizm arz potansiyeli nispetinde bu pastadan pay alma veya aldıkları payı büyütme mücadelesine girişmelerine neden olmuştur.

Gelişmiş ülkeler turizm sektörünün gelir etkisinden yararlanmaya çalışırken gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler ise bu sektörün döviz kazandırıcı ve yeni istihdam olanakları yaratabilme gücünden yararlanmak istemektedir.

Çok zengin turizm arz potansiyeline sahip olan Türkiye için özellikle işsizlik sorununun çözümünde katkı sağlaması bakımından turizm sektörünün önemi artmaktadır.

Turizm sektörünün özellikle Türkiye açısından belki de en önemli katkısı hâline gelen ekonomik etki, istihdam etkisidir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Yıldız, Zafer. Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi https://dergipark.org.tr)

Etkinlik

Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

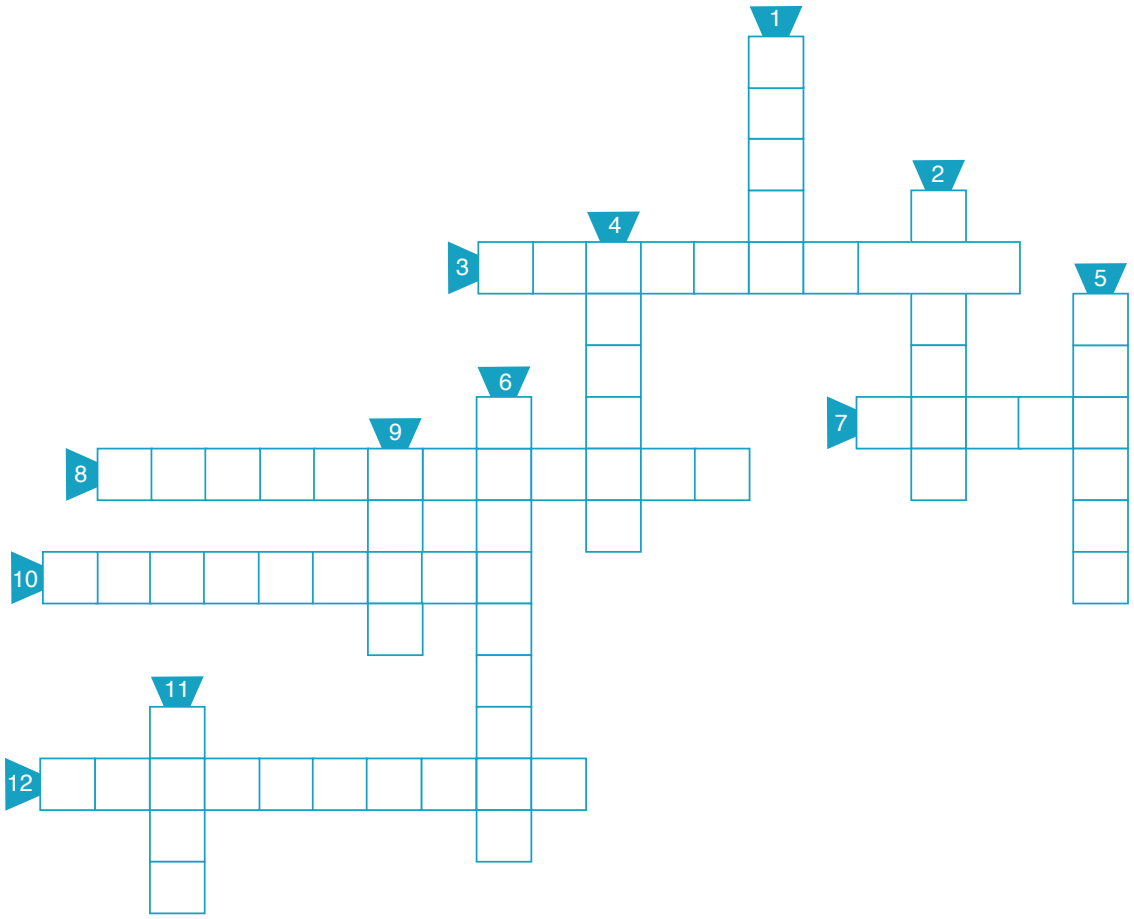

1. Raftinge elverişli olan, Artvin ili sınırlarından da geçen ve dünyanın en hızlı akarsularından biri.
2. Trabzon ili sınırları içinde bulunan ve tarihî öneme sahip olan manastır.
3. Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve Konya ili sınırları içinde bulunan tarihî yer.
4. Türkiye'de fay hatlarına bağlı olarak gelişen turizm türü.
5. Türkiye'nin ilk millî parkının bulunduğu il.
6. Truva Antik Kenti'nin bulunduğu il.
7. Kastamonu ile Çankırı arasında yer alan ve kış turizmine elverişli dağ.
8. Kapadokya yöresinde bulunan ve turistik değere sahip olan doğal yapıların adı.
9. Dağcılık turizmine elverişli olan ve Türkiye'nin en yüksek dağı.
10. Güneydoğuda inanç turizminin gelişmiş olduğu ve kutsal sayılan bir gölün bulunduğu il.
11. İzmir ili sınırları içinde bulunan ve İyonyalılara ait kent kalıntısı.
12. Mimari yapısıyla Dünya Miras Listesi'nde yer alan şehrimiz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Türkiye'de kış turizminin geliştiği başlıca yerler nerelerdir?
2. Türkiye'nin Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve karma özelliğe sahip turistik varlıkları hangileridir?
3. Turizmin çevreye etkilerini açıklayınız.
4. Karadeniz'de deniz turizminin gelişmemiş olmasının nedenleri nelerdir?
5. Türkiye'de kalıntıları bulunan İlk Çağ uygarlıklarının başlıcaları hangileridir?
6. Türkiye'de iç ticaretin canlı olmasının başlıca nedenleri nelerdir?
7. Türkiye'nin güneydoğusundaki önemli ticaret merkezleri hangileridir?
8. Türkiye'de iklimin iç ticarete etkisini açıklayınız.
9. Türkiye'nin en büyük bal dağıtım merkezleri hangi illerdir?
10. Türkiye'nin en çok mal ihraç ettiği ilk üç ülke hangileridir?

B. Aşağıdaki cümlelerde verilen noktalı yerleri uygun sözcük ve sözcük gruplarıyla tamamlayınız.

az yoğun	düşük	yüksek	sanayi ürünleri	tarım ürünleri	Bergama
Rusya Federasyonu	Almanya	Karadeniz	yer alır	yer almaz	
Çorum	Kars	rafting	İstanbul'dur.	Ankara	Ege

1. Hattuşa (Boğazköy)-Hitit Başkenti, ... ilinin sınırları içinde bulunmaktadır.
2. Ani Arkeoloji Alanı, ... ilinin sınırları içinde bulunmaktadır.
3. Birinci Kalkınma Planı'nda turizmin Akdeniz ve ..... kıyılarında yoğunlaşmasına karar verilmiştir.
4. Çoruh, ... turizmine elverişli akarsulardandır.
5. ..... Çok Katmanlı Peyzaj Alanı, Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır.
6. Türkiye'nin en büyük ticaret merkezi ..... .
7. Pirinç, Türkiye'nin en çok ihraç ettiği tarım ürünleri arasında ..... .
8. Türkiye, doğal gaz ihtiyacının büyük bir kısmını ..... ithal etmektedir.
9. Türkiye'nin en çok ithal ettiği mal grubu ..... .
10. Türkiye'nin maden ihracatının toplam ihracat içindeki oranı ..... .
11. Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu Asya, yeryüzünde ticaretin ..... olduğu alanlardandır.

C. Aşağıdaki soruları haritaya göre yanıtlayınız.

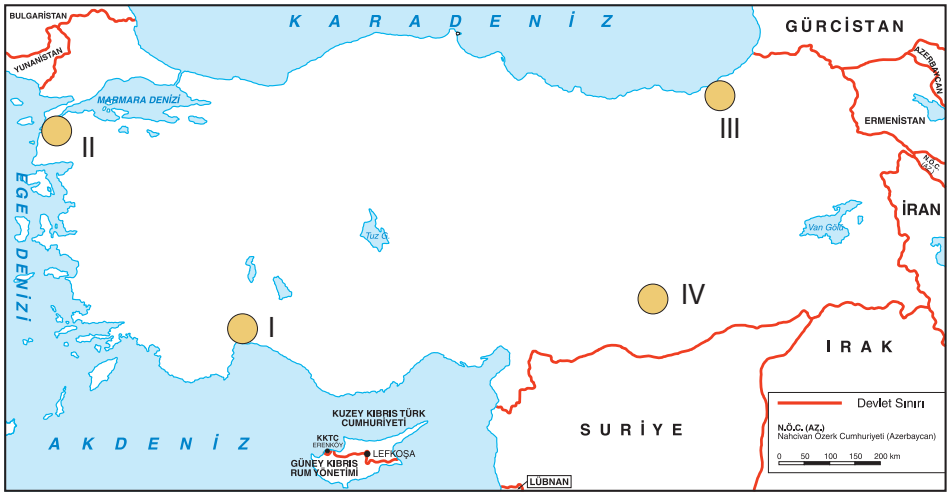

1. I numaralı alanda bulunan ilin sınırları içinde hangi turizm türleri gelişmiştir?

.....

2. II ve IV numaralı alanları sembolize eden ve Dünya Miras Listesi'nde yer alan varlıklar nelerdir?

.....

3. III numaralı alanda turizmi geliştirmek için neler yapılmalıdır?

.....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Türkiye'nin ithalatında bazı ülkelerin payı yüksektir.

Bunlara;

I. Almanya,

II. Çin,

III. Norveç,

IV. Irak

Ülkelerinden hangileri örnek verilebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III

D) II ve IV E) III ve IV

2. Türkiye'nin ithalatında ülkemizin ihtiyaç duyduğu belirli ürünlerin payı yüksektir. Türkiye'de üretilen bazı ürünlerin ise ithalattaki payı düşüktür.

Buna göre aşağıdakilerden hangisinin ithal edilmesi beklenmez?

A) Kâğıt B) İlaç C) Petrol

D) Ulaşım araçları E) Fındık

3. Bazı turistik yerler, belirli illerin simgesi hâline gelmiştir.

Aşağıdaki eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?

A) Selimiye Camii ve Külliyesi-Edirne

B) Xanthos-Letoon-İzmir

C) Cumalıkızık-Bursa

D) Çatalhöyük-Konya

E) Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası-Sivas

4. Bazı illerde inanç turizmi gelişmiştir. Bu tür yerlerdeki dinî varlıklar her yıl çok sayıda turist tarafından ziyaret edilmektedir.

Bu tür illere aşağıdakilerden hangisi örnek verilebilir?

A) Kırklareli B) Sinop C) Rize

D) İzmir E) Hakkâri

3. ÜNİTE

BÖLGELER VE ÜLKELER

A. KITA VE OKYANUSLARIN ÖNEMİ
B. ÜLKELERİN KONUMUNUN ÖNEMİ
C. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU
Ç. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK BÖLGELERLE İLİŞKİSİ
D. TÜRK KÜLTÜR BÖLGELERİ VE ÜLKEMİZ
E. TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ
F. GELİŞMİŞLİĞİN ÖLÇÜTLERİ
G. GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ BİRER ÜLKE
Ğ. ÜLKELER VE DOĞAL KAYNAKLAR
H. ENERJİ NAKİL HATLARI
I. DÜNYA ÇATIŞMA BÖLGELERİ

Anahtar Kavramlar

- ✓ Gelişmişlik
- ✓ İnsani gelişme endeksi
- ✓ Doğal kaynak
- ✓ Enerji
- ✓ Sanayi
- ✓ Küresel
- ✓ Çatışma

A. KITA VE OKYANUSLARIN ÖNEMİ

Hazırlık Çalışması

Büyük Okyanus, hangi keşiften sonra Amerika ile Asya kıtaları arasında ulaşım amacıyla kullanılmaya başlanmıştır? Bununla ilgili bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yeryüzünün büyük bir kısmını, Büyük Okyanus, Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Kuzey (Arktik) Okyanusu ve Güney Okyanusu oluşturmaktadır. Büyük Okyanus, Kuzey ve Güney Amerika ile Asya Kıtası arasında yer almaktadır. Atlas Okyanusu, Kuzey ve Güney Amerika kıtaları ile Avrupa ve Afrika kıtaları arasındadır. Hint Okyanusu ise Asya kıtasının güneyinde yer almaktadır.

Yeryüzündeki karalar ise Asya, Avrupa, Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avustralya ve Antarktika kıtaları olarak adlandırılmaktadır (Harita 3.1). Bunlardan Avrupa, Asya ve Afrika "Eski Dünya" karaları olarak tanımlanırken Avrupalılar tarafından sonradan keşfedilen Kuzey ve Güney Amerika ile Avustralya ve Antarktika "Yeni Dünya" karaları olarak isimlendirilmektedir.

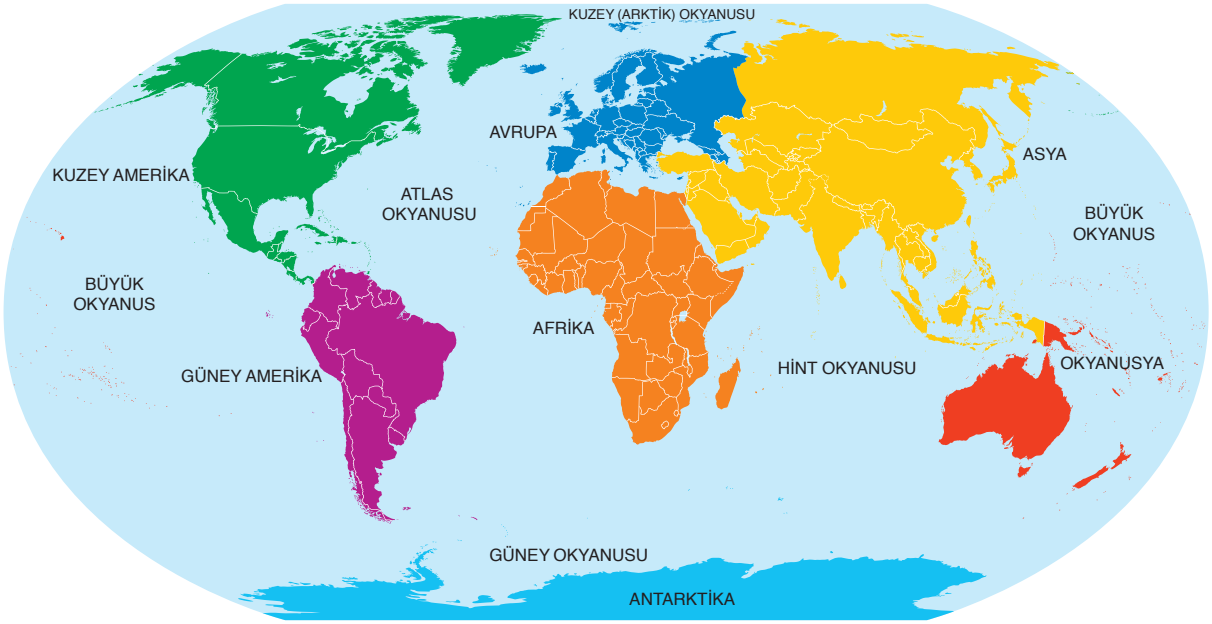

Harita 3.1: *Kıtalar ve okyanuslar*

"Yeni Dünya" karalarında, keşfedilmeden önce de insanlar yaşıyorlardı ancak buralarda yaşayanlar ile "Eski Dünya" olarak adlandırılan kıtalarda yaşayanlar arasında bir etkileşim yoktu. Diğer bir deyişle bu insanların birbirlerinin varlığı hakkında bilgileri yoktu. Bu insanlar arasındaki etkileşim, coğrafi keşiflerle gerçekleşmiştir.

"Yeni Dünya" karalarının en büyüğü, Kuzey ve Güney Amerika kıtalarıdır. Amerika kıtasını Christopher Columbus (Kristof Kolomb) keşfetmiştir.

Christopher Columbus, Asya ile Avrupa arasındaki önemli ticaret yollarından biri olan Baharat Yolu'nu kısaltmak ve Hindistan'a ulaşmak için batıya doğru seyahat planlamıştır. Bu amaçla 1492'de İspanya adına sefere çıkan Christopher Columbus, Orta Amerika'ya ulaşmıştır. Burada birçok adayı keşfeden Christopher Columbus Küba'nın ve San Salvador'un İspanya'ya ait olduğunu ilan etmiş ve bu toprakların Hindistan'a yakın adalar olduğuna inanmıştır. Christopher Columbus, bundan sonra da bu adalara birkaç kez gitmiştir. Christopher Columbus'un bu seyahatleri, Amerika kıtasında sömürgeciliğin başlangıcı sayılmaktadır.

Christopher Columbus'un Amerika kıtasına ulaşmasından yaklaşık 7 yıl sonra, 1499'da buraya ulaşan Amerigo Vespucci (Ameriko Vespuçi), buranın yeni bir kıta olduğunu keşfetmiştir (Harita 3.2). Amerika kıtasının keşfinden sonra buraya başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinden göçler gerçekleşmiştir. Bu kara kütlesinde İspanyollar, Portekizliler, İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar tarafından sömürgeler oluşturulmuştur.

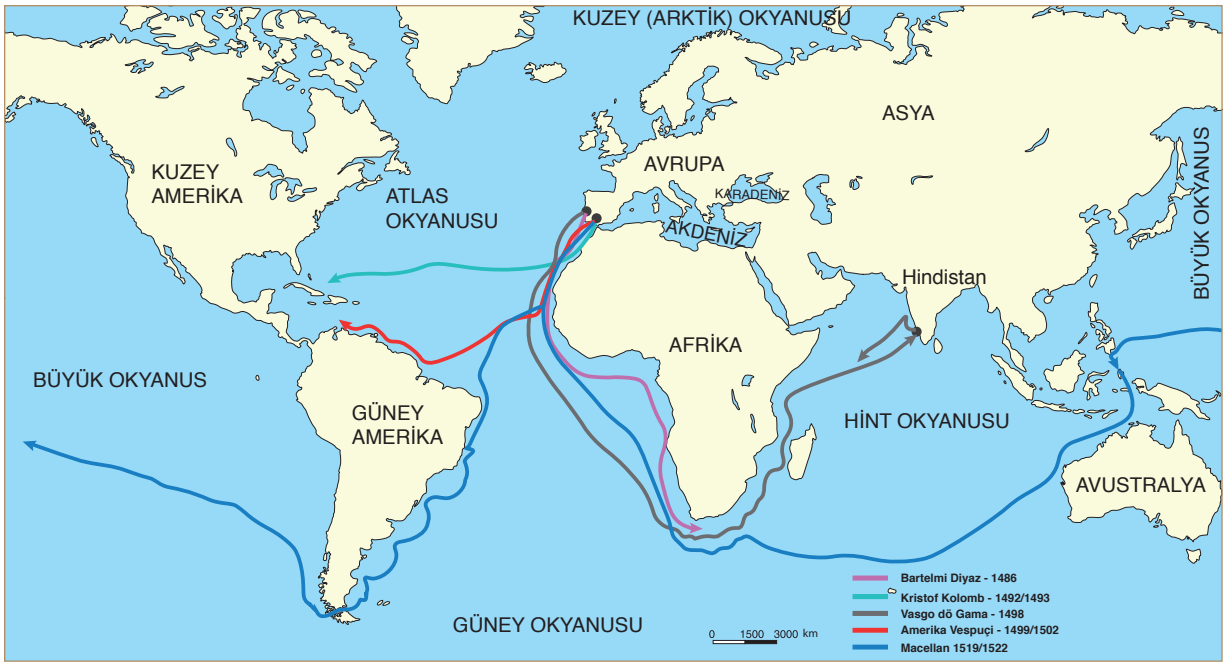

Harita 3.2: *Coğrafi keşiflerin gerçekleştiği yollar*

Amerika kıtasının keşfedilmesi, Avrupa'dan bu kıtaya ulaşılabilecek en kısa yol olan Atlas Okyanusu'nun önemini artırmıştır. Böylece Avrupa ve Afrika Kıtası ile Amerika Kıtası arasında deniz yolu trafiği başlamıştır.

Kıtaların ve okyanusların önemini etkileyen etmenlerden biri, Bartolomeu Dias'ın (Bartelmi Diaz) 1486'da Ümit Burnu'nu keşfetmesi ve bundan 12 yıl sonra, 1498'de Vasco de Gama'nın (Vasko dö Gama) bu yolu kullanarak Hindistan'a ulaşması olmuştur. Bu gelişme, baharat ve ipek ticaretinin bu yoldan gerçekleştirilmesini sağlamış, böylece tarihî İpek ile Baharat yollarının önemini yitirmesine neden olmuştur. Avrupa ile Asya arasındaki ticarette Hint Okyanusu ve Atlas Okyanusu'nun önemi artarken Kızıldeniz ve Akdeniz'in önemi azalmıştır.

Coğrafi keşiflerden biri de Ferdinand Magellan (Ferdinant Macellan) ve Juan Sebastian Del Cano (Huan Sebastian Del Kano) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ferdinand Magellan, İspanya'dan yola çıkarak sürekli batıya gitmiş, önce Atlas Okyanusu'nu sonra Büyük Okyanus'u aşmıştır. Filipinlere ulaşan bu kâşifler, burayı sömürgeleştirmeye çalışmışlar, çıkan çatışmada Ferdinand Magellan yaşamını yitirince yolculuğu Juan Sebastian Del Cano tamamlamıştır. Bu seyahat ile Dünya'nın yuvarlak olduğu anlaşılmış ve Dünya'nın etrafı ilk defa dolaşılmıştır.

Okyanusya kıtasında yer alan Avustralya ve Yeni Zelanda'ya birkaç kez Avrupalılar uğramışlar ancak bu kâşifler, buralardaki karaları tamamen keşfedememişlerdir. Kaptan James Cook (Ceymis Kuk) 1768 ve 1769 yılları arasında gerçekleştirdiği gezisinde Yeni Zelanda ve Avustralya'yı tamamen keşfetmiş, buraların haritasını çizmiş ve buraları İngiltere'nin sömürgesi olarak ilan etmiştir.

Böylece yerleşilen kıtaların tamamı keşfedilmiştir. James Cook, Güney Kutup Dairesi'ni aşan ilk kâşif olmuştur. Sonraki süreçte Antarktika'ya Rus, İngiliz ve Norveçli kâşifler uğramışlardır. Denizlerin ve bazı karaların öneminin zamanla değişmesinde rol oynayan etmenlerden biri de Süveyş ve Panama kanallarının açılmasıdır.

Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasıyla birlikte Asya ile Avrupa arasındaki deniz yolu kısalmış, Ümit Burnu önemini yitirmiş, Akdeniz'in önemi artmıştır. Bu gelişme aynı zamanda Afrika kıyısındaki bazı limanların önemini yitirmesine, Akdeniz kıyısındaki bazı limanların önem kazanmasına neden olmuştur.

Panama Kanalı'nın 1914'te açılmasıyla birlikte Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus arasındaki deniz yolu kısalmıştır. Böylece Güney Amerika'nın güneyini dolaşan gemiler, Orta Amerika'ya yönelmişlerdir. Bunun sonucunda Güney Amerika'daki bazı limanlar ile Macellan Boğazı'nın önemi azalmıştır.

Basından

Aborijinlerin Avustralya'ya Afrika'dan geldiği ortaya çıktı

Cambridge (Kembriç) Üniversitesinden Prof. Dr. Eske Willerslev (Eske Vilirslev) liderliğindeki Aborijin Çalışma Grubu, Avustralya'nın yerlileri hakkında şimdiye kadar yapılan en kapsamlı çalışmanın sonuçlarını açıkladı.

Bir dergide yayımlanan çalışma, Aborijinlerin ve Papua Yeni Ginelilerin 72 bin yıl önce Afrika'dan Avustralya kıtasına geldiklerini gösteriyor.

Çeşitli yerli toplulukların liderleri ve yaşlılarıyla iş birliği içinde yapılan araştırmaya göre Tazmanya, Avustralya ve Yeni Gine'yi oluşturan Sahul süper kıtasına 50 bin yıl önce ulaşan Papualılar ve Aborijinler; Neanderthal, Denisovan ve soyu tükenmiş başka bir ırkın DNA'sından izler taşıyor.

Çalışma ayrıca Papualılar ve Aborijinlerin de 37 bin yıl önce birbirlerinden koptuğunu ortaya koydu.

Araştırmacılar, Avustralya'daki Aborijin toplumunun yüzde 90'ını oluşturan Pama Nyungan (Pama Nuyang) dilini konuşan gruptan 83 kişinin ve 25 Papua Yeni Gine yerlisinin gen haritasını çıkarmıştı.

Elde edilen veriler, Avustralya'nın ilk yerleşimcileri oldukları kanıtlanan Aborijinlerin kurak hava şartlarında hayatta kalabilmek için benzersiz bir biyolojik uyum geliştirdiklerini gösteriyor.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Basından)

Basından

SENEGAL'DE SÖMÜRGECİLİĞİN İZLERİ: GOREE ADASI VE SAİNT-LOUİS

Yüzyıllar boyunca sırasıyla Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın sömürgecilik faaliyetlerine sahne olan Senegal'de, köle ticaretinin ilk başlangıcı 16'ncı yüzyılın ortalarına dayanıyor.

Bugün turistlerin uğrak yeri olan Goree (Gore) Adası, hem çalışmak hem de tarihlerini daha yakından tanımak amacıyla Senegalliler tarafından ziyaret ediliyor.

Senegal'in başkenti Dakar'a 2 kilometre uzaklıkta bulunan ve "Utanç Adası" olarak da bilinen Goree Adası, Avrupa ve ABD'ye köle olarak satılan milyonlarca Afrikalının yaşadığı trajediyi, bugün turizm ve sanatla dünyaya haykırıyor.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Basından)

B. ÜLKELERİN KONUMUNUN ÖNEMİ

Hazırlık Çalışması

Uluslararası deniz ulaşımında önemli geçitlere sahip olan ülkeler hangileridir? Bununla ilgili bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Etkinlik

Haritada renklendirilerek gösterilen ülkelerin konumlarının bölgesel ve küresel düzeyde etkilerini yorumlayınız. Bu konudaki düşüncelerinizi sınıfta söyleyiniz.

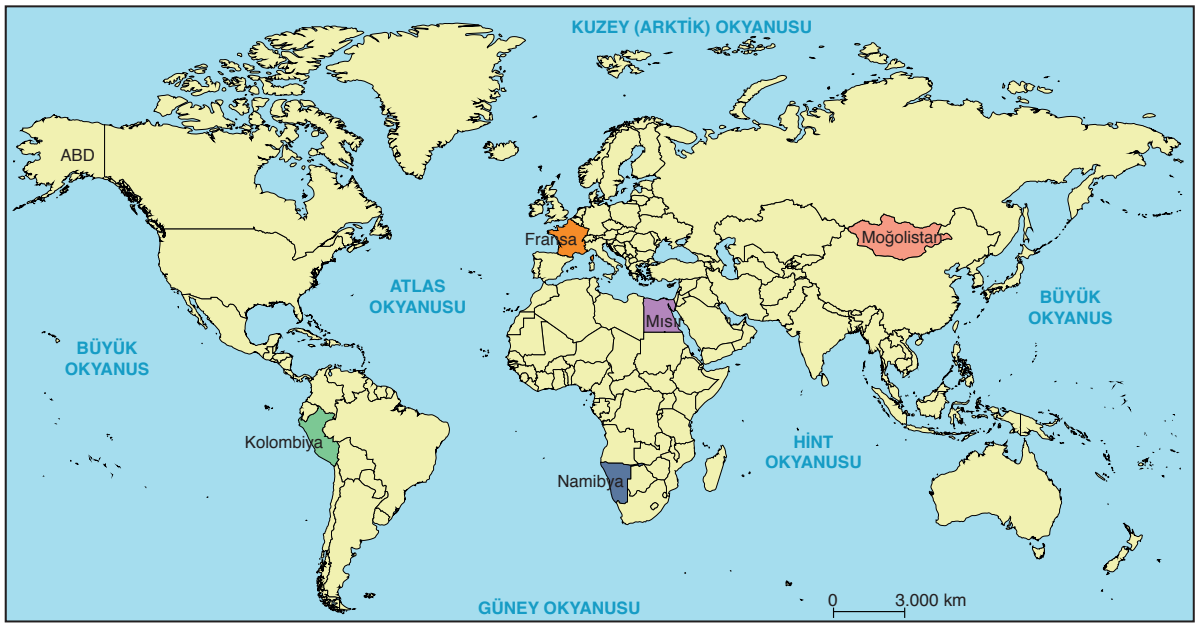

(https://www.harita.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ülkelerin konumu ifade edilirken mutlak ve göreceli konum kavramları kullanılmaktadır. Bu konumlar ülkelerin ekonomik ve jeopolitik koşullarını, dolayısıyla bölgesel ve küresel önemini etkilemektedir.

Fotoğraf 3.1: *Brezilya, sahip olduğu ormanlardan dolayı küresel bir öneme sahiptir.*

Bir ülkenin Ekvator'a ve başlangıç meridyenine göre konumu, o ülkenin mutlak konumunu oluşturur. Mutlak konumun, ülkelerin bölgesel ve küresel özelliklerine önemli etkileri bulunmaktadır. Bu etki, özellikle ülkelerin Ekvator'a göre konumlarıyla ilgilidir. Çünkü yer aldıkları enlemler, ülkelerin biyoçeşitliliğini ve ekonomik etkinliklerini birinci derecede etkilemektedir. Örneğin ekvatoral iklimin etkili olduğu Brezilya, biyoçeşitlilik bakımından yeryüzünün zengin yerlerindendir. Bu ülkede yer alan Amazon ormanları, yeryüzündeki oksijen ve karbon döngüsü bakımından küresel bir önem taşımaktadır (Fotoğraf 3.1). Ayrıca bölgedeki biyoçeşitlilik, önemli bir ekonomik kaynaktır.

Ülkelerin mutlak konumları; o ülkede yetiştirilecek tarım ürünlerini, gerçekleştirilecek hayvancılık türlerini, turizmi, ulaşımı, ticareti ve sanayileşmeyi önemli ölçüde etkilemektedir (Harita 3.3). Örneğin kutuplara yakın yerlerde tarımsal üretim yapılamazken Ekvatoral bölgede daha çok kahve, kakao, ananas vb. tropikal ürünler yetiştirilmektedir. Yıl boyunca sıcak ve güneşli olan yerlerde deniz turizmi gelişirken kutuplara yakın yerlerde bu tür etkinlikler gelişememektedir. Kurulacak fabrika türü ve fabrikanın kurulacağı yer seçimi ile ulaşım ve ticaret de mutlak konumdan etkilenmektedir.

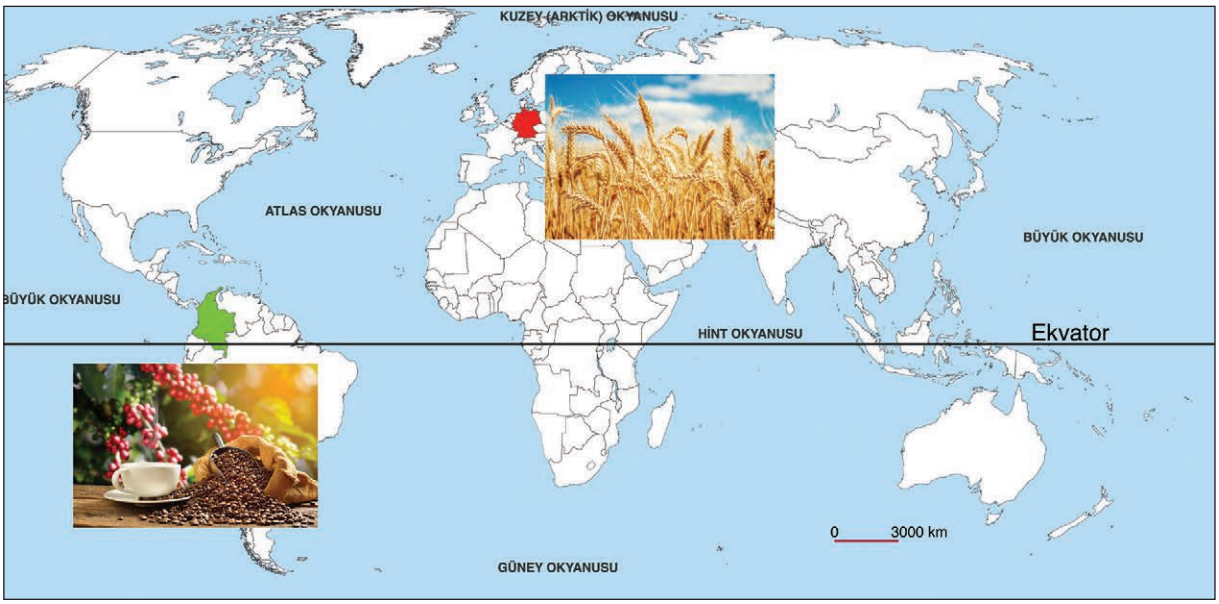

(https://www.harita.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.3: *Ülkelerin mutlak konumu tarımsal üretimi doğrudan etkilemektedir.*

Yüz ölçümü, önemli ticaret yolları ve geçitlere göre konumu, denizlere ve çevresindeki ülkelere göre konumu ile yer altı ve yer üstü zenginlik kaynakları ülkelerin göreceli konumunu oluşturmaktadır.

Rusya Federasyonu, Kanada, Çin, ABD, Brezilya, Avustralya ve Hindistan yüz ölçümü en büyük ülkelerdir. Bu ülkeler, sahip oldukları toprakların büyüklüğü bakımından da küresel öneme sahiptir. Artan nüfusuna yetersiz gelen ve yüz ölçümü küçük olduğu için denizi doldurarak toprak kazanan Hollanda gibi ülkelerle karşılaştırıldığında yüz ölçümü büyük olan ülkelerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Ülkelerden bazıları, sahip oldukları uluslararası ticaret yolları bakımından küresel düzeyde öneme sahip olabilmektedir. Örneğin Panama Kanalı'ndan (Fotoğraf 3.2) dolayı Panama; Süveyş Kanalı'ndan dolayı Mısır, küresel düzeyde öneme sahip ülkelerdir. Çanakkale ve İstanbul boğazlarına sahip olan Türkiye ise Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin okyanuslara açılabilmesi açısından bölgesel bir öneme sahiptir.

Fotoğraf 3.2: *Panama Kanalı'na sahip olan Panama, küresel öneme sahiptir.*

Çevresindeki denizler; ülkelerin iklim koşullarını, turizmini ve deniz ürünlerine ulaşabilme koşullarını etkilemektedir. Örneğin Birleşik Krallık çevresindeki denizlerin ve yakınlarından geçen Gulfstream (Golfstrim) sıcak su akıntısının etkisiyle aynı enlemler arasında bulunan ve denizden uzak ülkelere göre daha ılıman iklim koşullarına sahiptir. Bu durum ülke topraklarını üzerinde yaşamaya elverişli kılmakta; tarım ve hayvancılık gibi ekonomik etkinlikleri doğrudan etkilemektedir.

Denizlere komşu olan ülkeler, dış ticaretlerinde daha ucuz olan deniz yolunu kullanmaktadır. Bu konumlarından dolayı dış dünyaya açılabilme avantajına sahiptir. Örneğin bir ada ülkesi olan Birleşik Krallık, dış ticaretinin tamamına yakınını deniz yolu ile gerçekleştirmektedir.

Ülkelerin jeopolitik konumunu etkileyen etmenlerden biri de çevresindeki ülkelerdir. Örneğin Orta Doğu'da zaman zaman çatışmalar yaşanmaktadır. Bu nedenle çatışma alanlarına yakın olan ülkeler bu durumdan etkilenmektedir ve bazı ülkeler bu konumundan dolayı küresel önem taşımaktadır. Türkiye bu tür ülkelerdendir. Aynı şekilde enerji kaynakları bakımından zengin olan Orta Doğu ve Kafkasya'da bulunan ülkelerine yakın olması Türkiye'yi bir enerji koridoru hâline getirmiştir.

Çevresindeki ülkeler, bir ülkenin jeopolitik konumunun yanı sıra ekonomik koşullarını da etkilemektedir. Örneğin Okyanusya kıtasında yer alan Mikronezya Federal Devleti, çoğu ülkeden uzakta bulunmaktadır. Bu nedenle kültürel ve ekonomik bakımdan pek çok ülkeyle etkileşimi sınırlıdır. Bu ülkede meydana gelen olaylar, son derece dar bir alanda duyulmaktadır. Diğer bir deyimle Mikronezya konumundan dolayı son derece dar alanlı bir etkiye sahiptir (Harita 3.4).

Ülkelerin sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynakları, jeopolitik konumlarını büyük ölçüde etkiler. Örneğin petrol yatakları bakımından zengin olan Orta Doğu ülkeleri, küresel düzeyde öneme sahiptir. Bu nedenle Orta Doğu ülkelerinde çatışmalar ve bu bölgeye bazı ülkelerin müdahalesi sık yaşanmaktadır.

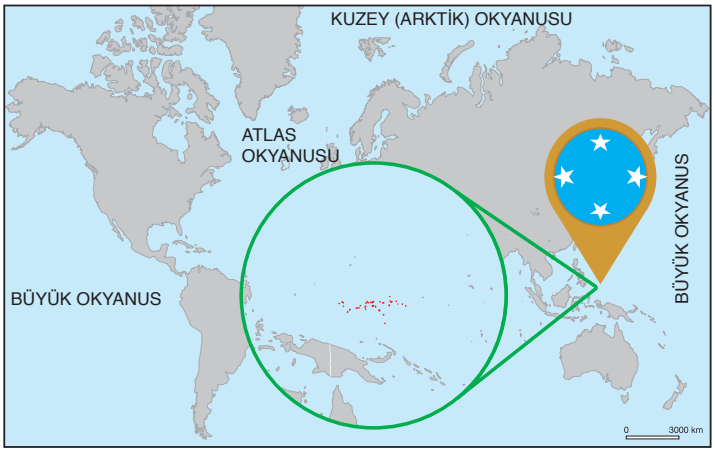

Harita 3.4: *Mikronezya*

Bunları Biliyor musunuz?

St. Kilda

Bu defa çalışma bölgesi İskoçya'nın kuzeybatı kıyısının yaklaşık 60 km açığında bulunan St. Kilda takımadaları. Adaya ulaşım sert okyanus koşulları yüzünden zor olmasına karşın takımadaların en büyüğü olan Hirta Adası, Neolitik Dönem'den beri insanlara ev sahipliği yapmış. Kayalık ve uçurumlarla çevrili, tarıma çok elverişli olmayan adada yaşayan yerel halkın ana geçim kaynağı, ada ve çevresinde yuva yapan deniz kuşu kolonileri olmuş. Ada halkı, yüzyıllarca uçurum kenarlarında yuva yapan bu kuşları avlamış; yumurtaları ve etleriyle beslenmiş ve bunları ana karaya satarak geçimlerini sağlamış. Zaman içinde, hastalık ve göç nedeniyle ada nüfusu azalmış ve kalan son 36 kişi 1930'da adayı terk etmiş. Uzun süre ıssız kalan takımadalar, doğal güzellikleri ve taşıdıkları tarihî önemden dolayı 1957'de millî park ilan edilerek korumaya alınmış. Takımadaların doğal zenginliği kısa sürede araştırmacıların ilgisini çekmiş. 1950'lerde adada yaşayan hayvan ve bitki türleri üzerinde çalışmalar başlatılmış.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://www.eeb.ucla.edu)

C. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU

Hazırlık Çalışması

Coğrafi konumun, Türkiye'nin jeopolitik önemine etkisi nedir? Bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sizce Türkiye'nin jeopolitik önemini artıran unsurlar nelerdir? Tartışınız.

Jeopolitik, bir devlette veya bir bölgede uygulanan politikayla o yerin coğrafyası arasındaki ilişkiyi inceleyen bilimdir. Bir ülkenin jeopolitik unsurları, değişen ve değişmeyen ögelerden oluşur. Coğrafi konum, jeolojik yapı, jeomorfolojik özellikler, su kaynakları ve iklim koşulları değişmeyen ögelerdir. Değişen ögelerin başlıcaları ise ekonomik koşullar, askerî yapı, nüfus özellikleri, politik değerler ve teknolojidir (Şema 3.1).

Şema 3.1: *Jeopolitik ögeler*

Türkiye 36°-42° kuzey paralelleri, 26°-45° doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Buna göre ülkemiz, Kuzey Yarım Küre'de orta kuşağın Ekvator'a yakın kesiminde bulunmaktadır (Görsel 3.1). Bu konumundan dolayı ülkemizde ılıman iklim koşulları etkilidir. Ayrıca ülkemiz tarıma elverişlidir ve potansiyeli değerlendirildiğinde bu konuda önemli bir noktaya gelecektir. Bu özelliklerinden dolayı Anadolu, İlk Çağ'dan günümüze kadar birçok uygarlığın yaşadığı bir alandır. Hititler, Urartular, Frigyalılar, Lidyalılar, İyonyalılar ve Romalılar ile Bizans, Selçuklu ve Osmanlı, Anadolu'da yaşamış uygarlıkların başlıcalarıdır.

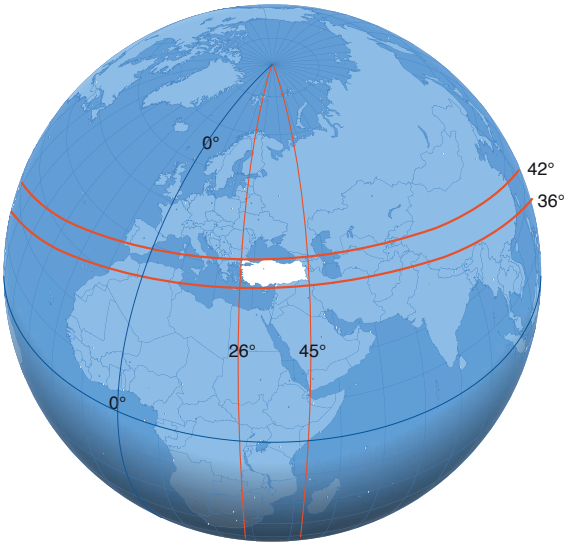

Görsel 3.1: *Türkiye, Kuzey Yarım Küre'nin orta kuşağında yer almaktadır.*

Anadolu İlk Çağ'da hem yeryüzündeki başlıca yerleşme alanlarından hem de önemli ticaret yollarının merkezlerinden biri olmuştur. Örneğin Kral Yolu, Basra Körfezi kıyıları ile Ege kıyıları arasında yer almaktaydı. Orta Çağ'da da önemli ticaret yollarından olan İpek Yolu Anadolu'dan geçmekteydi.

Anadolu, Yeni Çağ'da da jeopolitik önemini korumuştur. Anadolu'yu merkez yapan Osmanlı İmparatorluğu; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında toprak elde etmiş, dünyanın önemli bir gücü hâline gelmiştir. 1517'de halifeliğin Osmanlı sultanlarına geçmesi ile birlikte Anadolu İslam dünyası açısından önemli bir merkez olmuştur.

Türkiye, günümüzde de yeryüzünde yaşamaya elverişli alanlardan biridir. Buna göre ülkemiz, her dönemde jeopolitik açıdan önemini korumuştur.

Türkiye, çevresindeki denizler ve sahip olduğu boğazlardan dolayı, dünyaya açılabilmektedir. Karadeniz'de Tuna Nehri üzerinden Orta Avrupa'ya kadar ulaşmak mümkündür. Türkiye, Süveyş Kanalı üzerinden Hint Okyanusu'na, Cebelitarık Boğazı üzerinden Atlas Okyanusu'na açılma imkânına sahiptir.

İstanbul ve Çanakkale boğazları, Karadeniz kıyısında yer alan ülkelerin okyanuslara açılması için âdeta bir kapı görevi görmektedir (Harita 3.5).

Harita 3.5: *İstanbul ve Çanakkale boğazları, ülkemizin jeopolitik konumunu artırmaktadır.*

Türkiye'nin iklim koşullarındaki çeşitlilik, tarım ve hayvancılık bakımından çeşitliliği sağlar. Ülkemiz fındık, incir, kayısı, kiraz ve ayva gibi birçok tarım ürününün ve bal gibi bazı hayvansal ürünlerin üretiminde dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Bu durum, ülkemizin ekonomik bakımdan güçlenmesini sağlamıştır.

Türkiye, yer altı kaynaklarının çeşidi bakımından da zengindir. Bor, krom, bakır, mermer ve feldspat ülkemizin zengin olduğu yer altı kaynaklarının başlıcalarıdır.

Türkiye Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yakın olduğu bir alanda bulunmaktadır. Bu bakımdan belirtilen kıtalar arasında bir ulaşım koridoru görevi görmektedir.

Ülkemiz, enerji kaynakları bakımından zengin olan Orta Doğu ve Hazar Gölü çevresindeki ülkeler ile sanayi bakımından gelişmiş olan Avrupa ülkeleri arasında âdeta bir köprü konumundadır. Bu nedenle

belirtilen bölgelerdeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması için yapılacak boru hatları, ülkemiz üzerinden geçecektir. Bu durum da ülkemizin jeopolitik önemini artırmaktadır.

Türkiye, 84 milyonu aşan (2021) genç ve dinamik nüfusuyla dünyanın önemli bir gücüdür. Bu güç, hem ülke savunması hem de üretim bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Kıbrıs Adası, jeopolitik bakımdan Türkiye için büyük bir önem taşımaktadır. Bu ada, güney kıyılarımızdaki limanların güvenliği bakımından önemlidir. Akdeniz'in doğusu ile batısı arasındaki deniz ulaşımı bakımından kilit bir noktada bulunan Kıbrıs Adası, Türkiye'nin jeopolitik konumunu doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkiye'nin bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Görüldüğü gibi ülkemiz, jeopolitik açıdan dünyanın önemli bir bölgesinde yer almaktadır. Bu konumundan dolayı Türkiye, dünya barışına önemli katkılarda bulunabilecek durumdadır. Bu nedenle komşularıyla barış ilkesine dayalı ilişkiler geliştirmektedir.

Okuma Metni

Yüzyıllarca farklı medeniyetlerin beşiği olan Türkiye, Doğu ve Batı kültürünü sentezleyen bir ülke olmakla beraber tüm "Türk dünyası"nın da merkezi konumundadır. Coğrafi konumunun özellikleri, günümüz jeopolitik koşullarının verdiği olanaklarla Türkiye gerek küresel gerek bölgesel düzeyde politik seçeneği en fazla olan ülkelerden biridir.

Ülkede yaşanan farklı iklim tipleri, çeşitli bitki türleri ve toprak yapıları bu konumunun özelliklerini yansıtır. Türkiye'nin mutlak konumunun yanında kıtalara, denizlere, boğazlara, ticaret yollarına, çeşitli yer şekillerine ve zengin enerji kaynaklarına göre olan göreceli konumu da çok önemlidir. Nitekim yer şekillerinin çeşitliliği; iklim, bitki örtüsü, toprak ve turizm özeliklerinin çeşitliliğini artırır.

Türkiye toprakları, coğrafi konumu ve diğer coğrafi özellikleri nedeniyle çok sayıda uygarlığın doğup geliştiği bir yer olmuştur. Dünya tarihi incelediğinde, coğrafi bakımdan çok elverişli ve stratejik bölgelerde kuruldukları için geçmişte önemli rol oynamış, farklı medeniyetleri bünyesinde barındırmış ve bugün de aynı öneme sahip az sayıdaki ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Günümüz dünya coğrafyasında egemen olan güç odaklarının neredeyse ortasında yer aldığı için jeopolitik açıdan oldukça önemli olan Türkiye, aynı zamanda dünya coğrafyasında büyük askerî güç ve birlik oluşturan NATO'nun üyesi ve güney kanadını oluşturan çok önemli bir devlettir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

*(*Kaya, *F. Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri https://dergipark.org.tr)*

Etkinlik

Aşağıdaki metni okuyup yorumlayınız. Bu konudaki görüşlerinizi sınıfta paylaşınız.

Türkiye'nin Konumunun Önemi

Türkiye'nin bulunduğu konum ve bunun Türkiye'ye sağladığı imkân ve ayrıcalıklardan dolayı karşı karşıya kaldığı sorunlar büyük ölçüde sahip olduğu doğal şartlarla ilgilidir.

Yeryüzünün milyonlarca yıl süren oluşum sürecinde Türkiye'nin üzerinde yer aldığı Anadolu Yarımadası'nın; Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının temas alanında olması tamamen jeolojik geçmişi ile ilgilidir. Yeryüzünün şekillenmesi sürecinde Anadolu Yarımadası'nın kuzeyinde, batısında ve güneyinde denizlerin yer alması Türkiye'ye sayısız kolaylıklar ve imkânlar sağlamıştır.

Denizlerle karaların Türkiye'nin iklimi üzerindeki etkisi, Türkiye'nin fiziki coğrafyasının sağladığı avantajlardan biridir. Türkiye'nin mutlak konumu ile göreceli konumunun ortaya çıkarttığı toprak şartları ve bitki örtüsü coğrafi görünümün farklılaşmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Anadolu Yarımadası'nı üç taraftan çeviren denizler ile kuzey ve güneyde deniz etkisinin iç kısımlara geçmesine âdeta set çeken yaklaşık doğu-batı doğrultulu sıradağlar, kısa mesafelerde coğrafi görünümün farklılaşmasında önemli bir etkendir.

Anadolu Yarımadası; Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının temas alanında bulunması nedeniyle tarihin her döneminde toplulukların ilgisini çekmiştir. Tarihî süreç içerisinde dünyanın önemli nüfus toplanma merkezlerinden olan Mezopotamya ve Doğu Akdeniz kıyılarında nüfusun artmaya başlaması ile yeni yerleşim alanları elde etmek için batıya doğru hareket eden nüfus kitlelerinin takip ettikleri en önemli güzergâhlardan biri Anadolu olmuştur. Avrupa'da zaman içinde kurulan imparatorluklar, Anadolu üzerinden doğu ve güneydoğuya seferler düzenlemişlerdir. Bütün bunların sonucu olarak Anadolu'nun tamamı zaman içerisinde birbirinden farklı medeniyetlerin kurulduğu, geliştiği ve yerini başka milletlere ve medeniyetlere bıraktığı bir alan hâline gelmiştir.

Anadolu'nun dört bir tarafında işletilmekte olan kaplıcalar tektonik olaylara, fay hatlarına işaret etmektedir. Yerleşme tarihi bakımından önemli kalıntılara sahip olan bazı mağaraların (Antalya il sınırları içindeki Karain ve Öküzini mağaraları gibi) kalkerli yapıya sahip alanlarda gelişmiş olması yine jeolojik geçmişle ve iklimle ilişkilidir.

Türkiye'nin bulunduğu konumla yer altı kaynaklarına sahiplik ve bu kaynakların değerlendirilmesi konusunda kısa bir değerlendirme yapıldığında doğal yapının ne kadar belirleyici ve önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

İklimdeki çeşitlilik başta doğal bitki örtüsü olmak üzere kültür bitkilerinde de kendini göstermektedir. Başta muz olmak üzere çay ve turunçgillerin aslında doğal yetişme alanı tropikal iklim şartlarıdır. Fiziki coğrafya şartlarının oluşturduğu bu potansiyelin insan müdahalesi ile kullanılması muz, çay ve turunçgillerin asıl yetişme alanı dışında olan ülkemizde de üretilmesine imkân tanımıştır. Türkiye'nin sahip olduğu turizm imkânları ve potansiyeli ile dünyanın dört bir tarafından turist çektiği görülmektedir. Türkiye'nin turizm potansiyelinin bulunduğu konumun bir sonucu olarak hem tabii güzellikleri hem de tarihî geçmişi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Akengin, H. Türkiye Fiziki Coğrafyası)

Ç. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK BÖLGELERLE İLİŞKİSİ

Hazırlık Çalışması

Komşu ülkeler içinde yaşanan ve ülkemizi doğrudan ilgilendiren sorunlar hangileridir? Bununla ilgili bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kıbrıs Türkiye için neden önemlidir? Açıklayınız.

Türkiye'nin içinde yer aldığı bölge ve çevresindeki bölgeler, jeopolitik açıdan önemli alanlardır. Bu bölgelerdeki sorunlardan bazıları ülkemizi doğrudan, bazıları ise dolaylı olarak ilgilendirmektedir. Batı Trakya, Türkiye-Yunanistan kara suları, Kıbrıs, Irak ve Suriye sorunları, ülkemizi doğrudan ilgilendiren sorunlardır. Türkiye, bu sorunlara doğrudan müdahale etmektedir. Filistin, Kafkasya, Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya sorunları ise ülkemizi tarihî bağlarından dolayı dolaylı olarak etkilemektedir (Şema 3.2). Türkiye bölgesel ve küresel bağlantılar açısından önemli bir ulaşım merkezidir. Doğu-batı doğrultusundaki en kısa kara ve demir yolları ülkemiz üzerinden geçmektedir. Bu durum ülkemizin jeopolitik önemini ön plana çıkarmaktadır.

Şema 3.2: *Türkiye'yi ilgilendiren sorunlar*

1. Türkiye'yi Doğrudan İlgilendiren Sorunlar

a. Batı Trakya Sorunu

Nüfusunun büyük bir kısmını Türklerin oluşturduğu Batı Trakya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rusların eline geçmiştir. 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya tamamen Bulgaristan'a bırakılmış; 1923 yılında ise Lozan Barış Antlaşması ile Batı Trakya, Yunanistan sınırları içinde kalmıştır.

Lozan Barış Antlaşması'nda Türk ve Yunan hükûmetlerinin ırk, din, dil ve milliyet farkı gözetmeksizin vatandaşlarının tümüne eşit hakların sağlanacağı; bu vatandaşların kanun önünde eşit sayılacağı, dinî ibadetlerini yapabilecekleri ve dillerini özgürce kullanacakları, bu konularda serbestçe yayın çıkarabilecekleri belirtilmiştir. Ancak zamanla Batı Trakya Türkleri üzerinde baskılar oluşturulmuş, burada yaşayan Türklerin ibadetlerini özgürce yerine getirmeleri ve dillerini özgürce kullanmaları önlenmiş, Türkçe isimler yasaklanmıştır. Ayrıca bu bölgede yaşayan Türkler göçe zorlanmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskılar artmış, Türkiye'den gelen yayınlara yasak konulmuştur.

Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine yönelik bu baskıcı tutumu, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

b. Türkiye - Yunanistan Kara Suları Sorunu

Türkiye ile Yunanistan arasındaki kara sularının sınırı üç mil (yaklaşık beş km) olarak belirlenmiştir (Harita 3.6). Yunanistan bu sınırı, 1936'da çıkardığı bir yasa ile altı mile çıkarmıştır. Türkiye ise altı mil uygulamasına 1964'te başlamıştır. Yunanistan, kara sularının sınırını 12 mile çıkarmak istemektedir. Böyle bir durumda Türkiye'ye yakın olan çok sayıda adası bulunan Yunanistan, Ege Denizi'nin büyük bir kısmına egemen olacaktır. Eğer kara sularının sınırları 12 mile çıkarılırsa Türkiye'nin Ege'deki egemenlik alanı ve açık denizlerin oranı düşecektir. Yunanistan'ın payı ise yükselecek; böylece Ege, büyük ölçüde Yunanistan'a ait bir denize dönüşecektir. Türkiye ise böyle bir uygulamaya karşı çıkmakta, Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkarmasının savaş sebebi olacağını belirtmektedir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu sorun henüz çözümlenmemiştir.

Harita 3.6: *Türkiye ile Yunanistan arasında kara sularından dolayı sorunlar yaşanmaktadır.*

c. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs, Akdeniz'de jeopolitik bakımdan önemli adalardan biridir (Harita 3.7). Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Kıbrıs Adası'nın jeopolitik önemi artmıştır.

Kıbrıs Adası, 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiştir. Osmanlı'nın zayıfladığı 18. yüzyılda İngilizler, Kıbrıs'ı ele geçirmiş ve adadaki hâkimiyetleri, 1959'a kadar sürmüştür. İngilizlerin 1960'ta adadan çekilmesiyle Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkler ile Rumlar arasında yaşanan sorunlar, Yunanistan'ın etkisiyle daha da artmış, 1963'te Türkler, yönetimden çekilmiştir. Yunanistan'daki askerî cuntanın desteklediği aşırı milliyetçi Rumlar, bir darbe gerçekleştirmişlerdir. Bunun üzerine 1974'te Türkiye, adaya müdahale etmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs, kuzeyinde Türkler güneyinde ise Rumların egemen olduğu iki parçaya ayrılmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanıyan tek ülke Türkiye'dir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne kabul edilmesiyle Kıbrıs sorunu, yeni bir açmaza girmiştir ancak günümüzde bu sorunun çözümü için görüşmeler sürdürülmektedir.

Harita 3.7 *Kıbrıs Adası haritası*

ç. Irak Sorunu

Bugünkü Irak sınırları içinde bulunan Musul, Bağdat ve Basra illeri, yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı egemenliğinde kalmıştır (Harita 3.8). Bu iller, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin egemenliğine geçmiştir. 1926'da yapılan Ankara Antlaşması ile Türkiye ve Irak sınırının bugünkü hâli belirlenmiştir.

(https://www.harita.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.8: *Irak haritası*

Irak, petrollerini Akdeniz üzerinden dünyaya pazarlaması için Türkiye ile anlaşma yapmıştır. Bu çerçevede Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının 1977'de tamamlanmasıyla Irak petrolleri ülkemiz üzerinden dünyaya pazarlanmıştır (Harita 3.9). Sonraki süreçte kapasitesi artırılan ve stratejik öneme sahip olan bu boru hatları, aynı zamanda Irak ile Türkiye arasındaki dostluğun da bir simgesi olmuştur.

1980'de başlayan İran-Irak Savaşı'nda Türkiye tarafsız kalmış, bu sayede her iki ülkenin de güvenini kazanmıştır. Bu süreçten sonra Türkiye'nin hem İran'a hem de Irak'a ihracatı artmıştır.

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle Körfez Krizi başlamıştır. Bu süreçte Türkiye, Birleşmiş Milletler tarafında yer almış ve Birleşmiş Milletlerin Irak'a yönelik almış olduğu ambargo kararına uyarak Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmıştır. Hava üslerini ABD uçaklarına açan Türkiye, savaşa doğrudan katılmamıştır.

Körfez Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletlerin uyguladığı ambargoların 1995 yılında kısmen kalkmasıyla Türkiye ile Irak arasındaki ticaret yeniden başlamış, kapatılan petrol boru hattı yeniden işler hâle gelmiştir. Irak ile ticari ilişkiler, 2003'ten sonra artarak devam etmiş, Türkiye ihracatında Irak ilk sıralara yükselmiştir.

(https://enerji.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.9: *Türkiye-Irak petrol boru hattı*

Bazı terör örgütleri Irak sınırları içinde faaliyetlerde bulunmakta ve zaman zaman ülkemizin aleyhine eylemler düzenlemektedir. Bu durum, Türkiye ile Irak arasında sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Türkiye, uluslararası hukuk çerçevesinde zaman zaman bu örgütlerin üslendiği yerlere yönelik operasyonlar düzenlemektedir.

2011'de Amerikan güçleri Irak'tan çekilmiş, Irak'taki iç sorunlar devam etmiştir. Irak'taki Türkmenlere karşı saldırılarda Türkiye, tavır takınmış ve bölgeye asker göndermiştir. Türkiye ile Irak arasındaki sorunları çözmek için görüşmeler devam etmektedir.

d. Suriye Sorunu

Türkiye'nin en uzun kara sınırı Suriye iledir (911 km) (Harita 3.10). Türkiye ile Suriye arasındaki önemli sorunlardan biri Hatay sorunudur. 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Hatay, Suriye sınırları içinde kalmıştır. 1936'da Suriye'nin bağımsız olması üzerine Türkiye, Hatay'ın bağımsızlığı için girişimlerde bulunmuş ve Hatay, 1938'de bağımsızlığını ilan etmiş, 1939'da ise Türkiye'ye katılmıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla Hatay, Türkiye ile Suriye arasında bir sorun olmuştur.

Harita 3.10: *Suriye haritası*

Türkiye ile Suriye arasındaki diğer bir sorun ise su paylaşımı sorunudur. Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde kurduğu barajlardan dolayı Suriye, Türkiye'nin su paylaşımında adil davranmadığını ileri sürmüştür. Bu sorun, zaman zaman gündeme gelmektedir.

Türkiye'yi ilgilendiren diğer bir sorun ise Suriye içinde meydana gelen çatışmalardır. 2011'de Suriye'de Baas Partisine bağlı askerler ile muhalifler arasında çatışmalar başlamış ve çatışmalar, diğer etnik grupların da katılmasıyla ülke geneline yayılmıştır. Suriye'de Türkmen nüfusun bulunması, terör örgütlerinin Türkiye sınırına yakın yerleri ele geçirmesi, Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren sorunlardır. Türkiye, sınır güvenliği ve Türk soydaşlarının haklarını savunmasından dolayı, bu ülkede meydana gelen olayları yakından izlemekte ve zaman zaman müdahalede bulunmaktadır. Türkiye, 2018'de "Zeytin Dalı Harekâtı" adıyla başlattığı operasyonla Afrin'de hâkimiyeti ele geçirmiştir. 2019 yılında ise "Barış Pınarı" adı verilen bir harekat başlatılmıştır. Burada hâlen Türk askerleri bulunmaktadır.

2. Türkiye'yi Dolaylı Olarak İlgilendiren Sorunlar

a. Filistin Sorunu

Yahudiler, çoğunlukla Avrupa'da olmak üzere dünyanın birçok yerinde yaşayan ve bir devletleri olmayan bir toplumdu. 19. yüzyılın sonlarına doğru bir devlet kurmak isteyen Yahudiler tarafından dünyanın dört bir yanına dağılmış dindaşlarına, Filistin topraklarına gelme çağrısı yapıldı. 1870'li yıllarda Filistin bölgesine gelen Yahudiler, buraya yerleşmeye başladılar. Özellikle İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Almanya'daki soykırımdan kaçan Yahudiler, Filistin'e göç etmişlerdir. Birleşmiş Milletler,

1947'de bu bölgenin Arap ve Yahudiler arasında paylaşılmasına ve iki devlet oluşturulmasına karar vermiştir. Arapların bunu kabul etmemesi üzerine İsrail ve Filistin arasında savaş başlamıştır. 1948'de İsrail devletinin ilan edilmesiyle Mısır, Lübnan, Irak ve Suriye orduları, İsrail'e saldırmışlardır. Bu savaş sonucunda Filistin'in büyük bir kısmı İsrail'in eline geçmiştir. İsrail ile Filistin arasındaki sorun günümüzde de devam etmektedir.

b. Kafkasya'daki Sorunlar

Kafkasya, güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Güney Kafkasya'da bulunan başlıca ülkeler Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dır (Harita 3.11). Güney Kafkasya'nın önemli bir kısmı dağlıktır. Bu bölge, jeopolitik bakımdan önemli bir konuma sahiptir. Doğal gaz ve petrol yatakları bakımından zengin olan bu bölge, aynı zamanda bölgedeki doğal gaz ve petrolün dünya pazarlarına ulaştırılması bakımından bir koridor görevi görmektedir. Kafkasya, aynı zamanda Orta Asya'ya açılan bir kapı konumundadır. Bu bölgedeki başlıca sorunlar Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya ve Çeçenistan sorunlarıdır.

Harita 3.11: *Kafkasya haritası*

Dağlık Karabağ Sorunu

Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği zamanında Azerbaycan'a bağlanmış bir bölgedir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan, bu bölgede yaşayan Ermenilerin nüfusun büyük bir kısmını oluşturduğunu ve bunların haklarının ellerinden alındığını ileri sürerek bu bölgeyi ele geçirmiştir. 2020 yılında Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği harekâtla bu bölgenin bir kısmı Azerbaycan'ın eline geçmiştir. Bölgedeki sorunlar devam etmektedir. Kafkasya'da stratejik bir bölge olan bu alan, bir Türk cumhuriyeti olan Azerbaycan'ın sorunu olduğu için aynı zamanda Türkiye'yi de ilgilendirmektedir.

Abhazya Sorunu

Abhazya, Sovyetler Birliği'ne Gürcistan ile eşit statüde bağlı bir cumhuriyet iken 1930'da bu konumu değişmiş ve Gürcistan'a bağlı bir özerk cumhuriyete dönüşmüştür. 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Abhazya da bağımsızlığını ilan etmiştir. Gürcistan, Abhazya'nın Gürcistan'a bağlı kalmasını istediğinden Gürcistan ile Abhazya arasında çatışmalar yaşanmıştır. Çatışma anlaşmayla sona ermiş ancak bağımsızlık sorunu çözümlenememiştir.

Güney Osetya Sorunu

Güney Osetya, Sovyetler Birliği döneminde Gürcistan'a bağlı bir özerk cumhuriyetti. Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı süreçte Güney Osetya, Kuzey Osetya ile birleşmek istemiştir. Bunun üzerine Güney Osetya ile Gürcistan arasında gerginlik başlamış, 1991'de Gürcistan'ın Osetya'ya girmesiyle çatışmalar yaşanmıştır. 1992'de anlaşma imzalanmış ve referandumla ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. 2008'de Rusya'nın desteklediği Güney Osetya ile Gürcistan arasında çatışma yaşanmış, aynı yıl ateşkes imzalanmıştır. Önce Rusya sonra Nikaragua Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımıştır.

Çeçenistan Sorunu

Çeçenistan, 1936 yılı sonrasında Çeçen İnguş Otonom Cumhuriyeti içinde yer almıştır. 1991'de Çeçenler, bağımsızlıklarını ilan edince Rusya, Çeçenistan'ın ayrılmasını ve bağımsızlığını ilan etmesini kabul etmemiş, bu toprakların Rusya'nın bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Çeçenistan'a Rusya tarafından askerî harekât düzenlenmiştir. 2000 yılında ise Rusya, Çeçenistan'ın Rusya'ya bağlı olduğunu ilan etmiştir. Hâlen Rusya'ya bağlı olan Çeçenistan'da zaman zaman çatışmalar yaşanmaktadır. Çeçenistan sorunu çözümlenememiş sorunlardandır.

c. Bosna Hersek Sorunu

Yugoslavya; Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya'nın birleşiminden oluşmaktaydı (Harita 3.12). 1991'de Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle ülke içinde çatışmalar başlamıştır. 1992'de bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke tarafından tanınmıştır. Bu ülkeyi tanımayan Sırbistan, Bosna Hersek'in bağımsızlık kararını geri almasını istemiş ve bu ülkeye saldırmıştır. Sırbistan'ın bu saldırısı sonucu çok sayıda Müslüman Boşnak yaşamını yitirmiştir. 1995 yılında imzalanan Dayton Barış Antlaşması'yla savaş sona ermiş ve Bosna Hersek Devleti kurulmuştur.

(https://www.harita.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.12: *Yugoslavya dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan ülkeler*

ç. Kosova Sorunu

Uzun bir süre Osmanlı egemenliğinde kalan Kosova, daha sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içinde Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge oluşturmuştur. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Kosova, Sırbistan'ın işgaline uğramış, 1995'te Sırp ordusunun Kosova'ya girmesi sonucunda çok sayıda insan Sırp ordusu tarafından öldürülmüştür. Bu olaylar üzerine Türkiye'nin de içinde yer aldığı NATO, 1999'da Kosova'ya müdahale etmiş ve Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılmasını sağlamıştır. Kosova, 2008'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Avrupa Birliği'ne aday olmuştur. Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, bu ülkeyi ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Bunun üzerine Sırbistan, Türkiye'nin bu tavrına karşılık büyükelçisini ülkemizden çekmiştir. Balkanlar, Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısıdır ve ülkemizin bir bölümü bu bölgede yer almaktadır. Bu nedenle Balkanlar'da barışın egemen olması ülkemiz açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Türklerin de içinde yaşadığı Kosova ile ortak bir tarihî geçmişimiz bulunduğundan bu ülkeyle ilgili sorunlar, Türkiye'yi de ilgilendirmektedir.

d. Makedonya Sorunu

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturan özerk cumhuriyetlerden biri olan Makedonya, 1991'de Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını ilan etmiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke Makedonya'yı tanımıştır. Yunanistan ise bu ülkenin kuruluşuna Yunanistan'da aynı adı taşıyan bir bölgeden dolayı karşı çıkmıştır. Makedonya'nın, 2018'de adını Kuzey Makedonya olarak değiştirmesiyle sorun çözümlenmiştir. Ülkenin yeni adı 2019'da yürürlüğe girmiştir.

D. TÜRK KÜLTÜR BÖLGELERİ VE ÜLKEMİZ

Hazırlık Çalışması

Türkler Afrika'nın hangi ülkelerinde yaşamaktadır? Bu konudaki bilgi birikiminizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Türk uygarlığı, Orta Asya'da ortaya çıkmış, buradan göçlerle dünyanın birçok yerine yayılmıştır. Günümüzde Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerler Türkiye ve Türk Cumhuriyetleridir (Harita 3.13). Türklerin İlk Çağ'da başlayan göçleri, sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Türklerin bir kısmı ise Türk kültürünün ocağı sayılan Orta Asya'da kalmıştır. Türk kültürünün yayıldığı başlıca alanları Sibirya, Türkistan, Kafkasya, Balkanlar, Anadolu ve Kuzey Afrika olarak sıralayabiliriz.

Sibirya'da yaşayan Türk topluluklarından biri Saha Türkleri'dir. Sibirya'nın kuzeydoğusunu kendilerine yurt edinen bu topluluk Yakut Türkleri olarak da bilinir. Çok geniş bir coğrafyada yaşayan Saha Türkleri, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra yaşadıkları yerin adını "Saha Yeri" olarak değiştirmişlerdir. Bu topluluk, Saka (İskit) Türklerinin bir kolu olarak kabul edilmektedir. Dil ve kültür bakımından Türk kültürünün varlığını sürdüren bir topluluktur. Türkiye ile bu topluluk arasında kültürel ve ekonomik görüşmeler yapılmakta, ilişkiler sürdürülmektedir.

(https://www.harita.gov.tr) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.13: *Türklerin Asya'da yaşadığı başlıca ülkeler*

Tuva Türkleri, Rusya Federasyonu içinde yer alan ve özerk bir yapıya sahip olan Tuva Türk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Tuvalar, Türk kültürünü sürdüren topluluklardandır.

Sibirya'da yaşayan Türk topluluklarından biri de Altay Türkleridir. Güney Sibirya ile Moğolistan arasında yer alan Altay Dağları çevresinde yaşayan bu topluluk, Türk kültürünü günümüze kadar taşımıştır.

Dolgan, Hakas, Şor ve Karagas Türkleri ile Sibirya Tatarları da Sibirya'da yaşayan Türk topluluklarıdır.

Türkistan, Orta Asya'da Türklerin yaşadığı geniş bir coğrafyaya verilen addır. Türkistan'ın bir kısmı, Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde yer almaktadır. Uygur Özerk Bölgesi olarak tanımlanan bu bölgeye Doğu Türkistan denir. Orta Asya Türklerinden oluşan bu bölgede Uygur, Özbek, Kazak, Tatar ve Kırgız Türkleri yaşamaktadır. Türk kültürünü günümüze kadar yaşatmış olan bu topluluklar, zaman zaman etnik yapılarından dolayı sorunlar yaşamaktadırlar.

Afganistan'ın kuzeyinde yer alan ve Türklerin çoğunlukta olduğu Güney Türkistan'da ise daha çok Özbekler ve Türkmenler yaşamaktadır.

Orta Asya'daki Türklerin büyük bir kısmı Batı Türkistan'da yaşamaktadır. Bu bölgede Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan etmiş Türk cumhuriyetleri bulunmaktadır. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, Batı Türkistan'ı oluşturan cumhuriyetlerdir. Bu cumhuriyetler, "Türki cumhuriyetler" olarak da adlandırılmaktadır.

Türki cumhuriyetler ile Türkiye arasındaki ilişkiler, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra resmî olarak başlamıştır. Ortak bir geçmişe sahip olan bu ülkeler ile Türkiye arasında siyasi, ekonomik, askerî ve kültürel başta olmak üzere pek çok alanda anlaşmalar imzalanmıştır. Bu alandaki önemli girişimlerden biri Türkçe konuşan ülkelerin devlet başkanlarının katıldığı ve 1992 yılında yapılan Türk Zirvesi'dir. Ülkemiz ile bu ülkeler arasındaki ilişkiler hâlen devam etmektedir.

Okuma Metni

Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler

Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Türk dış politikasına yeni bir boyut eklemiştir. Türkiye'nin; ortak dil, tarih ve kültürel bağlarının bulunduğu bu ülkelerle ilişkileri ve iş birliği birçok alanda ortak yarar temelinde hızla gelişmiştir.

Türkiye'nin bölgeye yönelik genel politikasını; Orta Asya ülkelerinin bağımsız, siyasi ve ekonomik istikrara sahip, kendi aralarında ve komşularıyla iş birliği içinde, uluslararası toplumla bütünleşmiş ve demokratik değerleri benimsemiş devletler olarak varlıklarını sürdürmelerini desteklemek şeklinde özetlemek mümkündür. Türkiye bu politikasıyla bölge ülkelerinin önemli bir ortağı hâline gelmiştir.

Türkiye, bu ülkelerin bağımsızlıklarını ayrım gözetmeksizin hemen tanımış ve bu ülkelere ekonomik destek sağlamıştır. Bölge ülkelerine kalkınma yardımlarında bulunan Türk İşbirliği ve Koordinasyonu Ajansı Başkanlığı (TİKA); eğitim programları, projeler ve teknik yardımlar vasıtasıyla bölgede aktif bir rol oynamaya devam etmektedir.

Dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biri olan ve kaydettiği büyüme rakamları ile bölgenin en önemli aktörlerinden biri olan ülkemiz, ekonomik ve ticari olanaklar bakımından bölge ülkelerine önemli yatırım fırsatları sunmaktadır.

Türkiye, karşılıklı üst düzey ziyaretler, karma ekonomik komisyonları, kara ulaştırması karma komisyonları, iş konseyleri ve yüksek düzeyli stratejik iş birliği konseyleri gibi mekanizmalarla bu ülkelerle olan iş birliği alanını artırmayı ve çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(http://www.mfa.gov.tr)

Türklerin yaşadığı bölgelerden biri de Kafkasya'dır. IV. yüzyılda Hunların batıya doğru gerçekleştirdikleri göçler sonucunda Türklerin bir kısmı bu bölgeye yerleşmişlerdir. Dağıstan bölgesinde yaşayan Kumuklar, Kuzey Kafkasya'da dağınık hâlde bulunan Nogaylar, Kalmuklar; Kafkas Dağları'nın yüksek kesimlerinde yaşayan Karaçay-Balkarlar, daha çok Dağıstan bölgesinde yaşayan Karakalpaklar, Volga Nehri'nin aşağı çığırında yaşayan Kundurlar ve Azeriler (Fotoğraf 3.3), Kafkasya'da yaşayan Türk kavimlerinin başlıcalarıdır. Azeri Türklerinin nüfusları, diğer Türk gruplarına göre daha fazladır.

Fotoğraf 3.3: *Azerbaycan Türklerinin geleneksel oyunlarından bir görüntü*

Azerbaycan ile ülkemiz arasındaki ilişkiler, bu ülkenin 1991'de bağımsızlığını ilan etmesi ve ülkemizin bunu tanıyan ilk devlet olması ile resmî düzeyde başlamıştır (Fotoğraf 3.4). Türkiye ile bu ülke arasındaki ilişkiler, kültürel, siyasi ve ekonomik düzeyde devam etmektedir.

Fotoğraf 3.4: *Bakü, Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı şehirlerden biridir.*

Türklerin yaşadığı bölgelerden biri de Kuzey Afrika'dır. Türklerin bu bölgeye yerleşmeleri, 16. yüzyılda Osmanlılar zamanında gerçekleşmiştir. 1518'de Oruç Reis, 1546'da Barbaros Hayrettin Paşa tarafından Kuzey Afrika'daki birçok şehir, Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Osmanlılar Libya, Cezayir ve Tunus'a Antalya, Muğla, İzmir, Aydın, Manisa ve İstanbul'dan Türkler getirmişlerdir. Gelen Türklerin bir kısmı, yerli halkla evlenerek buraya yerleşmişlerdir.

Türklerin Balkanlar'a yerleşmesinin tarihi, Kavimler Göçü'nün başladığı IV. yüzyıla dayanmaktadır. Dolayısıyla buraya yerleşen ilk Türk kavmi Hunlar olmuştur. Türkler Balkanlar'da 9, 11, 13 ve 14. yüzyıllarda devletler kurmuşlardır. Anadolu Türklerinin bu bölgeye yerleşmesi ise 1260'lı yıllara dayanmaktadır.

Türkler, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da da siyasi varlık göstermişlerdir. Hun Türklerin 375 yılında başlayan Kavimler Göçü sonrasında bu bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Balkanlarda daha kalıcı izler bırakan fetihleri Osmanlılar gerçekleştirmiştir. 1353 yılında Rumeli'ye geçen Osmanlı orduları, 1363 yılında Edirne'yi fethederek Balkanlarda fetih hareketlerine girişmiştir. Sonraki süreçlerde devam eden fetihler sonucu Balkanlarda yaşayan Türk nüfusu artmış ve burası Türk kültürü havzalarından birine dönüşmüştür.

Balkanlar'daki Türkler, dillerini ve kültürlerini korumuş Türk topluluklarındandır. Bu topluluklar başta Bulgaristan ve Yunanistan olmak üzere kimliklerinden dolayı bulundukları ülkelerde zaman zaman sorunlar yaşamaktadırlar. Türkiye buradaki Türklerin sorunlarını yakından izlemekte, sorunlarını çözmek için girişimlerde bulunmakta, ülkemize göç etmek isteyenlere ise kapılarını açmaktadır.

Basından

ADRİYATİK'TE UNUTULAN TÜRKLER

Balkanlar'da bir medeniyet inşa eden, Anadolu'dan getirilen nüfusla da bölgeyi âdeta bir ikinci "vatan" hâline getiren Osmanlı, özellikle Balkan Harbi'nin kaybedilmesiyle birlikte bölgeden çekilmek zorunda kaldı.

Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte burada kalan Türk ve Müslüman nüfusu ise zor günler bekliyordu. Bölgedeki Türklerin yanı sıra çok sayıda Boşnak ve Arnavut Müslüman, Osmanlı'nın çekilmesiyle birlikte vatanlarını terk ederek Anadolu'ya göç etti. Göç etme şansı bulamayan ve bulundukları bölgede azınlık konumuna düşerek zor günler yaşayan Türkler ise "Bir gün Anadolu'dan kardeşlerinin yine yanlarına geleceği umuduyla" bugünlere dek yaşadı.

Kosova, Makedonya, Bulgaristan ve Batı Trakya'nın aksine Karadağ'da Adriyatik sahillerinde bir süre öncesine kadar "Türkçe konuşan" Türklerin yaşadığından kimsenin haberi yoktu. Bu bölgede yaşayan Türklerden ilk kez haberdar olan ise yaklaşık 3 yıl önce Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının (TİKA) eski Karadağ Koordinatörü oldu.

Karadağ'da 1-15 Nisan tarihleri arasında yapılan nüfus sayımında bir süre önce açıklanan sonuçlara göre Makedonya, Kosova, Bulgaristan ve Batı Trakya'da azınlık statüsü bulunan Türkler, Karadağ'da resmî olarak kayıtlara ilk kez geçti.

Nüfus sayımına göre 625.266 kişinin yaşadığı ülkede, ilk kez 104 kişi kendisini Türk olarak yazdırdı.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Basından)

Türklerin yaşadığı bölgelerden biri de Orta Doğu'dur. İran'da Azeri Türkleri, Irak'ta ise Türkmenler bulunmaktadır. Bu Türk toplulukları kendi dil ve kültürlerini yaşatmaktadırlar. Türkiye, Orta Doğu'da yaşanan sorunlara, burada yaşayan Türklerin koruyucusu olarak müdahil olmaktadır. Özellikle Irak'ta yaşayan Türklere ülkemiz çeşitli yardımlarda bulunmaktadır (Fotoğraf 3.5). Orta Doğu'da Türklerin yaşadığı diğer ülkeler Suriye ve Lübnan'dır. Bu ülkelerde yaşayan Türkler, dil ve kültürlerini korumaktadırlar.

Fotoğraf 3.5: *Kerkük'te bir pazar yeri*

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Türkiye'yi dolaylı olarak ilgilendiren uluslararası sorunlar hangileridir?
2. Türkiye ile Yunanistan arasındaki kara suları sorununun nedeni nedir?
3. Kaynağını Türkiye'den alan ve uluslararası sorunlara neden olan akarsular hangileridir?
4. Coğrafi konum, ülkelerin ekonomisini nasıl etkilemektedir?

B. Aşağıdaki cümlelerde verilen noktalı yerleri uygun sözcük ve sözcük grubuyla tamamlayınız.

Büyük | Irak'ta | Suriye'de | Birleşmiş Milletler | NATO | Atlas | değişen | değişmeyen

1. Türkiye'nin üyesi olduğu askerî örgüt ..... .
2. Askerî özellikler, zaman içinde ..... jeopolitik özelliklerdendir.
3. Kerkük, Türklerin ..... yoğun olarak yaşadığı şehirlerden biridir.
4. Panama Kanalı ..... Okyanus ile ..... Okyanusu arasındaki ulaşımı kolaylaştırmıştır.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Türkiye'nin jeopolitik konumunu etkileyen etmenler doğal ve beşerî etmenlerdir.

   Buna göre Türkiye'nin jeopolitik konumuna aşağıdakilerden hangisinin etkisi daha azdır?

   A) Boğazlara sahip olması
   B) Tarıma elverişli topraklarının bulunması
   C) Dört mevsimin belirgin olarak yaşanması
   D) Enerji kaynakları bakımından zengin bölgelere komşu olması
   E) Önemli ticaret yollarına sahip olması

2. Türkiye'nin çevresindeki sorunlardan bazıları ülkemizi doğrudan, bazıları dolaylı olarak ilgilendirmektedir.

   Buna göre;

   I. Filistin,
   II. Kafkasya,
   III. Batı Trakya,
   IV. Kıbrıs

   sorunlarından hangileri, Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir?

   A) I ve II B) I ve III C) II ve III D) II ve IV E) III ve IV

E. TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ

Hazırlık Çalışması

Teknoloji, tarım alanında istihdamı nasıl etkilemektedir? Düşüncelerinizi sınıfta belirtiniz.

İlk insanlar, doğaya bağımlı hâlde yaşamlarını sürdürmekteydiler. İnsanlar, zamanla ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli aletler yapmaya başladılar. Yaptıkları aletler taş, odun, kemik veya boynuz gibi nesnelerin işlenmesiyle elde edilmekteydi. Bunun sonucunda insanlar, daha çok besin elde etmeye başladılar ve daha iyi beslendiler.

İnsanın yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte ürettiği aletler artmıştır. İnsanlar tarlaları sürmek, ürünleri toplamak ve işlemek için çeşitli aletlerden yararlanmışlardır. İnsanın madenleri işlemeye başlamasıyla birlikte kullandığı aletler artmış ve çeşitlenmiştir. Bu süreç, aynı zamanda teknolojinin gelişme sürecidir ancak teknolojinin gelişmesi, Sanayi Devrimi'yle birlikte çok ileri bir boyuta ulaşmıştır. Buna göre teknoloji, insanın maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle bunlara ilişkin bilgilerin tümüdür.

Teknolojik gelişmeler, öncelikle üretim araçlarında küreselleşmenin yolunu açmıştır (Fotoğraf 3.6). Günümüzde yeryüzünün hemen her yerinde benzer üretim araçları kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ileri bir teknolojiye sahip üretim araçları kullanılırken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha geri teknikler kullanılmaktadır. Teknoloji geliştikçe üretim araçları değişmekte, dolayısıyla üretim artmaktadır. Kısa sürede daha kaliteli ürünlerin üretilmesi, bu ürünlerin uluslararası pazarlara yayılmasını sağlamaktadır. Böylece teknoloji, ülkelerin ekonomik bakımdan kalkınmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Örneğin teknoloji geliştikçe tarımda toprağı işleme, sulama, gübreleme ve hasat teknikleri değişmektedir. Ayrıca bu ürünlerin ham madde olarak kullanılıp yeni ürünler elde edilmesinde de teknoloji kullanılmaktadır. Buna göre teknoloji geliştikçe ekonomi gelişmektedir. Günümüzde ulaşımdan ticarete, sanayiden turizme teknolojinin kullanılmadığı hiçbir ekonomik etkinlik yoktur.

Üretim ve tüketimle ilgili araç ve gereçler, toplumların maddi kültürünü oluşturmaktadır. Maddi kültür, günümüzde küresel bir boyuta ulaşmıştır. Herhangi bir ülkede üretilen bir ürün, kısa süre içinde dünyanın dört bir yanına yayılmaktadır. Diğer ülkeler de bu yeni ürünün bir benzerini ya da daha gelişmiş bir türünü üretmektedirler. Böylece ürünler, küresel düzeyde kullanılmakta, ülkelerin

Fotoğraf 3.6: *Teknoloji geliştikçe tarımsal üretim artmaktadır.*

kullandıkları teknoloji benzeşmektedir. Artık günümüzde küreselleşme sayesinde teknoloji yer değiştirmektedir. Uluslararası sermaye, dünyanın birçok ülkesinde yatırımlar yapmakta ve böylece teknoloji dünyanın birçok yerine yayılmaktadır. Örneğin bir otomobil firması, birçok ülkede fabrikalar kurabilmekte, ürünleri bu ülkelere taşımak yerine teknolojiyi taşıyarak bu ülkelerin tamamında aynı ürünleri üretebilmektedir. Bunun sonucunda teknolojik gelişmeler, dünya genelinde ekonominin gelişmesini ve ülke ekonomilerinin benzeşmesini sağlamaktadır.

İnsanların kullandıkları tüketim malları da maddi kültürün ögeleridir. Meskenler, giysiler, bilgisayarlar, televizyonlar, yiyecekler vb. tüketim malları hızla küresel bir boyut kazanmaktadır. Bazı gıda maddeleri, dünyanın hemen her yerinde tüketilmektedir. Dünyanın birçok yerinde benzer giysiler giyilmekte, bazı uluslararası markaların ürettiği giysiler çok sayıda insan tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde televizyon olmayan ev sayısı oldukça azdır. Bu maddi kültürler, aynı zamanda ortak bir manevi kültürün de oluşmasını sağlamaktadır. Örneğin bazı diziler ve filmler, pek çok ülke tarafından tanınmaktadır. Televizyon ve genel ağ sayesinde dünyanın hemen her yerindeki yaşam biçimleri hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, yaşam tarzları öğrenilmekte, bunun sonucunda kültürel etkileşim gerçekleşmektedir.

Günümüzde insanlar, teknolojiyi kullanma dönemine ve yaşlarına göre X, Y ve Z kuşakları olarak adlandırılmaktadır. 1960'lı yıllarda doğanlar X, 1980'li yıllarda doğanlar Y ve 2000'li yıllarda doğanlar Z kuşağı olarak tanımlanmaktadır.

Buna göre teknolojik gelişmeler ekonomik ve kültürel alanda uluslararasında etkileşime, ortak bir maddi ve manevi kültürün oluşmasına yol açmaktadır.

Okuma Metni

Teknoloji ve Ekonomi

Son iki yüzyılın en önemli kavramlarından biri olan "iş bölümü", teknoloji kullanımı ve sanayileşmenin ön koşuludur. Artan iş bölümüyle üretim sürecinde verimlilik sürekli sıçramalar göstermiştir. Yeni teknolojilerin üretimde kullanılması, insanlığın o güne kadar görmediği üretim artışlarına neden oluyor, yığın üretim başarılıyor, bu ise sermayeyi harekete geçirerek yatırım yapma sürecini başlatıyor. Yeni üretim tarzı ile büyümenin gerektirdiği ham madde, pazar alanı, dışa açılma ve rekabet gibi kavramların ana kaynağı "teknoloji" kavramının sonuçlarıdır, denebilir. Karmaşık makineler ve fabrikalar kullanılmaya başlayınca doğası gereği kendi yasalarına göre işleyen piyasa fikri oluşması kaçınılmazdır. Kendi kurallarına göre işleyen bir piyasa kurumuna dayanan toplumun düzenleyici ilkesi ekonomik liberalizm ilkesidir. Piyasaların en önemli sonucu kentleşme ve kent uygarlığının doğuşudur. Piyasa sisteminin kurulması için makineyle üretim gerekmektedir.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Fransa, Almanya, İsveç gibi Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri kimyasal ürünleri geliştirerek, elektrik enerjisini yaygınlaştırarak ekonomik büyümeyi sağlayan yeni teknolojilerle yeni bir aşamaya geçmişlerdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise teknolojik gelişmeler yeni bir ivme kazanmıştır. Ürün ve üretim süreci yeniliklerini içeren, işletmede düşük maliyete ve artan verimliliğe yol açan, ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğü sağlayan yeni bir teknolojik sistem ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde, bilgi teknolojisinin üretime sokulmasıyla ürünlerin ekonomik ömrü dolmadan teknolojik ömrü dolmaya başlamıştır. Uluslararası pazarlarda yeni teknolojilerin sunduğu olanaklarla rekabeti sürdürmek için arz edilen yeni ürünlerin araştırma-geliştirme, tasarım-üretime hazırlama ve üretim süreçleri hızla tamamlanmak zorunda kalmaktadır. Yeni teknolojiler, emek yoğun makineleşme dönemini geride bırakarak sermaye yoğun makineleşme sistemleri dönemini başlatmıştır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Bal, Oğuz. https://turkoloji.cu.edu.tr)

F. GELİŞMİŞLİĞİN ÖLÇÜTLERİ

Hazırlık Çalışması

İnsani Gelişme Endeksi'nin ne olduğunu araştırarak elde ettiğiniz verileri defterinize yazınız.

Ülkeleri gelişmişliğe göre sınıflandırmanız istenseydi, hangi ölçütlere göre kaç gruba ayırırdınız? Nedenleriyle açıklayınız.

Ülkeler, gelişmişlik düzeyine göre farklı gruplardan meydana gelmektedir. Bu grupları; gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmemiş ülkeler olarak belirleyebiliriz. Ülkelerin bu şekilde sınıflandırılmasında çeşitli ölçütler kullanılmaktadır.

Gelişmişliğin ölçütlerinden biri, kişi başına düşen millî gelirdir. Buna göre Norveç, İsviçre, Lüksemburg, Avustralya, İsveç, Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Almanya gibi bazı ülkeler yüksek gelir düzeyine sahiptir. Brezilya, Kazakistan, Türkiye, Meksika, Romanya, Türkmenistan, Azerbaycan ve Bulgaristan gibi ülkeler ise kişi başına düşen millî gelir bakımından orta düzeyde yer almaktadır. Çad, Tanzanya, Haiti, Mali, Afganistan, Uganda ve Somali gibi bazı ülkeler ise düşük gelir düzeyine sahiptir.

Gelişmişliğin ölçütlerinden biri de ülkelerin toplam millî geliridir (Tablo 3.1). Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Japonya millî geliri yüksek olan ülkelerdir. Orta düzeyde gelire sahip olan ülkelerin başlıcaları Brezilya, Meksika ve Endonezya'dır. Etiyopya, Gana, Uganda ve Mali gibi ülkeler ise düşük gelire sahip ülkelerdir.

Tablo 3.1: *Bazı ülkelere göre millî gelir (2021)*

Ülkeler	Millî Gelir (Milyon Amerikan Doları)	Ülkeler	Millî Gelir (Milyon Amerikan Doları)
Amerika Birleşik Devletleri	23.393.116	Avustralya	1.528.228
Çin	17.576.647	İspanya	1.432.586
Japonya	5.124.619	Meksika	1.260.700
Almanya	4.350.736	Endonezya	1.154.465
Birleşik Krallık	3.170.239	Bangladeş	438.175
Fransa	3.002.339	Pakistan	341.730
İtalya	2.125.094	Etiyopya	110.714
Kanada	1.975.686	Gana	75.637
Güney Kore	1.820.500	Uganda	39.761
Brezilya	1.558.510	Mali	18.576

(https://data.worldbank.org)

Sanayileşme düzeyi de gelişmişliğin ölçütlerinden biridir. Bunun için millî gelir içinde sanayi ürünlerinin payı göz önünde bulundurulmaktadır. Buna göre gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmet ürünlerinin payı fazladır. Gelişmiş ülkeler daha çok ileri teknolojiyle üretilmiş ürünler ihraç ederken az gelişmiş ülkelerin ihracatında ham maddelerin payı fazladır.

Gelişmişliğin ölçütlerinden biri de nüfusun niteliğidir. Nüfus artış hızı, aktif nüfusun sektörel dağılımı, nüfusun kır ve kente dağılımı, ortalama yaşam süresi, okuryazar oranı ve nüfus hareketleri bu ölçütlerin başlıcalarıdır.

Gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı düşük, gelişmemiş ülkelerde yüksek, gelişmekte olan ülkelerde ise bu değer dünya ortalamasına yakındır. Örneğin Dünya Bankasının verilerine göre 2021'de dünyanın yıllık nüfus artış hızı ‰9'dur. Gelişmiş ülkelerden olan Finlandiya'da bu değer ‰2, Japonya'da ‰−5 ve Birleşik Krallık'ta ‰4'tür (Tablo 3.2). Az gelişmiş ülkeler arasında yer alan Etiyopya'da yıllık nüfus artış hızı ‰25, Senegal'de ise ‰27'dir. Gelişmekte olan Türkiye'de bu değer 2021'de ‰12,7'dir. Nüfus artış hızı yüksek olan ülkelerde çocuk nüfus oranı fazladır.

Tablo 3.2: *Bazı ülkelere göre yıllık nüfus artış hızı (2021)*

Ülkeler	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)	Ülkeler	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
Nijer	38	Birleşik Krallık	4
Senegal	27	Belçika	4
Etiyopya	25	Fransa	2
Afganistan	23	Finlandiya	2
Gana	21	Almanya	0
Pakistan	19	Japonya	-5

(https://data.worldbank.org)

Gelişmiş ülkelerde şehirlerde, az gelişmiş ülkelerde ise kır yerleşmelerinde yaşayan nüfus oranı yüksektir (Tablo 3.3). Örneğin Japonya'da kentsel nüfus oranı %92 (Fotoğraf 3.7), Fransa'da %81 iken bu değer Afganistan'da %26, Nijer'de %17'dir.

Fotoğraf 3.7: *Dünyanın en kalabalık şehirlerinden biri olan Tokyo'dan bir görünüm (Japonya).*

Tablo 3.3: *Bazı ülkelerde kentsel nüfus oranı (2021)*

Ülkeler	Şehirlerde Yaşayan Nüfus Oranı (%)
Belçika	98
Japonya	92
Fransa	81
Almanya	77
Gana	58
Afganistan	26
Etiyopya	22
Nijer	17

(https://data.worldbank.org))

Ortalama yaşam süresi de gelişmişliğin bir ölçütü olarak kabul edilmektedir (Tablo 3.4). Buna göre gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresi daha uzundur. Örneğin ortalama yaşam süresi Brezilya'da 76, Afganistan'da 65, Fransa'da 82'dir (2020).

Gelişmişlik düzeyini belirleyen koşullardan biri de okur-yazar oranıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi artıkça okur-yazar oranı da artmaktadır. Örneğin Afganistan'da %37, Nijer'de %35 olan okuryazar oranı İtalya'da %99'dur.

Tablo 3.4: *Bazı ülkelerde ortalama yaşam süresi (2020)*

Ülkeler	Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)
Nijerya	55
Afganistan	65
Etiyopya	67
Brezilya	76
Fransa	82
Japonya	85

(http://data.worldbank.org)

Gelişmişliğin ölçütlerinden biri de aktif nüfusun sektörlere dağılımıdır (Grafik 3.1, 3.2, 3.3). Gelişmiş ülkelerde hizmet ve sanayi sektörlerinin payı yüksek, tarım sektörünün payı düşüktür.

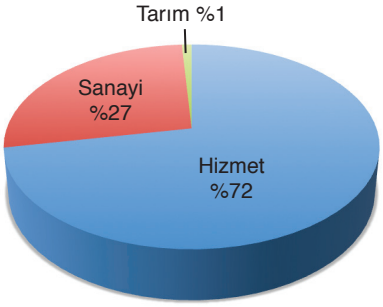

Almanya

Grafik 3.1: *Almanya'da çalışan nüfusun sektörlere dağılımı (2020).*

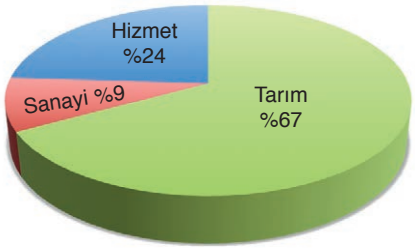

Etiyopya

Grafik 3.2: *Etiyopya'da çalışan nüfusun sektörlere dağılımı (2020).*

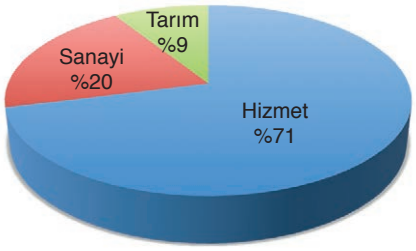

Brezilya

Grafik 3.3: *Brezilya'da çalışan nüfusun sektörlere dağılımı (2020).*

(https://data.worldbank.org)

Nüfus hareketleri de ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde iç göç azdır. Buna karşın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iç göç ve başka ülkelere göç yoğundur. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde toplam nüfus içinde göçmenlerin oranı az gelişmiş ülkelere göre fazladır (Tablo 3.5). Ayrıca gelişmiş ülkeler beyin göçü alırken diğer ülkeler, beyin göçü vermektedir. Örneğin Etiyopya, Nijerya, Kenya, Güney Afrika Cumhuriyeti, İran, Çin, Meksika, Jamaika, Malezya, Irak, Suriye ve Hindistan en çok beyin göçü veren ülkelerdir. Buna karşın Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve Almanya en fazla beyin göçü alan ülkelerdir.

Tablo 3.5: *Bazı ülkelere göre toplam nüfus içinde göçmenlerin oranı (2020)*

Ülkeler	Göçmen Nüfusun Genel Nüfusa Oranı (%)	Ülkeler	Göçmen Nüfusun Genel Nüfusa Oranı (%)
Endonezya	0,1	İtalya	9,7
Somali	0,2	Fransa	12,1
Nijerya	0,7	Amerika Birleşik Devletleri	14,5
Etiyapya	1,1	Almanya	14,9
Afganistan	1,2	İsveç	16,8
Gana	1,5	İsviçre	29,4

(https://data.worldbank.org)

Gelişmişliğin ölçütlerinden biri de insani gelişme endeksidir (Tablo 3.6). 1990 yılında Pakistanlı bir ekonomist tarafından geliştirilmiş olan bu endeks, 1993 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Gelişme Programı tarafından yıllık Gelişme Raporu'nda sunulmaktadır. Bu endekste sağlık, eğitim ve ekonomik göstergeler yer almaktadır. Doğumda beklenen yaşam süresi, okullaşma oranı ve kişi başına düşen millî gelir bu endeks için göz önünde bulundurulan başlıca koşullardır.

Tablo 3.6: *İnsani gelişme endeksine göre ülkeler (2020)*

Ülkeler	Dünya Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi	Ülkeler	Dünya Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi
Norveç	1	0.957	Türkiye	54	0.820
İrlanda	2	0.955	Meksika	74	0.779
İzlanda	4	0.949	Mali	184	0.434
Almanya	6	0.947	Çad	187	0.398
Şili	43	0.851	Nijer	189	0.394

(https://hdr.undp.org)

İnsani gelişme endeksi, 0 ila 1 arasında değişen sayısal değerlerden oluşmaktadır. Değeri 1'e yakın olan ülkeler gelişmiş, 0'a yakın olanlar ise az gelişmiştir. Örneğin 2020 verilerine göre Norveç, İsviçre, İzlanda ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerde endeksin değeri yüksektir ve 0.9'dan fazladır. Buna karşın Nijer, Çad, Burundi ve Mali gibi gelişmemiş ülkelerin endeks değeri düşüktür ve 0.5'in altındadır.

Günümüzde sanayileşmede inovasyon ve girişimcilik ön plana çıkmıştır. İnovasyon, araştırma ve geliştirme faaliyetleri sonucu ortaya çıkan yeni fikirleri ifade eder. Bu fikirler doğrultusunda mevcut ürünler yenilenmektedir. Bunun için girişimciler yeni fikirler doğrultusunda riskleri üstlenerek yatırımlar yapmaktadırlar. Örneğin önüne konulan bir filtre sistemiyle hareket ederken havayı temizleyen bisiklet bir inovasyon, bunun üretime geçmesi ise girişimcilik örneğidir.

İnovasyona göre ülkeler belirli bir endekse göre sıralanmaktadır. Örneğin İsviçre, İsveç, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık ilk sıralarda yer almaktadır ve bu ülkelerin puanı 58.8 ila 65.5 arasında yer almaktadır. Buna karşın Angola, Yemen, Gine ve Nijer son sıralarda yer almaktadır ve bu ülkelerin puanı 15 ila 17.8 arasındadır.

Etkinlik

Aşağıdaki tabloyu örneğe uygun olarak tamamlayınız.

İfadeler	Gelişmiş ülke özelliğidir.	Gelişmemiş ülke özelliğidir.
Daha çok ham madde ihraç eder.		
Doğal nüfus artış hızı çok düşüktür.	✓	
Yaşlı nüfus oranı yüksektir.		
İnsani gelişme endeksi düşüktür.		
Enerji tüketimi fazladır.		
Ortalama yaşam süresi kısadır.		
Tarım sektöründe çalışanların oranı düşüktür.		

G. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN EKONOMİLERİ

Hazırlık Çalışması

İsviçre ve Nijer'de tarım sektöründe çalışanların oranı ile bu ülkelerde kişi başına düşen millî gelirin ne kadar olduğunu araştırınız. Araştırma sonucunu sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yeryüzündeki ülkelerden bazıları gelişmiş iken bazıları hâlen gelişme aşamasındadır. Bu durum, ülkelerin doğal ve beşerî koşullarıyla ilgilidir. Bu konuda İsviçre ve Nijer örneklerini karşılaştırarak inceleyelim.

İsviçre, Avrupa'da ilk sanayileşmiş ülkelerdendir. Ülke, İngiltere'den ithal ettiği makineler sayesinde sanayileşmeye başlamış, daha sonra makine üretimi ülke içinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre ülkenin Avrupa kıtasında yer alması, sanayileşme bakımından önem taşımaktadır.

Fotoğraf 3.8: *İsviçre'de bir ilaç fabrikası*

İsviçre'de kimya ve ilaç sanayisi gelişmiştir. Ülke özellikle ilaç (Fotoğraf 3.8)sanayisi bakımından dünya genelinde önemli bir yere sahiptir. Bu alanda Ar-Ge çalışmalarına ve kalifiye iş gücünün yetiştirilmesine önem verilmektedir. İsviçre saat üretiminde önemli bir yere sahiptir. Ülkede üretilen yüksek kaliteli saatler, dünya geneline dağıtılmaktadır. İsviçre'de gelişmiş sanayi kollarından biri de hayvansal ve tarım ürünlerini işleyen gıda sanayisidir.

İsviçre'de hizmet sektörünün kollarından biri olan bankacılık oldukça gelişmiştir. Ülkedeki bankaların bir kısmı küresel düzeyde hizmet vermektedir. Bankacılık yanı sıra sigortacılık da ülkedeki gelişmiş sektörlerden biridir. İsviçre'de başta tarım olmak üzere birçok alanında kullanılan makinelerin üretimini yapan fabrikalar da bulunmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin genelinde olduğu gibi İsviçre'de de kişi başına düşen millî gelir yüksektir. Gayrisafi millî hasıla, bir ülkede bir yıl süresince üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına göre hesaplanan değeridir. Bu da ülke nüfusuna bölününce kişi başına düşen millî gelir ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankasının 2021 yılı verilerine göre İsviçre'nin gayrisafi millî hasılası 812 milyar Amerikan dolarıdır. Buna göre İsviçre kişi başına düşen millî gelirin yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (Tablo 3.7).

Tablo 3.7: *Bazı ülkelere göre gayrisafi millî hasıla (2021)*

Ülkeler	Kişi Başına Düşen Millî Gelir (Amerikan Doları)
İsviçre	93.457
Norveç	89.202
Kanada	52.051
Fransa	43.518
Arjantin	10.729
Afganistan	516
Somali	445

(https://data.worldbank.org)

İsviçre'de İnsani Gelişme Endeksi, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi yüksektir. Örneğin İsviçre, 2020 yılında 0.955 puanla dünya genelinde 2. sırada yer almıştır.

Dünya Bankasının 2021 yılı verilerine göre İsviçre'de çalışan nüfusun %3'ü tarım, %20'si sanayi, %77'si ise hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Ülke nüfusunun %74'ü şehirlerde yaşamaktadır.

Kuzey Afrika'da yer alan Nijer'in önemli bir kısmı çöllerle kaplıdır. Çöller ülkenin kuzeyinde yer alırken ülkenin güneyinde savan iklimi etkilidir. Ülke yer şekillerinin önemli bir kısmını düzlükler oluşturur.

Nijer'de başlıca ekonomik etkinlik tarım ve hayvancılıktır. Ülke, Fransa tarafından sömürgeleştirilmiş, 1960 yılına kadar ülkenin doğal kaynakları Fransa tarafından kullanılmıştır. Bu durum ülkenin gelişmemesinde önemli bir etmendir. Nijer, Avrupa ülkelerinin sanayi ürünleri için bir pazar ve sanayisi için de ham madde alanı hâline gelmiştir. Bu durum ülkenin gelişmesinin önünde önemli bir engeldir.

Gelişmekte olan ülkelerin genelinde olduğu gibi Nijer'de de kişi başına düşen millî gelir düşüktür. Dünya Bankasının 2021 yılı verilerine göre Nijer'de kişi başına düşen millî gelir 594 Amerikan dolarıdır.

Nijer'in İnsani Gelişme Endeksi, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi düşüktür. Örneğin Nijer, 2020 yılında 0.394 puanla dünya genelinde 189. sırada yer almıştır.

Dünya Bankasının 2021 yılı verilerine göre Nijer'de çalışan nüfusun %73'ü tarım sektöründe, %7'si sanayi ve %20'si hizmet sektöründe istihdam edilmiştir (Tablo 3.8). 2021 yılı verilerine göre Nijer nüfusunun %17'si şehirlerde, %83'ü ise kırsal kesimde yaşamaktadır (Fotoğraf 3.9).

Tablo 3.8: *Bazı ülkelerde tarım sektöründe çalışanların oranı (2021)*

Ülke	Tarım Sektöründe Çalışan Nüfusun Toplam Çalışanlara Oranı (%)
Almanya	1
Norveç	2
İsviçre	3
Brezilya	9
Meksika	12
Gabon	30
Afganistan	43
Etiyopya	67

(https://data.worldbank.org)

Fotoğraf 3.9: *Nijer köylerinden biri*

Ğ. ÜLKELER VE DOĞAL KAYNAKLAR

Hazırlık Çalışması

Orman, demir, bakır ve krom yatakları bakımından dünyanın en zengin ülkeleri hangileridir? Konuyla ilgili bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sizce ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakların bölgesel ve küresel ilişkilere etkisi var mıdır? Tartışınız.

Doğal kaynaklar, bizim dışımızda var olan ve insan emeği olmadan doğada bulunan kaynaklardır. Bunların başlıcaları madenler, enerji kaynakları, su, orman, bitki örtüsü ve hayvan topluluklarıdır. Bu kaynakların yeryüzünde dağılımı çok dengesizdir. Bazı ülkeler, doğal kaynak bakımından zengin iken bazıları fakirdir. Bazı ülkeler, sahip oldukları doğal kaynaklar bakımından bölgesel, bazıları ise küresel etkiye sahiptir. Örneğin dünyanın en fazla petrol üreten ülkeleri Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan, Rusya, Çin, Kanada, Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Irak'tır. Bunlardan Suudi Arabistan, Rusya, Kanada, Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Irak ürettikleri petrolün bir kısmını ihraç etmektedir (Tablo 3.9). Bu ülkeler, böylece hem bölgesel hem de küresel ölçekte uluslararası ilişkilerin gelişmesini sağlamaktadır. Çünkü bu ürün, hem üreten ülkelerin komşularına hem de uzaktaki ülkelere ihraç edilmektedir.

Tablo 3.9: *Bazı ülkelere göre petrol ihracatı (2020)*

Ülkeler	Petrol İhracatı (Günde bin varil)
Meksika	1.167
Kuveyt	1.992
Amerika Birleşik Devletleri	2.765
Birleşik Arap Emirlikleri	2.799
Kanada	3.956
Irak	4.032
Rusya Federasyonu	5.745
Suudi Arabistan	7.197

(https://www.tpao.gov.tr)

Dünyanın en önemli enerji kaynaklarından biri olan petrol, zaman zaman ülkeler arasında sorunlara neden olmaktadır. Örneğin 1973'te Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği, Mısır ve Suriye ile savaşan İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ihracatını durdurma kararı almıştır. Bunun sonucunda petrol ihraç eden diğer ülkeler, petrol fiyatlarını artırarak daha çok kazanç elde etmeye çalışmıştır. Böylece tarihe 1973 petrol krizi olarak geçen küresel düzeyde bir ekonomik bunalım yaşanmıştır.

Petrol, aynı zamanda bazı ülkeler arasında yakınlaşma sağlamış ve birliklerin oluşmasına neden olmuştur. Bu birliklerden biri, bazı Arap ülkeleri arasında kurulan "Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği"dir. Bu birlik, üye ülkeler arasında teknik bilgi akışını hızlandırmak, ekonomik kalkınmayı desteklemek ve gerekirse petrolü, bir silah olarak kullanmayı amaçlamaktadır. Petrol sayesinde oluşturulan

bu birliklerden biri de OPEC'tir. Buna göre uluslararası ilişkilerde petrol ihraç eden ülkelerin oluşturduğu OPEC [Organization of Petroleum Exporting Countries (Organizeyşın of Petroliyım Eksporting Kantıriys], küresel düzeyde etkiye sahiptir (Harita 3.14). Bu örgüt, dünya petrol rezervlerinin önemli bir kısmına sahiptir ve dünya petrol üretimi ile ihracatında ilk sıralarda yer almaktadır.

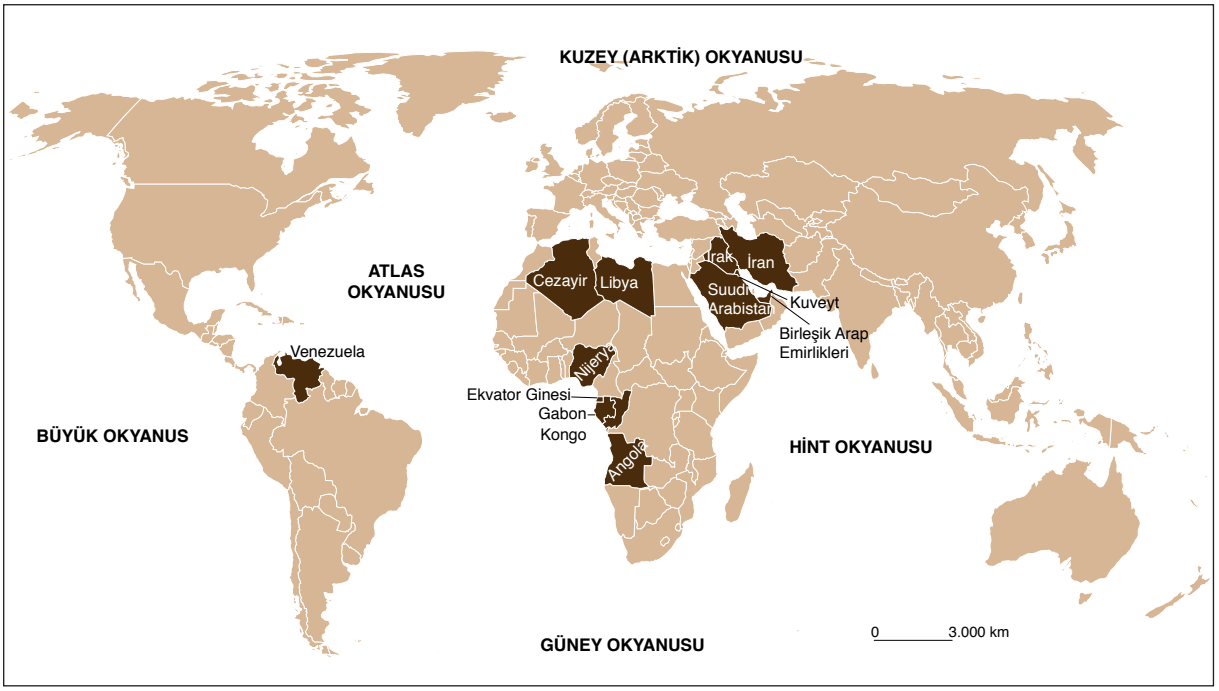

(http://www.opec.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.14: *OPEC üyesi ülkeler*

Önemli doğal kaynaklardan biri de doğal gazdır. Bu ürün, daha çok boru hatlarıyla taşınmaktadır. Bu nedenle doğal gaz ihracatı, daha çok yakın ve komşu ülkelere gerçekleştirilmektedir. Örneğin Rusya, doğal gazı, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere daha çok yakın ve komşu ülkelere ihraç etmektedir. Aynı şekilde Katar, Norveç ve Cezayir de doğal gaz ihracatını yakın ülkelere gerçekleştirmektedir. Bu doğal kaynağın ticareti, ülkeler arasında olumlu ilişkilerin gelişmesini sağladığı gibi bazen de olumsuz etkilere neden olabilmektedir.

Doğal kaynaklardan olan demir ve bakır üretim ve ihracatı da yerel ve küresel düzeyde uluslararası ilişkileri geliştirmektedir. Örneğin demir bakımından zengin olan Avustralya, Brezilya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kanada, Ukrayna, İsveç ve Rusya aynı zamanda en fazla demir ihraç eden ülkelerdir. Aynı şekilde Şili, Çin, Peru ve ABD bakır; Güney Afrika Cumhuriyeti, Kazakistan, Hindistan ve Türkiye krom; Çin, Avustralya, ABD, Rusya ve Peru altın üretimi ve ihracatında ilk sıralarda yer alan ülkelerdir.

Yer altı kaynaklarının yanı sıra yer üstü kaynaklarının varlığı bakımından da ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Bu nedenle doğal kaynak bakımından fakir olan ülkeler, bu alandaki ihtiyaçlarını, bu kaynaklara sahip olan ülkelerden karşılamaktadır. Bu da ülkeler arasında ilişkilerin gelişmesine yol açmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Çin, Brezilya, Kanada, Rusya, Endonezya, Etiyopya ve Kongo orman bakımından zengindir. Bu ülkeler, aynı zamanda en fazla kereste üreten ve ihraç eden ülkelerdir. Orman bakımından yetersiz olan ülkeler, kereste ihtiyacını gidermek için bu ülkelerle ilişkiler geliştirmektedir.

Ülkelerin sahip oldukları doğal kaynakların bir kısmı küresel öneme sahiptir. Bu kaynakların başında enerji kaynakları gelmektedir. Özellikle sanayi alanında enerjiye büyük bir ihtiyaç vardır. Bu nedenle ileri düzeyde sanayileşmiş ülkeler, enerjiye diğer ülkelere göre daha çok ihtiyaç duymaktadır. Gelişmiş ülkeler, aynı zamanda ekonomik alanda önemli bir güce sahiptir. Bu nedenle dünyadaki enerji kaynaklarının paylaşımı bakımından bu ülkeler, küresel birer aktördür. Enerji kaynakları bakımından zengin olan fakat ekonomik, siyasi ve askerî yönden küresel düzeyde etkin olmayan ülkeler, gelişmiş ülkelerin odak noktasında yer almaktadır. Özellikle enerji kaynakları bakımından zengin olan Orta Doğu ülkeleri, birçok bakımdan küresel etkiye sahip olan gelişmiş ülkelerin ilgi duyduğu alanlardan biridir. Bu ülkeler, birçok doğal kaynakta olduğu gibi enerji kaynakları bakımından da güçlerini kullanmaktadırlar. Bu nedenle Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi pek çok alanda yaşanan sıcak çatışmaların başlıca nedeni, küresel güçlerin ekonomik ve siyasi etkileridir.

Okuma Metni

ORTA DOĞU JEOPOLİTİĞİ VE KÜRESEL GÜÇLERİN ENERJİ MÜCADELESİ

Geçmişten günümüze tarihî dönemler değerlendirildiğinde en büyük mücadelenin ticaret yolları ve enerji kaynakları üzerine gerçekleştiği görülmektedir. Günümüzde enerji kaynakları rezerv, üretim ve pazar alanları üzerine yaşanan mücadeleler, ülkelerin en temel politikalarını teşkil etmektedir. Sanayi Devrimi'nin yaşandığı dönemden günümüze teknolojide ve bilimde baş döndürücü bir şekilde meydana gelen büyüme, günümüzde sanayi ve enerjiye olan talebi arttırmıştır. Bu talep artışı özellikle hidrokarbon kaynaklar olan petrol ve doğal gaza olan arzı da beraberinde getirmiştir.

Dünyada önemli enerji havzalarına ve ulaşım avantajlarına sahip yerlerin başında Orta Doğu gelmektedir. Son yıllarda özellikle Orta Doğu'da görülen büyük çekişmenin temelinde hidrokarbon kaynaklar üzerinde söz sahipliği yarışı yatmaktadır.

Dünyanın en önemli kara ve su yollarına kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Orta Doğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin birincil hedefi hâline getirmiştir. Üç kıtanın kavşak noktasında yer alan Orta Doğu'da geçmişten günümüze devam eden süreçte dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar büyük bir güç mücadelesi yaşanmaktadır. Süveyş Kanalı'nın açılması, zengin petrol rezervlerinin bulunması bölgenin çatışma alanına dönüşmesine sebep olmuştur.

Nüfusta meydana gelen artış dünya enerji kaynaklarında krizlere sebep olmaktadır. Son 150 yılda petrol endüstrisi çok geniş alanlara yayılmış, yeni petrol sahaları ve ülkeleri keşfedilmiştir. Enerji tüketiminin son derece hızlı bir şekilde gerçekleşmesi enerji savaşlarının yaşanmasına yol açmaktadır. Sanayi Devrimi'nin tamamlanması ile bölge artık sadece ulaşım yollarının kavşak noktası değil aynı zamanda sanayi ham maddesi ve enerji kaynağı için vazgeçilmez bir alan ve üretim fazlası açısından muazzam tüketim potansiyeli arz eden bir pazar olarak yeni bir anlam kazanmıştır.

Pek çok ülkenin hâkimiyet kurmak için yarıştığı bir coğrafya olan Orta Doğu zengin hidrokarbon kaynakları barındırdığı müddetçe devletlerin mücadele alanı olmaya devam edecektir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

*(*Harunoğulları, *M. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. https://dergipark.org.tr)*

H. ENERJİ NAKİL HATLARI

Hazırlık Çalışması

Doğal gaz bakımından zengin ülkeler hangileridir ve bu ülkeler doğal gazı hangi yollarla ve hangi ülkelere ihraç etmektedirler? Konuyla ilgili bilgilerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sizce dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz dağıtım bölgeleri hangileridir? Konuyla ilgili bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ulaşımdan üretime, aydınlanmadan ısınmaya kadar yaşamın her alanında çeşitli enerji kaynakları kullanılmaktadır. Sanayileşme ve nüfus artışına bağlı olarak kullanılan enerji kaynağının miktarı, sürekli artmaktadır.

Yeryüzündeki enerji kaynaklarının tüketim ve üretimi bakımından büyük bir dengesizlik vardır. Enerji kaynaklarını en çok tüketenler, sanayileşmiş ülkelerdir. Buna karşın enerji kaynaklarını en çok üretenlerin bir kısmı gelişmiş, bir kısmı da gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdir. Bu nedenle enerji üretim ve tüketim bölgeleri arasında yoğun bir sevkiyat vardır. Bu durum, yeryüzünde bazı bölge ve ülkelerin jeopolitik önemini artırmaktadır.

Yeryüzünde en çok tüketilen enerji kaynakları sırasıyla petrol, kömür ve doğal gazdır (Grafik 3.4). Buna göre fosil yakıtlar olarak nitelendirdiğimiz bu üç enerji kaynağı, dünyadaki toplam enerji tüketiminin beşte dördünden fazlasını karşılamaktadır. Buna karşın yenilenebilir, nükleer ve diğer enerji kaynaklarının tüketimi azdır.

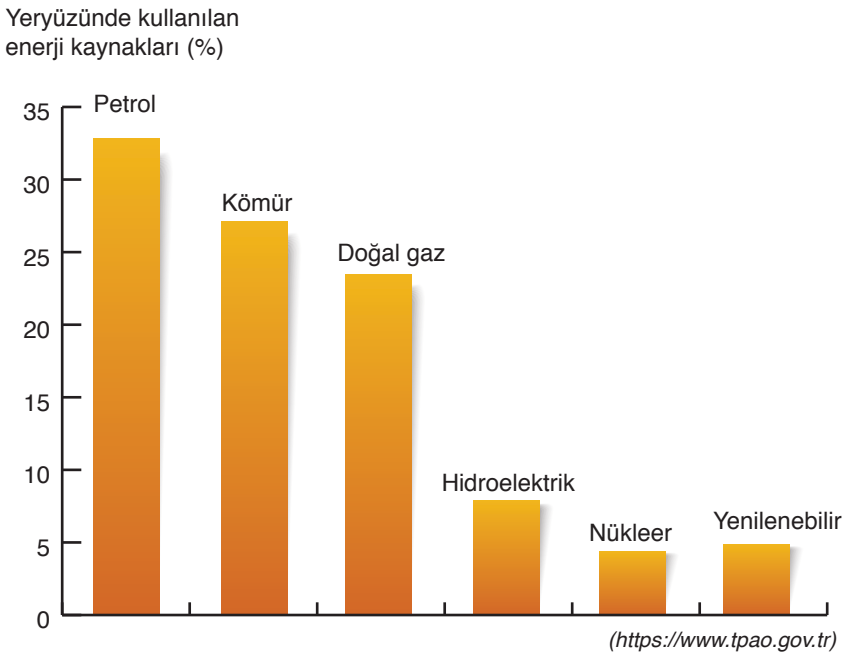

Grafik 3.4: *Yeryüzünde kullanılan başlıca enerji kaynakları (2020)*

Yeryüzünde en fazla kullanılan enerji kaynaklarının dağıtımı da fazladır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Japonya, Hindistan, Rusya, Suudi Arabistan, Brezilya, Güney Kore ve Almanya en fazla petrol tüketen ülkelerdir. Buna karşın en fazla petrol üreten ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan, Rusya, Çin, Kanada, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Irak, Brezilya, Meksika, Kuveyt, Venezuela ve Nijerya'dır. Buna göre petrol dağıtımı, öncelikle bu ülkeler arasında gerçekleşmektedir.

Yeryüzünde petrol dağıtım alanları bakımından belirli bölgeler ön plana çıkmaktadır. Orta Doğu, petrol nakil hatları içinde ilk sırada yer almaktadır. Bu bölgeyi Güneydoğu Asya izler. Bu bölgelerden gerçekleştirilen petrol taşımacılığında deniz tankerleri ön plana çıkmaktadır (Fotoğraf 3.10).

Fotoğraf 3.10: *Uluslararası taşımacılıkta petrolün bir kısmı, tankerlerle taşınmaktadır.*

Yeryüzündeki petrol nakil hatları içinde bazı boğazlar, stratejik öneme sahiptir. Örneğin Orta Doğu petrollerinin dünyaya en önemli dağıtım yolu, Hürmüz Boğazı'dır. Bu boğazdan çıkan petrol tankerleri sırasıyla Babülmendep Boğazı ve Süveyş Kanalı'nı geçerek Akdeniz'e ulaşmaktadır. Bu yol, Akdeniz'de ikiye ayrılmaktadır. Yollardan biri, Çanakkale ve İstanbul boğazları üzerinden Karadeniz kıyılarına ulaşır. Diğer yol, Cebelitarık Boğazı üzerinden Batı Avrupa'ya ulaşmaktadır. Güneydoğu Asya petrollerinin taşınmasında ise Malakka Boğazı önem taşımaktadır. Bu boğazdan geçen petrol tankerleri, Hürmüz Boğazı'ndan çıkan tankerlerin izlediği yolu izlemektedir. Afrika ve Güney Amerika da petrol dağıtımında önemli alanlardır.

Yeryüzünde en fazla petrol ihraç eden ülkeler, aynı zamanda petrol dağıtım merkezleri konumundadır (Harita 3.15)

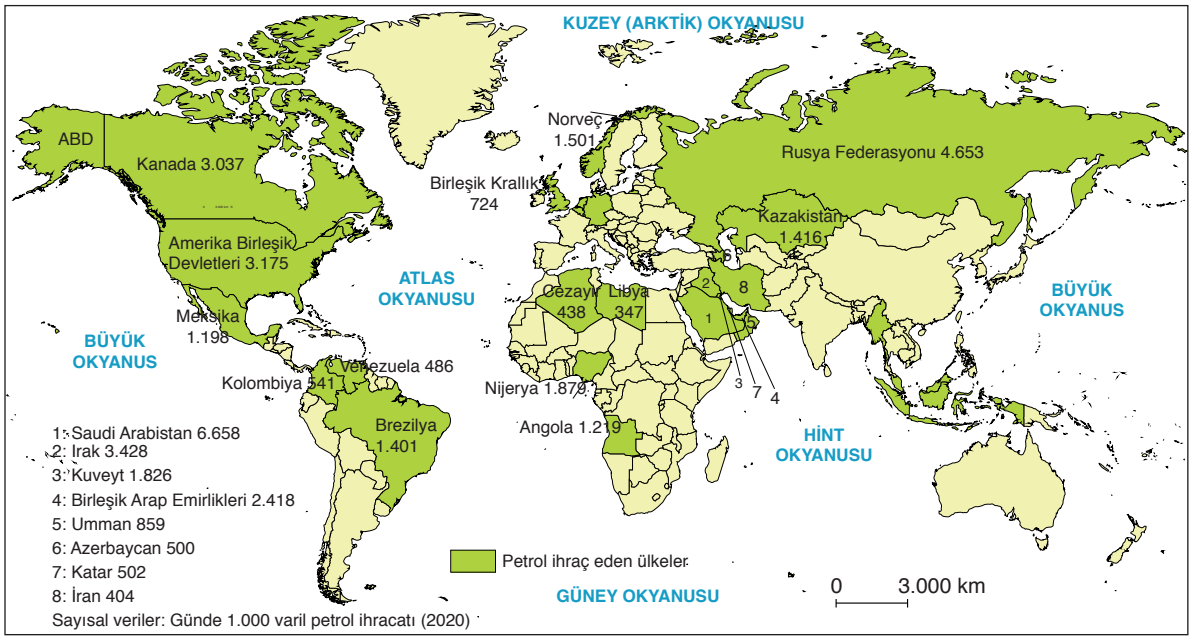

(https://asb.opec.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.15: *Petrol ihraç eden ülkelerin başlıcaları*

Petrol dağıtım bölgeleri ve boğazlar, yeryüzünde jeopolitik açıdan en önemli yerlerdendir. Bu nedenle adı geçen bölgelerde zaman zaman uluslararası sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin Orta Doğu'da yıllardır bitmeyen çatışmaların temel nedeni, zengin petrol yataklarına ve bunların dağıtım yollarına sahip çıkma arzusudur.

Petrol, tankerlerin yanı sıra boru hatlarıyla da taşınmaktadır (Fotoğraf 3.11). Yeryüzündeki petrol boru hatlarının bazıları şunlardır:

Druzhba (Drızba) Boru Hattı (Dostluk Boru Hattı), Rusya'dan Avrupa'ya uzanmaktadır. Bu hat, dünyanın en uzun petrol boru hatlarındandır. Druzhba Boru Hattı Rusya'dan Ukrayna, Macaristan, Polonya ve Almanya'ya ulaşmaktadır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Hazar Gölü çevresindeki petrolün Avrupa pazarlarına taşınmasını hedeflemektedir.

Odessa-Brody (Adiyesa-Bradi) Boru Hattı, Hazar Denizi'nden çıkarılan petrolü, Baltık Denizi'ne taşımaktadır.

Kazakistan-Çin Boru Hattı, Çin'in Sincan eyaleti ile Kazakistan arasında yer almaktadır. Bu boru hattıyla Kazakistan petrolleri, Çin'e taşınmaktadır.

Fotoğraf 3.11: *Dünyada petrol dağıtımının bir kısmı boru hatlarıyla gerçekleştirilmektedir (Alaska / Amerika Birleşik Devletleri).*

Hazar bölgesinde petrol taşıma amaçlı faaliyette olan üç hat bulunmaktadır. Bu hatlar şunlardır:

- Tengiz (Kazakistan)-Novorossisk (Navarasisk, Rusya Federasyonu) Petrol Boru Hattı.
- Atirau (Atrav, Rusya Federasyonu)-Şamara (Rusya Federasyonu) Boru Hattı.
- Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'na Kazak petrollerinin ulaştırılabilmesi amacıyla Aktau-Bakü Boru Hattı gündeme gelmiştir.
- Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı (Irak-Türkiye), Kerkük petrolünün Türkiye üzerinden Adana Yumurtalık'taki tesisler aracılığıyla Avrupa'ya pazarlanması için kurulan boru hattıdır ve büyük bir taşıma potansiyeline sahiptir.
- Afrika'da Cezayir, Mısır, Libya, Tunus, Fas, Gabon, Angola, Uganda ve Tanzanya petrol boru hatlarının bulunduğu başlıca ülkelerdir.

Dünyada en çok kullanılan enerji kaynaklarından biri de doğal gazdır. Doğal gazın en çok üretildiği ve tüketildiği bölgeler arasında önemli farklılıklar vardır. Örneğin dünya doğal gaz üretiminde Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, İran, Katar, Kanada, Norveç, Türkmenistan, Cezayir, Endonezya ve Hollanda ilk sıralarda yer almaktadır. Bu ülkeler ürettikleri doğal gazın bir kısmını kendileri tüketmekte, bir kısmını da ihraç etmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu ve İran gibi doğal gazı fazla üreten ülkeler, aynı zamanda en fazla doğal gaz tüketen ülkelerdir. Buna karşın doğal gazdan yoksun olan Japonya ve doğal gaz kaynakları sınırlı olan Birleşik Krallık ve İtalya doğal gazı fazla tüketen ülkeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla doğal gaz üreten ve tüketen ülkeler arasında gaz sevkiyatı gerçekleşmektedir.

Doğal gazın taşınmasında, deniz tankerleri de kullanılmaktadır (Harita 3.16). Ancak tankerlere yüklenmesi için doğal gazın sıvılaştırılması gerekmektedir. Tüketim bölgesine sıvı şekilde ulaştırılan doğal gaz, kullanılmak üzere tekrar gaz hâline dönüştürülmektedir. Bu işlemler, doğal gazın maliyetini artırmaktadır. Bu nedenle doğal gaz, daha çok boru hatlarıyla taşınmaktadır. Japonya, Avrupa ülkelerinin bir kısmı ile Amerika Birleşik Devletleri, denizdışı ülkelerden ithal ettiği doğal gazı deniz tankerleriyle taşımaktadır.

Doğal gaz boru hatlarının yoğunlaştığı yerlerden biri, Orta Doğu ve Hazar Gölü çevresidir. Bu bölgelerden çevre ülkelere doğru çok sayıda doğal gaz boru hattı uzanmaktadır. Rusya Federasyonu, Çin, Endonezya, Malezya, Kuzey Afrika, Avrupa ve Kuzey Amerika doğal gaz boru hatlarının yoğun olduğu yerlerdir.

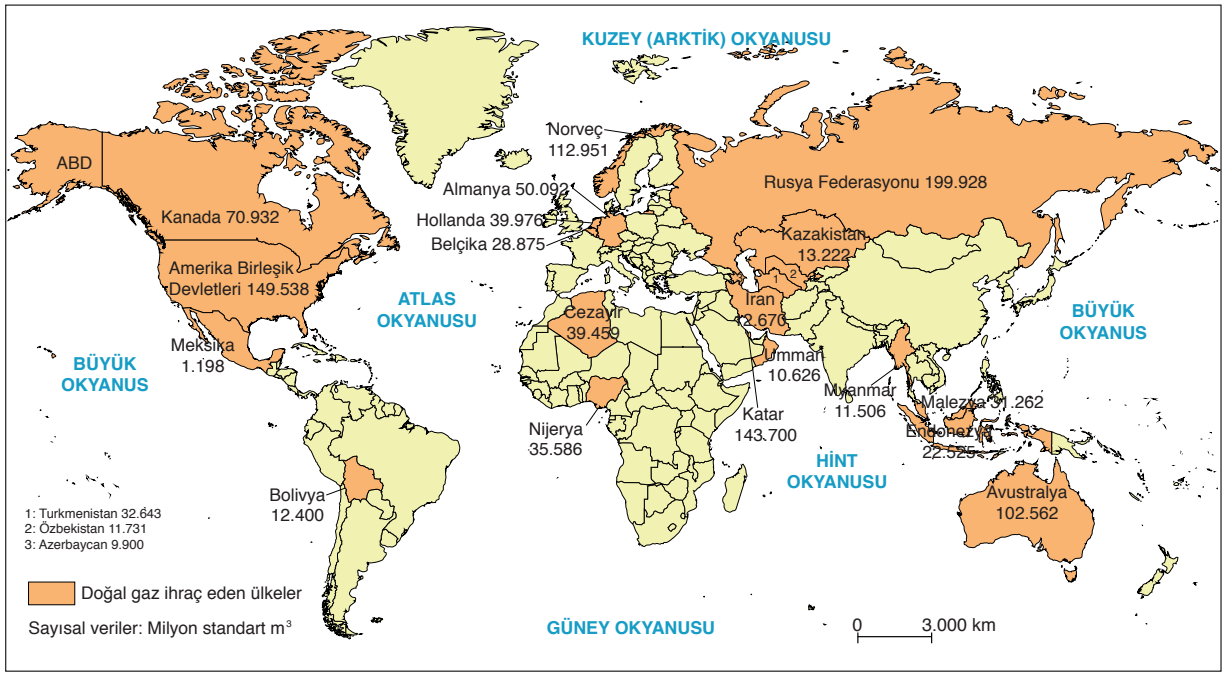

(https://asb.opec.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.16: *Doğal gaz ihraç eden ülkelerin başlıcaları (2020.)*

Okuma Metni

TANAP

TANAP, Azerbaycan'ın "Şah Deniz Sahası"nda üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye, ardından Avrupa'ya taşınmasını amaçlamaktadır.

TANAP, Türkiye-Gürcistan sınırında Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayarak Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne olmak üzere 20 ilden geçerek Yunanistan sınırında Edirne'nin İpsala ilçesinde son bulmaktadır. Bu noktadan, Avrupa ülkelerine doğal gaz aktaracak olan TANAP, ülkemizin ve Avrupa Birliği'nin (AB) doğal gaz arz güvenliğine ve çeşitliliğine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Azerbaycan doğal gazını Türkiye ve Avrupa'daki alıcılara güvenilir ve maliyet etkin şekilde iletebilmek amacıyla yüksek taşıma kapasitesine sahip bir doğal gaz boru hattını; uluslararası kalite, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal ve çevre standartlarına uygun şekilde inşa etmek ve işletmek misyonuyla faaliyetlerini yürüten TANAP, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile mevcut iktisadi ve siyasi iş birliğinin daha da gelişmesine katkı sağlarken Azerbaycan'ı Türkiye'nin ikinci büyük gaz tedarikçisi ve Avrupa Birliği'nin yeni gaz tedarikçisi konumuna getirmektedir.

TANAP, Türkiye ve Avrupa'nın enerji arz güvenliğini arttırarak Azerbaycan, Türkiye ve AB'yi birbirine daha da yaklaştırmakta ve sunduğu potansiyelle dünya enerji jeopolitiğini yeniden şekillendirmektedir. TANAP bu özelliği ile gelecekte planlanacak enerji projelerine de bir ilham kaynağı olmaktadır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.tanap.com)

Etkinlik

Aşağıdaki ifadelerdeki noktalı yerleri haritaya göre uygun sözcüklerle tamamlayınız.

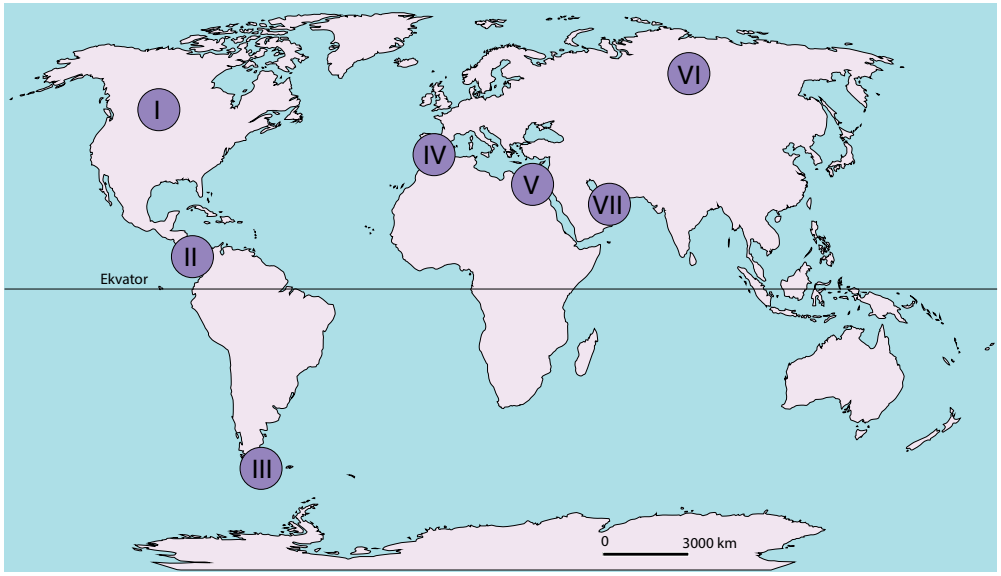

1. ..... numaralı yerler, petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına dağıtıldığı, bu bakımdan en işlek yollardır.
2. Enerji taşımacılığında en az paya sahip olan yer .....
3. Boru hatlarının en uzun olduğu yerler .....

Okuma Metni

BİR ENERJİ KORİDORU OLARAK TÜRKİYE

Enerji, ülke ekonomileri için hayati öneme sahip olan bir girdi; gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ana ham maddesi konumundadır. Dünya üzerindeki sınırlı kaynaklarla ısı ve güç depolamaya yarayan enerji, çeşitli kaynaklardan karşılanabilmektedir. Petrol ve doğal gaz, dünya enerji ihtiyacının yarısından fazlasını karşılamaktadır. Gelecek 25 yıl içerisinde söz konusu kaynakların toplam enerji tüketimindeki payını korumaya devam edeceği öngörülmektedir. Dünya üzerinde az sayıda ülke zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Dünyanın geri kalan ülkeleri ise bu enerjilere olan ihtiyaçlarını bu ülkelerden karşılamaktadırlar.

Günümüzde enerji kaynaklarına sahip olmak kadar, taşıma yöntemleri ve geçiş güzergâhları da stratejik özellikleri ve ekonomik getirileri nedeniyle çok önemlidir. Dünya enerji ihtiyacının çok önemli bir bölümünü karşılayan petrol ve doğal gazın, güvenli, ucuz ve sürdürülebilir taşınmasını sağlayan yaygın yöntemlerden biri boru hattı sistemleridir. Boru hattı sistemlerinden yararlanma açısından önemli olan unsurlardan biri de petrol ve doğal gazın taşıma güzergâhlarıdır. Boru hattı sistemleri oldukça uzak mesafelere petrol ve doğal gazın taşınmasına olanak verdiğinden, bu sistemlerin uluslararası pazarlara ulaşması çoğu kez bir ya da birkaç ülkenin sınırından geçişle mümkün olmaktadır. Petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçtiği transit ülkeler, enerjinin güvenli geçişine sağladıkları katkı ölçüsünde, ekonomik ve stratejik yönden kazanımlar elde etmektedir.

Doğusunda enerji zengini ülkelerin, batısında ise oldukça yüksek enerji tüketim potansiyeline sahip olan Avrupa'nın yer aldığı Türkiye, söz konusu bölgede doğal bir enerji köprüsü konumunda yer almakta olup petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçiş güzergâhındadır. Türkiye'nin bulunduğu bu coğrafik konum, son yıllarda transit bir ülke olarak Türkiye'nin önemini artırmıştır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

*(*Demirtaş, *Işıl. https://tez.yok.gov.tr)*

Yeryüzünde yoğun olarak kullanılan enerji kaynaklarından biri de kömürdür. Kömür rezervi ve üretimi bakımından ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Avustralya, Endonezya, Rusya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Almanya, Polonya ve Kazakistan en fazla kömür üreten ülkelerdir. Japonya, Güney Kore, Çin, Birleşik Krallık, Hindistan, Almanya, Rusya, Türkiye ve İtalya ise kömür ithalatında ilk sıralarda yer alan ülkelerdir. Buna göre belirtilen ülkeler başta olmak üzere birçok ülke arasında kömür sevkiyatı gerçekleşmektedir (Fotoğraf 3.12).

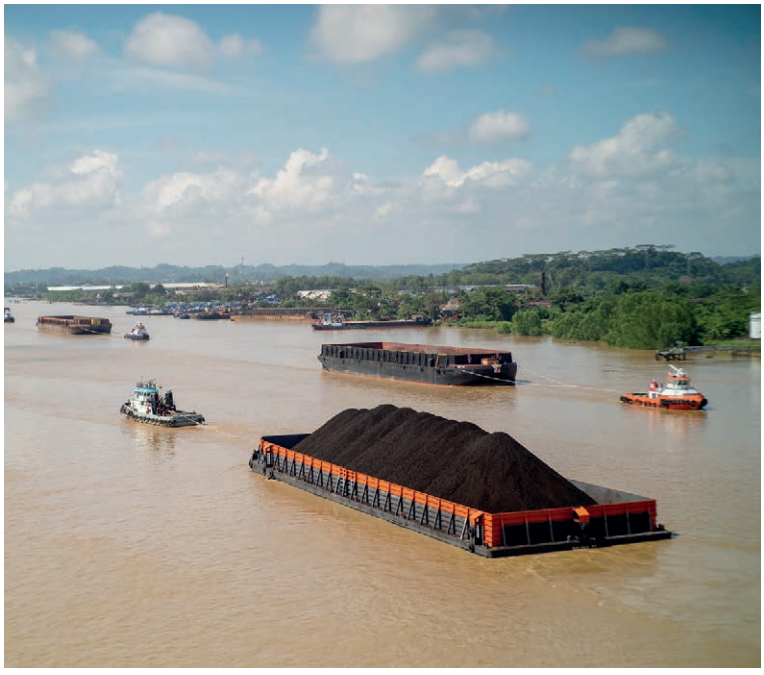

Fotoğraf 3.12: *Kömür taşımacılığında daha çok gemiler kullanılmaktadır (Endonezya).*

I. BAŞLICA ÇATIŞMA ALANLARI

Hazırlık Çalışması

Asya kıtasındaki başlıca çatışma bölgeleri hangileridir? Konuyla ilgili bilgilerinizi defterinize yazınız.

Sizce ülkeler neden savaşmaktadır? Tartışınız.

Yeryüzündeki doğal kaynaklar sınırlı iken insanların ihtiyaçları ve doğal kaynakların tüketimi sürekli artmaktadır. Doğal kaynakların yeryüzündeki dağılışında da önemli farklılıklar vardır. Bazı bölgeler su, petrol, doğal gaz ve kömür bakımından zengin iken bazı yerler, bu kaynaklar bakımından fakirdir. Ayrıca bazı bölgeler, iklim ve tarım olanakları bakımından yaşamaya çok elverişli iken bazı bölgeler bu bakımdan sınırlı olanaklara sahiptir. Doğal kaynakların dengesiz dağılışı, insanların bu kaynaklardan yararlanma olanaklarında da farklılığa yol açmaktadır. Bu durum, zaman zaman ülkeler arasında çatışmalara sebep olmaktadır. Günümüzde yeryüzünde yaşanan çatışmaların önemli bir kısmı, doğal kaynakların paylaşımıyla ilgilidir (Harita 3.17). Bu nedenle su ve enerji kaynakları ile bağımsız topraklara sahip olma isteği çatışmaların başlıca sebepleridir.

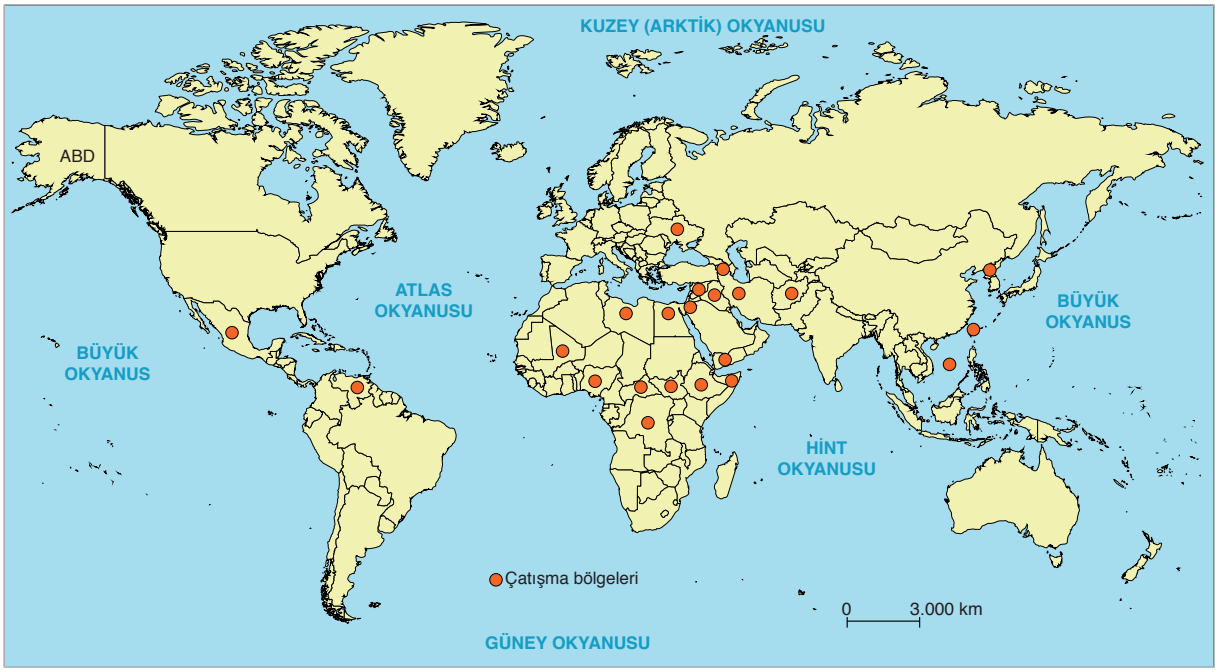

(https://www.cfr.org) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 3.17: *Dünyadaki başlıca çatışma alanları*

1. Su Sorunu

Su sorunundan dolayı gerçekleşen çatışmaların tarihi, İlk Çağ'a kadar dayanmaktadır. Sümer şehir devletleri olan Lagash (Lagaş) ve Umma arasında 4500 yıl önce çıkan çatışma, tarım alanlarını sulamak için kullanılacak suyla ilgilidir. Su sorunu, günümüze kadar topluluklar ve devletler arasında çeşitli anlaşmazlıklara ve çatışmalara neden olmuştur. Su ile ilgili sorunlar akarsularla göller ve denizlerle ilgilidir. Günümüzde sularla ilgili sorunlar, çoğunlukla uluslararası anlaşmalarla çözülmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla imzalanmış çok sayıda uluslararası anlaşma bulunmaktadır.

Günümüze kadar anlaşmazlıklara neden olan suların bazıları; Fırat, Dicle, Nil, Ürdün, Ganj ve Parana'dır.

Fırat ve Dicle nehirleri, kaynaklarını ülkemizden alıp Suriye ve Irak sınırlarından geçerek Basra Körfezi'ne dökülmektedir (Harita 3.18). Bunlardan Fırat, önce Suriye, sonra Irak topraklarından; Dicle ise sadece Irak topraklarından geçmektedir. Bu durum, Türkiye ile belirtilen ülkeler arasında zaman zaman sorunlar ortaya çıkartmaktadır. Özellikle Türkiye'de yapılan barajlardan dolayı suyun bir kısmının tutulması, bu ülkelere akan suyun azalmasına dolayısıyla bu ülkelerde hoşnutsuzluklara yol açmaktadır.

Ülkeler arasında su sorununa neden olan akarsulardan biri de Nil'dir (Harita 3.19). Sınır aşan nehirlerden biri olan Nil, su kaynakları sınırlı olan Sudan ve Mısır arasındaki sorunların nedenlerindendir. Sudan'ın yaptığı barajlarla Nil'in sularını tutması, Mısır'da tarımsal, içme ve kullanma suyu sıkıntıları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorun, her iki ülkeyi zaman zaman savaşın eşiğine getirmiştir.

Nil Nehri'nin su kullanımı 10 ülkeyi ilgilendirmektedir. Bu nehrin su kullanımıyla ilgili birçok antlaşma bulunmaktadır. Mısır ile Sudan arasındaki anlaşma, 1959'da imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Mısır ve Sudan'a Nil sularının %80'ini kullanma hakkı verilmektedir.

Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Tanzanya, Burundi, Güney Sudan ve Uganda Nil'in kaynağı, Mısır ve Sudan ise nehrin döküldüğü ülkeler olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle kendileri için hayati öneme sahip olan Mısır ve Sudan'ın, Nil Nehri konusunda üç kırmızı çizgisi bulunmaktadır. Bunlar:

- Mısır'a ulaşan su miktarı azaltılmayacaktır.
- Nehir havzası üzerinde yapılacak baraj ve diğer projeler için on ülkenin oy birliği gerekecektir.
- Bu nehirle ilgili projelerde Mısır ve Sudan'ın veto hakkı bulunacaktır.

Harita 3.18: *Fırat ve Dicle nehirleri, uluslararası sorunlara neden olan akarsulardandır.*

Harita 3.19: *Nil Nehri'nin geçtiği ülkeler*

Orta Doğu'da su sorununa neden olan akarsulardan biri de Ürdün Nehri'dir. Nehir havzasının yarısından fazlası Ürdün'de, kalan kısımları ise Suriye, İsrail ve Lübnan'da bulunmaktadır. Bu akarsuyun paylaşımıyla ilgili İsrail, Ürdün, Filistin, Suriye ve Lübnan arasında zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır.

Orta Asya'da yer alan Amu Derya (Ceyhun) ve Siri Derya (Seyhun) nehirleri de sorunlara neden olan akarsulardandır. Bu akarsuların kaynak ülkeleri olan Kırgızistan ve Tacikistan ile nehrin aşağı havzasında yer alan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında da suyun kullanımıyla ilgili sorunlar yaşanmaktadır.

Benzer bir sorun Himalayalardan doğan ve Hindistan topraklarından geçtikten sonra Bangladeş'ten Bengal Körfezi'ne dökülen Ganj Nehri için de geçerlidir (Harita 3.20). Bu akarsu üzerinde Hindistan'ın yaptığı barajlar, Hindistan ile Bangladeş arasında sorunlara neden olmaktadır. Aynı şekilde yine Hindistan'dan geçerek Pakistan'a ulaşan İndus Nehri için de benzer sorunlar yaşanmaktadır.

Harita 3.20: *İndus ve Ganj nehirleri, uluslararası sorunlara neden olan akarsulardandır.*

Uluslararası sorunlara neden olan akarsulardan biri de Parana Nehri (Fotoğraf 3.13) ve onun büyük bir kolu olan Uruguay'dır. Parana Nehri, Amerika kıtasının büyük akarsularındandır. Geniş bir havzaya sahip olan bu akarsu, birden fazla ülkenin sınırlarını çizmektedir. Brezilya'dan doğan ve güneye doğru akarak önce Brezilya ile Paraguay, sonra Arjantin ile Paraguay sınırını çizen Parana Nehri'nin kullanımıyla ilgili, bu ülkeler arasında zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır.

Fotoğraf 3.13: *Brezilya, Paraguay ve Arjantin arasındaki sınırları belirleyen Parana Nehri*

2. Petrol Sorunu

Yeryüzünde savaşlara neden olan doğal kaynaklardan biri de petroldür. Petrol rezervleri bakımından bazı bölgelerin zengin olması (Grafik 3.5), (Tablo 3.10) bu bölgelerin stratejik önemini artırmış ve bu kaynaktan yararlanmak isteyen diğer ülkelerle zaman zaman çatışmalar yaşanmasına neden olmuştur.

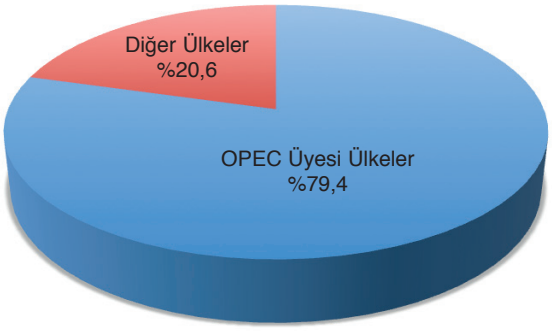

(https://www.opec.org)

Grafik 3.5: *Dünya petrol rezervleri (2020)*

Tablo 3.10: *Bazı ülkelerin petrol rezervi (2020)*

Ülkeler	Petrol Rezervinin OPEC Üyeleri İçindeki Payı (%)
Birleşik Arap Emirlikleri	8,2
Kuveyt	8,5
Irak	12,2
İran	13,1
Suudi Arabistan	22,4
Venezuela	25,5

(https://www.opec.org)

Dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olan Orta Doğu, savaşların yaşandığı başlıca yerlerdendir. 1980 ile 1988 yılları arasında İran ile Irak arasında gerçekleşen savaşın temel nedeni petrol ticaretiydi. İran'ın Basra Körfezi üzerinden gerçekleştirdiği petrol ihracatı karşısında üstünlüğü eline geçirmeye çalışan Irak'ın tutumu, bu savaşın temel nedenidir. 1990'da gerçekleşen, petrol alanlarının kullanımı ve petrol fiyatlarının gerekçe gösterildiği Irak-Kuveyt Savaşı, petrol için gerçekleştirilen savaşlardandır. Irak, Kuveyt'in eğimli sondajlarla kendi topraklarındaki petrolü kullandığını iddia etmiştir. Ayrıca OPEC'in koyduğu kotaya rağmen ve Irak'ın petrol fiyatlarını yükseltmesine karşın, Kuveyt'in petrol üretimini artırarak fiyat artışının önüne geçmeye çalışması diğer bir gerekçe olarak gösterilmiştir.

2003'te Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık önderliğindeki çok uluslu bir gücün Irak'a müdahale etmesiyle başlayan savaşta, bölgedeki petrol yatakları önemli bir rol oynamıştır.

Petrolden dolayı çıkan çatışmalara verilebilecek örneklerden biri de Nijerya'dır. Afrika'nın zengin petrol yataklarına sahip ülkelerden biri olan Nijerya, çok sayıda etnik gruptan oluşmaktadır. Ülkenin zengin petrol yataklarının bulunduğu güney bölgesindeki etnik grupların Nijerya'dan ayrılmak istemesi, ülkede petrolden kaynaklı iç çatışmalar başlatmıştır.

3. Bağımsızlık İsteği

Bağımsızlık isteği ve toprak paylaşımı da yeryüzünde savaşlara sebep olan etmenlerdendir. Örneğin 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturan ülkelerin bağımsızlık ve birlikten ayrılma istekleri, birçok yeni devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türk cumhuriyetlerinin de içinde bulunduğu ve özerk olan bu cumhuriyetlerin ayrılmak isteği, birçok yerde çatışmalara sebep olmuştur. Bu ülkelerin önemli bir kısmı bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlık isteklerinden kaynaklanan bazı sorunlar hâlen çözümlenememiştir. Bu sorunların bir kısmı Kafkasya bölgesinde devam etmektedir.

Benzer bir durum da Yugoslavya'da yaşanmıştır. 1963 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti adını alan ülkeyi oluşturan özerk cumhuriyetler, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ayrılmak istemişlerdir. Bağımsızlık isteği ve toprak paylaşımı, bu ülkede iç savaş başlatmıştır. Savaşın ardından yeni devletler kurulmuştur.

4. Diğer Çatışmalar

Su, petrol ve bağımsızlık isteklerinin yanı sıra diğer doğal kaynakların paylaşımı, önemli ticaret yollarının kontrolü, etnik ve siyasi sorunlar da çatışmalara sebep olabilmektedir.

Yeryüzündeki çatışma bölgelerinden biri olan Afganistan, Hazar Gölü Havzası ile çevresindeki enerji kaynaklarının dağıtılmasında bir koridor görevi görmektedir. 1979 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından işgal edilen bu ülkeye, 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri müdahale etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ülkeden çekilmiş ancak ülkedeki sorunlar bitmemiştir. Günümüzde Afganistan içindeki gruplar arasındaki çatışmalar devam etmektedir.

Diğer bir çatışma alanı Ermenistan ve Azerbaycan'dır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte Azerbaycan'a bağlı olan Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi üzerine başlayan çatışmalar, bazen durgunluk dönemine girse de devam etmektedir.

Orta Doğu'da 1948 yılında bir devlet kuran İsrail ile başta Filistin olmak üzere çevredeki ülkeler arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmaların başlıca nedenleri İsrail'in; Filistin'e ait toprakları ve bölgedeki önemli su kaynaklarını ele geçirmek ile Süveyş Kanalı gibi stratejik öneme sahip yolları denetlemek istemesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2017'de Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması, bölgedeki sorunları derinleştirmiştir.

Sorunlara neden olan su yollarından biri Hürmüz Boğazı'dır. Umman'ın Hürmüz Boğazı'nı denetlemesi, bazen uluslararası sorunlara neden olabilmektedir. Yemen'in Aden Körfezini denetlemesi de bazen bu ülkeyle Somali ve Cibuti arasında sorunlara yol açabilmektedir.

Ukrayna da çatışma bölgelerindendir. Ukrayna sınırları içinde yer alan ve Rusya yanlısı olan Donetsk (Denyitsk) ve Luhansk (Ugansk) bölgeleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu durum zaman zaman ülke içinde çatışmalara neden olmaktadır. Rusya'nın bu cumhuriyetleri tanıması üzerine iki ülke arasında mevcut olan gerginlik 2022 yılında savaşa dönüşmüştür. Rusya'nın Avrupa'ya doğal gaz ihracatının büyük bir kısmı, Ukrayna üzerinden gerçekleştirilmektedir. İki ülke arasındaki sorunlardan dolayı doğal gaz dağıtımında bazen uluslararası krizler yaşanabilmektedir.

Orta Doğu'daki çatışma alanlarından biri de Suriye'dir. Suriye'deki gruplar arasındaki çatışmalar, 2011 yılında bir iç savaşa dönüşmüştür. Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı uluslararası güçler, bu savaşa doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmişlerdir. Türkiye de bu bölgeye müdahale eden ülkelerdendir. Bu sorun hâlen çözümlenememiştir.

Etkinlik

Yeryüzündeki çatışma nedenlerini göz önünde bulundurarak bu çatışmaların nasıl sonlandırılabileceğiyle ilgili bir makale yazınız. Yazdığınız makaleyi sınıfta okuyunuz. Bu konuyu drama, şiir, öykü, resim, karikatür veya bunlar dışındaki bir yöntemle de ifade edebilirsiniz.

Okuma Metni

Sınır Aşan Sular

Su, uygarlık tarihi boyunca stratejik bir doğal kaynak olma işlevini hiçbir zaman yitirmemiştir. Aşırı nüfus artışı ve doğal kaynak tahribine sahne olan günümüz dünyasında su, her geçen gün daha fazla önem kazanan bir silaha dönüşmektedir.

Günümüzde tatlı su kaynakları, hızlı nüfus artışının gereksinimlerini karşılamaya yetmeyecek hâle gelmiştir. Bunun tek nedeni, dünya üzerindeki su kaynaklarının artan dünya nüfusuna yetmemesi değil; aynı zamanda, su kaynaklarının endüstri, kentleşme, enerji üretimi, tarım vb. insan aktiviteleri nedeniyle fiziksel, kimyasal, biyolojik vb. olarak kirlenmesi, niteliğini kaybetmesidir. Su kaynaklarındaki nicel yetersizlik ve nitel bozulmalar, mevcut kaynakların değerini daha da artırmakta olup 20. yüzyıl sonlarından itibaren su savaşlarından söz edilmektedir.

Küreselleşme, yeni bir olgu olmayıp coğrafi keşiflerle başlamıştır. Birinci küreselleşme dönemi denilebilecek bu dönemde gözde doğal kaynakların başında, altın ve gümüş gibi değerli madenler gelmekteydi. Dünyanın egemenlerinin öncelikli hedefi, altın ve gümüş başta olmak üzere değerli madenleri ele geçirmekti.

Endüstri devrimini takip eden dönemde, özellikle 19. yüzyıl sonundan itibaren, rekabet hâlindeki Batı kapitalizmi ve askerî uzantıları için önem kazanan doğal kaynak petrol oldu. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde de yaşandığı gibi dünyanın egemenliğine soyunanlar, başlıca petrol bölgelerini sömürgeleştirme, buralarda uydu devletler kurma yoluna gittiler. Emperyalist ülkelerin petrol gereksinimi, topraklarında büyük petrol rezervleri barındıran Osmanlı Devleti'nin paylaşımını hızlandırmıştır.

Günümüzde petrol önemini yitirmemiştir; işgal, istila ve ilhakların baş nedeni olarak önemini korumaktadır. Ancak petrolle birlikte su kaynakları da uluslararası politikalar ve taleplerin bir öznesi olarak ön plana çıkmıştır.

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizini takip eden yıllarda, sadece petrole olan gereksinim artmakla kalmamış; en az petrol kadar önem taşıyan bir doğal kaynak olarak suyun gündemdeki yeri ve önemi de artmaya başlamıştır.

Günümüzde petrolden daha stratejik bir doğal kaynak olan suyun kirlenmesi ve "kıtlaşması"ndan doğan kaygılar, çevresel bozulmalar karşısında kamuoyunun bilinçlenmesi ve korumacı söylemlerin çoğalması gibi gelişmeler nedeniyle ister doğal kaynakların paylaşımı amaçlı olsun, isterse korumacı güdülerle olsun, doğal kaynakların dolayısıyla çevrenin gittikçe daha çok siyasallaşmaya başladığı görülmektedir. Bu gelişmeler sonucu, 1970'lerde kapitalist ülkelerde görülen siyasal çevre eylemleri ve yapılanmaları uluslararası hukukun ve küresel paylaşım mücadelesinin de öznesi hâline gelmeye başlamıştır. Bu durumun akademik, siyasal ve hukuksal karşılıkları, Türkiye'de 1980'lerde dikkat çekmeye başladı, 1990'larda güçlendi. Doğal kaynaklarla ilgili olarak bir yandan kapitalizmin kuralları işletilirken diğer yandan korumacı düzenlemelere sahne olan Türkiye, tam da petrol ve su savaşlarının ayak seslerinin duyulduğu coğrafyanın göbeğindedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Tırıl, Alpay. http://tucaum.ankara.edu.tr)

Etkinlik

Aşağıdaki metni yorumlayınız. Bu sorunların nasıl çözüleceği ile ilgili düşüncelerinizi sınıfta söyleyiniz.

Türkiye, Irak ve Suriye Su Sorunu

Türkiye, Irak ve Suriye arasında yaşanan su sorunu, Türkiye'nin Keban Barajı'nı yapma kararıyla başlamış ve geçen süre zarfında her iki ülkenin inşa aşamasında olan baraja tepki göstermeleriyle devam etmiştir. Suriye ve Irak, 1965 yılında inşaatına başlanan Keban Barajı'nın Fırat havzasının sularını azaltacağı endişesine kapılmışlardır. 1974 yılında baraj inşaatının tamamlanmasının ardından ülkeler arasında akış verileri hakkında sürtüşmeler devam etse de su sorununda bir durgunluk dönemi başlamıştır. Yaşanan bu durgunluk dönemi çok uzun sürmemiş, Türkiye'nin ikinci baraj girişimi ile sorun yeniden alevlenmiştir. Keban Barajı yapımı sırasında yaşanan sorunlar Karakaya ve Atatürk barajları yapım sürecinde ve sonrasında da yaşanmıştır. 1975 yılında yapılması planlanan Karakaya Barajı için kredi arayışı içerisine giren Türkiye, Dünya Bankasının kapısını çalmış; Dünya Bankası da kredi için gereken koşulları sıralamış ve en önemli koşul olarak da kıyıdaş ülkeler ile mutabakata varılmasını öne sürmüştür. Böylece üçlü görüşmelerin de sinyalleri verilmiştir.

Türkiye, Irak ve Suriye arasında geçen pazarlıklar neticesinde 1976 yılında Türkiye'nin Karakaya Barajı'nın doldurulması aşamasında Fırat'tan 500 m^3/sn. su bırakmayı taahhüt etmesi ile anlaşmaya varılmıştır. Böylece Türkiye Dünya Bankasından kredi almak için gereken şartı da yerine getirmiştir. Atatürk Barajı'nın yapılmasından önce Türkiye ile Suriye arasında imzalanan protokol de bu sorunun bir süre durağan bir seyir izlemesine neden olmuştur. 1987 yılında imzalanan bu protokole göre Türkiye, Fırat'tan akan suyun yıllık 500 m^3/sn. olduğunu taahhüt etmiş fakat ilerleyen yıllarda Suriye ve Irak nihai uygulamanın yetersiz olduğunu ve bırakılması gereken suyun yıllık 700 m^3/sn. olması gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Türkiye'nin Karakaya Barajı'nın inşasının ardından bir diğer sorun da Atatürk Barajı'nın doldurulması sırasında yaşanmıştır. Türkiye, Atatürk Barajı'nın doldurulmasını sağlamak maksadıyla Suriye ve Irak'a önceden bildiri gönderdikten sonra Fırat sularını, bir ay süreyle 13 Ocak ve 12 Şubat 1990 tarihleri arasında tutmuştur. Fırat sularının bir ay süre ile tutulması Irak ve Suriye arasında büyük tepkilere neden olmuştur. Suyun tutulmasının sebebinin farklı olduğunu öne süren Suriye ve Irak, Türkiye'nin Fırat ve Dicle'yi politik bir malzeme olarak kullandığını iddia etmiştir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(Eroğlu, Yunus. https://www.academia.edu)

Ders Dışı Etkinlik

Çatışmalar sonucu başka ülkelere sığınan insanların, sığındıkları ülkelerde karşılaştıkları başlıca sorunları araştırınız. Araştırma sonucunuzu ve bu sorunların çözümüyle ilgili görüşlerinizi bir metin hâline getiriniz. Metni sınıfta okuyunuz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Nüfus artış hızı, ülkelerin gelişmişlik düzeyi hakkında nasıl bilgi vermektedir?
2. Yeryüzünde en çok tüketilen enerji kaynakları hangileridir?
3. Uluslararası çatışmalara neden olan başlıca sorunlar nelerdir?
4. Teknolojik gelişmeler uluslararası kültürü nasıl etkiler?

B. Aşağıdaki cümlelerde verilen noktalı yerleri uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Fırat	Dicle	Aras	düşük	yüksek	Mısır
Somali	Sudan	Yemen			

1. Kaynağını Türkiye'den alan; Türkiye, Suriye ve Irak ile sorunlara neden olan akarsular .... ve ..... .
2. İsviçre İnsani Gelişme Endeksi ..... ülkelerdendir.
3. Gelişmiş ülkelerin inovasyon endeksi ..... .
4. Uluslararası antlaşmalara göre ..... ve ..... Nil sularının %80'ini kullanma hakkına sahiptir.

C. Aşağıdaki soruları haritaya göre yanıtlayınız.

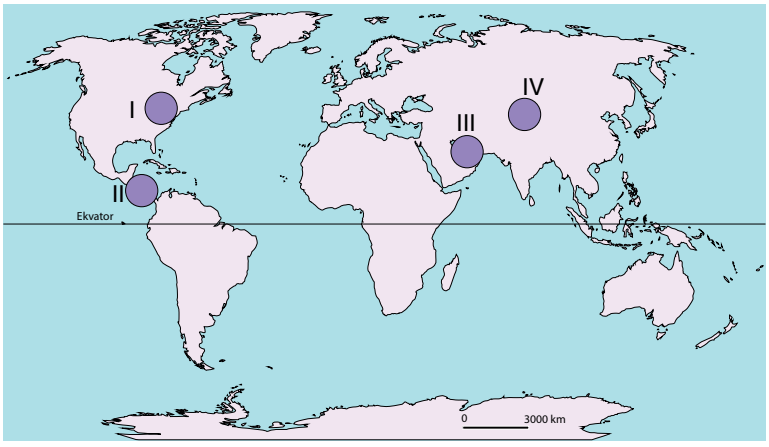

1. Türk kültürünün ocağı numaralandırılmış yerlerin hangisinde bulunmaktadır?

   .....

2. II numaralı yerin deniz ulaşımındaki önemi nedir?

   .....

3. I ve III numaralı alanlardaki doğal kaynakların bölgesel ve küresel ilişkilere etkisi nedir?

   .....

   .....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. I. İsviçre'de 2020'de nüfus yoğunluğu 219 kişi/km^2 dir.
II. Nijer nüfusunun bir kısmı göçebe yaşamaktadır.
III. 2020'de Nijer'in nüfusu yaklaşık 24 milyondur.
IV. 2020 "İnsani Gelişme Endeksi"ne göre İsviçre'nin puanı 0,9'dan fazladır.

Yukarıdakilerden hangileri belirtilen ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ilgili bilgi vermektedir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

2. I. Enerji kaynaklarının paylaşımı
II. Sınır sorunları
III. Etnik sorunlar

Yukarıdakilerden hangileri günümüzde uluslararası çatışmaların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) I, II ve III

3. Aşağıdaki özelliklerden hangisi ülkelerin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermez?

A) İhraç ettikleri malların türü
B) İnsani Gelişme Endeksi puanları
C) Yüz ölçümleri
D) Tarımda çalışanların oranı
E) Kişi başına düşen millî gelir

4. Bazı ülkelerin gelişmesinde doğal kaynakların payı yüksektir. Özellikle sanayi bakımından gelişmiş ülkeler bu doğal kaynakları ileri bir teknoloji kullanarak işlemekte; elde edilen ürünlerin bir kısmını kullanmakta, bir kısmını da ihraç etmektedir.

Bunlara;
I. Amerika Birleşik Devletleri,
II. Moğolistan,
III. Kanada,
IV. Japonya

ülkelerinden hangileri örnek verilebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) II ve IV E) III ve IV

5. I. Gelişmiş ülkelerin ihracatında ham maddenin payı fazladır.
II. Yer altı kaynakları bakımından zengin ülkeler, aynı zamanda gelişmiş ülkelerdir.
III. Doğal kaynakların paylaşımı, uluslararası çatışmaların başlıca nedenlerindedir.

Numaralanmış yargılardan hangileri yanlıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) I, II ve III

6. Aşağıdaki haritada bazı yerler numaralandırılarak gösterilmiştir.

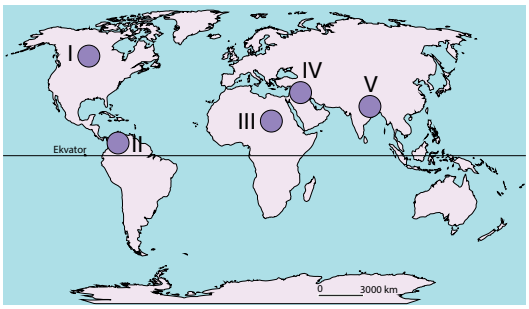

Bu yerlerden hangisi çatışma bölgelerinden değildir?

A) I B) II C) III D) IV E) V

4. ÜNİTE

ÇEVRE VE TOPLUM

A. DOĞAL ÇEVRENİN SINIRLILIĞI
B. ÇEVRE SORUNLARINI ÖNLEME YÖNTEMLERİ
C. ÇEVRESEL ÖRGÜTLER
Ç. DOĞAL MİRASLAR VE EKOSİSTEM

Anahtar Kavramlar

- ✓ Doğal kaynak
- ✓ Sınırlılık
- ✓ Çevresel örgütler
- ✓ Kaynak yönetimi
- ✓ Çevre koruma
- ✓ Çevre bilinci
- ✓ Doğal miras

A. DOĞAL ÇEVRENİN SINIRLILIĞI

Hazırlık Çalışması

Türkiye'de nesli tükenmekte olan hayvanları araştırınız. Elde ettiğiniz verileri sınıfta paylaşınız.

Bitkilerin tükenmesi, sizce ne gibi sorunlar ortaya çıkarır? Tartışınız.

İnsanlar, yaşamlarını sürdürmek için çeşitli doğal kaynaklardan yararlanmaktadır. Bu kaynakların başlıcaları su, bitkiler, hayvanlar ve çeşitli madenler ile enerji kaynaklarıdır. Bu kaynakların önemli bir kısmının rezervi sınırlıdır. Sınırsız zannedilen ve bilinçsizce tüketilen doğal kaynaklardan bazıları, tükenme noktasına yaklaşmıştır. Nüfusun artmasına bağlı olarak tüketim artmış, doğal kaynaklar üzerindeki aşırı baskı, telafi edilmesi zor olan çevre sorunlarına neden olmuştur. Bu sorunlardan bazılarının küresel boyuta ulaşması, uluslararası çözüm yollarını gündeme getirmiş, doğal kaynakların doğayla uyumlu kullanımı için önlemlerin alınmasını sağlamıştır. Gelişmiş ülkeler, günümüzde doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için teknolojiden ve bilgi birikiminden yararlanmaktadır. Buna karşın az gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların bilinçsizce tüketimi hâlen devam etmektedir. Bunun sonucunda bazı göller kurumakta, bitki örtüsü tahrip edilmekte, bazı canlı türleri yok olmakta ve doğal kaynakların rezervi azalmaktadır. Bazı doğal kaynakların taşıma kapasitesinin üzerinde kullanılması, bu kaynakların azalmasına ve yok olmasına neden olmaktadır. Aşırı baskı altında olan ve miktarı sınırlı olan doğal kaynaklardan biri de canlılardır. Her ekosistemdeki canlılar, beslenme halkasının bir ögesidir. Bu canlılardan birinin zarar görmesi bütün ekosisteme zarar vermektedir. Sınırlı olan doğal kaynakların başlıcaları; su, toprak ve biyoçeşitliliktir.

1. Su Kaynaklarının Sınırlılığı

Su, insanların temel ihtiyaçlarından biridir. Yeryüzünün büyük bir kısmı sularla kaplıdır. Buna karşın, tatlı suların oranı, yeryüzündeki bütün suların yalnızca %2,5'idir. Bunun da büyük bir kısmını buzullar oluşturmaktadır. Yani insanlar tarafından kullanılamayan sulardır. Yeryüzünde kullanılabilen suların başlıcaları tatlı su gölleri, akarsular ve yer altı sularıdır. Nüfusun artmasına ve sanayileşmeye bağlı olarak su sıkıntısı yaşanmaktadır. Örneğin yirminci yüzyılda, dünya nüfusu ve tüketilen su miktarı artmıştır. Bu durum, bazı ülkelerde su kıtlığı yaşanmasına yol açmıştır.

Okuma Metni

Gelecekteki Tehlike: Su Kıtlığı

Ülkeler yılda kişi başına düşen kullanılabilir tatlı su miktarına göre sınıflandırılıyor. Bu değerin 1.000 m^3 ten az olması su kıtlığı, 1.000-1.700 m^3 arasında olması su stresi, 1.700 m^3 ten fazla olması ise su zenginliği olarak nitelendiriliyor. Ülkemizde kişi başına düşen kullanılabilir tatlı su miktarı 1.555 m^3. Yani Türkiye su stresi sınıfına dâhil olan ülkeler arasında yer alıyor.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre 2025 yılında su stresi yaşayan ülkelerin oranı %34'e, su kıtlığı yaşayan ülkelerin oranı ise %15'e ulaşabilir. Ayrıca 2050 yılında 9,4 milyara ulaşması öngörülen dünya nüfusunun %40'ı su sıkıntısı çekebilir. Dolayısıyla ülkemizde ve dünya genelinde su kaynaklarının verimli kullanılması her geçen gün daha da önemli hâle geliyor. Örneğin banyo süresini kısaltmak, meyve ve sebzeleri akan suyun altında yıkamak yerine içi su dolu bir kapta bekleterek yıkamak, bulaşık makinesi ve çamaşır makinesi gibi aletlerin su tasarrufu yüksek olanlarını tercih etmek alabileceğimiz önlemlerden sadece birkaçı.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://bilimgenc.tubitak.gov.tr)

Bunları Biliyor musunuz?

Kirli su ve çocuk ölümleri

Temiz olmayan su ve yetersiz arıtma, çocuk ölümlerinin önde gelen nedenidir. Çocukluk çağı ishali; yetersiz su temini, yetersiz arıtma, bulaşıcı hastalık ögeleriyle kirlenmiş su ve kötü hijyen uygulamaları ile yakından ilişkilidir. İshalin, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde ve beş yaşın altındaki çocuklar arasında olmak üzere, yılda 1,5 milyon çocuk ölümüne neden olduğu tahmin edilmektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.un.org)

Yeryüzünde kullanılabilir suyun büyük bir kısmı, tarım alanlarını sulamak amacıyla kullanılmaktadır (Grafik 4.1). Bu amaçla kullanılan suyun önemli bir kısmı, "vahşi sulama" adı verilen yöntemle kullanılmaktadır. Bu yöntemde gerçekleştirilen sulamada su, tarla yüzeyini kaplamaktadır ve kullanılan su miktarı çok fazladır (Fotoğraf 4.1). Buna karşın damla sulama yöntemleri gibi tasarruflu su kullanma yöntemlerinde kullanılan su miktarı azdır.

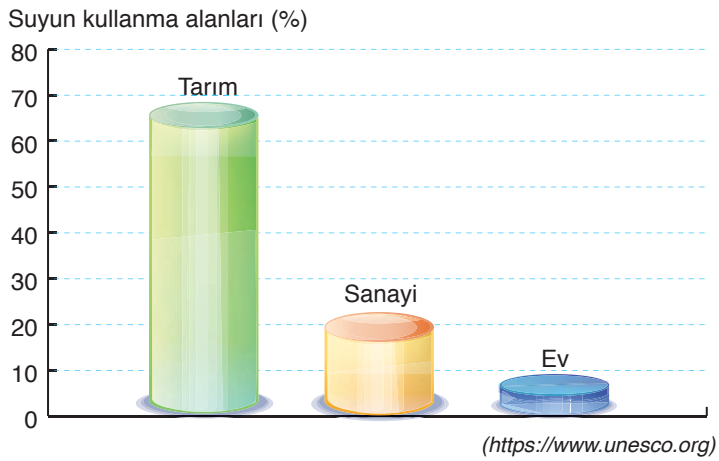

(https://www.unesco.org)

Grafik 4.1: *Kullanılabilir suyun kullanım alanlarına dağılımı*

Fotoğraf 4.1: *Vahşi sulama yöntemiyle sulanan bir tarla*

Sanayi alanında kullanılan su miktarı da fazladır. Bu amaçla kullanılan suyun bir kısmı kirletilmekte, bir kısmı da sıcak bir şekilde diğer sulara akıtılmaktadır. Böylece diğer suların yapısı değişmektedir. Oysa sanayi alanında kullanılan sular, soğutulup arıtılarak tekrar kullanılabilir veya diğer sulara katıldığı zaman bu sulara zarar verilmesi engellenmiş, böylece suyun sürdürülebilir kullanımı sağlanmış olur.

İnsanlar sudan, içme ve temizlik amacıyla da yararlanmaktadırlar. Bu amaçla kullanılan sular üzerinde aşırı ve kapasitenin üzerinde baskı vardır. Suyun israf edilerek kullanılması, sınırlı bir kaynak olan suyun hızla tükenmesine neden olmaktadır. Oysa suyun tasarruflu kullanılması, bu kaynağın sürdürülebilir kullanımını sağlayacaktır.

Su kullanımıyla ilgili diğer bir sorun da suyun yeryüzündeki dağılımıyla ilgilidir (Harita 4.1). Bazı bölgelerde su kaynakları fazla iken bazı yerlerde su kıtlığı yaşanmaktadır (Fotoğraf 4.2). Özellikle başta bazı Afrika ülkeleri olmak üzere kuraklığın hâkim olduğu ülkelerdeki su azlığı, önemli bir sorundur. Birleşmiş Milletlerin su ile ilgili raporuna göre 40'tan fazla ülkede su sorunu yaşanmaktadır. Özellikle Kuzey Afrika, Arap Yarımadası ve Orta Doğu'daki ülkeler, su sorunu yaşanan başlıca yerlerdir. Ülkemizde de suların bilinçsizce kullanılmasına bağlı olarak içme suları önemli ölçüde azalmış, çeşme sularının önemli bir kısmı kullanılamaz duruma gelmiştir. Yine Birleşmiş Milletlerin raporuna göre Türkiye'de gelecekte su sıkıntısı yaşanacağı belirtilmiştir.

Fotoğraf 4.2: *Afrika ülkelerinde su sınırlılığı ileri boyutlardadır.*

(https://www.open.edu) adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 4.1: *Ülkelere göre içme suyuna erişebilen nüfus oranı*

Bunları Biliyor musunuz?

Ülkemizde kişi başına düşen kullanılabilir yıllık su miktarı 2000 yılında 1.652 m^3, 2009 yılında 1.544 m^3, 2020 yılında ise 1.346 m^3 olmuştur. Türkiye, kişi başına kullanılabilir su potansiyeline bakıldığında su baskısı yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle suyun tasarruflu ve optimum bir şekilde kullanılması önem taşımakta ve depolamalı tesisler yapılması suretiyle su kaynakları potansiyelinin değerlendirilerek çok maksatlı bir şekilde kullanılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca işletmede olan sulamalarda su kayıplarının önüne geçilerek suyun daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi, toprağın kalitesini etkileyen drenaj sorunlarının giderilebilmesi maksatlarıyla yenileme projelerinin ön plana çıkarılması ve klasik açık sistem sulama şebekeleri yerine modern kapalı sulama sistemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.dsi.gov.tr)

Bunları Biliyor musunuz?

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, ülkemizde su kaynaklarının korunmasında uygulanan en önemli mevzuattır. Bu Yönetmelik, su kaynaklarının korunmasına ilişkin esasları, yasakları, atık suların boşaltım ilkelerini ve boşaltım izni esaslarını, atık su altyapı tesisleri ile ilgili esasları ve su kirliliğinin önlenmesi amacıyla yapılacak izleme ve denetleme usul ve esaslarını kapsar.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.sbb.gov.tr)

2. Toprağın Sınırlılığı

Toprak, insanların üzerinde besin maddelerini ürettikleri, hayvanlar için gerekli olan bitkilerin yetiştiği, içinde ve üzerinde çok sayıda canlının yaşadığı bir örtüdür. Bu örtüde çeşitli nedenlerle erozyon gerçekleşmektedir (Fotoğraf 4.3). Erozyonu oluşturan nedenlerden biri doğa olaylarıdır. Su, rüzgâr, buzullar ve arazinin yapısına bağlı olarak gerçekleşen erozyona, doğal erozyon denir. Doğa olayları sonucunda gerçekleşen erozyon, yine doğal yollardan gerçekleşen toprak oluşumuyla dengelenmektedir. Bir de insan etkisiyle gerçekleşen erozyon vardır. Arazinin yanlış kullanımı sonucu gerçekleşen bu erozyon ise hızlandırılmış erozyon ya da toprak erozyonu olarak adlandırılır. Bitki örtüsünün tahrip edilmesi, hayvanların meralarda aşırı otlatılması, tarlaların nadasa bırakılması ve eğim yönünde sürülmesi, erozyonu artıran etmenlerdir. Erozyon sonucu kaybedilen toprağın kısa sürede kazanılması olanaksızdır ve toprak erozyonu sonucunda gerçekleşen toprak kaybı, toprağın verimsizleşmesine, bir süre sonra üretim yeteneğini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu durumda insanlığı kıtlık gibi önemli bir felaket beklemektedir.

Fotoğraf 4.3: *Erozyon sonucu toprak örtüsü yok olmaktadır.*

Bunları Biliyor musunuz?

Erozyon; neden olduğu toprak kayıpları bakımından hafif, orta, şiddetli ve çok şiddetli olarak sınıflandırılmaktadır. Hafif erozyon, üst toprağın %25'ine kadar aşınmış ve taşınmış olmasıdır. Orta derecede erozyon, üst toprağın %25-75'inin şiddetli erozyon, üst toprağın %100'ü ile alt toprağın %25'inin; çok şiddetli erozyon ise alt toprağın %25-75'inin aşınarak taşınmış olmasıdır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.tarimorman.gov.tr)

Toprak açısından diğer bir tehlike ise toprağın yapısının bozulmasıdır. Bitki örtüsünün tahrip edilmesi sonucu, toprağı humus yönünden zenginleştiren ögelerden biri yok edilmiş olur. Aşırı ve bilinçsiz gübre kullanımı, asit yağmurları ve çeşitli atıklar, toprağın yapısının değişmesine neden olmaktadır. Bu durum, toprağın üretim yeteneğini azaltmakta, üretilen ürünlere zarar vermektedir.

Nüfus artışı ve ticari amaçla aşırı üretim, toprak üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Öyle ki Endonezya ve Etiyopya gibi ülkelerde sarp yamaçlar bile tarıma açılmış durumdadır. Tarım alanlarının sürekli olarak genişlemesi, bir süre sonra yedek tarım alanlarının da kalmamasına neden olacaktır. Ayrıca verimli toprakların yerleşme ve sanayi alanları tarafından işgal edilmesi de toprak üzerindeki baskıyı artırmaktadır (Fotoğraf 4.4). Toprağın taşıma kapasitesinin üzerinde kullanılması, sınırlı bir kaynak olan toprağın sürdürülebilir kullanımını zorunlu hâle getirmektedir. Gelişen teknoloji sayesinde verim artırılarak ihtiyaç duyulan besin maddeleri karşılanmaktadır. Böylece ortaya çıkan sonuç, toprak üzerindeki baskıyı azaltmaktadır. Yönetimlerin de bazı yasalarla toprağı koruması, bu konuda önemli önlemlerdendir.

Fotoğraf 4.4: *Tarıma elverişli alana kurulmuş bir sanayi kuruluşu*

Bunları Biliyor musunuz?

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan Brundtland (Brandlend) Raporu'nda, "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(http://www.mfa.gov.tr)

3. Biyoçeşitliliğin Sınırlılığı

Biyoçeşitlilik açısından önem taşıyan ormanlar, hem ekolojik denge hem de insanlara gelir getirmesi bakımından önemli bir doğal kaynaktır. Çok çeşitli canlı türlerini barındırması, yer altı suyunu beslemesi, oksijen üretmesi, gıda ve odun sağlaması ormanların yararlarının başlıcalarıdır.

Ormanlar kereste elde etmek, maden çıkarmak, yerleşim yeri ve tarım alanı açmak için bilinçli olarak tahrip edilmektedir (Fotoğraf 4.5). Ormanların bir kısmı da dikkatsizlikten dolayı çıkan yangınlar sonucunda yok olmaktadır. Yeryüzündeki orman alanları sınırlıdır. Artan nüfus ve sanayileşmeye bağlı olarak ormanların üzerindeki baskı her geçen gün artmaktadır. Ormanların kendini yenilemesine olanak tanınmaz, kesilen ağaçların yerine yenileri dikilerek ormanın sürdürülebilir kullanımı sağlanmaz ise bir süre sonra ormanlar büyük ölçüde azalır. Bu durum, ekosistem açısından büyük bir felaket olur.

Fotoğraf 4.5: *Tahrip edilmiş ormanlardan bir görünüm (Tayland)*

Yeryüzündeki canlıların sayısı sınırlıdır. Bunların bilinçsizce tüketilmesi, biyoçeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır.

İnsanlar, beslenmek ve çeşitli amaçlarla kullanmak üzere sürekli olarak canlıları tüketmektedirler. Artan nüfus, tüketilen canlıları aynı zamanda biyoçeşitliliği azaltmaktadır. Bitkilerin tahrip edilmesi, hayvanların aşırı derecede avlanması, bazı türlerin yok olmasına bazı türlerin ise yok olma noktasına yaklaşmasına yol açmıştır. Ekosistemdeki beslenme halkasında yer alan canlılardan birinin zarar görmesi zincirleme olarak bütün ekosistemi etkilemektedir.

Bitkilerin çeşitli nedenlerle yok edilmesi ve bunların bilinçsizce kullanımı, bazı türlerin yok olmasına sebep olmaktadır. Örneğin hayvanların meralarda erken ve aşırı derecede otlatılması sonucunda bu bitkiler, tohumlarını yere dökmeden yok olmaktadır. Bunun sonucunda hayvanların beslendiği bitki türleri azalmaktadır.

Hayvan türleri açısından en büyük tehlike ise aşırı avlanmadır. Kürk, deri, kemik ve etleri için aşırı derecede avlanan hayvanlardan bazılarının soyu tükenme noktasına gelmiştir. Örneğin çevre örgütlerinin verdiği bilgilere göre üç binden fazla canlının nesli tükenme tehlikesi altındadır.

Bitki ve hayvanların, yeniden çoğalmalarına olanak tanıyacak olan sürdürülebilir kullanımı, sınırlı olan biyoçeşitliliğin korunması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca millî parklar, biyoçeşitliliğin korunduğu önemli alanlardır (Fotoğraf 4.6).

Fotoğraf 4.6: *Millî park alanları, biyoçeşitliliğin korunduğu yerlerdendir (Serengeti, Tanzanya).*

Sınırlı olan doğal kaynaklardan biri de havadır. Çeşitli kirleticilerle havanın doğal yapısının bozulması canlılara zarar vermektedir. Bu durum aynı zamanda küresel iklim değişikliğine, ozon tabakasının seyrelmesine ve asit yağmurlarına yol açmaktadır.

Ders Dışı Etkinlik

Aşağıda, soyu tükenme noktasına yaklaşmış bazı hayvanlar verilmiştir. Bu hayvanların neslinin tükenme noktasına yaklaşmasının nedenlerini araştırarak ilgili fotoğrafların altındaki noktalı yerlere kısaca yazınız.

Borneo Pigme Fili

.....

.....

Amur Leoparı

.....

.....

Java Gergedanı

.....

.....

Şempanze

.....

.....

Okuma Metni

Nesli Tehlikede Olan Hayvan Türleri

Yaklaşık 115 milyon yıldır yerküre üzerinde yaşadığı bilinen deniz kaplumbağaları, yakın akrabalarından birçok canlı türünün yok olmasına karşın, uzun bir zaman periyodu boyunca doğal şartlara üstün bir ekolojik tolerans göstererek nesillerinin devamını başarı ile sürdürebilen ender canlılardan biridir. Deniz kaplumbağaları, göçmen türlerden olduğu için hayatlarının önemli bir bölümünü okyanus ve açık denizlerde geçirir ancak yuvalamak amacıyla kumsal alanlara ihtiyaç duyar. Bütün dünyada doğa koruma açısından bir sembol durumunda olan deniz kaplumbağaları, son 40-50 yıllık zaman zarfında çevre kirliliği, yuvalama kumsallarının turizm ve ikinci konut gayesiyle kullanımı, balıkçılık faaliyetleri ile kumsallardan kum alımı gibi faaliyetler sonucu önemli ölçüde tehlike altına girmiş durumdadır.

Dünya Koruma Birliği kriterlerine göre caretta caretta (karetta karetta) zarar görebilir, chelonia mydas (çıloniya maydıs) ise nesli tehlikede statüsündedir. Nesli tehlikede olan deniz kaplumbağaları; taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler (Afrika sözleşmesi, Cites sözleşmesi, Bonn sözleşmesi, Bern sözleşmesi, Barselona sözleşmesi) ve ulusal mevzuatımız gereği (1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu, 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu) koruma altına alınmıştır.

Ulusal düzeyde yapılan bilimsel çalışmalar ile Akdeniz kıyılarındaki 21 kumsal önemli yuvalama alanı olarak tespit edilmiştir. Bu alanlar; Ekincik, Dalyan, Dalaman, Fethiye-Çalış kumsalı, Patara, Kale, Kumluca, Olimpos-Çıralı Tekirova, Belek, Kızılot, Demirtaş, Gazipaşa, Anamur, Göksu Deltası, Alata, Davultepe, Kazanlı, Akyatan, Yumurtalık ve Samandağ kumsallarıdır. Ekincik, Dalyan, Dalaman, Fethiye, Patara, Belek, Göksu Deltası kumsalları, Bakanlar Kurulu Kararı ile Özel Çevre Koruma Statüsüne alınmıştır. Yumurtalık Kumsalı Tabiatı Koruma Alanı, Akyatan Yaban Hayatı Koruma Sahası statüsüne alınmış, diğer kumsallardan Demirtaş, Gazipaşa, Anamur, Alata, Kazanlı, Tekirova ve Kale I. Derece Doğal Sit; Kumluca, Samandağ ve Kızılot kumsalları, Deniz Kaplumbağaları Koruma Alanı olarak koruma altına alınmıştır.

Akdeniz foku bütün dünyada nesli tehlike altında bulunan türler içinde ilk sıralarda yer almaktadır. Dünya Koruma Birliği tarafından nesli en fazla tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olan 12 canlı türünden biri olarak kabul edilen Akdeniz foklarının dünyadaki sayılarının 600 civarında olduğu, Türkiye sularında ise 100 civarında bireyin yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu sebeple, bu dünya mirasını korumak hepimizin görevidir. Akdeniz fokunu yaşatmak için yapılacak çalışmalar aynı zamanda; balıkçılığı, turizmi, kıyılarımızı ve denizlerimizi bir bütün olarak koruyacaktır. Temiz bir çevrenin göstergesi olan Akdeniz foku; üzerinde yapılaşma olmayan, insanların kolay ulaşamadığı veya insan etkilerinden uzak kalmış mağara ve kovuklara sahip, sessiz ve ıssız kayalık sahilleri tercih eder. Bu sebeple Türkiye, Akdeniz fokları için eşsiz bir coğrafyaya sahiptir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://webdosya.csb.gov.tr)

Etkinlik

Aşağıdaki metni okuyarak bu konuyla ilgili düşüncelerinizi sınıfta paylaşınız.

Doğa Koruma

Sanayi Devrimi ve endüstrileşme özellikle 1900'lü yılların başından bu yana doğal kaynaklar ve çevre üzerinde giderek artan bir baskı oluşturmaktadır. Dünya, yağmur ormanlarının egzotik bitkilerinden, okyanusun renkli mercan resiflerine kadar birçok doğal güzelliği barındırmaktadır. Dünyamız ve barındırdığı doğal güzellikler; nüfus artışı ve buna bağlı kentsel alanların hızla büyümesi, küresel iklim değişikliği, tarım alanlarının genişlemesi ve buna bağlı kimyasal kullanımlar, yangınlar ve insanların alan kullanım tercihleri sonucu giderek küçülen orman alanları, sulak alanların kuruması, kaynakların aşırı ve bilinçsiz kullanımı gibi birçok çevre sorunu tarafından doğrudan tehdit altındadır.

Son 40 yılda biyolojik çeşitliliğin önemli ölçüde azalmış olması yaşadığımız çevre sorunlarının doğrudan etkisidir. Birçok canlı türünün yaşam alanı değişmekte, küçülmekte ya da tamamen yok edilmektedir. Doğanın kendini yenileyebilme gücünün üzerinde gerçekleşen bu çevresel değişimler doğanın dengesini ve işleyişini bozmakta, ekosistemlerin işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir. İnsanların doğaya müdahalesi sonucu yaşanan bu çevresel değişimler dünya nüfusunun önemli bir kısmını ve birçok canlı türünü tehdit etmektedir. Tüm canlıların yaşam ortamlarını tehdit eden bu küresel çevre sorunları 1900'lü yılların ikinci yarısından sonra doğa koruma bilinci ve eylemlerine yönelik kolektif bir anlayışın gelişmesine yol açmıştır.

Doğa koruma "insan sağlığı ve yaşamın garantisi için doğada yaşayan bitki ve hayvan türlerinin varlığı, onların yetişme ve yaşam ortamları ile belirli kriterler ışığında korumaya değer bulunan doğa parçalarını ve doğal elamanları korumak" şeklinde tanımlanabilir. Doğa koruma bitki ve hayvan popülasyonlarının devamlılığı, türlerin zenginliği ile doğal ve doğala yakın ekosistemlerin korunmasına katkıda bulunmakta hem genetik zenginliğin korunmasına ve geliştirilmesine hem de bilimsel çalışmaların gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Tür bazlı korumanın ötesinde ekosistem bütününü gözeten coğrafi bir alanın korunmasının ilk örneği, doğal güzelliklerin gelecek nesillere aktarılması ve doğal kaynakların kontrolsüz kullanımının önüne geçmek üzere millî parkların oluşturulmasıdır. Günümüzde dünya genelinde ilan edilmiş millî park sayısı yüz binin üzerindedir.

Çevrenin korunması hükûmetlerin ve resmî kurumların girişimlerinin yanı sıra sivil organizasyonlar ve inisiyatiflerle güç bulmaktadır. Greenpeace (Grinpis) uluslararası çevre örgütünün 1971 yılında kurulması çevre koruma hareketinin tarihî seyri içinde bir dönüm noktası olmuştur. Endüstriyel kirlilik, nesli tükenmekte olan türlerin korunması ve çevresel farkındalığın artması konularında mücadele veren ve medya gücünü de çok etkin kullanan bu organizasyonun faaliyetleri, çevre korumada sivil potansiyelin önemini açıkça göstermiştir. Günümüzde çevre ve doğa koruma konularında başarılı çalışmalar yürüten birçok ulusal ve uluslararası organizasyon bulunmaktadır. Kâr amacı gütmeyen bu organizasyonların faaliyetleri gönüllülük esasına dayanmaktadır. Gönüllülük, sivil katılımı güçlendirmekte, sosyal dayanışmayı sağlamakta ve elde edilen kazanımların sahiplenilmesini güvence altına almaktadır. Bu durum, bireylerin ve toplumların gelişimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Gönüllülük yoluyla vatandaşlar, çevresel duyarlılıklarını geliştirir, bilgi tabanını güçlendirir ve paylaşır, kendi ve yaşadıkları toplumun geleceği için sivil inisiyatif almış olurlar.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(Göktuğ, Tendü Hilal; Deniz, Bülent; Kılıçaslan Çiğdem. https://dergipark.org.tr)

B. ÇEVRE SORUNLARINI ÖNLEME YÖNTEMLERİ

Hazırlık Çalışması

Türkiye'de çevre sorunlarının önlenmesine yönelik uygulamalar hangileridir? Bununla ilgili bildiklerinizi sınıfta söyleyiniz.

Sizce çevre sorunlarını önlemek için neler yapılmalıdır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Günümüzde insandan kaynaklı birçok çevre sorunu yaşanmaktadır. Bu sorunların başlıcaları hava, su, toprak, besin kirliliği ile radyoaktif kirliliktir. Bu kirliliklerin önlenmesine yönelik birçok uygulama bulunmaktadır. Örneğin fosil yakıtlar yerine doğayı kirletmeyen güneş ve rüzgâr enerjisinin kullanılması; atıkların azaltılması ve kaynağından sınıflandırılarak toplanması, kirli suların arıtılarak doğaya bırakılması, fabrika bacalarına filtre takılması gibi. Bu konuda birçok ülkede farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalardan bazılarını bireysel olarak biz de gerçekleştirebiliriz. Böylece çevre sorunlarının önlenmesinde üzerimize düşen sorumlulukları yerine getirmiş oluruz. Atıkları azaltmak, enerji ve su tasarrufu bunlardan bazılarıdır. Bazı uygulamalar ise devlet tarafından gerçekleştirilmektedir.

1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Çevre Koruma Uygulamaları

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir uygulamada kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu uygulama, "Kirliliği Önleme Yasası"na dayanmaktadır. 1990'da çıkarılan bu yasanın gerekçeleri şöyle açıklanmaktadır:

- Amerika Birleşik Devletleri her yıl, milyonlarca ton atık üretmektedir ve bu atıkların kontrolü için her yıl milyarlarca dolar harcamaktadır.
- Kirliliği kaynağında önlemek için önemli fırsatlar bulunmaktadır.
- Atıkların azaltılması dışında bunların arıtılması ve bertaraf edilmesi üzerinde odaklanılmaktadır (Fotoğraf 4.7).
- Atık yönetimi ve kirliliğin kontrolü hedeflenmektedir.

Fotoğraf 4.7: *Boston'daki (Bastın) atık su tesislerinden bir görünüm (Amerika Birleşik Devletleri)*

ABD'de çıkarılan çevreyi korumaya yönelik yasaya bağlı olarak tarım ve endüstri sektörleri ile evlerde ve okullarda çevreyi korumakla ilgili uygulamalar belirlenmiştir.

a. Tarım sektöründe kirlilik önleme yaklaşımları

- Su ve kimyasal maddelerin kullanımı azaltılmalıdır (Fotoğraf 4.8).
- Çevreye daha az zarar veren maddeler kullanılmalıdır.
- Hassas alanlar korunmalıdır.

Fotoğraf 4.8: *İdaho'daki Aydıho Kimyasal maddelerin kullanımı, ekosisteme telafi edilmesi zor olan zararlar vermektedir (Amerika Birleşik Devletleri).*

b. Endüstriyel sektörde çevre koruma uygulamalarının örnekleri

- Az atık üretilmelidir.
- Temizleyiciler, yağ arındırma ve diğer bakımlar için zehirli olmayan ya da daha az toksik içeren maddeler kullanılmalıdır.
- Su ve enerji tasarrufu sağlanmalıdır.
- Yeniden kullanılabilecek olan palet gibi maddeler tekrar kullanılmalıdır.

c. Evlerde ve okullarda çevre koruma uygulamalarının örnekleri

- Yeniden kullanılabilir su şişeleri tercih edilmelidir (Fotoğraf 4.9).
- Işıklar, kullanımda değilken otomotik olarak kapanmalıdır.
- Damlayan musluk ve hortumlar tamir edilmelidir.

ABD'de bu uygulamalar, çevreyle ilgili ulusal politikalar olarak benimsenmiştir. Bu amaçla yöneticilere bu uygulamaları yürütmesi ve denetlemesi için ofis kurma ve bütçeden her yıl belirli bir miktarda para kullanma yetkisi verilmiştir.

Fotoğraf 4.9: *Birden fazla kullanılabilecek su şişelerini kullanmak, çevre koruma uygulamalarındandır.*

2. Türkiye'de Çevre Koruma Uygulamaları

Türkiye'de çevreyi korumak amacıyla bazı yasalar çıkarılmıştır. Bu yasaların bazıları şunlardır:

Çevrenin kasten kirletilmesi

MADDE 181

(1) İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza iki katı kadar artırılır.

(4) Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi hâlinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur.

(https://www.tbmm.gov.tr)

3. Brezilya'da Sürdürülebilir Kentsel Planlama: Curitiba

Curitiba (Kuritiba), Brezilya'nın Parana Eyaleti'nin başkenti ve aynı zamanda bu eyaletin en fazla nüfusa sahip şehridir. Curitiba şehir planlaması, toplu taşıma, çevre koruma, yayaların şehir içinde önceliğe sahip olması, sosyal adalet ve atık yönetimi konusunda sürdürülebilir şehir örneklerindendir.

Şehir, 1854'te Parana eyaletinin başkenti ilan edildikten sonra şehirdeki kontrolsüz büyümeyi önlemek için planlı büyüme doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu planlama günümüze kadar süregelmiştir. Şehir merkezindeki çoğu yollar trafiğe kapatılmış, yaya yolları yeniden düzenlenmiştir. Düşük gelirli aileler için toplu konutlar yapılmıştır.

Şehirde en çok kullanılan ulaşım aracı otobüslerdir (Fotoğraf 4.10). Beş şerit hâlinde olan otobüs yolları, şehirde bir yıldız şekli oluşturmaktadır. Hızlı otobüsler için kırmızı, bölgeler arası otobüsler için yeşil, geleneksel otobüsler için sarı renkler kullanılmıştır. Şehrin herhangi iki noktası arasındaki ulaşım, tek ücretle sağlanabilmektedir. Bu ulaşım sistemi, şehrin büyük bir kısmı tarafından kullanılmaktadır. Bu sistem sayesinde trafik ve hava kirliliği azalmış, yakıttan tasarruf sağlanmıştır. Bu uygulama sayesinde Curitiba'daki yakıt tüketimi, Brezilya'nın diğer şehirlerine göre azalmıştır.

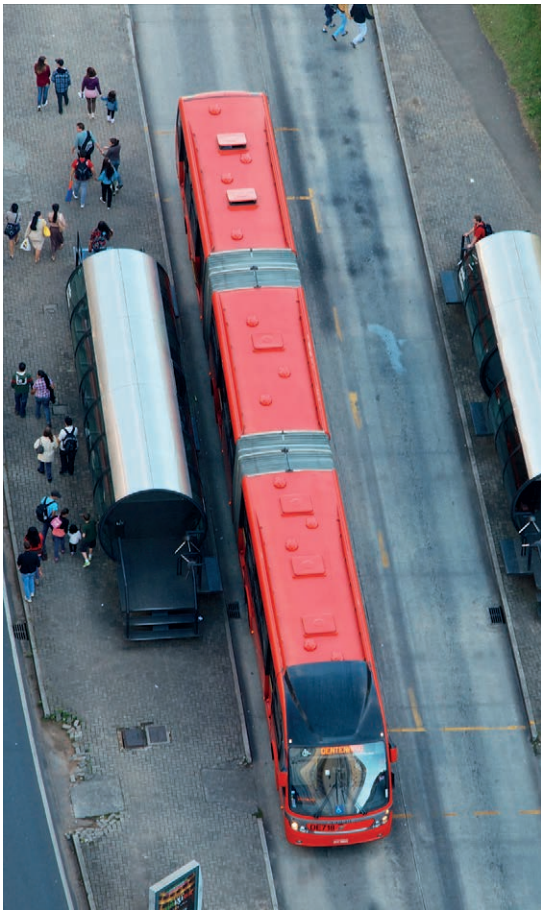

Fotoğraf 4.10: *Curitiba'da toplu taşıma sisteminde kullanılan kırmızı otobüslerden biri*

Şehirde yeşil alana önem verilmekte, belirli bölgeler yeşil alan olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 4.11). Ayrıca şehirde her yıl, ağaçlandırma çalışmaları yapılmaktadır.

Şehirde su baskınlarını önlemek için belirli alanlara göl tabanı yapılmıştır. Kanal sistemleriyle taşkın suları, bu alanlara akıtılmaktadır. Böylece şehir, su baskınlarından korunmaktadır.

Fotoğraf 4.11: *Curitiba'da yeşil alanlardan biri*

Curitiba'da atık toplama sisteminde de çevre korunmasına önem verilmektedir. Şehirde benimsenen "Çöp olmayan çöp" programı çerçevesinde atıkların önemli bir kısmı halk tarafından geri dönüştürülmekte, çöpler sınıflandırılarak ilgili yerlere bırakılmaktadır (Fotoğraf 4.12). Çöp araçlarının ulaşamadığı yerlerde yaşayan yoksul aileler, çöplerini belirli merkezlere getirmekte, getirdikleri çöplere karşılık gıda, bilet ve bazı eşyalar almaktadırlar. Çocukların topladığı çöpler ise oyuncak, çikolata, okul malzemesi ve eğlence yerleri için biletlerle değiştirilmektedir. Bunun sonucunda çevreye rastgele çöp atılmamakta, çevre kirliliği büyük ölçüde önlenmektedir.

Fotoğraf 4.12: *Sınıflandırılmış çöp bidonları*

Curitiba'nın sanayi bölgesi, şehrin hâkim rüzgâr yönü göz önünde bulundurularak batıda kurulmuştur. Böylece sanayi bölgesinin kirli havasının şehre gelmesi önlenmektedir. Ayrıca şehirde çevreyi kirleten sanayi kuruluşlarına izin verilmemektedir.

Curitiba Belediyesi, sosyal adaleti sağlamak amacıyla halk için belirli merkezler oluşturmuştur. Bu merkezlerde kütüphane ve genel ağ hizmetleri ile halk eğitim merkezleri bulunmaktadır. Belediye, ayrıca iş bulma programları ve sürdürülebilir gelir prensipleri uygulamaktadır.

4. Çin'de Yenilenebilir Enerji

Çin, tükenmeyen enerji kaynaklarına ağırlık vermek ve çevre kirliliğini azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarından daha çok yararlanmayı hedeflemiş, bu amaçla önemli bir ödenek ayırmıştır. Ülke, enerji üretiminin önemli bir kısmını tükenmeyen kaynaklardan karşılamayı hedeflemiştir. Çin'de bu amaçla yasa çıkarılmıştır. Yasada yenilenebilir enerji teşvik edilmekte, bu doğrultuda krediler verilmekte, vergi indirimleri uygulanmaktadır. Bu çalışmalar, rüzgâr ve güneş enerjilerinden elektrik enerjisi üretimini artırmıştır (Fotoğraf 4.13).

Fotoğraf 4.13: *Çin'de güneş enerjisi panelleri*

Çin'de enerji üretimi için araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmış, bu çalışmalar Bilim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından finanse edilmiştir. Rüzgâr türbini teknolojisinde yabancı girişimlerle iş birliği yapılmış ve teknoloji transferleri gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 4.14). Bu çalışmalar sonucunda yerel ve ulusal düzeyde rüzgâr türbinlerinin kullanımı artırılmıştır. Günümüzde Çin, rüzgâr gücünden en fazla elektrik enerjisi üreten ülkeler arasındadır.

Fotoğraf 4.14: *Çin'deki rüzgâr türbinlerinden bir görünüm*

Etkinlik

Aşağıdaki ifadelerin doğru veya yanlışlığını belirleyerek bir çıkışa ulaşınız. Ulaştığınız çıkışı ve hangi ifadelerin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu yazınız.

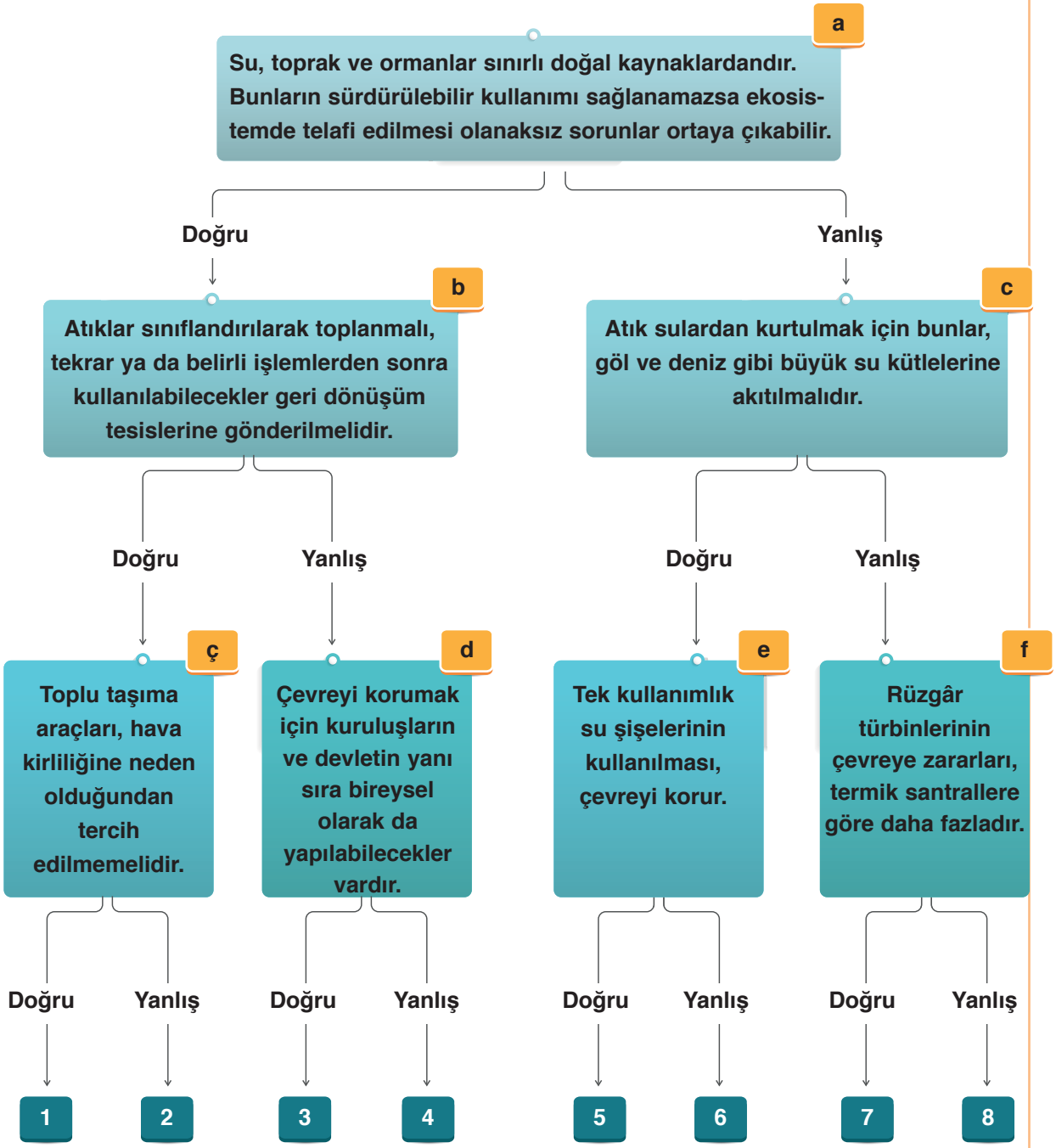

Ulaştığınız çıkış : .....

Doğru ifadeler : .....

Yanlış ifadeler : .....

Etkinlik

Aşağıdaki metni okuyarak bu konularda nelerin yapılması gerektiğiyle ilgili düşüncelerinizi aşağıdaki noktalı yerlere yazınız.

Su ve Toprak Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi

Günümüzde su; insanların hayatı ve sağlığı ile ekosistemler için yaşamsal bir öneme sahip olması yanında ülkelerin kalkınmasında temel bir ihtiyaçtır. Su kıtlığı giderek belirgin ve yaygın bir sorun hâline gelmekte; su kalitesi hemen her ülkede hızla bozulmaktadır. Bu problem sosyal ve ekonomik açıdan zincirleme pek çok soruna neden olmaktadır. Doğal kaynaklarımızın korunarak kullanılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından, koruma-kullanma dengesinin ülkemizin sosyoekonomik şartlarına göre ayarlanması çok önemlidir ve önemli olduğu kadar da zor bir görevdir. Tüm bu unsurlar ancak sürdürülebilir su yönetimi kapsamı içinde değerlendirilebilir.

Su kaynakları yönetimi açısından günümüzde gelişen yaklaşım, kaynak yönetiminin havza bazında ve diğer doğal kaynaklarla "entegre" biçimde gerçekleştirilmesidir. Enerji, tarım, sağlık ve çevre gibi sosyoekonomik kalkınmanın başlıca sektörleri için itici güç olan su kaynaklarının, çevreyle uyumlu ve entegre yönetimi, sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenlerinden biridir. Su kaynaklarının verimli kullanılabilmesi kadar, doğal yenilenme sürecinin temel alınarak gelecek nesillerin ihtiyacının da dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

Yer altı suları ve toprak, insani faaliyetler ve doğal kaynaklardan dolayı her zaman kirlenme riski altındadır. Özellikle bilinçsiz ve plansız su kullanımları ve toprak üstü faaliyetler hem toprak kalitesini hem de yer altı suyu kalitesini ve miktarını doğrudan etkiler. Bu tür faaliyetler sonrasında oluşabilecek kirliliklerin toprak ve yer altı suyundan temizlenmesi ve suyun tekrar ekonomiye kazandırılması oldukça zor, pahalı ve bazı durumlarda imkansız olmaktadır. Su ve toprak kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminde, bu kaynaklar göz önünde bulundurularak planlama yapılması, bu kaynakların daha verimli ve uzun vadede kullanılmasını sağlar.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://ctue.mam.tubitak.gov.tr)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

C. ÇEVRESEL ÖRGÜTLER

Hazırlık Çalışması

Uluslararası çevre örgütleri hangileridir? Bu konudaki bilgilerinizi sınıfta paylaşınız.

Sizce çevre örgütlerinin, çevrenin korunmasına etkileri var mıdır? Tartışınız.

Neolitik Dönem'e kadar avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanlar, bu dönemden sonra doğayı işlemeye ve değiştirmeye başlamıştır. Bu anlamda, çevre sorunlarının başlangıcını, Neolitik Dönem'e dayandırmak mümkündür. Ancak bu etkinin küresel bir boyuta ulaşması, Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Artan nüfus ve sanayileşmeye bağlı olarak bir yandan doğal kaynaklar üzerindeki baskılar artmış, bir yandan da çevreye bırakılan atıklarla çevre kirliliği önemli bir sorun hâline gelmiştir. Bu sorunların insan sağlığını ve yaşadığı ortamı tehdit etmesi, çevre sorunlarının çözümü için çalışmaları da gündeme getirmiştir.

Çevre sorunlarının çözümlenmesine yönelik dünya genelinde çok sayıda yerel örgüt bulunmaktadır. Bunların yanı sıra devletler arasında çeşitli sözleşmeler imzalanmış ve çeşitli örgütler kurulmuştur.

1. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)

1972 yılında Stockholm'de (Stokholm) gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda çevre sorunlarını, küresel boyutta ele alacak uluslararası bir organın kurulmasına karar verilmiştir. Bunun sonucunda aynı yıl, Kenya'nın başkenti Nairobi'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Birleşmiş Milletlere bağlı bir organ olarak kurulmuştur. Örgüt, dünya genelinde çevre sorunlarının incelenmesi ve bu sorunlarla ilgili uluslararası kamuoyunun bilgilendirilmesini hedeflemektedir. Bu örgüt, ayrıca uluslararası çevre hukukunun gelişmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla örgüt, çok sayıda çevre sözleşmesinin yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca birçok önemli konferans düzenlemiştir. Örneğin bu örgütün girişimleriyle 1992 yılında Rio de Janeiro'da (Rio de Jinero) Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Fotoğraf 4.15), 2002 yılında Johannesburg'da (Yohenısburg) Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ve 2005 yılında ise Dünya Zirvesi düzenlenmiştir.

Fotoğraf 4.15: *Rio Konferansı'nda devlet temsilcileri bir arada*

Birleşmiş Milletlerin düzenlemiş olduğu konferanslarda uluslararası çevre politikalarına yön verilmeye çalışılmıştır. Örgütün çalışmaları içinde gerçekleştirilen bazı uluslararası anlaşmalar şunlardır:

- Nesli Tehlike Altındaki Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin CITES* Sözleşmesi (1973),
- Vahşi Hayvanların Göçmen Türlerinin Korunmasına İlişkin Bonn (Ban) Sözleşmesi (1979),
- Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi (1985),
- Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal (Mantriyal) Protokolü (1987),
- Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel (Basıl) Sözleşmesi (1989),
- Biyoçeşitlilik Sözleşmesi (1992),
- Belirli Tehlikeli Kimyasalların ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Ön Bildirime İlişkin Rotterdam (Radırdem Sözleşmesi (1998),
- Biyogüvenlik Cartagena (Kardıgena) Protokolü (2000),
- Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stokholm (Stokholm) Sözleşmesi (2001).

Okuma Metni

Türkiye-UNEP İlişkileri

Türkiye-UNEP ilişkileri dostane ve sorunsuz bir şekilde yürütülmektedir. UNEP'in çalışmaları, UNEP nezdinde "Daimi Temsilcilik" olarak faaliyet gösteren Nairobi Büyükelçiliğimiz tarafından takip edilmektedir. Türkiye'nin Nairobi Büyükelçisi, aynı zamanda UNEP daimi temsilcisi olarak da görev yapmakta olup ülkemizi UNEP Yönetim Konseyi'nin yardımcı organı olan Daimi Temsilciler Komitesi'nde temsil etmektedir. UNEP'in görev tanımında yer alan konuların ulusal eş güdümü Çevre Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.

Ülkemiz, gönüllülük esasına dayalı katkılardan oluşan UNEP Çevre Fonu'na düzenli olarak finansman desteği sağlamaktadır. Bu durum, UNEP'in sekretarya hizmeti sunduğu, ülkemizin taraf olduğu çok taraflı çevre sözleşmelerine sağlanan katkılar için de geçerlidir.

Ülkemiz, UNEP bünyesindeki faaliyetlere daha ziyade sektörel olarak taraf olduğumuz, Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunmasına ilişkin Barselona Sözleşmesi, Ozon Tabakasının Korunmasına ilişkin Viyana Sözleşmesi, Ozon Tabakasını İncelten Maddelere ilişkin Montreal Protokolü, Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne ilişkin Basel Sözleşmesi, Biyoçeşitlilik Sözleşmesi, Biyogüvenlik Kartagena Protokolü gibi UNEP'in sekretarya hizmeti sağladığı çok taraflı çevre sözleşmelerini takip etmek suretiyle iştirak etmektedir. Ülkemiz, taraf olduğu çevre sözleşmeleri kapsamında, bahse konu sözleşmelerin de bir yükümlülüğü olarak sektörel eylem plan ve stratejilerini hazırlamaktadır.

UNEP Yönetim Konseylerine, Çevre Bakanlığı başkanlığındaki heyetler, dönem dönem katılım sağlamaktadır. Uluslararası çevre politikasının şekillendiği ve uluslararası çevre hukukuna yön veren çok sayıda kararın kabul edildiği Yönetim Konseylerinde ülkemizin temsili, bu süreçlere yön vermek bakımından önem arz etmektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.mfa.gov.tr)

* (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, Kinvenşın an İntırneyşınıl Tıreyd İndeyıncırıd Sipiyşıs of Wayıld Fana en Flora, Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme)

2. Kyoto Protokolü

Kyoto (Kiyoto) Protokolü, sera etkisi yaratan gazların salınımını kısmaya ve küresel ısınmayı önlemeye yönelik bir anlaşmadır. 1997'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içinde imzalanmış olan bu anlaşmayı imzalayan ülkeler, atmosfere salınan sera gazlarının miktarını azaltmayı kabul etmişlerdir. Anlaşmanın hedefi, ilk adımda ülkelerin atmosfere saldıkları karbon miktarını (Fotoğraf 4.16), 1990'daki seviyenin %5 aşağısına düşürmektir.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için dünya genelinde atmosfere salınan gazların %55'ini salan ülkelerin bu sözleşmeyi imzalaması koşulu bulunmaktadır. Bu nedenle 2005'te Rusya Federasyonu'nun da bu anlaşmayı imzalamasıyla Kyoto Protokolü yürürlüğe girmiştir.

Ülkemizin de aralarında bulunduğu 179 ülke bu anlaşmayı imzalamıştır. Sözleşmeye göre ülkelerin üstlendikleri yükümlülükler şunlardır:

- Sera gazlarını azaltmaya yönelik mevzuatlar yeniden düzenlenecek.
- Az enerji harcayarak daha uzun yollar alan teknolojiler geliştirilecek.
- Çöp depolama ve çevrecilik temel ilke olacak.
- Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelinecek.
- Fosil yakıtların yerine biyoyakıtların tercihi sağlanacak.
- Yüksek enerji tüketen ve çevreyi kirleten ağır sanayi kuruluşlarında düzenlemeler yapılacaktır.

Bu çerçevede protokole aykırı davranan ülkelere para cezası gibi yaptırımlar uygulanacaktır. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, atmosfere salınan gazlardan dolayı gerçekleşen maliyeti karşılamak istemeyen bazı ülkeler, bu protokolü imzalamamıştır.

Fotoğraf 4.16: *Kyoto Sözleşmesi'ne göre atmosfere salınan karbon gazlarının miktarı azaltılacaktır.*

3. Dünya Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği [International Union for Conservation of Natural and Natural Resources-IUCN-(İntırneyşınıl Yuniyın for Kansırveyşın of Neyçırıl end Neyçırıl Risorsıs)]

Dünya Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği, 1948'de uluslararası bir konferans sonrasında "Doğanın Korunması İçin Uluslararası Birlik" adı ile kurulmuştur. Birliğin adı 1990 yılında Dünya Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği olarak değiştirilmiştir. Kuruluşa ait komisyonlar şunlardır:

- Türlerin Korunması Komisyonu
- Korunan Alanlar Komisyonu
- Çevre Hukuku Komisyonu
- Doğa Koruma ve Eğitim Komisyonu
- Ekosistem Yönetimi Komisyonu
- Çevre Ekonomisi ve Sosyal Politika Komisyonu

Türkiye'nin devlet temsilcisi statüsü ile 1993 yılında üye olduğu ve on binlerce bilim insanının gönüllü çalışmasıyla desteklediği birliğin en önemli hedefi, biyoçeşitliliğin korunmasıdır.

Birliğin yayımladığı Kırmızı Liste'de, bitki ve hayvan türlerinin dünyadaki binlerce türü ve alt türlerin nesillerinin tükenme riski değerlendirilmektedir.

Bilim dünyası bugüne kadar yaklaşık 2 milyon türü tanımladı ama bu rakamın 5 ila 10 milyona çıkabileceği tahmin ediliyor. Yaşamımızda hayati bir rol oynayan biyolojik çeşitlilik, gezegendeki yaşamın zenginliğini göstermektedir.

Türkiye, biyolojik çeşitlilik açısından zengin bir ülkedir. Öyle ki Avrupa kıtasındaki bitki türleri sayısının tamamına yakınına ülkemiz ev sahipliği yapmaktadır. Bu bitkilerin üçte biri ise endemiktir.

Dünyada bilinen türlerin bir kısmı yok olmak üzere, bir kısmı da tehlike altında ya da hassas türler arasındadır. Dünya Doğayı Koruma Birliğinin hazırladığı Kırmızı Liste'ye göre Türkiye'de, küresel ölçekte tehlike altında olan yüzden fazla tür ve alt tür yer almaktadır (Fotoğraf 4.17).

Fotoğraf 4.17: Nesli tükenmekte olan türlerden biri de Mersin balığıdır (Sturgeon, Sturcın).

Bunları Biliyor musunuz?

TÜR KORUMA

Giderek artan dünya nüfusu, kirlilik ve plansız kalkınma, doğal kaynaklar üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır. Yakın gelecekte insanlık minimum tüketim ile maksimum üretim sağlama zorunluluğu ile karşı karşıya kalacaktır. Bu gelişmeler ışığında, ülkelerin sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, özellikle genetik kaynaklar, büyük bir güç durumuna gelmektedir.

Türkiye dünya üzerinde kuzey ile güney, batı ile doğu arasındaki geçiş noktası olarak, üç farklı biyocoğrafik alanı birleştiren ve geçiş formları ile birlikte, Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz olmak üzere üç biyocoğrafik alanı kapsayan bir ülkedir. Bu nedenle, Türkiye dünyanın çok az yerinde rastlanır bir biyolojik çeşitliliğe ve değerli biyolojik kaynaklara sahiptir.

Ülkemizin gerek ekonomik gerekse sosyal alanda daha iyi yaşama koşullarına sahip olması, bu kaynakların belirlenmesi, korunması ve akılcı bir şekilde değerlendirilmesi ile mümkün olabilecektir.

Türkiye sahip olduğu biyolojik kaynakların değerinin bilincinde olarak, biyolojik çeşitliliğin korunması ve devamlılığının sağlanarak insanlık yararına kullanılması adına yürütülen uluslararası süreçlerin yakın takipçisi olmuştur. Türkiye çevreyi korumak için birçok uluslararası sözleşmeyi imzalamıştır. Bu sözleşmelere taraf olmakla Türkiye "yok etmek" ile "idame ettirmek" arasındaki tercihini yapmış ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak için koruma-kullanma dengesini gözeten bir politika çizmiştir. Bu politikanın uygulanabilirliği, tüm kamu kuruluşlarının, özel sektörün, üniversitelerin ve sivil toplum örgütlerinin iş birliği ile çalışmasına bağlıdır.

Biyolojik çeşitliliğin öneminin ve değerinin farkında olan her vatandaşın, bu bilinci toplumun her kesimine yaymak için sarf edeceği çaba, Türkiye'ye daha iyi bir gelecek kurma yolunda atılmış bir adımdır.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.

(https://www.tarimorman.gov.tr)

4. Greenpeace (Grinpiis)

1971'de Kanada'nın Vancouver (Venkuvır) şehrinde Amerika'nın Alaska'da yapacağı nükleer denemelere karşı kurulmuştur. O günden günümüze kadar geçen sürede çevreyle ilgili birçok konuda çalışmalar yapmaktadır.

Fotoğraf 4.18: Greenpeace, çevreci bir örgüttür.

Protesto eylemleriyle çevre sorunlarını gündeme taşımaya çalışmaktadır (Fotoğraf 4.18). Örgütün başlıca hedef alanları küresel ısınma, ormanların yok olması, aşırı avlanma, ticari balina avcılığı, genetik mühendisliği ve nükleer gibi dünya çapındaki sorunları önlemeye çalışmaktır. Devletlerden, siyasi partilerden ve şirketlerden bağış kabul etmeyen örgüt, ekonomik gücünü bireysel olarak bağış yapan üyelerinden almaktadır.

Greenpeace, gezegeni yaşanmaz hâle getiren çevre suçlarına karşı bilimsel verilere dayanan kampanyalar yürütmekte ve şiddet içermeyen doğrudan eylemlerle çevreye zarar veren olaylara tanıklık etmekte, çevreye karşı işlenen suçları basın aracılığıyla gündeme getirmektedir.

Okuma Metni

Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi'ne göre çölleşme kurak, yarı kurak ve yarı nemli alanlarda, iklim değişiklikleri ve insan faaliyetleri de dâhil olmak üzere çeşitli faktörlerden kaynaklanan arazi tahribatını ifade eder. Dünya topraklarındaki tahribatın sebebi; aşırı otlatma, toprağın aşırı kullanımı, kötü sulama yöntemleri, ormansızlaşma, iklim değişikliğidir. Çölleşmenin diğer önemli faktörleri ise ekonomik yetersizliklere ve atıkların çoğalmasına neden olan; nüfus artışıyla paralel gıda, su ve toprağa olan talebin artması, modernleşme süreçleri ve geçim kaynaklarındaki değişikliklerdir.

Üretimdeki verim kaybı, su ve gıda kıtlığı, yetersiz toprak yönetimi ve yoksulluk; insanların kurak bölgelerden, toprağa olan talebin artmasıyla yeni çölleşme eğilimlerinin ortaya çıktığı nemli bölgelere mecburi göç etmesinde önemli etmenlerdir. Kuraklık sıklıkla çölleşmeyi tetikler ancak insan faaliyetleri genellikle en önemli nedenlerdir.

Aşırı ekim toprağı yorar. Aşırı otlatma toprak erozyonunu önleyen bitki örtüsünü ortadan kaldırır. Toprağı bir arada tutan ağaçlar, ısınma gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla kereste veya yakacak odun elde etmek için kesilir. Kötü sulama, ekim alanlarının tuzlanarak toprağın çölleşmesine yol açar.

Dünyada Çölleşme Çölleşme/Arazi Tahribatı ve Kuraklık dünyada 4 milyar hektar alanı ve 168 ülkede yaşayan 1,5 milyar nüfusu doğrudan tehdit etmektedir Her yıl 12 milyon hektar tarım arazi tahribata uğramaktadır. Zirai üretimde gelecek on yılda %2 azalma beklenmektedir. Her yıl 5,2 milyon hektar orman arazisi azalmaktadır.

Savaşlardan sonra en büyük göç çölleşmeden kaynaklanıyor. Son 20 yılda 10 milyon kişi göç etmiş durumda. İklim değişikliğine sebep olan karbon emisyonlarının %24'ü arazi tahribatından kaynaklanmaktadır. İklim değişikliğinin de etkisi ile arazi tahribatının önüne geçilememesi durumda gelecekte daha da artan kuraklıklar, gıda güvenliğine yönelik problemleri de beraberinde getirecek, öncelikli ihtiyaçlardan biri olan güvenli gıda gereksiniminin karşılanamaması az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, sosyal bunalımları beraberinde getirecektir. Çölleşme/arazi tahribatı ile mücadele bu sebeple çok önemli bir yerde duruyor.

Arazi tahribatın durdurulmasına, geriye çevrilmesine, yapılan iyileştirmeler ile ulusal ve küresel düzeyde net tahrip olan alan miktarına karşılık, yeniden kazanılan alan miktarının dengesinin sağlanmasına, kısacası arazi tahribatının dengelenmesine yönelik faaliyetler bu durumda daha net şekilde önemini göstermektedir.

Kısaltılmış ve düzenlenmiştir.
(https://webdosya.csb.gov.tr)

Ders Dışı Etkinlik

Türkiye'deki çevre örgütleriyle ilgili bir araştırma yapınız. Bu örgütlerin çevreyi korumakla ilgili yaptıkları çalışmalardan birini seçerek bu çalışmalara kendi yorum ve önerilerinizi de ekleyip sınıfta sununuz.

Ç. DOĞAL MİRASLAR VE EKOSİSTEM

Hazırlık Çalışması

Doğal mirasların neler olduğuyla ilgili bir araştırma yapınız. Elde ettiğiniz verileri sınıfta arkadaşlarınıza sununuz.

Doğal mirasların zarar görmesi, sizce ekosistemi nasıl etkiler? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Doğal alanların tamamı, dünya ekosisteminin bir parçasıdır. Bu parçalardan birinin zarar görmesi, aynı zamanda dünya ekosisteminin zarar görmesi anlamına gelmektedir. Yeryüzünde bazı doğal varlıklara verilen zararlar, telafisi mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkarabilmekte ve sınırlı olan doğal varlıklardan bazıları yok olmaktadır. Günümüzde insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen bu alanların korunması için çaba gösterilmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü olan UNESCO [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Yunaytıd Neyşın Ecıkeyşın Saynitifik En Kalçıral Organizeyşın)], 1972'de düzenlenen konferansta "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"yi kabul etmiştir. Böylece ülkelerin sahip olduğu doğal ve kültürel varlıkların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için önemli bir adım atılmıştır.

Dünya doğal mirasları; yer şekilleri, ormanlar, sulak alanlar ve çeşitli canlıları barındıran ortamlardan oluşmaktadır. Bu ortamların bir kısmı artan nüfus, sanayileşme ve çeşitli ekonomik etkinliklerden dolayı büyük bir baskı altındadır. Bazılarının yapısı bozulmakta, bazıları ise yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Uluslararası öneme sahip olan doğal alanların gördüğü zararların bertaraf edilmesi ve doğal konumuna ulaştırılması için yine uluslararası çabalar gösterilmektedir.

Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen kültürel miraslar, insan yapısı olan çeşitli eserlerden oluşmaktadır.

Dünya genelinde ülkeler, sahip oldukları doğal varlıkların listesini çıkarmakta, bunlar içinde eşine ender rastlanan ve korunması gereken varlıklar, UNESCO'ya sunulmaktadır. Bu kurumun yaptığı çalışmalar sonucunda kriterlere uyan doğal ve kültürel varlıklar, Dünya Miras Listesi'ne alınmaktadır. 2021 yılında dünya genelinde 1.154 varlık bu listeye alınmıştır. Bunlardan 218'i doğal varlıklardan oluşmaktadır. Listede yer alan varlıkların 897'si kültürel, 39'u ise doğal ve kültürel olmak üzere karma özelliktedir. 52 varlık ise tehlike altındadır.

Dünya Miras Listesi'nde yer alan varlıklardan bir kısmının tehlike altında olmasının nedenlerinden bir kısmı doğal olaylar, bir kısmı ise insan müdahalesidir. Örneğin İran'ın Bam şehrindeki antik kale ve çevresi 2003'teki depremde büyük ölçüde zarar görmüştür. Afganistan'daki Bamiyan Vadisi'nin Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik Kalıntıları askerî harekatlar ve patlamalardan dolayı tahrip olmuştur. Yemen'deki Tarihî Zabid Kenti'nde yer alan yapıların önemli bir kısmı tahrip edilerek yerine yeni betonarme binalar yapılmıştır.

Dünya Miras Listesi'nde yer alan varlıklardan bazılarının tehlike altında olmasının başlıca nedenleri şunlardır:

- Silahlı çatışmalar
- Savaşlar
- Depremler, kasırgalar, su baskınları ve asit yağmurları
- Çevre kirliliği

- Kontrolsüz kentleşme
- Kontrolsüz turizm etkinlikleri
- Aşırı avlanma
- Kaçak avlanma
- Koruma derecesini azaltan mülkün hukuki statüsünün değiştirilmesi
- Koruma politikası eksikliği;
- Tarihî eser kaçakçılığı

Dünya Miras Listesi'nde yer alan varlıklar, eşsiz özelliklere sahiptir. Bunların korunması ve gelecek nesillere tahrip olmadan aktarılması insanlık görevidir.

Ders Dışı Etkinlik

Genel ağdan yararlanarak Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve tehlike altında bulunan varlıklarla ilgili bir metin hazırlayınız. Metinde bu varlıkların nasıl korunabileceğiyle ilgili görüşlerinizi belirtiniz ve metni sınıfta okuyunuz.

Ders Dışı Etkinlik

Aşağıdaki görselde Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Everglades (Evırgleydıs) Ulusal Parkı'ndan bir görünüm yer almaktadır. Bu ekosistemin neden tehdit altında olduğunu araştırınız. Çalışmanızda genel ağdan ve yabancı kaynaklardan da yararlanınız. Bu ortamı tehdit eden olayların, küresel etkileriyle ilgili görüşlerinizi sınıfta paylaşınız.

Everglades Ulusal Parkı (ABD)

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Sınırlı olan doğal kaynakların başlıcaları hangileridir?
2. Çevresel örgütlerin başlıca amaçları nedir?
3. Doğal ve kültürel mirasları korumak için neler yapılmalıdır?
4. Su kaynaklarının yetersiz kalmasının başlıca nedenleri nelerdir?

B. Aşağıdaki cümlelerde verilen noktalı yerleri uygun sözcük ve sözcük grubuyla tamamlayınız.

tükenen | tükenmeyen | erozyon | ekosistem | tükenmekte olan

1. ..... enerji kaynaklarının kullanılması, doğayı koruma önlemlerindendir.
2. ....., toprağın azalmasının nedenlerindendir.
3. Ormanların yok edilmesi, ... açısından önemli bir felakettir.
4. Kutup ayıları nesli ..... hayvanlardandır.

C. Aşağıdaki soruları görsellere göre yanıtlayınız. Yanıtlarınızı noktalı yerlere yazınız.

I

II

1. Sınırlı kaynaklar ve sürdürülebilir kullanım sizlere neyi ifade etmektedir?

   .....

2. Birinci görseldeki sorun, ne gibi küresel sonuçlar ortaya çıkarır?

   .....

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. **Sınırlı doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için aşağıdakilerden hangisi yapılmalıdır?**
   A) Tasarruflu kullanımına önem verilmelidir.
   B) Tüketimi yaygınlaştırılmalıdır.
   C) Sınırlı kaynakların tüketimine öncelik verilmelidir.
   D) Sanayi kuruluşlarının ihtiyacına öncelik verilmelidir.
   E) Ekonomik kârlılığa öncelik verilmelidir.

2. **Aşağıdakilerden hangisi, çevreyi korumak için yapılması gerekenlerden değildir?**
   A) Az çöp üretilmelidir.
   B) Kirlilik, kaynağından önlenmelidir.
   C) Doğal kaynak tüketimi nüfus artışına göre yapılmalıdır.
   D) Çevre bilinci oluşturulmak için eğitim çalışmaları yapılmalıdır.
   E) Çevreyi korumak için yasalar çıkarılmalıdır.

EKLER

SÖZLÜK

A

afet : Büyük maddi zararlara, çok sayıda mal ve can yitimine yol açan olağan dışı olay, yıkım.

alg : Su yosunu.

asit yağmuru : İnsan faaliyetleri sonucu havaya karışan azot ve sülfür oksitlerin su buharıyla birleşerek yağışlarla yere düşmesi.

B

bağımlı nüfus : Çalışma çağı dışında kalan nüfus.

bakteri : Toprakta, suda, canlılarda bulunan, çürüme, mayalanma veya hastalıklara yol açan, küresel, silindirimsi, kıvrık biçimde olan, bölünerek çoğalan, klorofilsiz, tek hücreli canlı.

biyoçeşitlilik : Canlıların genetik yapılarına bağlı olarak tür içi ve türler arası farklılıklarının tümü.

biyokütle : Belirli zamanda sınırları belirli bir alanda bulunan canlı organizmaların toplam kütlesi.

bozkır : İlkbahar yağışlarıyla yeşeren, yaz kuraklığı döneminde kuruyan otlar.

C

cevher : İçindeki metal ya da yarımetallerin çeşitli yöntemlerle ayrılabileceği doğal bileşikler ve mineraller.

Ç

çevre : Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşimde bulundukları fizikî, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam.

çevre kirliliği : Ekosistemlerde doğal dengeyi bozan ve insanlardan kaynaklanan ekolojik zararlar.

D

doğal kaynak : İnsan ürünü olmayan, doğada var olan canlı ve cansız varlıklar.

drenaj : Toprakta bitkilerin yetişmesine zararlı olan fazla suların akıtılması, akaçlama.

E

ekoloji : Canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı.

ekolojik denge : Canlıların gelişmelerini ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan koşulların tamamı.

ekonomi : İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü.

ekosistem : Belirli bir alanda bulunan canlılar ile bunları saran çevrenin karşılıklı ilişkileri ile meydana gelen ve süreklilik gösteren ekolojik sistem.

ekstrem : Aşırı, sıra dışı.

entansif tarım : 1. Yoğun tarım. 2. Modern tarım.

erozyon : Dış kuvvetlerin kayaçları ayrıştırması, çözündürmesi, ayrışan materyalleri ve toprak örtüsünü taşıma süreci.

etik kod : Kurumların çalışanlarına, beraber iş yaptığı kişi ve diğer kurumlara ve kamuya sorumluluklarını özetleyen, temel değerlerini ve ilkelerini yansıtan, çalışanlara kabul edilebilir ve edilemez davranışlar konusunda yol gösteren kurallar bütünü.

F

fauna : Bir bölgede yaşayan hayvan türlerinin tümü.

fay : Kayaç kütlelerinin bir kırılma düzlemi boyunca yerlerinden kayması.

flora : Belirli bir bölgede yaşayan bitki türlerinin tümü.

fosil yakıtlar : Petrol, kömür ve doğal gaz gibi organik kökenli yakıtlar.

fotosentez : Yeşil bitkilerin ışıkta basit birleşiklerden karmaşık yapılı organik moleküller üretmesi.

G

gecekondu : İmar ve yapı kanunlarına aykırı olarak başkalarına veya kamuya ait arazi veya arsalar üzerinde toprak sahibinin bilgisi ve rızası olmaksızın acele yapılmış konut.

göç : Ekonomik, toplumsal, siyasi ve doğal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi.

H

ham madde : Bir ürün elde edilmesinde kullanılan temel bileşenlerin işlenip elde edilmesinden önceki durumu.

hava kirliliği : Atmosfere karışan gaz, koku, duman ve çeşitli partiküllerin oranının canlıların yaşamını olumsuz yönde etkileyecek ve diğer maddi varlıklara zarar verecek düzeye ulaşması durumu.

hidrokarbon : Karbon ve hidrojen birleşiğinden oluşan enerji kaynakları.

İ

istihdam : Bir kimseyi bir işte, bir hizmette çalıştırma.

iş gücü : Referans dönemi içinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfus.

J

jeotermal : Yer altında bulunduğu veya yer altından geçtiği için sıcaklığı yüksek olan sıvı ya da gaz.

K

kalkınma hızı : Belirli iki tarih arasında ekonomide büyüme veya gelişme durumu.

L

lav : Yanardağların püskürme sırasında yeryüzüne çıkardıkları, dünyanın derinliklerinden gelen kızgın, ergimiş maddeler.

liken : Bir mantarla bir su yosununun ortak yaşamasıyla ortaya çıkan bitkilerin genel adı.

M

maden rezervi : Yatağında veya havzasında bulunduğu bilinen, ancak henüz çıkarılmamış ve işlenmemiş maden cevherleri.

magma : Yerin içinde, sıvı veya hamur kıvamında uçucu gazlarla doymuş olarak bulunan eriyik.

maki : Akdeniz iklimi bölgelerinde görülen odunsu, dikenli ve meşin yapraklı ağaç ve ağaççıklardan oluşan, yoğun, bu bölgeye özgü türleri kapsayan bitki örtüsü.

mamul madde : Yapılmış, işlenmiş, imal edilmiş maddeler.

mercan : Tropik ve ılık denizlerde yaşayan, geniş resifler oluşturan, mercanlar sınıfının örneği olan, kırmızı kalker iskeletli hayvan.

mikroorganizma : Mikroskopla görülebilen organizma.

N

nüfus artış hızı : Bir yerin nüfusunda belirli bir sürede meydana gelen artışın, toplam nüfusa oranı.

nükleer enerji : Atom çekirdeğinden elde edilen enerji.

O

otobur : Bitki tüketerek yaşamını sürdüren canlılar.

ozon : Molekülünde üç atom bulunan oksijenden oluşan, ağır kokulu, gaz durumundaki basit element.

Ö

ölüm oranı : Bin nüfusa düşen yıllık ortalama ölüm sayısı.

P

pestisitler : Zararlı bitki ve hayvanları yok etmek için tarım alanlarında kullanılan insan üretimi kimyasal maddeler.

plankton : Çok küçük boyutlu hayvansal ve bitkisel besinler.

R

radyasyon : Elektromanyetik dalgalar ya da parçacıklar biçimindeki enerji yayılımı.

rafineri : Petrol, şeker vb. maddelerin arıtıldığı yer.

rüzgâr enerjisi : Rüzgâr gücünü kullanarak elde edilen enerji.

S

sanayi : Ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü.

siyanür : Hidrosiyanik asidin tuzu veya esteri olan çok güçlü bir zehir.

su ekosistemi : Tatlı ve tuzlu sulardaki yaşam alanı.

Ş

şehir : Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, nüfusu kırsal yerleşmelere göre fazla olan yerleşim alanı.

T

tayga : Sibirya ve Kanada'da geniş yer kaplayan, düşük sıcaklıklara dayanıklı iğne yapraklı ağaçlardan oluşan ormanlar.

termik santral : Isı enerjisi yardımıyla elektrik enerjisi elde edilen santral.

tüf : Yanardağların püskürttüğü kül, kum ve lav parçacıklarından oluşan, çoğunlukla açık renkli, hafif gözenekli bir tür çökelti taşı.

tüketim : Üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanması.

türbin : Su, buhar, gaz gibi herhangi bir akışkanın hareket enerjisiyle ve birtakım özel düzenler yardımıyla dönerek çalışan araç.

Ü

üretim : Belirli faaliyet ve işlemler sonucu yeni bir mal veya hizmet meydana getirme.

Y

yerleşme : İnsanların yaşamlarını sürdürdüğü ve ekonomik faaliyetlerde bulunduğu yer.

yutak alanlar : Karbonun depolandığı doğal veya insan yapımı sulak ve orman alanları.

KAYNAKÇA

Akurgal, E. (1993). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Yayınları.

Aliağaoğlu, A., Uğur, A. (2016). *Şehir Coğrafyası*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Atalay, İ. (2011). *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya.* İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri Başkanlığı.

Çiftçi, T. (2017). *Coğrafyada Değer Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Doğanay, H. (2014). *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Doğanay, H., Özcan, A., N., Şahin, C. (2005). *Türkiye Coğrafyası.* Ankara: Gündüz Yayıncılık.

Doğanay, H., Orhan, F. (2016). *Türkiye Beşerî Coğrafyası.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Doğanay, H., Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Görmez, K. (2015). *Çevre Sorunları.* İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Gözenç, S. (1998). *Avrupa Ülkeler Coğrafyası.* İstanbul: Çantay Yayınevi.

Gümüş, E. (2006). *Ülkeler Coğrafyası.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Güner, İ., Ertürk, M. (2015). *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Güney, E. (2004). *Çevre Sorunları.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Güney, E., Güney U. (2015). *Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Güney, E., Saya, Ö. (2014). *Türkiye Bitki Coğrafyası.* İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Güngördü, E. (2003). *Türkiye'nin Turizm Coğrafyası.* İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Güngördü, E. (2007). *Kıtaların Genel Coğrafyası.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Güngördü, E. (2010). *Türkiye'nin Coğrafyası.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Güngördü, E. (2011). *Türkiye'nin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası.* İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

İzbırak, R. (1992). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ortaöğretim Coğrafya Dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) Öğretim Programı. (2018). Ankara: T.C.Millî Eğitim Bakanlığı.

Özey, R. (2012). *Beşerî Bölgeler Coğrafyası.* İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özey, R. (2013). *Ülkeler Coğrafyası.* İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özey, R. (2014). *Kültürel Coğrafya.* İstanbul: Aktif Yayınevi.

Sanır, F. (2000). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Şahin, C., Sipahioğlu, Ş. (2003). *Doğal Afetler ve Türkiye.* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Tümertekin, E., Özgüç, N. (2004). *Beşerî Coğrafya*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Tümertekin, E., Özgüç, N. (2005). *Ekonomik Coğrafya.* İstanbul: Çantay Kitabevi.

Tümertekin, E., Özgüç, N. (2014). *İnsan-Kültür-Mekân.* İstanbul: Çantay Kitabevi.

Türk, M. (2011). *Çevre Bilinci.* İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

(2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

(2021). *Yazım Kılavuzu.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

FOTOĞRAF KAYNAKÇASI

HARİTALAR KAYNAKÇASI

GRAFİKLER KAYNAKÇASI

TABLO KAYNAKÇASI

ETKİNLİK KAYNAKÇASI

OKUMA METNİ KAYNAKÇASI

“BASINDAN” KAYNAKÇASI

“BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?” KAYNAKÇASI

GÖRSEL KAYNAKÇASI

ELEKTRONİK İÇERİK GÖRSEL KAYNAKÇASI

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI CEVAPLARI

1. ÜNİTE (Sayfa 39)

A.

1. Klimatolojik kökenli ekstrem olaylar aşırı sıcaklar, aşırı soğuklar, aşırı yağışlar, kuraklık, fırtına ve kasırgalardır.

2. Gelecekte ekstrem volkanik olayların ABD'de Yellowstone ve Endonezya'da Toba Dağı başta olmak üzere ''Ateş çemberi'' olarak bilinen bölgede gerçekleşmesi beklenmektedir.

3. İnsanlar, iklim değişikliğine atmosfere sera etkisi yaratan gazları salarak ve bitki örtüsünü tahrip ederek neden olmaktadırlar.

4. Aşırı düşük sıcaklıklar göl, akarsu ve baraj sularının donmasına neden olmakta, içme ve kullanma suyu sıkıntısı çekilmekte, hidroelektrik enerjisi üretimi aksamaktadır. Canlılara zarar vermekte, bazılarının yaşamını yitirmesine neden olmaktadır. Aşırı soğuklar ayrıca ekonomik etkinlikleri de olumsuz yönde etkilemektedir.

5. Deniz tabanında meydana gelen volkanik patlamalar tsunamilere ve deniz altı canlılarının olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

B. 1. donması **2.** volkanlardan **3.** iklim **4.** kuraklığın **5.** iklim

C. 1. I ve IV **2.** II, III ve IV **3.** IV. Çünkü süper volkan olarak tanımlanan volkanik dağlar var.

Ç. 1. A **2.** E **3.** C **4.** E **5.** B **6.** D

2. ÜNİTE (Sayfa 78)

A.

1. Batman'da petrolün bulunması ve petrol çıkarımı ile rafineride işlenmesinin baskın ekonomik etkinlik hâline gelmesidir.

2. Eskimolardaki baskın ekonomik etkinlikler balıkçılık ve avcılıktır. Bu nedenle temel besin maddelerinden biri balıktır. Ayrıca yaşamlarının önemli bir kısmı avcılıkla geçer.

3. Dünya genelinde şehirleşme, Sanayi Devrimi'nden sonra hızlanmıştır.

4. Gelecekte dünya nüfusunun artış hızının düşmesi beklenmektedir.

5. Türkiye İstatistik Kurumu, Devlet Su İşleri Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü

B. 1. tarımdır. **2.** İngiltere'dir. **3.** fazladır. **4.** işlevsel

C. 1. Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi gerekir. **2.** I ve II **3.** I

Ç. 1. A **2.** D **3.** B **4.** C **5.** E **6.** A

2. ÜNİTE (Sayfa 99)

A.

1. Yer şekillerinin engebeli olduğu alanlar, yol yapım masraflarını artırdığı için ulaşımı olumsuz yönde etkilemektedir. Engebenin az olduğu yerlerde ulaşım daha kolay sağlanmaktadır.

2. Sinop Limanı'nın gelişmemiş olmasının en önemli nedeni, liman ile iç kesimler arasındaki ulaşımın gelişmemiş olmasıdır.

3. İlk Çağ'da Anadolu'da kullanılan başlıca kara yolu Kral Yolu idi.

4. Ham maddenin fabrikaya, üretilenlerin pazara taşınması ulaşım sistemlerine bağlıdır. Bu nedenle ulaşım, sanayinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

B. 1. İstanbul Limanı'dır. **2.** ulaşımın **3.** kara **4.** doğal **5.** olumlu

C. 1. A **2.** C **3.** A **4.** D

2. ÜNİTE (Sayfa 143)

A.

1. Türkiye'de kış turizminin geliştiği başlıca yerler Uludağ (Bursa), Kartalkaya (Bolu), Erciyes (Kayseri), Davraz (Isparta), Palandöken (Erzurum) ve Ilgaz'dır (Çankırı ve Kastamonu).

2. Türkiye'nin Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve karma özelliğe sahip turistik varlıkları Pamukkale-Hiyerapolis ve Kapadokya-Göreme Millî Parkı'dır.

3. Turizmden dolayı çevre kirlenebileceği gibi turistleri memnun etmek için çevrenin korunmasına ve temizliğine de önem verilmektedir.

4. Karadeniz'de deniz turizminin gelişmemiş olmasının nedenleri; kumsalların ve güneşli gün sayısının az, yağışlı gün sayısının fazla olmasıdır.

5. Türkiye'de İlk Çağ uygarlıklarından Hitit, Urartu, Frigya, Lidya, İyonya, Roma ve Yunan uygarlıklarına ait eserler bulunmaktadır.

6. Türkiye'de iç ticaretin canlı olmasının başlıca nedenleri bölgeler arasındaki ekonomik etkinliklerin ve nüfus dağılışının farklı olmasıdır.

7. Türkiye'nin güneydoğusundaki önemli ticaret merkezleri Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'dır.

8. Türkiye'de yöreler arasında iklim koşullarının farklı olması, ekonomik etkinliklerin çeşitli olmasını bu durum da yöreler arasında ticaretin gelişmesini sağlamaktadır.

9. Türkiye'nin en büyük bal dağıtım merkezleri Ordu, Muğla ve Adana'dır.

10.Türkiye'nin en çok mal ihraç ettiği ilk üç ülke Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'tır (2021).

B. 1. Çorum **2.** Kars **3.** Akdeniz ve Ege **4.** rafting **5.** Bergama **6.** İstanbul'dur.
7. yer almaz. **8.** Rusya Federasyonu'ndan **9.** sanayi ürünleridir.
10. düşüktür. **11.** yoğun

C. 1. Deniz, mağara, golf, kongre, akarsu, su altı dalış, botanik, kültür
2. II: Troya Antik Kenti IV: Göbeklitepe Arkeolojik Alanı
3. Cevabı öğrencinin yorumuna bırakılmıştır.

Ç.1. A **2.** E **3.** B **4.** D

3. ÜNİTE (Sayfa 166)

A.

1. Türkiye'yi dolaylı ilgilendiren sorunların başlıcaları Filistin, Kafkasya, Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya sorunudur.

2. Yunanistan'ın kara sularının sınırını 12 mile çıkarma isteği, Türkiye ile Yunanistan arasında sorun yaratmaktadır.

3. Kaynağını Türkiye'den alan ve uluslararası sorunlara neden olan akarsuların başlıcaları Fırat ve Dicle nehirleridir.

4. Konum; ülkelerin iklimini, ulaşımını, yer altı ve yer üstü kaynakları ile jeopolitik özelliklerini etkilediği için ekonomilerini doğrudan etkilemektedir.

B. 1. NATO'dur. **2.** değişen **3.** Irak'ta **4.** Büyük, Atlas

C. 1. C **2.** E

3. ÜNİTE (Sayfa 191)

A.

1. Gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı düşük, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı yüksektir.

2. Yeryüzünde en çok tüketilen enerji kaynakları petrol, kömür ve doğal gazdır.

3. Uluslararası çatışmalara neden olan başlıca sorunlar su, petrol, doğal gaz ve kömür gibi doğal kaynaklar, bağımsızlık isteği ve tarihî nedenlerdir.

4. Teknolojik gelişmeler uluslararası ortak bir kültürün oluşmasını sağlamaktadır. Yeryüzünün büyük bir kısmında aynı tüketim malları ve üretim araçları kullanılmaktadır.

B. 1. Fırat ve Dicle'dir. **2.** yüksek **3.** yüksektir. **4.** Mısır ve Sudan

C. 1. IV

2. Amerika kıtasının Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus kıyıları arasındaki ulaşımı kısaltmaktadır.

3. I numaralı yerde Amerika Birleşik Devletleri bulunmaktadır. Buradaki doğal kaynaklar, bu ülkenin gelişimine katkıda bulunmakta ve küresel ticarette önemli bir rol almasına yol açmaktadır. III numaralı alan Orta Doğu petrollerinin dünyaya dağıtıldığı yerdir. Bu bakımdan küresel öneme sahiptir.

Ç. 1. D **2.** E **3.** C **4.** B **5.** C **6.** A

4. ÜNİTE (Sayfa 221)

A.

1. Su, toprak, orman, biyolojik çeşitlilik ve fosil yakıtlar, sınırlı doğal kaynaklardır.

2. Çevresel örgütlerin başlıca amacı doğal çevreyi korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamaktır.

3. Doğal ve kültürel mirasları korumak için bu varlıkları korumaya yönelik yasalar çıkarılmalı ve toplum bilinçlendirilmelidir.

4. Su kaynaklarının yetersiz kalmasının başlıca nedenleri nüfus artışı ve sanayileşmeye bağlı olarak aşırı tüketim ve kirlenmedir.

B. 1. Tükenmeyen **2**. Erozyon **3.** ekosistem **4.** tükenmekte olan

C. Yanıtları öğrenciye bırakılmıştır.

Ç. 1. A **2.** C

ETKİNLİK CEVAPLARI

1. ünite 29. sayfa

1. VOSTOK	2. TSUNAMİ	3. HİNDİSTAN	4. TROPİKAL
5. HEYELAN	6. KURAKLIK	7. ABD	8. DEPREM
9. ATEŞÇEMBERİ	10. KASIRGA		

1. ünite 36. sayfa

Gelecekte beklenen tehlike	Nedeni	Çözüm için neler yapılabilir?
İklim değişikliği	Fosil yakıtların yakılması	Alternatif ve havayı kirletmeyen yakıtların kullanılması
Deniz seviyesinin yükselmesi	Küresel iklim değişikliği	Alternatif ve havayı kirletmeyen yakıtların kullanılması
Ekosistemin zarar görmesi	İnsan faaliyetleri ve doğa olayları	İnsanların doğaya zarar vermeden ondan yararlanmasını sağlamak
Ekstrem volkanik olaylar	Levha hareketleri	Önlenemez. Çünkü insanların etkisi olmadan gerçekleşen doğa olaylarıdır.
Ekstrem depremler	Levha hareketeri	Önlenemez. Çünkü insanların etkisi olmadan gerçekleşen doğa olaylarıdır.

2. ünite 75. sayfa

Projenin Adı	Gelir düzeyini artırmaya yöneliktir.	Tarımı geliştirmek öncelikli hedeftir.	Hayvancılığı geliştirme, temel hedeftir.	Ulaşımı geliştirme, başlıca amaç-larındandır.	Göçü önleme, hedeflerinden birtdir.	Kapladığı alan en geniş olan projedir.
GAP	✓	✓		✓	✓	
DAP	✓	✓	✓		✓	✓
DOKAP	✓	✓		✓	✓	
KOP	✓	✓	✓			

2. ünite 96. sayfa

A. 1. I ve III numaralı yerlerde ulaşım gelişmiştir. Bu alanlar sanayileşmiştir, yerleşmeler ve nüfus fazladır. Teknolojinin olanaklarından yararlanılarak sık bir ulaşım ağı yapılmıştır.

2. II numaralı yerde ulaşım gelişmemiştir. Çünkü burası çöl alanıdır. Burada yerleşmeler ve nüfus azdır.

3. IV numaralı yer Himalaya sıradağlarının bulunduğu alandır. Dağlık ve engebeli olduğu için yol yapım maliyeti yüksektir. Ayrıca yerleşme ve nüfus azdır. Bunlardan dolayı ulaşım gelişmemiştir.

B. 1. I ve II numaralı yerlerde ulaşım gelişmiştir. Bu alanlar sanayileşmiştir, yerleşmeler ve nüfus fazladır. Kara, demir, deniz ve hava ulaşımının gelişmiş olduğu yerlerdir.

2. Dağlık ve engebeli olduğundan III numaralı yerde ulaşım gelişmemiştir.

3. IV numaralı yer dağlık, engebelidir, burada yerleşmeler ve nüfus azdır. Bu nedenle burada ulaşım gelişmemiştir.

4. I ve II numaralı yerlerin demir yolu bağlantısı vardır.

2. ünite 98. sayfa

Ulaştığınız çıkış: 1 Doğru ifadeler : a, c, ç, d Yanlış ifadeler: b, e, f

2. ünite 116. sayfa

1. Ç **2.** D **3.** E **4.** A **5.** F **6.** G **7.** Ğ **8.** C **9.** B

2. ünite 117. sayfa

İfade	Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerdendir.	Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkelerdendir.	Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünlerdendir.	Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünlerdendir.
Almanya	✓	✓	Sanayi ürünleri	Sanayi ürünleri
Ulaşım araçları			✓	✓
Irak	✓			
Rusya Federasyonu	✓	✓	Sanayi ürünleri	Sanayi ürünleri
Tekstil ve giyim eşyası			✓	
Çin	✓	✓	Sanayi ürünleri	Sanayi ürünleri
Petrol ve doğal gaz				✓
Birleşik Krallık	✓	✓	Sanayi ürünleri	Sanayi ürünleri

2. ünite 121. sayfa

Turistik Yerler	Sembolize Ettiği Şehirler
İshakpaşa Sarayı	Doğubeyazıt-Ağrı
Sümela Manastırı	Trabzon
İnsuyu Mağarası	Burdur
Çifte Minerali Medrese	Erzurum
Yeşil Türbe	Bursa
Artemis Tapınağı	İzmir

2. ünite 132. sayfa

Selimiye
Edirne

Cumalıkızık Köyü
Bursa

Hattuşa
Çorum

İshakpaşa Sarayı
Ağrı

St. Pierre Kilisesi
Hatay

Akdamar Adası
Van

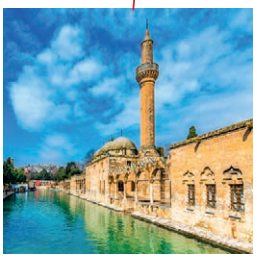

Balıklıgöl
Şanlıurfa

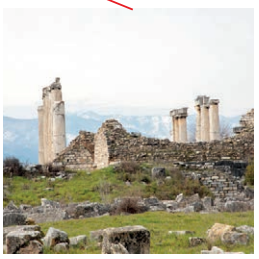

Afrodisias Antik Kenti
Aydın

2. ünite 142. sayfa

1. ÇORUH	2. SÜMELA	3. ÇATALHÖYÜK	4. TERMAL
5. YOZGAT	6. ÇANAKKALE	7. ILGAZ	8. PERİBACALARI
9. AĞRI	10. ŞANLIURFA	11. EFES	12. SAFRANBOLU

3. ünite 172. sayfa

İfadeler	Gelişmiş ülke özelliğidir.	Gelişmemiş ülke özelliğidir.
Daha çok ham madde ihraç eder.		✓
Doğal nüfus artış hızı çok düşüktür.	✓	
Yaşlı nüfus oranı yüksektir.	✓	
İnsani gelişme endeksi düşüktür.		✓
Enerji tüketimi fazladır.	✓	
Ortalama yaşam süresi kısadır.		✓
Tarım sektöründe çalışanların oranı düşüktür.	✓	

3. ünite 182. sayfa

1. II, IV, V, VII **2.** III **3.** I, VI

4. ünite 209. sayfa

Ulaştığınız çıkış: 2 Doğru ifadeler : a, b, d, e Yanlış ifadeler: c, ç, f

TÜRKİYE HARİTASI

TÜRKİYE FİZİKİ HARİTASI

TÜRKİYE DİLSİZ HARİTASI

DÜNYA FİZİKİ HARİTASI

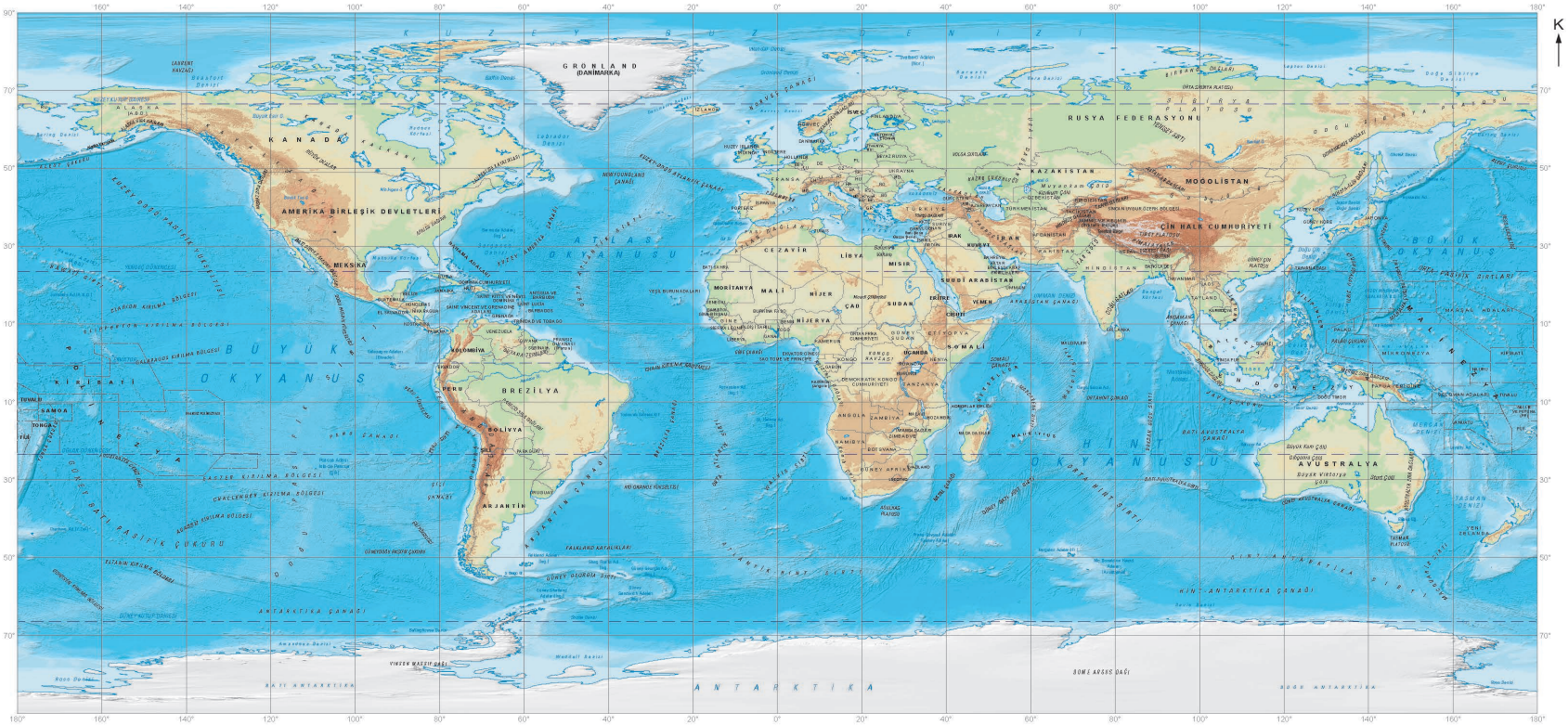

DÜNYA FİZİKİ HARİTASI

ULUSLARARASI SINIR
ULUSLARARASI SINIR (DENİZ)

YÜKSEKLİK RENK KADEMELERİ (Metre)

Ad.	Ada	G.	Göl
Bğ.	Boğaz	Krf.	Körfez
Br.	Burun	N.	Nehir

ÖLÇEK 1:150 000 000

HARİTA GENEL KOMUTANLIĞI 2015
Datum:WGS84 Projeksiyon:Plate Carree
**Kontrol hattı 1972 Simla Anlaşması ile belirlenmiş olup Keşmir'in nihai statüsü hakkında Hindistan ile Pakistan tarafından henüz bir anlaşmaya varılamamıştır."
www.hgk.msb.gov.tr

KISALTMALAR

A.B.D.	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	CZ	ÇEK CUMHURİYETİ
AL	ARNAVUTLUK	DE	ALMANYA
AM	ERMENİSTAN	GR	YUNANİSTAN
AT	AVUSTURYA	HR	HIRVATİSTAN
AZ	AZERBAYCAN	HU	MACARİSTAN
BA	BOSNA-HERSEK	IT	İTALYA
BE	BELÇİKA	LU	LÜKSEMBURG
BG	BULGARİSTAN	LI	LIECHTENSTEİN
CH	İSVİÇRE	MC	MONACO
MD	MOLDOVA		
ME	KARADAĞ		
MK	MAKEDONYA		
PL	POLONYA		
RS	SIRBİSTAN		
RO	ROMANYA		
RU	RUSYA		
SI	SLOVENYA		
SK	SLOVAKYA		

DÜNYA SİYASİ HARİTASI

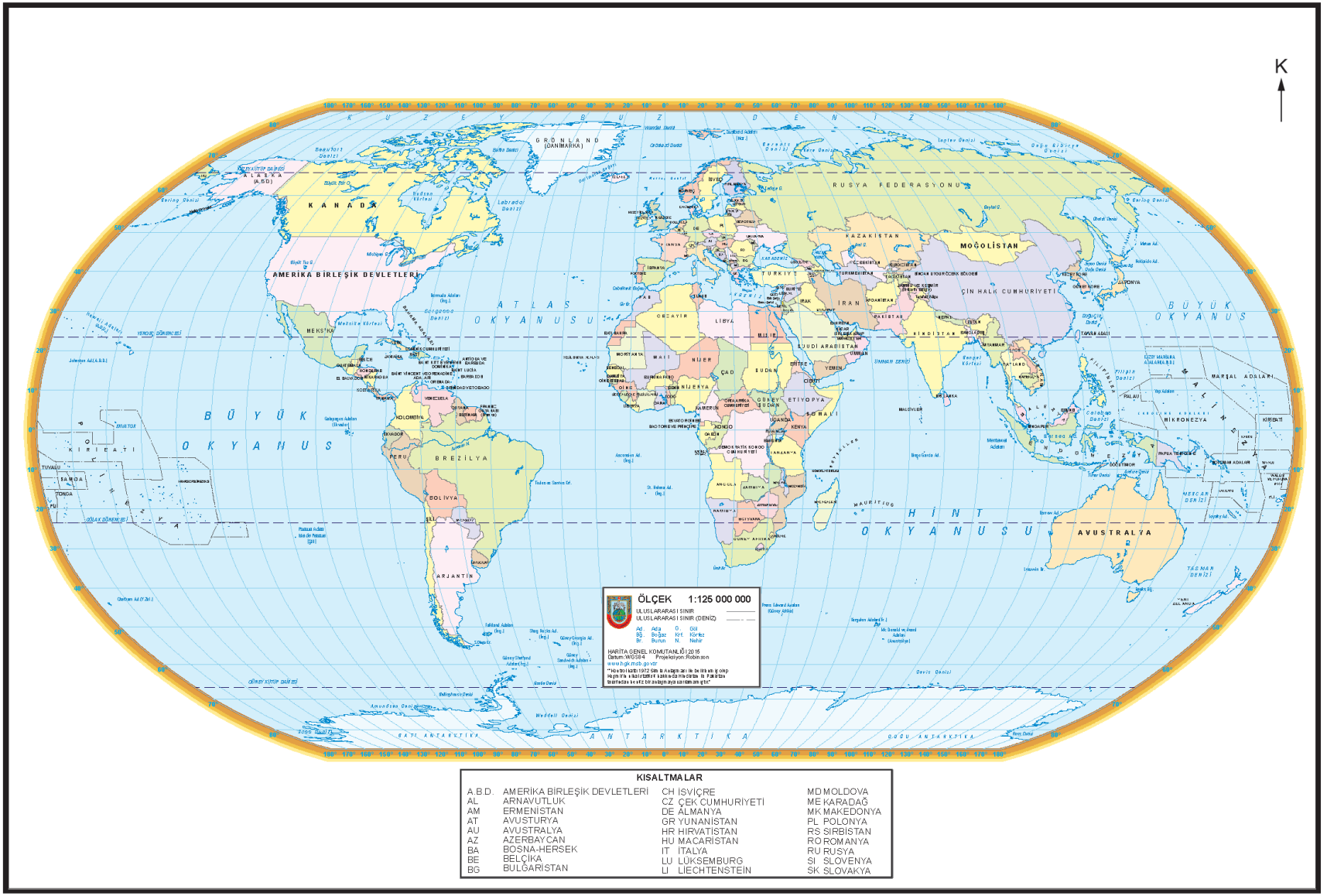

KISALTMALAR

A.B.D.	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	CH	İSVİÇRE	MD	MOLDOVA
AL	ARNAVUTLUK	CZ	ÇEK CUMHURİYETİ	ME	KARADAĞ
AM	ERMENİSTAN	DE	ALMANYA	MK	MAKEDONYA
AT	AVUSTURYA	GR	YUNANİSTAN	PL	POLONYA
AU	AVUSTRALYA	HR	HIRVATİSTAN	RS	SIRBİSTAN
AZ	AZERBAYCAN	HU	MACARİSTAN	RO	ROMANYA
BA	BOSNA-HERSEK	IT	İTALYA	RU	RUSYA
BE	BELÇİKA	LU	LÜKSEMBURG	SI	SLOVENYA
BG	BULGARİSTAN	LI	LİECHTENSTEIN	SK	SLOVAKYA
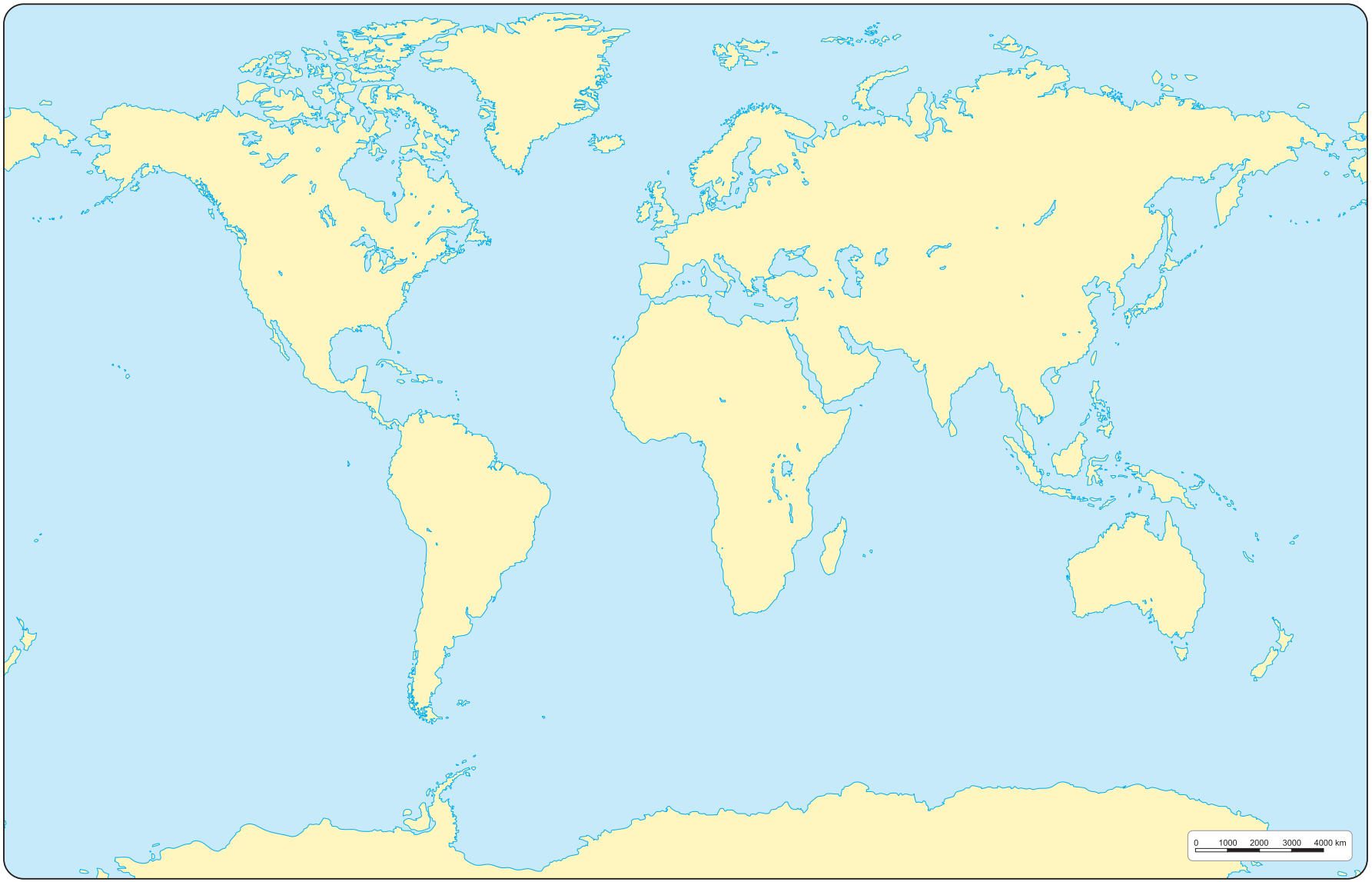
DÜNYA DİLSİZ HARİTASI